

**POLITECHNIKA
GDAŃSKA**

Wydział Architektury

Imię i nazwisko autora rozprawy: Oskar Amiri
Dyscyplina naukowa: architektura i urbanistyka

ROZPRAWA DOKTORSKA

Tytuł rozprawy w języku polskim:

Klasyczne wzorce urbanistyczne w „miastach tymczasowych” na przykładzie skautowych zlotów
Jamboree

Tytuł rozprawy w języku angielskim:

Classic urban patterns in “temporary cities” on the example of Scout Jamboree

Promotor	Drugi promotor
<i>podpis</i>	<i>podpis</i>
prof. dr hab. inż. arch. Piotr Lorens	dr hab. Małgorzata Dymnicka, prof. PG

OPIS ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor rozprawy doktorskiej: Oskar Amiri

Tytuł rozprawy doktorskiej w języku polskim: Klasyczne wzorce urbanistyczne w „miastach tymczasowych” na przykładzie skautowych zlotów *Jamboree*

Tytuł rozprawy w języku angielskim: Classic urban patterns in „temporary cities” on the example of Scout Jamboree

Język rozprawy doktorskiej: polski

Promotor rozprawy doktorskiej: prof. dr hab. inż. arch. Piotr Lorens

Drugi promotor rozprawy doktorskiej*: dr hab. Małgorzata Dymnicka, prof. PG

Promotor pomocniczy rozprawy doktorskiej*: <imię, nazwisko>

Kopromotor rozprawy doktorskiej*: <imię, nazwisko>

Data obrony:

Słowa kluczowe rozprawy doktorskiej w języku polski:

miasto tymczasowe, wzorce urbanistyczne, skauting

Słowa kluczowe rozprawy doktorskiej w języku angielskim:

temporary city, urban patterns, scouting

Streszczenie rozprawy w języku polskim:

Przedmiotem dysertacji są klasyczne wzorce urbanistyczne w „miastach tymczasowych”, analizowane na przykładzie skautowych zlotów *Jamboree*, czyli międzynarodowych wydarzeń edukacyjnych dla skautów i skautek, gromadzących kilkanaście lub kilkadziesiąt tysięcy ludzi przez okres około dwóch tygodni. W rozprawie przyjęto perspektywę miasta „tymczasowego”, a zatem formy miejskiej funkcjonującej w pewnych ramach czasowych. Założono, że skautowe zloty *Jamboree* wpisują się w definicję „miasta tymczasowego” zarówno w zakresie funkcji czasu, jak i celu. W rozprawie przedstawiono rozumienie pojęcia klasycznych wzorców urbanistycznych, wyróżniając trzy kategorie: formy przestrzenne, przestrzenie funkcjonalne i ład przestrzenny. Podstawą analizy ich obecności były materiały kartograficzne projektów zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* oraz wnioski z badań społecznych. Pomimo różnic dotyczących rozpoznania poszczególnych klasycznych wzorców urbanistycznych, w każdym z analizowanych przykładów były one identyfikowane i na ogół oceniane pozytywnie. Z analiz i badań wynika, że wzorce urbanistyczne, takie jak np. rynek, ulica, porządek geometryczny, stanowią istotne elementy nie tylko krajobrazu przestrzenno-kulturowego, lecz dotyczą także mniej lub bardziej trwałych warunków życia w tymczasowych strukturach miejskich. Obecność klasycznych wzorców urbanistycznych w „miastach tymczasowych” oraz w świadomości ich użytkowników dowodzi pewnej uniwersalności tych cech oraz potrzeby ładu i harmonii w organizacji przestrzeni miejskiej.

Streszczenie rozprawy w języku angielskim:

The subject of the dissertation are classical urban patterns occurring in “temporary cities”. Thesis is based on the analysis of Scout Jamboree – an international educational events for Scouts and Guides, which gathers several thousand to tens of thousand people, over a period of two weeks. In principle author undertake the perspective of “temporary city”, an urban form functioning within a certain time frame. The premise of the dissertation is that Scout Jamboree fit into the definition of a “temporary city”, equally in terms of the function of time and purpose. The dissertation presents viewpoint on the classical urban patterns, differentiating three categories: spatial forms, functional spaces and spatial order. The basis for the observation of their presence in the topic of the work were the analyses of cartographic materials – land development projects for the Scout Jamboree and conclusions from social research. Despite the differences in the recognition of individual classical urban patterns, in each of the analysed examples, they were identified and generally assessed positively. Analyses and research show that urban patterns, such as market square, street and geometric order, are not only important part of the spatial and cultural landscape, but also affect the short and permanent living conditions in temporary urban structures. The occurrence of classic urban patterns in “temporary cities” and recognition of those patterns among its participants proves their certain universality as well as the need for order and harmony in the urban space.

Streszczenie rozprawy w języku, w którym została napisana:** <streszczenie, maksymalnie 1400 znaków>

Słowa kluczowe rozprawy doktorskiej w języku, w którym została napisana:** <słowa kluczowe>

*) niepotrzebne skreślić.

**) dotyczy rozpraw doktorskich napisanych w innych językach, niż polski lub angielski.

SPIS TREŚCI

1.	WSTĘP	6
1.1.	Przedmiot i zakres pracy	6
1.1.1.	Przedmiot.....	6
1.1.2.	Zakres.....	7
1.2.	Uzasadnienie wyboru tematu.....	7
1.3.	Podstawowe pojęcia i stan badań	8
1.3.1.	Miasto.....	8
1.3.2.	„Miasto tymczasowe”.....	12
1.3.3.	Klasyczne wzorce urbanistyczne.....	15
1.4.	Cele pracy.....	17
1.5.	Tezy pracy	17
1.6.	Metodologia badań.....	17
1.7.	Dobór przypadków badawczych	19
1.8.	Struktura pracy	23
2.	FENOMEN „MIASTA TYMCZASOWEGO”	26
2.1.	Idea „miasta tymczasowego”.....	26
2.2.	Przykłady i propozycja typologii „miast tymczasowych”	29
2.2.1.	Przykłady „miast tymczasowych”	29
2.2.2.	Określenie typologii „miast tymczasowych”	38
2.3.	Miasto „trwałe” a „miasto tymczasowe”	40
2.3.1.	Stratyfikacja przestrzenna a stratyfikacja społeczna.....	41
2.3.2.	Władza świecka a religijna	44
2.3.3.	Wielkość.....	45
2.3.4.	Gęstość struktury.....	47
2.3.5.	Ład przestrzenny.....	49
2.3.6.	Środowisko społeczne	53
2.3.7.	Centrum	53
2.3.8.	Wymiana handlu, informacji, wiedzy	57
2.3.9.	Strefy.....	58
2.4.	Podsumowanie.....	63
3.	KLASYCZNE WZORCE URBANISTYCZNE	66
3.1.	Wprowadzenie	66
3.2.	Klasyczne wzorce urbanistyczne	69
3.2.1.	Formy przestrzenne	72
3.2.2.	Przestrzenie funkcjonalne	78
3.2.3.	Ład przestrzenny.....	83

3.3.	Podsumowanie.....	93
4.	SKAUTOWE ZLOTY <i>JAMBOREE</i> I ICH CHARAKTERYSTYKA.....	95
4.1.	Skauting jako ruch społeczny.....	95
4.2.	Skautowe zloty <i>Jamboree</i> – funkcje i cele społeczne.....	96
4.3.	Skala i zasięg przestrzenny zlotów.....	97
4.4.	Kryteria dotyczące organizacji zlotów.....	102
4.4.1.	Dostępność komunikacyjna terenu.....	103
4.4.2.	Skala przestrzeni.....	104
4.4.3.	Środowisko naturalne.....	106
4.4.4.	Infrastruktura.....	107
4.4.5.	Bezpieczeństwo.....	111
4.5.	Struktura urbanistyczna miast tymczasowych skautowych zlotów <i>Jamboree</i>	114
4.6.	Oddolne praktyki przestrzenne na skautowych zlotach <i>Jamboree</i>	117
4.7.	Skautowe zloty <i>Jamboree</i> jako miasta tymczasowe.....	120
4.7.1.	Stratyfikacja przestrzenna a stratyfikacja społeczna.....	120
4.7.2.	Władza świecka a religijna.....	121
4.7.3.	Wielkość.....	122
4.7.4.	Gęstość struktury.....	123
4.7.5.	Ład przestrzenny.....	125
4.7.6.	Środowisko społeczne.....	127
4.7.7.	Centrum.....	128
4.7.8.	Wymiana handlu, informacji, wiedzy.....	129
4.7.9.	Strefy.....	131
4.7.10.	Spółeczeństwo miejskie.....	132
4.8.	Podsumowanie.....	133
5.	KLASYCZNE WZORCE URBANISTYCZNE W „MIASTACH TYMCZASOWYCH”. WYBRANE PRZYKŁADY.....	134
5.1.	Wprowadzenie.....	134
5.2.	Analiza klasycznych wzorców urbanistycznych w projektach zagospodarowania terenu skautowych zlotów <i>Jamboree</i>	137
5.2.1.	Gödöllő, Węgry – 4 th <i>World Scout Jamboree</i>	140
5.2.2.	Moisson, Francja – 6 th <i>World Scout Jamboree</i>	144
5.2.3.	Lillehammer, Norwegia – 14 th <i>World Scout Jamboree</i>	148
5.2.4.	Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia – 18 th <i>World Scout Jamboree</i>	154
5.2.5.	Hacienda Picarquín, Mostazal, Chile – 19 th <i>World Scout Jamboree</i>	159
5.2.6.	Sattahip, Chon Buri, Tajlandia – 20 th <i>World Scout Jamboree</i>	163
5.2.7.	Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania – 21 st <i>World Scout</i> <i>Jamboree</i>	167

5.2.8.	Rinkaby, Szwecja – 22 nd World Scout Jamboree	172
5.2.9.	Kirarahama, Japonia – 23 rd World Scout Jamboree	178
5.2.10.	Sønderborg, Dania – Sønderborg Jamboree	182
5.2.11.	Podsumowanie analizy materiałów kartograficznych	185
5.3.	Obserwacja uczestnicząca	190
5.3.1.	Kirarahama, Japonia – 23 rd World Scout Jamboree	192
5.3.2.	Sønderborg, Dania – Sønderborg Jamboree	197
5.3.3.	Podsumowanie obserwacji uczestniczącej	203
5.4.	Badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych wśród uczestników skautowych zlotów Jamboree	205
5.4.1.	Sønderborg, Dania – Sønderborg Jamboree, 2017 r.	207
5.4.2.	Zlot ZHP Gdańsk 2018	217
5.4.3.	Podsumowanie badań kwestionariuszem ankiety	225
5.5.	Wnioski z badań	228
6.	PROJEKTY AUTORSKIE	230
6.1.	Central European Jamboree 2016	231
6.2.	Zlot ZHP Gdańsk 2018	234
6.3.	European Jamboree 2020	239
6.4.	World Scout Jamboree POLSKA 2023	241
6.5.	Podsumowanie	244
7.	PODSUMOWANIE	258
	BIBLIOGRAFIA	263
	SPIS ILUSTRACJI	267
	SPIS TABEL	269
	ZAŁĄCZNIKI	269

1. WSTĘP

1.1. Przedmiot i zakres pracy

1.1.1. Przedmiot

Przedmiotem pracy doktorskiej są klasyczne wzorce urbanistyczne, występujące w przestrzeni „miast tymczasowych”, powstających na użytek skautowych zlotów *Jamboree*. Zloty te wpisują się w międzynarodowe wydarzenia edukacyjne, organizowane co kilka lat od 1920 r., i adresowane są do młodzieży w wieku 14–17 lat. Realizują je lokalne struktury skautingu, należące do ogólnoświatowego ruchu społecznego¹. Wydarzenia te, w różnych miejscach na świecie, gromadzą znaczną liczbę uczestników – od kilkunastu do kilkudziesięciu tysięcy, na okres do dwóch tygodni. Poza wydarzeniami o randze ogólnoświatowej (*World Scout Jamboree*² organizowane raz na 4 lata), istnieje duża liczba regionalnych czy krajowych skautowych zlotów *Jamboree* o analogicznym charakterze i skali. Powstające na ich rzecz zagospodarowanie terenu można porównać w niektórych aspektach do struktur miejskich. Zlotowe „miasta tymczasowe” charakteryzuje bowiem dość typowy dla ośrodków miejskich układ przestrzenny, infrastruktura drogowa, instalacje sanitarne i energetyczne. Uczestnicy zlotów, podobnie jak dzieje się to w rzeczywistym mieście, mają przydzielone zadania służące interesom ogółu, których celem jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, ładu, estetyki i organizacji życia społecznego. Struktury przestrzenne powstające na rzecz skautowych zlotów *Jamboree* można zaliczyć do grona „miast tymczasowych”, tego szczególnego przypadku miast, odróżniających się od miast „trwałych” funkcją czasu i celu³. Klasyczne wzorce urbanistyczne rozumie się jako występujące w przestrzeni miejskiej fizyczne rozwiązania składające się na całościową kompozycję urbanistyczną, zawężone do europejskiego kręgu kulturowego i antycznego rodowodu⁴.

Jak wynika z przeglądu badań na ten temat, zamieszczonego w dalszej części wstępu, poruszane tu zagadnienia nie były do tej pory zbadane i przeanalizowane, stąd niewiele jest pozycji literaturowych odnoszących się do tego tematu. Wprawdzie można się odwołać w tym miejscu do idei wystaw światowych jako symbolu osiągnięć cywilizacyjnych, będących formą tymczasowych przedsięwzięć w przestrzeniach nazywanych publicznymi, niemniej trudno je zakwalifikować do kategorii „miast tymczasowych”⁵. Tymczasem samo zjawisko tymczasowości wpisuje się dość dobrze we współczesne tendencje i kierunki rozwoju struktur

¹ Skauting – ogólnoświatowy ruch społeczny o charakterze edukacyjnym, którego historia sięga początków XX w. Szerzej o skautingu – w rozdziale czwartym.

² *World Scout Jamboree* – Światowe Jamboree Skautowe; <https://www.scout.org/node/295951> [dostęp 1.11.2019 r.]. Światowe Jamboree Skautowe, organizowane przez *World Organization of the Scout Movement* (WOSM) – Światową Organizację Ruchu Skautowego, to zlot społeczności skautowej organizowany na światowym szczeblu, przyznawany kandydującym organizacjom raz na 4 lata w formule konkursowej. Szczegółowy wykaz dotychczasowych edycji – miejsc, liczby uczestników itd. znajduje się w rozdziale czwartym.

³ Szerzej w rozdziale drugim.

⁴ Szerzej w rozdziale trzecim.

⁵ O tym, że zdaniem autora nie wszystkie przykłady tymczasowości w przestrzeni miejskiej są „miastami tymczasowymi” szerzej w dalszej części wstępu oraz w rozdziale drugim.

miejskich ze względu na nowe możliwości technologiczne i sprzyjające im konteksty społeczno-kulturowe. Można je wpisać w nurt architektury relacyjnej, włączającej w dialog mieszkańców, artystów oraz uczestników tymczasowych zdarzeń. Odwołując się do publikacji socjologów i kulturoznawców, mamy tu do czynienia z szerszym zjawiskiem społeczno-kulturowym – jak chociażby z ideą *street artu*, *subvertisingu*, *culture jamming* – ruchów społecznych wytwarzających nowe taktyki wykraczające poza tradycyjnie rozumiane miejskie aktywności. Opracowanie poświęcone problematyce skautingu w warunkach tymczasowych miejskich struktur, wytwarzanych na potrzeby skautowych zlotów *Jamboree*, ma więc charakter interdyscyplinarny, nawiązujący do nauk społecznych. Nie da się bowiem, tak jak w przypadku miasta w tradycyjnym rozumieniu (na cele niniejszej pracy określanym mianem miasta „trwałego”), pominąć kwestii społeczno-kulturowych. Warto podkreślić, że tymczasowość struktury zaplanowanej na skautowy zlot *Jamboree* nie umniejsza znaczenia i odpowiedzialności całego układu kompozycyjnego za porządek przestrzenny poprzez odwoływanie się do klasycznych wzorców urbanistycznych. Od czasów Platona i Witruwiusza dążeniu do prawdy i piękna towarzyszy myślenie o idealnej kompozycji i organizacji miasta (Rykwert 2016).

1.1.2. Zakres

Zakres tematyczny badań obejmuje układ przestrzenny skautowych zlotów *Jamboree* – ich kompozycję urbanistyczną, strukturę przestrzenną oraz organizację terenu. Analiza dotyczy występowania klasycznych wzorców urbanistycznych, omawianych szerzej w kolejnych rozdziałach. Ich obecność stanowi przedmiot porównań pomiędzy kolejnymi edycjami zlotów, a także w odniesieniu do miast w ogóle. Zakres czasowy badań obejmuje okres od roku 1933 (*4th World Scout Jamboree*), aż do czasów współczesnych – zlot ZHP *Gdańsk 2018*. Ogółem poddano analizie 11 zlotów, wraz z kontekstem miejsca ich lokalizacji. Opracowane przykłady znajdują się w miejscach położonych na kontynencie europejskim, południowoamerykańskim i azjatyckim.

1.2. Uzasadnienie wyboru tematu

Inspiracją i początkiem badań nad „miastami tymczasowymi” był projekt „BE THE SPARK™ – POLSKA 2023”⁶ przy Głównej Kwaterze Związku Harcerstwa Polskiego, w organizację którego autor, jako instruktor ZHP, zaangażował się w 2014 roku. Kilkuletnia praca projektowa nad zagospodarowaniem przestrzennym i całościową organizacją zlotu dla uczestników w liczbie dorównującej małemu miastu dostarczyła autorowi szeregu doświadczeń, jednocześnie pogłębiając zainteresowanie tematem tymczasowych struktur urbanistycznych. Projekt zakończony został prezentacją kandydatury Polski do organizacji Światowego Jamboree Skautowego w 2023 r., podczas Światowej Konferencji Skautowej w

⁶ „Bądź iskrą” – projekt i kandydatura Polski do organizacji Światowego Jamboree Skautowego w 2023 r. Zespół projektowy (*Jamboree Project Team*) stanowiła grupa kilkudziesięciu (początkowo ponad stu) wolontariuszy i wolontariuszek z całego kraju. Zob. <https://www.gdansk.pl/urząd-miejski/coraz-blziej-swiatowego-jamboree-skautowego-2023-w-gdanskua,55029> [dostęp 04.05.2021 r.]

Baku w sierpniu 2017 roku⁷. Brak sukcesu w tym konkursie nie osłabił wysiłków ZHP, aby zorganizować dwa wydarzenia o podobnej formule – Złotu ZHP *Gdańsk 2018*, który odbył się na Wyspie Sobieszewskiej w dniach 6–16.08.2018 r. i *European Jamboree 2020*, który z uwagi na stan pandemii wirusa SARS-CoV-2, został w kwietniu 2020 roku przesunięty na kolejny rok, a w listopadzie 2020 roku ostatecznie odwołany. Autor w obydwu przypadkach był zaangażowany w prace przygotowawcze w charakterze projektanta oraz członka komendy (zarządu) tych wydarzeń. Autorowi przyświecał także, ze względu na osobiste zaangażowanie w ideę skautingu, cel aplikacyjny.

Z uwagi na dużą ilość tego typu wydarzeń na świecie i towarzyszące im wzrastające zainteresowanie, nie tylko wśród uczestników skautowych zlotów *Jamboree*, wybór przedmiotu badań wydaje się uzasadniony. Zdobyte bowiem podczas pracy doświadczenie w projektowaniu zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* autor przekuł w formę listy dobrych praktyk – wytycznych pomocnych w projektowaniu „miast tymczasowych”. Same „miasta tymczasowe” szerzej rozumiane⁸ również stanowią przedmiot zainteresowań badawczych autora, ze szczególnym uwzględnieniem ich kształtu przestrzennego, sposobu organizacji oraz tego, na ile można w nich odnaleźć rozwiązania urbanistyczne znane z miast jako takich (nazywanych w rozprawie klasycznymi wzorcami urbanistycznymi⁹). Dodatkowym uzasadnieniem wyboru tematu, zwłaszcza w szerszym ujęciu „miast tymczasowych”, jest stosunkowo niewielkie ich zaistnienie w literaturze, pomimo rozpowszechnienia na świecie tymczasowych struktur urbanistycznych – zarówno historycznych, jak i współczesnych (szerzej o stanie badań w dalszej części wstępu). Niniejsza rozprawa może przyczynić się w istotny sposób do rozpoznania tego zjawiska. Sposobem na osiągnięcie tego zamierzenia jest omówienie pojęcia i przykładów „miast tymczasowych”, rozumianych w kontraście do miast „trwałych”, oraz opracowanie na podstawie badań literaturowych ich typologii, co finalnie prowadzi do zdefiniowania samego pojęcia „miasto tymczasowe”. Może się to przysłużyć wszelkim podmiotom tworzącym tymczasowe struktury urbanistyczne na użytek własny lub innych – a zwłaszcza organizatorom skautowych zlotów *Jamboree*, m.in. poprzez zebranie w jednym miejscu dużej ilości wiedzy i danych.

1.3. Podstawowe pojęcia i stan badań

1.3.1. Miasto

Definiowanie miasta nie jest w żadnym stopniu celem tej pracy – w literaturze przedmiotu jest wiele jego definicji. Niemniej, dokonania wielu pokoleń urbanistów, socjologów, geografów i badaczy kultury skłaniają ku temu, by przynajmniej pokrótce omówić to pojęcie. Jest to zagadnienie na tyle szerokie, że zebrane poniżej perspektywy różnych autorów stanowią, w najlepszym razie, jedynie skromny ułamek całości wiedzy na ten temat.

⁷ ZHP kandydowało o przyznanie organizacji *World Scout Jamboree* ponownie i w sierpniu 2021 r., jako jedyna kandydatura, zostało wybrane do organizacji *World Scout Jamboree* w 2027 r. Proponowana lokalizacja jest ta sama, jak w przypadku kandydatury na zlot w 2023 r. – jest nią Wyspa Sobieszewska w Gdańsku.

⁸ W tym obejmujące struktury realizowane w związku z kataklizmami naturalnymi, migracją ludności w wyniku działań wojennych i inne.

⁹ Szerzej w rozdziale trzecim.

Przywołanie ich ma natomiast umożliwić na dalszym etapie zdefiniowanie „miasta tymczasowego” jako szczególnego przypadku miasta, co stanowi jeden z celów dysertacji.

Jedną z definicji, dobrze osadzona w historii urbanistyki, opracowana została przez Lewisa Mumforda (1937: 59–62). Zawiera w sobie perspektywy różnych dziedzin, co czyni ją szczególnie istotną dla dalszych rozważań: „Niezbędnymi fizycznymi środkami egzystencji miasta są stała lokalizacja, trwałe schronienie, stałe miejsca do zgromadzeń, wymiany i magazynowania; podstawowymi środkami społecznymi są społeczny podział pracy, który służy nie tylko życiu gospodarczemu, ale także procesom kulturowym. Miasto w pełnym tego słowa znaczeniu jest więc splotem geograficznym, organizacją gospodarczą, procesem instytucjonalnym, teatrem działań społecznych, estetycznym symbolem zbiorowej jedności. Miasto pielęgnuje sztukę i jest sztuką; miasto tworzy teatr i jest teatrem. To w mieście, mieście jako teatrze, skupiają się bardziej celowe działania człowieka i przechodzą przez skonfliktowane i współpracujące ze sobą osobowości, wydarzenia, grupy w bardziej znaczące kulminacje”.

Z kolei Spiro Kostof (1991: 37) odwołuje się do dwóch definicji miasta z 1938 roku. Poszukuje inspiracji u wspomnianego Mumforda, postrzegającego miasto jako „punkt maksymalnej koncentracji dla władzy i kultury społeczności”, a także u jednego z przedstawicieli szkoły chicagowskiej, Luisa Wirtha, który wraz z innymi badaczami zainspirował wielu socjologów do dalszych badań nad miastem. Zaowocowały one publikacją wydaną w 1925 roku pt. *The City*. „Wirth w latach trzydziestych XX stulecia wyraził pogląd, że «najlepszym przybliżeniem systematycznej teorii miasta, którą posiadamy, jest głęboki esej *Die Stadt* Maxa Weбера i pamiętny artykuł Roberta E. Parka *The city...*»” (za: Dymnicka 2013: 18). Max Weber w swoim studium o mieście przedstawił je jako *tout court* gminę miejską. Warunkiem jej trwania były: fortyfikacja, rynek, własne sądownictwo, administracja, formy zrzeszeniowe. Według Weбера żadna definicja nie oddaje istoty miasta, jakkolwiek nie ulega wątpliwości, że cechą konstytutywną wszystkich miejskich zbiorowości są zwartość i wspólne siedlisko osób „dotąd mieszkających gdzie indziej” (Weber 2002 za: Dymnicka 2013: 19). Zdaniem Janusza Ziółkowskiego (1965: 93) propozycja Weбера ma „średni zasięg” i odnosi się do „specyficznej i w specyficznych warunkach powstałej formy średniowiecznego miasta europejskiego, której przeżytki obumarły wraz z epoką feudalizmu, do miasta stanowiącego zamknięty, izolowany układ sił, odwróconego plecami do wsi i do państwa”. Louis Wirth (1938) pisze o mieście jako o „stosunkowo dużej, gęstej i stałej osadzie społecznie zróżnicowanych jednostek”.

Kostof (ibid.) z kolei wymienia dziewięć charakterystycznych cech miasta: natłok energii ludzkiej, występowanie miasta w grupie innych miast, obecność fizycznych granic (materialnych lub symbolicznych), zróżnicowanie zamieszkujących go jednostek, nagromadzenie zasobów, szerokie wykorzystanie piśmiennictwa, powiązanie z otaczającym regionem, monumentalną strukturę oraz niezbędne występowanie zarówno ludzi, jak i budynków. Autor konkluduje swoje rozważania spostrzeżeniem, że miasta, choć fizycznie niezwykle trwałe, są jednocześnie miejscem najszybszych i najbardziej głębokich zmian społeczno-ekonomicznych.

W nieco inny sposób, z akcentem na aspekt fizyczny, przedstawia miasto Charles Delfante (1997: 23–24 za: Jałowiecki, Szczepański 2006: 42): „W perspektywie teoretycznej

zorganizowana aglomeracja staje się miastem wtedy, kiedy części, z których się składa, są rozmieszczone na ziemi, zgodnie ze świadomym projektem, w ten sposób, że zapewniona zostaje równowaga i harmonia (...). Złożoność jest jedną z cech kompozycji miejskiej. Należy również odnotować pojawienie się doskonałych form geometrycznych świadczących o tym, że znajomość porządku matematycznego wpływała na dzieła architektury (...). Intrygujące jest również i to, że wybór miejsca zdaje się odpowiadać precyzyjnym i prawie naukowym kryteriom, o czym świadczyć może Byblos założone 2800 lat przed Chrystusem”.

Na aspekt porządku urbanistycznego w przestrzeni miasta (w tym jej percepcji) i w konsekwencji wpływu na odbiorców wskazuje również Tadeusz Sumień (1989: 7): „miasto jako miejsce koncentracji życia jego mieszkańców wśród ukształtowanych brył i przestrzeni, stanowiących przedmiot ich codziennego postrzegania i źródło tworzonych nastrojów, emocji i obrazów percepcyjnych”. Ten sam autor w późniejszej publikacji nieco inaczej ujmuje miasto: „to nie tylko koncentracja ludzi, lecz także specyficzna forma przestrzenna, która jest zróżnicowana wewnętrznie i różni się od form innych miast” (Sumień 1992: 29). Rozwijając tę myśl, pisze: „miasto może być opisane jako aglomerat funkcjonalny powiązanych ze sobą budynków, budowli, ulic i obszarów” (ibid.).

Z przywołanych powyżej fragmentów literatury przedmiotu wyłania się charakter miasta jako utworu czy też formy, która jest złożona z poszczególnych części składowych (jak to ujął Tadeusz Sumień, odwołując się do Władysława Tatarkiewicza: form-elementów). Podobną perspektywę przyjęto w niniejszej pracy, co zostało rozwinięte w rozdziale trzecim. Równocześnie pojawia się rola czynnika porządku przestrzennego, w tym pewnej geometryzacji, wykorzystującej matematyczne figury doskonałe. Uwzględniając te wnioski, cechę ładu przestrzennego miast umieszczono na liście opracowanej w dalszej części pracy.

Historyk urbanistyki Leonardo Benevolo (1995: 16) z perspektywy dziejów miejskiej cywilizacji postrzega miasto jako „obszar zamknięty lub zespół takich obszarów, gdzie dojrzewa sztuka operowania przestrzenią w małej i średniej skali, a zatem to, co zwykle się znać „«architekturą»”. W kontekście definiowania miasta poprzez istnienie jednoznacznych granic, warto przytoczyć polemikę Mumforda z Weberem: „Stwierdzenie, że mur jest kluczowy dla definicji miasta, jak pisał Max Weber, jest nieporozumieniem. Jest natomiast prawdą, że aż do XVIII w. mur był w większości krajów jedną z najbardziej rozpowszechnionych cech miast – z wyjątkiem starożytnego Egiptu, Japonii i Anglii, gdzie naturalne bariery zapewniały miastom w pewnych okresach bezpieczeństwo; lub, jak w imperium Rzymskim i Chińskim, gdzie lokalne mury zastąpiono ogromną armią bądź też wielkimi budowlami obronnymi stawianymi w skali całego regionu” (Mumford 1961: 63). Granica – pomimo sporów i kontrowersji – jako wyraz przestrzennego podziału zdaje się być dość istotną cechą miast.

Przytaczając różne ujęcia miasta, nie sposób pominąć aspektu społecznego. Średniowiecze wytworzyło typ miasta, w którym trzon miejskiej ludności stanowili ludzie utrzymujący się z uprawianego przez siebie rzemiosła i handlu. Znalazło to wyraz w organizacji społecznej i politycznej. Jednym z czynników konstytuujących typ miasta europejskiego była gmina miejska (Weber 2002; Rybicki 1972). Weber (2002: 926) dowodził, że typowe średniowieczne miasto jest „wyposażonym w szczególne i charakterystyczne organy, związkiem «obywateli», którzy w tej swej roli podlegają obejmującemu jedynie ich wspólnemu prawu, są zatem stanowymi «równoprawnymi towarzyszami»”. Wielość i częstość kontaktów

społecznych między jednostkami i grupami o różnej przynależności społecznej i etnicznej, podobnie jak rozwój usług wszelakiego rodzaju, wpływały na kształtowanie się specyficznego miejskiego stylu życia i obywatelstwa miejskiego. Fundamentem ostatniego były osobista wolność i zamieszkiwanie w obrębie murów miejskich (Weber 2002: 926 za: Dymnicka 2013: 9; por. Mumford 1961: 93). Jak pisał Mumford (1961: 93): „Ażeby miasto zdefiniować, trzeba przyrzeć się jego organizacyjnemu trzonowi, prześledzić jego granice, podążyć ścieżkami jego społecznych podziałów, ustalić występowanie dodatkowych centrów dla zgromadzeń i komunikacji oraz przeanalizować zróżnicowanie i integrację jego grup i instytucji. Mimo że miasto zgrupowało i zespoliło w czytelną całość wieś, świątynię, twierdzę, warsztat i rynek, jego charakter zmieniał się w czasie i pomiędzy regionami, gdy któraś z tych składowych dominowała resztę i stawała się determinantą”. Opisane w powyższym akapicie fragmenty uwypuklają w miastach takie cechy, jak obecność społeczeństwa miejskiego, istnienie podziałów społecznych, ale także występowanie centrów o różnych funkcjach.

Z kolei Zbigniew K. Zuziak wskazuje na zmienność, nieprzerwany proces przeobrażania się miasta, i to pod wpływem wielu różnych czynników tworzących miasto: „Pod pojęciem miasta rozumiem otwartą strukturę osadniczą, w której ustawicznie dokonują się zmiany, polegające na konfigurowaniu indywidualnych i zinstytucjonalizowanych strategii rozwoju różnych form życia społecznego, odpowiadających im procesów i form przestrzennych oraz środowisk, z którymi te zmiany można logicznie powiązać” (Zuziak 2008: 28). Także wspomniany już Tadeusz Sumień pisze o zmienności formy miasta: „forma miasta ulega ciągłej modyfikacji przez kolejne generacje jego mieszkańców” (Sumień 1992: 29). Zmienność, co być może charakterystyczne, dotyczy także samej definicji miasta, na co zwraca uwagę Danuta Szymańska (2009: 171).

Przywołane w powyższym przeglądzie literatury fragmenty akcentują różne aspekty, spośród których wymienić można m.in. takie cechy miast, jak: ład przestrzenny, istnienie społeczeństwa miejskiego oraz społecznych podziałów, obecność centrów o różnych funkcjach, czy też zmienność. Nie są to oczywiście wszystkie cechy miast, zdaniem autora należałoby jeszcze dodać fizyczną zawartość struktury, obecność wymiany (handlu, informacji, wiedzy), strefowanie, wielkość, obecność władzy świeckiej i religijnej (których zespolenie jest w europejskim kręgu kulturowym czynnikiem miastotwórczym), a także powiązanie stratyfikacji przestrzennej ze stratyfikacją społeczną i wiele innych. Istnieje ryzyko, że opracowanie zamkniętej i ostatecznej listy cech miast stanowi zadanie niemożliwe do wykonania. Mając tego świadomość autor podkreśla, że przywołane powyżej cechy stanowią jedynie wybór, który ma posłużyć jako narzędzie badawcze do definiowania „miasta tymczasowego” i granic tego pojęcia. Dogłębna analiza literatury, służąca definicji i wyczerpującemu opisaniu fenomenu miasta wraz z jego wszystkimi cechami (zarówno tymi występującymi powszechnie, jak i sporadycznie), historią powstania czy ewolucją w dziejach, stanowczo odbiega od celów i zakresu tej pracy. Na jej potrzeby przyjęto definicję miasta autorstwa Mumforda (1937: 59–62), jako najbardziej holistycznie ujmującą zjawisko miasta, co jest niezwykle pomocne w badaniu i definiowaniu „miasta tymczasowego” jako szczególnego jego typu.

1.3.2. „Miasto tymczasowe”

W literaturze przedmiotu trudno jest znaleźć jednoznaczną definicję „miasta tymczasowego”. Najbardziej przekrojowe spojrzenie na zjawisko tymczasowości struktur przestrzennych zawiera opracowanie Rahula Mehrotry, Felipe Very i José Mayoral (2017), które jest przeglądem wielu przykładów efemerycznej urbanistyki¹⁰ wraz z zaproponowanym podziałem na kategorie¹¹. Autorzy stosują zamiennie pojęcie „miasta tymczasowego” (ang. *temporary city*), używając go także do opisu konkretnych przykładów, materializacji efemerycznej urbanistyki. Jako przykład może posłużyć tymczasowa zmiana funkcji istniejących fragmentów przestrzeni miasta, np. na czas obchodów świąt czy też targowiska, gdzie stoiska co prawda każdego dnia są rozkładane i demontowane, lecz mają jedną stałą lokalizację i względnie stały układ. Są to przykłady tymczasowości w urbanistyce, lecz nie są to „miasta tymczasowe”. Takim „miastem tymczasowym” jest natomiast Kumbh Mela – budowane raz na 12 lat, między innymi w okolicy Allahabad w Indiach w celach rytualnych, których kulminacją jest kąpiel w wodzie – ma ono nieporównywalną skalę w stosunku do innych „miast tymczasowych”. W 2013 roku w święcie trwającym 55 dni uczestniczyło około 100 milionów ludzi, a ich stała liczba wahała się od 2–3 do 20–30 milionów w najważniejsze dni wydarzenia. Autorzy wobec Kumbh Mela (także w poprzedniej publikacji z 2015 roku) używają również pojęcia „kinetic city”¹², „ephemeral city”¹³ oraz „pop-up mega city”. Pojęcie „ephemeral urbanism” ma szerszy zakres, jako że dotyczy „alternatywnych form urbanistyki w zróżnicowanych lokalizacjach geograficznych” (Mehrotra, Vera, Mayoral 2017: 12).

Pojęcie „temporary city”, najbliższe przedmiotowi tej pracy jako dosłowne tłumaczenie „miasta tymczasowego”, występuje też w innych znaczeniach¹⁴. Dla przykładu, książka *The temporary city* (Bishop, Williams 2012) traktuje raczej o tymczasowych zabiegach urbanistycznych w miastach „trwałych” niż o samych „miastach tymczasowych”, tak jak są one rozumiane w niniejszej pracy. Bishop i Williams skupiają się na różnego rodzaju zabiegach, w tym oddolnych, mających przekształcić przestrzeń tymczasowo – zarówno wizualnie, jak i funkcjonalnie. Brak jednak opisu kompletnych założeń urbanistycznych, tworzonych na z góry określony lub ograniczony czas i dla spełnienia konkretnego celu (lub celów).

Samo zjawisko tymczasowości w architekturze omawia również Robert Kronenburg (1995: 7), który opisuje zjawisko „form architektonicznych o efemerycznej naturze”, dzieląc je na trzy typy: przenośnych budynków („portable buildings”), relokowalnych budynków („relocatable buildings”) i demontowalnych budynków („demountable buildings”). Jakkolwiek jego praca skupiona jest na samych obiektach, to używa też pojęcia „instant city” (1995: 80)

¹⁰ Szersze niż „ephemeral city” ujęcie tymczasowych rozwiązań urbanistycznych na potrzeby rytuałów, obrony, ucieczki, wypadków, uroczystości itp. Pojęcie to pojawiło się już w poprzedniej publikacji tych autorów (2015).

¹¹ Efemeryczne krajobrazy (ang. *ephemeral landscapes*): religii, celebracji, transakcji, wydobywania, katastrof, militarnych i schronienia (ang. religion, celebration, transaction, extraction, disaster, military, refuge).

¹² Rahul Mehrotra i Felipe Vera (2015) używają tego terminu wobec miast będących w procesie nieformalnego rozwoju.

¹³ Efemeryczne miasto (ang.). Miasto tworzone w ścisłych i nierzadko wymagających, ramach czasowych powstania i demontażu.

¹⁴ Razem z pojęciem „temporary urbanism”.

w odniesieniu do tzw. miasteczka powstałego z obiektów tymczasowych – przyczep – przy działającej na pełnych obrotach fabryce. Kronenburg argumentuje także, że „przenośne budynki można znaleźć we wszystkich sferach ludzkiej działalności” (1995: 8), oraz że rozwiązania, pozwalające na przenoszenie obiektów-budynków z miejsca na miejsce, znane są już od tysięcy (Kronenburg 2007: 14).

Podobnie ma się kwestia obecności w literaturze poszczególnych przykładów „miast tymczasowych”. Trudno odnaleźć książkę o historii urbanistyki, w której nie znalazłby się choć fragment poświęcony *Castrum Romanum*, warownym obozom rzymskich legionów – ich strukturze przestrzennej, organizacyjnej – oraz temu, że część z nich stała się podwalinami miast. Podobnie wiele jest publikacji skupionych na wydarzeniach takich jak targi EXPO, tzw. „miasteczka” elekcyjne w Rzeczypospolitej czy też Igrzyska Olimpijskie – także opracowań na temat ich architektury. I choć to wszystko są przykłady „miast tymczasowych”, to jednak mnoga literatura ich dotycząca jedynie skupia się na danym przykładzie, nie ujmując zaś tego fenomenu z perspektywy proponowanej w niniejszej pracy. Mimo że jest pomocna w ilustrowaniu różnych przykładów tego zjawiska, niemniej nie dotyka sedna – tego, że są to właśnie „miasta tymczasowe”.

Wśród przykładów „miast tymczasowych”, których obecność w literaturze dostarczyła interesujących wniosków i pomogła w zdefiniowaniu tego pojęcia, były obozy dla uchodźców. Zastępującym na szczególną uwagę jest przykład obozu Smara, zlokalizowanego w południowozachodniej Algierii. Jego mieszkańcami są zbiegli z okupowanego przez Maroko kraju Saharyjczycy, a to, co jest w tym obozie wyjątkowe, to powstanie w jego administracyjnych granicach funkcji państwa saharyjskiego, takich jak parlament, ministerstwa, archiwum narodowe. Sama przestrzeń stopniowo przekształca się, dopasowując do potrzeb jej mieszkańców i wytwarza miejsca takie jak np. targ; jak to ujmują Manuel Herz (2013) „od obozu w stronę miasta” oraz „obóz jako forma miasta”. Jest to możliwe m.in. dlatego, że teren nie został odgórnie zaplanowany, a większość działań przestrzennych jest wykonywana oddolnie, przez jego mieszkańców. Tymczasowości tej przestrzeni, o niewyraźnej granicy pomiędzy obozem a miastem, przydaje jednak forma niektórych obiektów – często wyraźnie tymczasowych. Stanowi to jednak działanie celowe, symboliczne; jak pisze Manuel Hertz (2013: 367), obóz jest w tym wypadku formą manifestu tymczasowości i pokazania (skądinąd trwałej) chęci powrotu do opuszczonej Sahary Zachodniej.

W podobnym tonie jest sformułowane pojęcie „humanitarian urbanism”¹⁵. Zwraca ono uwagę na stopniowe przekształcanie tego, co pierwotnie było założonym dla spełnienia pewnego celu obozem (celem tym było bezpieczeństwo), w kierunku pewnej, nowej, formy urbanizacji – m.in. poprzez wykształcenie się przestrzeni społecznych. Jak pisze Bram Jansen (2016), „w ostatnich latach naukowcy coraz mocniej utożsamiali rozwój długo istniejących obozów dla uchodźców z urbanizacją”. Perspektywa ta jest dalece inna od uprzednio funkcjonującej, która traktowała takie obozy jako pewne anomalie czy też wyjątki (Bauman 2004 za: Jansen 2016). Zamiast tego, do ich opisu proponowana jest obecnie m.in. kategoria

¹⁵ Urbanistyka humanitarna (ang.).

„accidental cities” – „na wiele sposobów, te «przypadkowe miasta» są charakteryzowane przez upowszechnienie tymczasowej trwałości, lub trwałej tymczasowości” (ibid.). Bram Jansen szeroko omawia zaproponowane przez siebie pojęcie „accidental city” w swojej dysertacji, gdzie opisuje, jak przestrzeń z założenia tymczasowa stopniowo przekształca się w trwałą, między innymi poprzez pojawienie się oddolnych działań społecznych: „przypadkowego miasta, które staje się coraz mniej tymczasowe, i w którym uchodźcy organizują się i roszczą sobie prawa do uprawnień im obiecanych (w tym «prawo» do samorządności)” (Jansen 2011: 71).

Zdefiniowanie „miasta tymczasowego” na tym etapie rozważań wydaje się trudne ze względu na niejednoznaczność granicy pomiędzy miastem „trwałym” a „tymczasowym”. Pojęcie miasta „trwałego” zostało sformułowane przecież w opozycji do miasta „tymczasowego”. Należy tutaj wspomnieć, że przyjęte pojęcie miasta „trwałego” w żadnym stopniu nie oznacza miasta „niezmiennego”. Miasta bowiem pozostają w nieustającym procesie zmian, co zostało już opisane. Używane tu pojęcie miast „trwałych” rozumiane jest jako takich, których fizyczna trwałość jest założona. W tym kontekście uzasadnione jest więc podjęcie próby zdefiniowania „miasta tymczasowego” (co stanowiło jedno z zadań – celów teoretycznych – jakie stawiał sobie autor) jako miasta stworzonego (lub wytwarzanego) z intencją jego określonej w czasie trwałości, np. dla spełnienia jakiegoś celu. Fenomen „miast tymczasowych” polega bowiem na ich funkcjonowaniu jako ośrodków miejskich, a więc posiadających stosowne dla nich cechy, przez określony czas. Po jego upływie przestają one istnieć i, co istotne dla ich specyfiki, koniec ten nie następuje na skutek nieprzewidzianych i tragicznych w skutkach wydarzeń. Zarówno w historii urbanistyki, jak i współcześnie, odnaleźć można wiele przykładów i typów takich miast, a najstarsze znane powstały w starożytności. Powstawały i powstają one zarówno z elementów trwałych, jak i nietrwałych. Wszystkie jednak łączy właśnie ten wspólny mianownik – intencjonalna „tymczasowość”, założony „okres trwałości”. Nierzadko wynika on ze specyficznej funkcji, której te tymczasowe formy osadnicze mają służyć, jest wręcz podporządkowany celowi¹⁶ ich istnienia i kończy się wraz z nim.

Z perspektywy współczesnych wzorców miejskości coraz częściej możemy zaobserwować coś, co wyróżnia miasta „na chwilę”, kształtuje również tymczasowe „zagospodarowanie” leżących odłogiem pustych budynków czy miejsc. Przykładem takiego miasta jest chociażby Berlin. „Typowe dla berlińskiej sceny sytuacje to powstające spontanicznie przestrzenie *squattersów*, targi, kluby, bary, sceny artystyczne itp. Dzięki projektom wykraczającym poza oficjalny dyskurs architektoniczny poszerza się przestrzeń publiczna. Z inspiracji tematami berlińskimi, takimi jak: pustka, różnorodność, fragmentaryzacja, wielość, tymczasowość, brak formy i odwrócenie, powstają ciekawe podpowiedzi, jak budować tożsamość miasta...” (Dymnicka 2013: 232).

Na tym etapie rozważań przyjęto roboczą definicję, według której **„miastem tymczasowym” można nazwać miasto, które powstaje dla osiągnięcia jakiegoś celu, ale bez precyzyjnego określenia jego ram czasowych, i które jest dekonstruowane lub opuszczane**

¹⁶ O centralnej roli celu w „miastach tymczasowych” pisali Mehrotra, Vera i Mayoral (2017: 14).

po spełnieniu swojej roli. Ta robocza definicja będzie stosowana w dalszym toku niniejszej pracy jako punkt wyjścia dla opracowania finalnej definicji tego pojęcia.

1.3.3. Klasyczne wzorce urbanistyczne

W literaturze dotyczącej przedmiotu badań można znaleźć szereg spojrzeń na przestrzeń miasta, ujmujących ją jako formę całościowej kompozycji lub układ syntetycznych elementów. Obecne są także opracowania dotyczące samych elementów – składowych przestrzeni urbanistycznej. W urbanistyce na uwagę zasługuje koncepcja Kevina Lyncha (2011)¹⁷, analizującego przestrzeń za pomocą: dróg, krawędzi, rejonów, węzłów i punktów orientacyjnych, oraz Kazimierza Wejcherta (1974), wykorzystującego do opisu miast: dominanty przestrzenne, płaszczyzny prowadzące i zatrzymujące, ściany, sufit i podłogę urbanistyczną – definiujące wnętrza urbanistyczne. Także Sumień pisze o połączeniu przestrzeni – zewnętrznej (otwartej) i wewnętrznej (zabudowanej), ich wzajemny układ tworzy formę miasta, która „obejmuje konfigurację bryłowo-przestrzenną, tzn. bryłę i przestrzeń, stosunki wolumetryczno-przestrzenne, tzn. współzależności bryły i przestrzeni” (Sumień 1992: 32). Ten sam autor, we wcześniejszej publikacji, przedstawia strukturę jako układ i rozmieszczenie elementów oraz relacje między nimi, charakterystyczne dla tego układu (Sumień 1989: 48). Inaczej dzieli przestrzeń Janusz Ballenstedt, który proponuje podział zależnie od ilości punktów odniesienia, nazywając je wnętrzami-korytarzami i wnętrzami-salonami, łączącymi się w szersze struktury (Ballenstedt 2000: 579). Typologię przestrzeni miejskich, które składają się ze zmodyfikowanych figur: kwadratu, okręgu i trójkąta wyróżnia Rob Krier (1979: 22).

Nieco inaczej spostrzega przestrzeń miejską Gordon Cullen (2011)¹⁸, w którego pracy uwydatnia się podział na zatrzymane w ruchu kadry, tworzące pewnego rodzaju ujęcia, obrazy miasta. Z perspektywy bardziej całościowej o typach ukształtowania przestrzennego miast pisał z kolei Kostof (1991), dzieląc je na kilka głównych kategorii, którym poświęcił poszczególne rozdziały swojej publikacji. W zakresie odnoszącym się do omawianego w pracy tematu są także rozważania Bolesława Szmidta (1981) dotyczące ładu w przestrzeni.

Interesujące są także prace opierające się na szerokich, interdyscyplinarnych badaniach, np. Ewy Cichy-Pazder (1998), Marka Czyńskiego (2006) albo wręcz badaczy innych niż urbanistyka dziedzin, jak choćby antropologa Edwarda T. Halla (1976), omawiającego szeroko zagadnienie dystansów w przestrzeni i wprowadzającego pojęcie proksemiki, czy też geografa humanistycznego Yi-Fu Tuan’a (1987), który porusza m.in. aspekty postrzegania wnętrza i zewnątrz przestrzeni. Istotne dla pracy, z uwagi na przeprowadzone badania, były także osiągnięcia z dziedziny psychologii percepcji (szerzej o psychologii postaci *gestalt* m.in. Bell et al. 2004¹⁹; Bańka 1999).

Swoją historię ma pojęcie „wzorców”. Odwołać się można przede wszystkim do Christophera Alexandra, który o elementach proponowanego „języka wzorców” pisze

¹⁷ Pierwsze wydanie w 1960 r.

¹⁸ Pierwsze wydanie w 1971 r.

¹⁹ Pierwsze wydanie w 1984 r.

następująco (2008: XXIX): „Każdy wzorec opisuje pewien problem, który stale pojawia się w naszym otoczeniu. Wskazuje następnie istotę rozwiązania tego problemu w taki sposób, abyś mógł korzystać z owego rozwiązania wielokrotnie, nigdy nie powtarzając działania”. Istotna dla potrzeb dysertacji jest zarówno powszechność występowania, jak i zróżnicowanie wzorców, przy jednoczesnym ogólnym ich podobieństwie. Różnica polega na zawężeniu perspektywy do wyłącznie fizycznych składowych. W pracy posłużono się pojęciem wzorców urbanistycznych za Kostofem²⁰ – jednak tylko w części omówionych w niniejszej pracy przykładów ma to analogiczne znaczenie²¹. Za Wejchertem (1974) interpretowane są „wzorce” także jako elementy kompozycji urbanistycznej. Stąd też odwołania do „wzorców urbanistycznych” jako **fizycznych elementów i rozwiązań przestrzennych występujących w miastach oraz składających się na kompozycję urbanistyczną. Dostrzega się we „wzorcach urbanistycznych” powtarzalność, ale nie jednakowość elementów budujących całość układu urbanistycznego.** Do wzorców urbanistycznych zalicza się więc fizyczne rozwiązania przestrzenne o różnej skali i natężeniu, a także czytelności w całościowej kompozycji. Część z nich jest abstrakcyjna i posiada nieoczywiste formy fizycznego wyrazu. Zgodnie z tematem pracy, autor postanowił dla celów badawczych wybrać jedynie wycinek obszernej historii urbanistyki, stąd też przyjął w pracy pojęcie „klasycznych wzorców urbanistycznych”, gdzie słowo „klasyczne”²² oznacza z jednej strony antyczny rodowód, a z drugiej właśnie zawężenie do europejskiego kręgu kulturowego. Jak pisał Bolesław Szmidt „termin «klasyczny» w mniejszym czy większym stopniu oznacza – najogólniej biorąc – przynależność do kultury śródziemnomorskiej, do tego, co w dziedzinie sztuki stworzyli Grecy i Rzymianie, a w konsekwencji – po prostu doskonałość formy, przestrzeganie modularności i prostoty rytmu w budowie zarówno dzieł architektury, jak i utworów muzycznych” (Szmidt 1981: 93).

Wybór jest uzasadniony historią powstania samego skautingu, który wyrósł i początkowo rozwijał się w europejskim kręgu kulturowym, dopiero później stając się globalnym ruchem społecznym²³. Także nie mała część badanych skautowych zlotów *Jamboree* odbyła się na terenie kontynentu europejskiego lub w państwach mających ściśle związki kulturowe z Europą. Wybór taki jest również konieczny ze względu na rozległość zagadnienia urbanistyki (w ujęciu globalnym). Klasyczne wzorce urbanistyczne traktowane są jako narzędzie badawcze, służące do badań kształtu przestrzennego skautowych zlotów *Jamboree* jako przykładu „miast tymczasowych”. W tym celu opracowano na podstawie analizy literatury ich listę, podzieloną na trzy kategorie – form przestrzennych, przestrzeni funkcjonalnych i ładu przestrzennego. W pracy nie podjęto próby opracowywania ich typologii – zarówno z uwagi

²⁰ *Urban patterns* (ang.).

²¹ Spiro Kostof (1991) pisze o bardziej całościowym kształcie miasta, podczas kiedy Christopher Alexander skupia się raczej na poszczególnych elementach. Niniejsza dysertacja ujmuje problem zarówno z perspektywy poszczególnych elementów składowych – form – ale także całościowej, np. funkcji miejskich.

²² Autor ma świadomość, że termin okresu klasycznego stosowany jest również w opisie kręgów kulturowych innych niż europejski, jednak przedmiotem jego badań są wzorce urbanistyczne wytworzone lub zapoczątkowane w okresie klasycznym europejskiego kręgu kulturowego.

²³ W tym miejscu warto zaznaczyć, że w przypadku skautingu uzasadnienie dotyczy *stricte* obszaru oddziaływania europejskiego kręgu kulturowego, a nie okresu klasycznego; historia skautingu jest bowiem zdecydowanie krótsza i nie sięga czasów okresu klasycznego.

na fakt, że nie stanowi to celu dysertacji, a także na rozległość samego zjawiska wraz z istniejącym szerokim omówieniem w literaturze. Klasyczne wzorce urbanistyczne zostały szczegółowo omówione w rozdziale trzecim rozprawy.

1.4. Cele pracy

Na potrzeby niniejszej pracy sformułowano zarówno cele teoretyczne, jak i aplikacyjne. Celem teoretycznym było **zdefiniowanie pojęcia „miasta tymczasowego”** oraz **sformułowanie typologii „miast tymczasowych”**. Bez tych dwóch celów teoretycznych nie było możliwe osiągnięcie celów aplikacyjnych. Celem aplikacyjnym było **stworzenie listy dobrych praktyk** oraz **sformułowanie wytycznych, jakimi można się posługiwać w momencie przystępowania do procesu planowania „miasta tymczasowego” oraz w trakcie tego procesu.**

1.5. Tezy pracy

Na potrzeby niniejszej pracy sformułowano tezy badawcze, które wynikają bezpośrednio z jej tematyki i przedmiotu badań.

Teza I: Obozy skautowe zakładane przy okazji zlotów *Jamboree* można zaliczyć do „miast tymczasowych”. Aby obronić tę tezę konieczne było zdefiniowanie „miasta tymczasowego” (cel teoretyczny).

Teza II: W planach skautowych zlotów *Jamboree*, zarówno historycznych, jak i współczesnych, istnieje silne nawiązanie do urbanistyki klasycznej (europejskiej) i jest ono konsekwentnie stosowane w kolejnych edycjach skautowych zlotów *Jamboree*.

Aby obronić tę tezę konieczne było zdefiniowanie klasycznych wzorców urbanistycznych oraz przeprowadzenie analizy ich występowania w planach zagospodarowania skautowych zlotów *Jamboree* oraz podczas obserwacji uczestniczącej.

Teza III: Wzorce przestrzenne czerpiące z miast historycznych są czytelne dla uczestników skautowych zlotów *Jamboree* i oddziałują zwrotnie na jakość przestrzeni „miast tymczasowych”.

Aby obronić tę tezę konieczne było przeprowadzenie badań kwestionariuszowych na grupach uczestników skautowych zlotów *Jamboree*.

1.6. Metodologia badań

W pracy, ze względu na podjęte zagadnienia, zastosowano podejście metodologiczne integrujące różne metody badawcze. Sięgnięto po techniki ilościowe (wywiad kwestionariuszowy), jak i jakościowe (obserwacja uczestnicząca, analiza treści odpowiedzi na pytania otwarte). Ponadto posłużono się graficzną analizą historycznych i współczesnych materiałów kartograficznych.

Wybór metod i technik badawczych został podyktowany przede wszystkim ograniczoną (ze względu na tymczasowy charakter skautowych zlotów *Jamboree*) dostępnością do planów ich zagospodarowania. Przełożyło się to na mniejszą liczbę powstających opracowań graficznych dotyczących zagospodarowania przestrzennego

terenów skautowych zlotów *Jamboree*. Zdając sobie sprawę z tych ograniczeń, autor wykorzystał w pracy również doświadczenie zdobyte w ZHP w roli projektanta zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* oraz uczestnika wizyt studialnych (w Danii, Japonii, Wielkiej Brytanii oraz we Włoszech). Oprócz poszerzenia materiału badawczego, pozwoliło to na dodatkową weryfikację przyjętych w pracy założeń i tez. Wspomogło także opracowanie wniosków, zwłaszcza aplikacyjnych.

Ze względu na cel i założenia pracy, za podstawową metodę badań przyjęto graficzną analizę historycznych i współczesnych materiałów kartograficznych. Polegała ona na rozpoznaniu klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie skautowych zlotów *Jamboree*, zaliczanych przez autora do „miast tymczasowych”. W tym celu wykorzystano listę klasycznych wzorców urbanistycznych. Badania zostały przeprowadzone na historycznych i współczesnych projektach zagospodarowania terenu wybranych zlotów – w formie graficznego oznaczania występowania lub niewystępowania danego wzorca²⁴. Dla wszystkich badanych zlotów zastosowano ten sam zestaw klasycznych wzorców urbanistycznych, omówiony w kolejnych rozdziałach. W przypadku współczesnych skautowych zlotów *Jamboree* materiały, za pośrednictwem ZHP, udostępniali ich organizatorzy (organizacje z krajów, na których terenie odbywały się skautowe zloty *Jamboree*), a w przypadku zlotów historycznych materiały pozyskano z Internetu. Z uwagi na znaczącą graficzną różnorodność opracowań dla kolejnych edycji, autor zdecydował się zestawić wykazane w projektach zagospodarowania terenu klasyczne wzorce urbanistyczne, częściowo ujednolicając wizualnie podkłady mapowe – ułatwiło to porównanie kolejnych edycji. W graficznym ujednolicaniu projektów zagospodarowania terenu zastosowano podejście ograniczonej ingerencji w merytoryczną warstwę materiałów graficznych.

W dysertacji odwołano się do obserwacji uczestniczącej – narzędzia poznania socjologicznego, które różni się tym od potocznej obserwacji, że jest wyraźniej ukierunkowane i bardziej systematyczne (Szacka 2003: 47). Metoda ta sprawdza się w określonej zbiorowości, w której uczestnik badania staje się jej członkiem, nie ujawniając swojej tożsamości. Spojrzenie na badane zjawisko okiem uczestnika umożliwiło zaobserwowanie od wewnątrz zbiorowości skautów podczas zlotów *Jamboree*. Celem było rozpoznanie mechanizmów funkcjonowania zlotów, ich struktury organizacyjnej wraz ze skutecznością w reagowaniu na incydenty (takie jak awarie infrastruktury czy sytuacje związane z bezpieczeństwem uczestników) oraz oceną samych rozwiązań przestrzennych. Autor, mając świadomość ograniczeń tej metody, związanych z ukrywaniem przed uczestnikami skautowych zlotów *Jamboree* faktu, że są obserwowani, wykorzystał tylko te materiały, które nie naruszyły zasad etyki związanych z wykorzystaniem ludzi do celów naukowych. Zebrane informacje dotyczyły głównie zdobycia wiedzy na temat organizacji społeczno-przestrzennej zlotów, przydatnych do projektów planowanych w Polsce skautowych zlotów *Jamboree*.

Celem wizyt studialnych było również poszerzanie i zdobywanie wiedzy, chociaż na nieco innych zasadach, o działaniu zlotowych „miast tymczasowych”. Metoda ta umożliwiła

²⁴ Dodatkowo zostało także określone natężenie występowania danego klasycznego wzorca urbanistycznego – duże lub niewielkie.

zaobserwowanie wielu istotnych dla podjętego badania oddolnych praktyk przestrzennych uczestników skautowych zlotów *Jamboree*. Przyczyniła się do pogłębienia wiedzy na temat funkcjonowania zlotów, zwłaszcza w ich przestrzennym aspekcie. Pojęcie oddolnych praktyk przestrzennych dotyczy aktywności indywidualnych lub małych grup skautowych, dokonujących pewnych zmian w wizualności terenu zlotowego „miasta tymczasowego”. Działania te mogą prowadzić zarówno do zaznaczenia swojej obecności, jak i do poprawienia funkcjonalności przestrzeni. Według Marka Krajewskiego (2012: 11) oddolne, codzienne praktyki zasługują na szczególną uwagę, ponieważ pozwalają dostrzec w przestrzeni „nie abstrakcyjne siły, relacje i przepływy wytwarzające reguły życia w mieście, ale konkretne osoby próbujące na co dzień je praktykować”. Dostrzeżenie roli samych uczestników i ich praktyk w procesie „wytwarzania” przestrzeni skautowych zlotów *Jamboree* pozwala dostrzec walor społecznienia skautowych „miast tymczasowych”, „ślady w tkance miasta – w tym jak jest ono zorganizowane, jak wygląda, jak pachnie, brzmi, jakich wrażeń dotykowych nam dostarcza” (Krajewski 2012: 11).

Kolejnym narzędziem badawczym była ankieta. Dostarczyła danych, które poddają się analizom ilościowym. Badania ankietowe zostały przeprowadzone w lipcu 2017 r. na zlocie *Sønderborg Jamboree* w Danii oraz w sierpniu 2018 r. na zlocie ZHP *Gdańsk 2018* w celu poznania poglądów uczestników na temat percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych²⁵. Kwestionariusz ankiety zawierał pytania zamknięte i otwarte. Tych drugich, ze względu na założenia badawcze, było zdecydowanie więcej. Ankieta zawierała również załącznik graficzny służący do nanoszenia odpowiedzi. Z uwagi na to, że „dane dostarczane przez ankietę są w zasadzie analizowane metodami ilościowymi”, odstąpiono od tej reguły w przypadku tych treści wypowiedzi, które zasługiwały na zainteresowanie. Było to możliwe „w przypadku tak zwanych pytań otwartych, to jest takich, które nie zawierając gotowych odpowiedzi, pozwalają na ich swobodne sformułowanie, badacz obok analizy ilościowej poddaje je także analizie jakościowej” (Szacka 2003: 45–46). Zasadniczym celem badań ankietowych była – obok uzyskania danych o percepcji wzorców urbanistycznych – ich ocena przez uczestników skautowych zlotów *Jamboree*.

Zastosowane metody i techniki badawcze zostały uzupełnione opracowywanymi przez autora projektami zagospodarowania terenu skautowych zlotów, które stanowiły pole testowe do praktycznego wykorzystania zdobytej wiedzy.

1.7. Dobór przypadków badawczych

Ze względu na podobieństwo skautowych zlotów *Jamboree* do „miast tymczasowych”, postawiono tezę o ich przynależności do tej grupy. Tym samym, daje to możliwość poznania „miast tymczasowych” na drodze badania zlotów. Za ich wyborem jako przedmiotu badań świadczy także powszechność występowania (skautowe zloty *Jamboree* są organizowane w wielu miejscach na świecie) oraz wynikająca z tego dostępność materiałów badawczych. Również skala powstających na rzecz tych zlotów struktur przestrzennych pozwala traktować

²⁵ Szerzej w rozdziale piątym.

je jako istotny materiał badawczy dla poznania „miast tymczasowych”, jako że gromadzą one nierzadko nawet kilkadziesiąt tysięcy uczestników. Nie bez znaczenia był także dostęp autora do materiałów wewnętrznych i wgląd w strukturę organizacyjną z racji pełnionych w ZHP funkcji projektanta skautowych zlotów *Jamboree*. Należy też wspomnieć o ciągłości historycznej zlotów *World Scout Jamboree* – od 1920 roku²⁶ odbyły się 23 edycje²⁷. Do tego należy doliczyć sporą liczbę regionalnych skautowych zlotów *Jamboree* (w tym omawiane w pracy *Central European Jamboree* czy odwołane *European Jamboree 2020*), a także skautowe zloty *Jamboree* na „poziomie” krajowym, takie jak np. *Sønderborg Jamboree* czy Zlot ZHP *Gdańsk 2018*. Wszystkie te przypadki nazwano łącznie skautowymi zlotami *Jamboree*.

Z perspektywy zasięgu terytorialnego, skautowe zloty *Jamboree* można by podzielić właśnie na te trzy grupy – światowe, regionalne (np. europejskie) i krajowe. Niemniej, decydującym elementem, na podstawie którego zdecydowano się dokonać ich podziału w tej pracy, jest dostępność materiałów badawczych i wynikający z niej dobór metod badawczych dla konkretnych przypadków. Podstawowym czynnikiem była dostępność materiałów graficznych w postaci planów zagospodarowania terenu skautowych zlotów. Drugim czynnikiem był aspekt czasu – np. zloty współczesne autor miał możliwość odwiedzić osobiście i dokonać podczas ich trwania obserwacji uczestniczącej. Kolejnym czynnikiem była możliwość (lub jej brak) przeprowadzenia kwestionariuszowych badań ankietowych – ten warunek również spełniła tylko część zlotów. Ostatnią zmienną była możliwość wzięcia udziału w pracach przygotowawczych, w tym w pracach projektowych. Dlatego też zdecydowano się podzielić dostępne badawczo skautowe zloty *Jamboree* na cztery grupy, odpowiadające powyższemu zmiennym. Co istotne, część zlotów występuje w więcej niż jednej grupie (ma to miejsce w trzech przypadkach).

Pierwszą, najszerszą grupę stanowią historyczne skautowe zloty *Jamboree*, których **projekty zagospodarowania terenu są dostępne**. Druga grupa to zloty, podczas których **wykonano badanie za pomocą obserwacji uczestniczącej**. Trzecią grupę stanowią zloty, podczas których wśród uczestników i organizatorów **przeprowadzone zostały badania** dotyczące percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych, przeprowadzone z wykorzystaniem ich opracowanej listy. Ostatnią, czwartą grupę tworzą skautowe zloty *Jamboree* **współtworzone przez autora**, wraz z podaniem intencji ich tworzenia i opisem występujących klasycznych wzorców urbanistycznych.

Do pierwszej grupy (dostępne projekty zagospodarowania terenu) należą:

- Gödöllő, Węgry – 4th *World Scout Jamboree*
- Moisson, Francja – 6th *World Scout Jamboree*
- Lillehammer, Norwegia – 14th *World Scout Jamboree*
- Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia – 18th *World Scout Jamboree*
- Hacienda Picarquín, Mostazał, Chile – 19th *World Scout Jamboree*

²⁶ Pierwszym chronologicznie skautowym zlotem *Jamboree*, dla którego udało się uzyskać materiał badawczy był zlot w 1933 roku.

²⁷ <https://www.scout.org/node/6977> [dostęp 1.11.2019 r.]

- Sattahip, Chon Buri, Tajlandia – *20th World Scout Jamboree*
- Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania – *21st World Scout Jamboree*
- Rinkaby, Szwecja – *22nd World Scout Jamboree*
- Kirarahama, Japonia – *23rd World Scout Jamboree*
- Sønderborg, Dania – *Sønderborg Jamboree*

Do drugiej grupy (obserwacja uczestnicząca) należą:

- Kirarahama, Japonia – *23rd World Scout Jamboree*
- Sønderborg, Dania – *Sønderborg Jamboree*

Do trzeciej grupy (kwestionariuszowe badania ankietowe) należą:

- Sønderborg, Dania – *Sønderborg Jamboree*
- Gdańsk, Polska – *Zlot ZHP Gdańsk 2018*

Do czwartej grupy (współtworzone przez autora) należą:

- Wrocław, Polska – *Central European Jamboree 2016*
- Gdańsk, Polska – *Zlot ZHP Gdańsk 2018*
- Gdańsk, Polska – *European Jamboree 2020*
- Gdańsk, Polska – *25th World Scout Jamboree* (kandydatura na rok 2023)

Wszystkie skautowe zloty *Jamboree* omówione w dysertacji prezentuje poniższa tabela. Zaznaczono w niej, które przykłady zlotów były badane poszczególnymi metodami badawczymi, oraz w których zlotach autor brał udział jako projektant:

Miejsce	Rok	Analiza występowania klasycznych wzorców urbanistycznych	Obserwacja uczestnicząca	Badanie percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych	Projekty autorskie
Gödöllő, Węgry	1933	•			
Moisson, Francja	1947	•			
Lillehammer, Norwegia	1975	•			
Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia	1995	•			
Hacienda Picarquín, Mostazal, Chile	1998 – 1999	•			
Sattahip, Chon Buri, Tajlandia	2002 – 2003	•			
Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania	2007	•			
Rinkaby, Szwecja	2011	•			
Kirarahama, Japonia	2015	•	•		
Wrocław, Polska	2016				•
Sønderborg, Dania	2017	•	•	•	
Gdańsk, Polska	2018			•	•
<i>Gdańsk, Polska</i> ²⁸	2020				•
<i>Gdańsk, Polska</i> ²⁹	2023				•

Tabela 1. Zbiorcza tabela przedstawiająca listę omawianych w pracy skautowych zlotów *Jamboree*.

²⁸ Odwołane.

²⁹ Kandydatura przegrana przez Związek Harcerstwa Polskiego w 2017 roku.

1.8. Struktura pracy

Rozprawa dzieli się na cztery główne części: teoretyczną, analityczną, badawczą i aplikacyjną.

Zakres części teoretycznej obejmuje omówienie fenomenu „miast tymczasowych”, opis ich współczesnych i historycznych przykładów, a także zdefiniowanie samego terminu „miasta tymczasowego”³⁰, łącznie z jego granicami i związkami z innymi pojęciami. Rozdział ten obejmuje również oparcie terminu „miasta tymczasowego” o pojęcie podstawowe – miasto oraz zdefiniowanie opozycji pojęć „miasto tymczasowe” – „miasto trwałe”, przy jednoczesnym wskazaniu zmienności tegoż ostatniego. Zawiera także odniesienie do różnych ujęć badawczych przestrzeni miasta oraz informacje na temat stanu badań poświęconych „miastom tymczasowym” i pojęciom pokrewnym.

Część analityczna zawiera stworzoną na podstawie literatury przedmiotu listę cech, którymi charakteryzują się miasta – zarówno fizycznych, jak i pozafizycznych. Na jej podstawie postawiono tezę o zasadności zaliczenia skautowych zlotów *Jamboree* do grona „miast tymczasowych”. Zakres tej części obejmuje także opracowanie listy klasycznych wzorców urbanistycznych – wyłącznie fizycznych – wraz z proponowanym podziałem na trzy kategorie: form przestrzennych, przestrzeni funkcjonalnych i ładu przestrzennego.

Zakres części badawczej obejmuje opis metod badawczych, weryfikację występowania i różnego natężenia³¹ klasycznych wzorców urbanistycznych w skautowych zlotach *Jamboree* – poprzez analizę dostępnych historycznych projektów zagospodarowania terenu oraz obserwację uczestniczącą współczesnych przykładów. Badanie zostało przeprowadzone z wykorzystaniem przygotowanej uprzednio listy tych klasycznych wzorców urbanistycznych. Zakres tej części obejmuje również wnioski z badania przeprowadzonego kwestionariuszem ankiety, dotyczącego percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych przez uczestników oraz ich wpływu na jakość przestrzeni w „miastach tymczasowych”, na przykładzie skautowych zlotów *Jamboree*. Zakres badań dotyczy każdorazowo innych przykładów skautowych zlotów, co zostało omówione w rozdziale piątym.

Część aplikacyjna obejmuje natomiast omówienie wniosków płynących z badań występowania klasycznych wzorców urbanistycznych w zlotach skautowych oraz badań percepcji tych wzorców i ich wpływu na jakość przestrzeni. Obejmuje także rekomendacje odnośnie projektowania „miast tymczasowych” – uniwersalną listę dobrych praktyk dla przyszłych realizacji oraz wytyczne do projektowania „miast tymczasowych”. W zakres aplikacyjny wchodzi również omówienie bezpośrednich rozwiązań, które na podstawie zdobytej wiedzy zostały przełożone na proces planowania *European Jamboree 2020* w Gdańsku.

Praca doktorska składa się ze wstępu, pięciu kolejnych rozdziałów i podsumowania. We wstępie przedstawiono przedmiot pracy doktorskiej, którym są skautowe zloty *Jamboree*, oraz zakres pracy – ich strukturę przestrzenną. Opisano także motywację podjęcia tematu

³⁰ Co po trosze jest również elementem analitycznym.

³¹ Kwestię natężenia klasycznych wzorców urbanistycznych autor opisał w rozdziale trzecim.

rozprawy doktorskiej, wraz z kontekstem projektowanych skautowych zlotów *Jamboree* organizowanych przez Związek Harcerstwa Polskiego – zlotu *Gdańsk 2018* oraz *European Jamboree 2020*, obu na Wyspie Sobieszewskiej w Gdańsku. Przedstawiono definicje podstawowych pojęć występujących w pracy: miasta, „miasta tymczasowego” (w opozycji do miasta „trwałego”) i klasycznych wzorców urbanistycznych. Przywołano przeglądowy wybór perspektyw, spojrzeń na temat miasta.

Dalej opisano fenomen „miasta tymczasowego”, którego roboczą definicję przywołano we wstępie, i którego zdefiniowanie było jednym z celów tej pracy a także przedstawiono kwestię klasycznych wzorców urbanistycznych. Omówiono także stan badań nad kompozycją urbanistyczną miast oraz nad „miastami tymczasowymi” i kolejno opisano cele (teoretyczne i aplikacyjne), przyjęte tezy, metody badawcze oraz dobór przypadków badawczych. Rozdział ten zamyka konstrukcja pracy, która została podzielona na cztery części: teoretyczną, analityczną, badawczą i aplikacyjną.

W drugim rozdziale omówiono szczegółowo fenomen „miasta tymczasowego”, ideę stojącą za propozycją użycia takiego terminu, przykłady historycznych i współczesnych tymczasowych struktur urbanistycznych, które nazwano „miastami tymczasowymi”, opracowane w formie typologii, a także wykazano różnice pomiędzy miastem a „miastem tymczasowym”. Wskazano też listę fizycznych i poza-fizycznych cech, które można odnaleźć w miastach. Na koniec tego rozdziału podano definicję pojęcia „miasto tymczasowe” w oparciu o funkcje czasu i celu.

W rozdziale trzecim opisano użyte w tytule rozprawy pojęcie klasycznych wzorców urbanistycznych. Przedstawiono również opracowaną listę klasycznych wzorców urbanistycznych – fizycznych elementów występujących w miastach – która stanowiła bazę do dalszych badań na wybranych przykładach. Zaproponowano ich podział na trzy kategorie: form przestrzennych, przestrzeni funkcjonalnych i ładu przestrzennego, oraz je szczegółowo omówiono.

W rozdziale czwartym scharakteryzowano zjawisko skautingu i skautowych zlotów *Jamboree*. Opisano ich genezę, skalę oraz zasięg występowania dotychczasowych edycji. Omówiono kryteria, jakie spełnić muszą organizacje kandydujące, starające się o prawo do organizacji tych zlotów. Przeanalizowano także strukturę urbanistyczną „miast tymczasowych” tworzonych na potrzeby skautowych zlotów *Jamboree* oraz oddolne praktyki, jakie mają wobec przestrzeni jej użytkownicy. Na koniec, posługując się zebraną uprzednio listą cech miast (jako że „miasta tymczasowe” posiadają cechy miejskie), dowiedziono, że skautowe zloty *Jamboree* mogą być zaliczane do grona „miast tymczasowych” – jako szczególnego przypadku miasta.

Rozdział piąty obejmuje zestawienie omawianych wcześniej klasycznych wzorców urbanistycznych z przykładami „miast tymczasowych”, jakimi są skautowe zloty *Jamboree*. Przedstawiono wyniki przeprowadzonych badań – analizy występowania tych wzorców na grupie skautowych zlotów *Jamboree*, gdzie na ujednoliconych graficznie projektach zagospodarowania terenu wskazano występujące nań klasyczne wzorce urbanistyczne oraz omówiono całościowy kształt przestrzenny skautowych „miast tymczasowych”. Opisano także przeprowadzone obserwacje uczestniczące na niektórych skautowych zlotach *Jamboree*.

Zaprezentowano również wyniki badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych, wykonane wśród uczestników skautowych zlotów *Jamboree* w 2017 i 2018 roku.

W szóstym rozdziale przedłożono oraz omówiono opracowane w ramach pracy w Związku Harcerstwa Polskiego projekty zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*, podczas pracy nad którymi w praktyce mierzono się z problematyką ukształtowania zagospodarowania terenu „miast tymczasowych”. Na koniec wskazano listę dobrych praktyk oraz wytyczne do projektowania „miast tymczasowych”.

Ostatni rozdział stanowi podsumowanie, gdzie powrócono do zweryfikowanych w pracy tez oraz założonych celów. Dodatkowo wskazano na walor aplikacyjny pracy oraz zaproponowano kierunki badań w przyszłości.

2. FENOMEN „MIASTA TYMCZASOWEGO”

2.1. Idea „miasta tymczasowego”

Niniejszy rozdział poświęcono fenomenowi „miast tymczasowych”, omówienie których bazowało na określeniu ich specyfiki i charakteru. W dalszej części przytoczono rozpoznane przykłady „miast tymczasowych” oraz na podstawie zebranych cech miast nakreślono granicę pomiędzy miastem „trwałym”, a „miastem tymczasowym”. Na koniec, opierając się na tych rozważaniach, zweryfikowano roboczą definicję tego pojęcia, zaproponowaną we wstępie pracy i podano jej wersję finalną, spełniając tym samym jeden z celów rozprawy. Jest to o tyle istotne, że fenomen „miasta tymczasowego”, choć częściowo opisany w literaturze, nie ma jednoznacznej definicji. I to pomimo, że jest zjawiskiem powszechnym – towarzyszy nam bowiem już od starożytności, występuje również w bardzo wielu miejscach na świecie, co obrazują przykłady opisane w tym rozdziale.

Przywołane we wstępie ujęcia problematyki tymczasowych struktur urbanistycznych dotyczą tymczasowości przestrzeni fizycznej różnego typu, czy też jej czasowych funkcji (Bishop, Williams 2012; Herz 2013; Mehrotra, Vera 2015; Mehrotra, Vera, Mayoral 2017; Jansen 2011; 2016; Kronenburg 1995; 2007). W celu zrozumienia idei „miasta tymczasowego” należy zastanowić się nad samym konceptem tworzenia miast lub struktur o cechach miasta, co do których wiadomo było, że nie będą one ośrodkami trwałymi, i że już na etapie ich powstawania rozważa się (a czasem wręcz planuje) „przewidywany koniec” ich funkcjonowania. Jest to dodatkowo interesujące z uwagi na fakt, że równoległe w przeszłości powstawały miasta, które w momencie założenia nie miały takiej specyficznej perspektywy „tymczasowości” – były kształtowane jako „trwałe”. Wydaje się, że ideą funkcjonowania „miasta tymczasowego”, a więc miasta, które ma zaplanowany koniec, jest wypełnienie celu, dla którego powstaje. Z określeniem tego celu, stojącego za powołaniem go do życia, swoistym *raison d'être*, wiąże się także szczególny rodzaj potrzeb, które miasto ma spełnić. Są one odmienne wobec potrzeb konstytuujących powstanie miasta jako takiego, miasta „trwałego”, które w założeniu jest bardziej uniwersalne, jako że nie jest podporządkowane temu imperatywowi: „miasta tymczasowe, w odróżnieniu od tych bardziej trwałych, które mają szereg elementów wspierających ich ciągłość funkcjonowania, są zwykle zorganizowane wokół centralnego celu” (Mehrotra, Vera, Mayoral 2017: 14). Na tej bazie sformułowano roboczą definicję „miasta tymczasowego”, w której określono je jako miasto, które powstaje dla osiągnięcia pewnego celu, ale bez precyzyjnego określenia jego ram czasowych i które jest dekonstruowane lub opuszczane po spełnieniu swojej roli – co także odróżnia je od miast „trwałych”. Powody, dla których te miasta powstawały (czyli przywołana w definicji funkcja, konkretny cel) musiały być na tyle istotne, lub przynosić takie korzyści dla danego społeczeństwa czy społeczności, że opłacało się alokować w to przedsięwzięcie zasoby, nierzadko znaczne. Tym samym, ocena planowanych działań musiała mieć charakter

ekonomiczny³². To dla spełnienia założonego celu oraz ekonomii w jego wypełnianiu były określane potrzeby takiego „miasta tymczasowego”, a tym samym i wybierane rozwiązania (w tym przestrzenne). Z jednej strony to także przez pryzmat celu mógł być definiowany czas ich trwania. W tym rozumieniu te miasta „na chwilę”, jako niezbędna infrastruktura na przykład do eksploatacji jakiegoś zasobu (osady górnicze, rybackie, wielorybiczne), mogły służyć z powodzeniem do momentu wyczerpania się zapasów (lub takiego ich ograniczenia, jakie nie uzasadniało dalszego ponoszenia kosztów). W takich przypadkach czasowy „okres trwałości” takich miast nie był znany z góry, nie było możliwe jego precyzyjne określenie. Z drugiej strony możemy także wskazać „miasta tymczasowe”, których trwanie było określane właśnie poprzez upływ czasu. Do takich można zaliczyć choćby obozy wojskowe, które służyły do przetrzymania zimy – koniec trwałości tychże był znany z góry i definiowany był właśnie przez czas. Czas stawał się niejako celem – jego przetrzymanie, przetrwanie, np. wbrew niekorzystnym warunkom środowiskowym.

Pomimo (nawet wielu) różnych przykładów trwania „miast tymczasowych” poza wyznaczonym i założonym okresem (nie każde miasto, które zostało stworzone jako „tymczasowe” takim zostało, część się przeobraziła w trwałe ośrodki i funkcjonuje do dziś), są to twory o z gruntu odmiennym charakterze – z założenia nietrwałe. I to nie za sprawą nietrwałości materiałowej czy też konstrukcyjnej. Przecież, jak wspomniano we wstępie, nic nie stoi na przeszkodzie, aby „miasta tymczasowe” były tworzone z wykorzystaniem najtrwalszych materiałów oraz rozwiązań zapewniających największą stabilność i pewność istnienia. Pomimo tego, miasta tymczasowe są często konstruowane z lekkich materiałów, z uwagi na większe możliwości adaptacji do różnych warunków oraz kwestie transportowe (Mehrotra, Vera, Mayoral 2017: 16). Kluczowy, obok celowości ich tworzenia, jest właśnie ich zakładany czas funkcjonowania. Nie ma w tym aspekcie znaczenia, czy istnienie miasta, które nie było planowane jako „miasto tymczasowe” zostało zakończone. Rozliczne przypadki wykazujące nieintencjonalną nietrwałość, a tym samym „tymczasowość”, wśród nich takie jak: wyburzenia, klęski żywiołowe, zmasowane naloty bombowe; nie czynią one miast „miastem tymczasowym”. Dla przykładu, Persepolis nie było kształtowane jako „miasto tymczasowe”, choć dziś mówimy o jego istnieniu w określonym, zamkniętym odcinku czasu³³. Jest tak właśnie dlatego, że jego powstaniu nie towarzyszyła planowana tymczasowość. Czas jest tym czynnikiem, spośród dwóch opisanych powyżej, który jest łatwiejszy do badania w „miastach tymczasowych”, zarówno tych historycznych, jak i współczesnych. Jest obiektywnie obserwowany, podczas gdy celu, który niejednokrotnie nie jest znany, można jedynie domniemywać na podstawie różnych cech samego „miasta tymczasowego”, bądź też na podstawie badania źródeł. I to jedynie przy założeniu, że konkretne rozwiązania, bardziej lub mniej spełniające lub ułatwiające spełnienie danego celu, zostały zrealizowane właśnie z uwagi na ten cel, a nie z innych, niezwiązanych powodów lub za sprawą przypadku. Czynnikiem czasu

³² „Ekonomia wojskowa”, rozumiejąc ją jako najprostszy i najskuteczniejszy sposób osiągnięcia celu przy jednoczesnym zaangażowaniu jak najmniejszej ilości zasobów, również pasuje do tego schematu.

³³ Persepolis nie było miastem, które wypełniało by podaną przez autora definicję „miasta tymczasowego”. Choć już od wieków nie funkcjonuje jako miasto, to jego założenie nie wskazuje na intencjonalną nietrwałość, tymczasowość.

jest też obecny w samym pojęciu, co przydaje mu wyjątkowego znaczenia symbolicznego – nie mówimy o miastach „celowych”, czy „zadaniowych”, choć z perspektywy tego, czym „miasta tymczasowe” są, mogłoby to być uzasadnione nazewnictwo.

Aspekt „tymczasowości” w pojęciu „miasto tymczasowe” nie ma jednak tylko jednego znaczenia ani tym bardziej jednego antonimu. Z jednej strony „tymczasowość” oznacza pewną zmienność (być może wręcz ciągłą zmienność), rozumianą jako brak stałości. Z drugiej oznacza nietrwałość, np. materiałową, konstrukcyjną – opozycję do fizycznej trwałości, stabilności. Z jeszcze innej oznacza chwilowość, gdzie jest przeciwstawiona trwałości istnienia w czasie. Choć interpretacje te niekiedy się ze sobą przeplatają, autorowi najbliższe jest rozumienie tymczasowości w „miastach tymczasowych” jako chwilowości ich istnienia.

W odniesieniu do miast nie będących „miastami tymczasowymi” najczęściej z powyższych pojawia się jednak pojęcie zmienności. Niektóre definicje czy ujęcia miasta akcentują właśnie tę kwestię – np. ta autorstwa Zbigniewa K. Zuziaka, w której mowa o „ustawicznie dokonujących się zmianach” (Zuziak 2008: 28), ale też przywołana we wstępie *The temporary city* (Bishop, Williams 2012). Na skutek zmian jakie w mieście zachodzą, jego przestrzeń – będąca fizycznym wyrazem wielu tworzących je składowych – podlega nieustannym przemianom. Zmieniają się aktorzy i instytucje kształtujące miasto, więc zmienia się stojąca za nimi, i symbolizująca te instytucje, architektura³⁴. Jako że miasto to nie tylko warstwa fizyczna, to obok miasta substancjalnego (materialnego) istnieje również miasto „chwilowe”³⁵, którego istota polega na ciągłym ruchu. Nieustannie przecież przeobraża się i ewoluuje kultura zamieszkujących je mieszkańców. Zmienność dotyczy też samych ludzi, zarówno pojedynczych osób, jak i całych społeczeństw. Odpowiadając na tę „stałą niestałość”, znaczna część miasta funkcjonuje *ad hoc*, niejako „na okoliczność” pewnych incydentalnych zdarzeń i okazji, nierzadko w sposób niezaplanowany. Biorąc pod uwagę te dwie, równie ważne dla istnienia miasta warstwy, można by stwierdzić, że miasto „niezmienne” właściwie nie istnieje. Pisząc o danym mieście piszemy o nim wyłącznie w jednym, konkretnym momencie. Tylko umarłe miasto, takie jak rzymskie Pompeje, jest stałe³⁶. W takiej sytuacji powstaje jednak dylemat, czy owo miasto, w odniesieniu do opisanych powyżej aspektów zmienności nadal należy definiować jako miasto. Wynika z tego, że zmienność jest immanentną cechą miasta, nie wyróżnia ona zatem „miast tymczasowych” spośród miast³⁷.

Interpretując tymczasowość jako nietrwałość fizyczną nie zrozumiemy istoty „miast tymczasowych”, można też ze szkodą dla całego zagadnienia dokonać wykluczających uogólnień. Jest o to o tyle łatwe, że szereg przykładów³⁸ pokazuje korelację pomiędzy

³⁴ Przykładem symbolicznej zmiany architektury jest zburzona podczas Rewolucji Francuskiej Bastylia, czy też zamek krzyżacki w Toruniu (niwelacja symbolu), ale też tzw. „Biały Dom” (Dom Partii – siedziba KW PZPR) w Poznaniu, zamieniony po transformacji ustrojowej z 1989 roku na siedzibę Wydziału Historycznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (obecnie, po przeniesieniu Wydziału Historycznego, budynek otrzymał nazwę Collegium Martineum).

³⁵ Istniejące w danej chwili, tu i teraz.

³⁶ Jeśli nie liczyć współczesnych adaptacji na potrzeby muzealne.

³⁷ Można by wręcz posunąć się do stwierdzenia, że miasto do pewnego stopnia jest z definicji tymczasowe – w rozumieniu: niestałe, zmienne.

³⁸ Na przykład tzw. miasteczka namiotowe czy różnego rodzaju obozowiska.

tymczasowością trwania i funkcjonowania struktur urbanistycznych a fizyczną trwałością ich tworzywa. Jest ona jednak wtórna i wynika raczej z decyzji ekonomicznej niż z innych przesłanek. Choć zatem wiele z „miast tymczasowych” zostało i nadal jest wznoszonych z nietrwałych materiałów, to te, które takiego kryterium nie spełniają, mogą również z powodzeniem zostać do nich zakwalifikowane³⁹.

Na uwagę zasługuje także rozumienie „tymczasowości” jako chwilowości istnienia, trwania. Z uwagi na to, że „miasta tymczasowe”, powstają dla spełnienia pewnej funkcji, ich cykl życia jest tego pochodną. „Miasta tymczasowe” są odgórnie zakładane, gdy funkcja ta jest znana i gdy ośrodek władzy podejmuje decyzję, angażując odpowiednie zasoby, lub też powstają samoistnie, jako odpowiedź na brak spełnienia, zapewnienia konkretnych potrzeb (przykładem tej drugiej drogi bywają obozy uchodźców). Jeżeli cel ich funkcjonowania się dokona i nie zostaną one przekształcone w miasta „trwałe”, kończą swoje istnienie. Domyka to odcinek czasu, w którym funkcjonują, stąd właśnie „chwilowość” ich trwania. W pewien sposób stanowią „epizody urbanistyczne” – funkcjonując w konkretnym celu, na konkretnym terenie i przez pewien czas. Stanowi to wyraźną różnicę w stosunku do miast „trwałych”, co do których – poza wyjątkami wynikającymi z katastrof czy też zniszczeń wojennych – nie mówimy o tym, kiedy przestały one istnieć, a jedynie kiedy powstały.

Z powyższych rozważań wynika zasadnicze pytanie o status „miasta tymczasowego” – czy i do jakiego stopnia jest ono miastem zgodnie z przyjętymi definicjami urbanistycznymi i socjologicznymi? Tę kwestię wyjaśnia autor w punkcie trzecim tego rozdziału, gdzie zestawia „miasta tymczasowe” z zebranymi na podstawie literatury cechami miast. W pierwszej kolejności należy jednak dokończyć omówienie fenomenu „miast tymczasowych”, w którego zrozumieniu pomocne będą, jak się wydaje, konkretne ich przykłady.

2.2. Przykłady i propozycja typologii „miast tymczasowych”

2.2.1. Przykłady „miast tymczasowych”

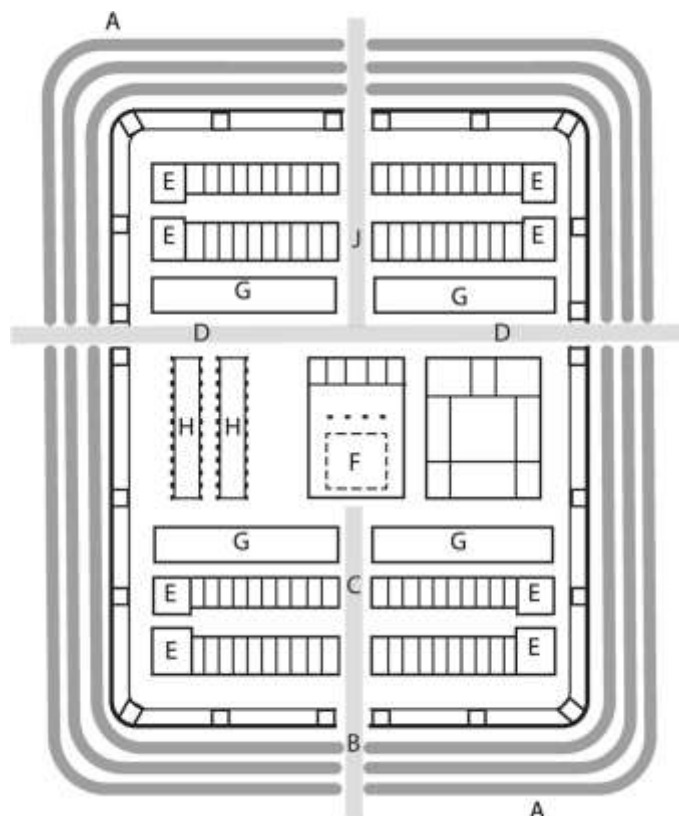
W historii urbanistyki znaleźć można szereg przykładów tymczasowych struktur przestrzennych, których obserwacja jest pomocna w szukaniu definicji i wyznaczeniu granic pojęcia „miasta tymczasowego”. Mają one charakter zarówno historyczny, jak i współczesny. Wybrano z nich te, które kwalifikują się do grona „miast tymczasowych” i omówiono je poniżej, wraz z podziałem na pięć kategorii. Na tej bazie możliwe stało się stworzenie typologii miast tymczasowych, co realizuje jeden z celów pracy.

Badacze na zjawisko patrzą zdecydowanie szerzej, włączając także przykłady „incydentalne”, a zatem nie posiadające dedykowanej czy tworzonej dlań struktury przestrzennej i występujące raczej jako aberracja w przestrzeni miasta. Zdaniem autora, wydarzenia odbywające się w przestrzeni miejskiej, nawet pomimo zgromadzenia dużej liczby ludzi, stanowiące formę zawłaszczenia czy też karnawalizacji, nie stanowią przykładów „miast tymczasowych”, a jedynie element o tymczasowym charakterze w strukturze miasta – stąd też

³⁹ Łącząc te dwa rozumienia tymczasowości – zmienności i nietrwałości – wyłania się ogólna obserwacja dotycząca miast jako wyjątkowo niestałych, zmiennych kompozycji – wytworzonych ze względnie stałych elementów (np. trwałego, fizycznego budulca).

będą się zawierały w szerszym pojęciu efemerycznej urbanistyki czy efemerycznych krajobrazów.

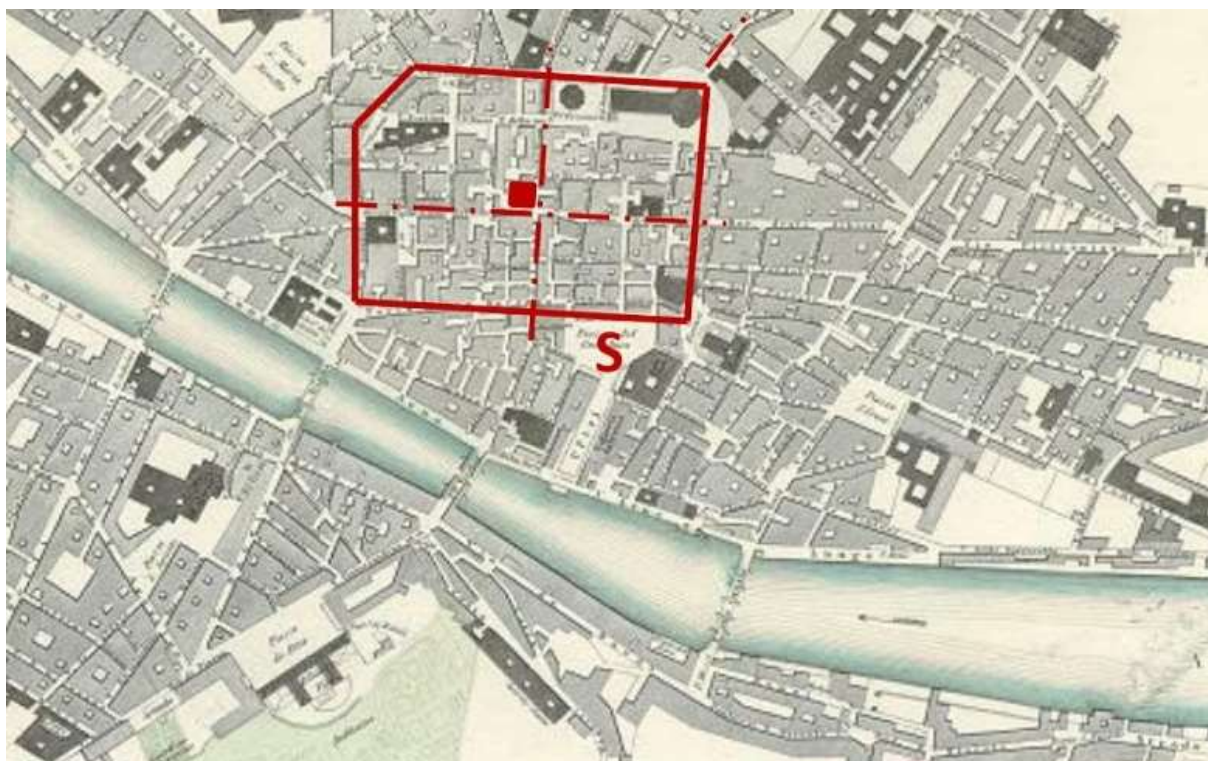
Jeden z pierwszych (a zarazem dość rozpowszechnionych) przykładów „miast tymczasowych” w rozumieniu autora to *Castrum Romanum* – warowny obóz rzymskich legionów, o stałej (z pewnymi wyjątkami) formie i przeznaczeniu. Jest to również przykład pewnej standaryzacji, jako że plany i funkcjonowanie *Castrum Romanum* było dość precyzyjnie określone⁴⁰. Przykład ten jest o tyle specyficzny, że część obozów stworzyła podwaliny dla miast istniejących do dzisiaj (m.in. Florencja, Barcelona, Wiedeń, Kolonia, a także część angielskich miasta z sufiksami *-chester* i *-cester*).

Plansza 1. *Castrum Romanum* – ogólny układ przestrzenny⁴¹

⁴⁰ Plany *Castrum Romanum*, także geograficznie od siebie odległych, noszą wyraźne ślady podobieństwa w układzie przestrzennym i organizacyjnym. Istotą standaryzacji *Castrum* była pewność szybkiego i sprawnego rozstawienia obozu, a także powszechność tej umiejętności wśród legionistów.

⁴¹ Autor: Diane Favro, źródło: <https://www.cambridge.org/core/books/roman-architecture-and-urbanism/urban-design-and-architecture-in-rome-and-italy-during-the-republic-and-the-early-empire/5D907B4D57998C1E7820243B4BEC0A1C/core-reader> [dostęp: 5.08.2020 r.]

Plansza 2. *Castrum Romanum* widoczne na planie Florencji⁴²

To specyficzne przeobrażenie cechuje też przykład kolonii nadmorskich, z których część ewoluowała w stałe ośrodki – niemała liczba miast wybrzeży Morza Śródziemnego powstała najpierw jako obozy-kolonie fenickie, później greckie i rzymskie, stopniowo utrwalając się w formach osad i miast. O tym, że szybko rosnące greckie miasta kolonizacyjne były budowane według kryteriów praktyczności i pilności oraz z wykorzystaniem geometryzacji pisał Sumień (1992: 45). Kolejnym przykładem mogą być osady olimpijskie, budowane na potrzeby organizacji i przeprowadzenia igrzysk. Tworzą one niezbędną infrastrukturę dla funkcjonowania dużych grup zawodników, obsługi technicznej, mediów, widzów itp. Nierzadko struktury te są demontowane po zakończeniu wydarzeń sportowych lub zostają opuszczone. Zdarza się natomiast, że w sposób zaplanowany z góry są one zamieniane na dzielnice mieszkaniowe (np. Igrzyska Olimpijskie w Londynie w 2012 r.).

⁴² Autor: Mag Kani, źródło: <https://landarchak.blogspot.com/2020/04/zaozenia-urbanistyczne-woskich-miast.html> [dostęp: 5.08.2020 r.]

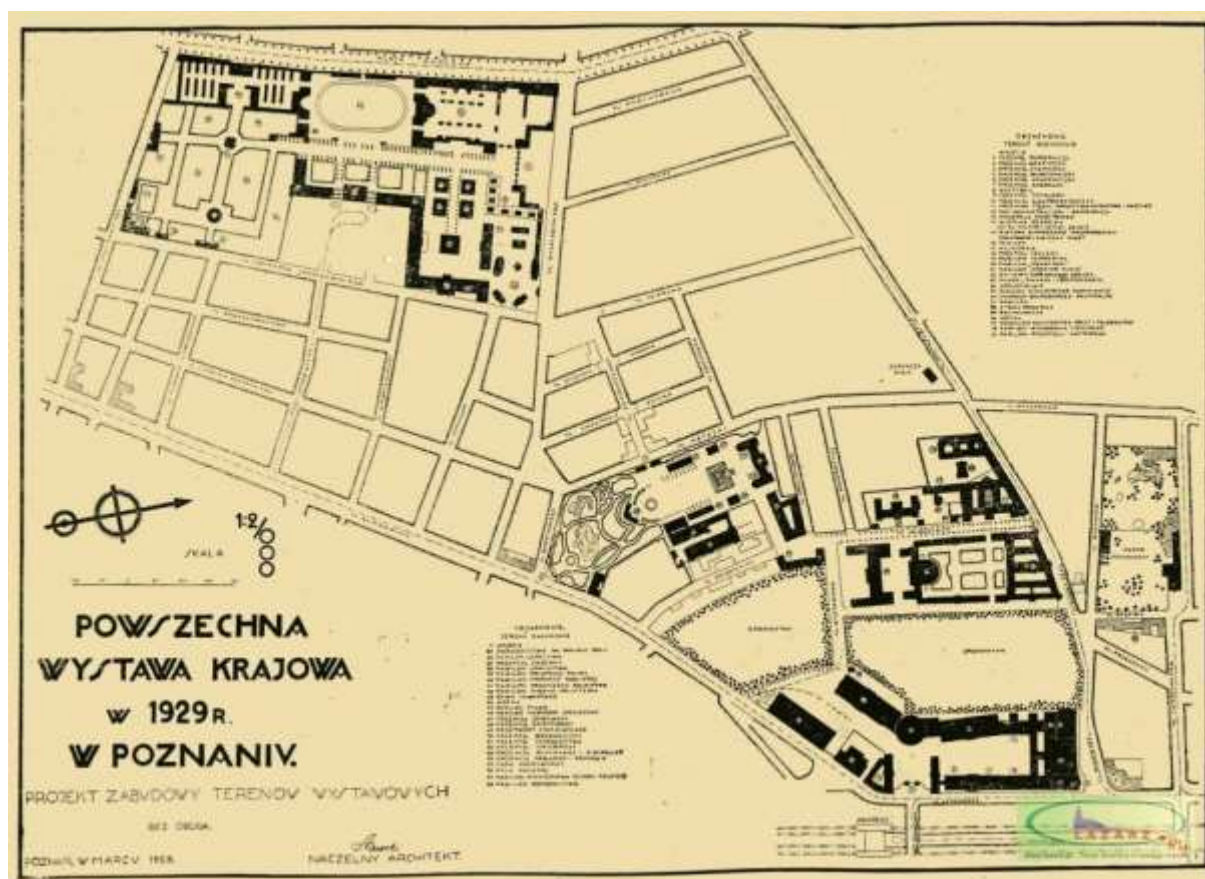
Plansza 3. Teren Igrzysk Olimpijskich w Londynie w 2012 r.⁴³

Jeszcze inny przykład stanowią wszelkiego rodzaju wielkie struktury wystawiennicze, których geneza sięga roku 1851 i pierwszej wystawy światowej, tzw. „Wielkiej Wystawy” w Pałacu Kryształowym w Londynie. Ich rozmiar osiągał niekiedy skalę małych miast, a okres funkcjonowania był z góry założony, podobnie jak ich cel. Pewną regularność tworzy cykliczność niektórych wystaw, jak np. EXPO⁴⁴ odbywające się co kilka lat, architekturą swoich obiektów odpowiadając na motyw przewodni wystawy. Interesującym przykładem utrwalenia

⁴³ Autor nieznany, źródło: <https://architectureofthegames.net/wp-content/uploads/2015/05/new-map-qeop-2015.jpg> [dostęp: 5.08.2020 r.]

⁴⁴ EXPO – od ang. *Exposition*.

tymczasowej architektury (w skali pojedynczej budowli) jest pozostawienie na stałe wieży Eiffla, która pierwotnie miała być rozebrana 20 lat po wystawie światowej z 1889 r., na którą została wzniesiona⁴⁵.

Plansza 4. Plan Powszechnej Wystawy Krajowej (PeWuKa) w Poznaniu w 1929 r.⁴⁶

Przy okazji wszelkiego rodzaju jednorazowych lub cyklicznych wydarzeń masowych, takich jak festiwale muzyczne (*Glastonbury* w Wielkiej Brytanii, *Roskilde* w Danii, w Polsce – *Pol'and'Rock*, dawniej *Przystanek Woodstock*), historyczne (Festiwal Słowian i Wikingów na Wyspie Wolin, Festyn Archeologiczny w Biskupinie, rekonstrukcja bitwy pod Grunwaldem) tworzą się tzw. „miasteczka eventowe”, służące na czas ich trwania osobom biorącym udział w tych wydarzeniach, a także do pewnego stopnia przyjezdnym i zwiedzającym. Również te struktury posiadają charakter tymczasowy, mimo że w jakimś zakresie opierają się na infrastrukturze stałej (np. część budynków i budowli na Wyspie Wolin oraz w Rezerwacie Archeologicznym w Biskupinie stanowią stałe obiekty).

⁴⁵ Znaczna większość zabudowy i struktur urbanistycznych wystawy światowej w Paryżu w 1889 r. została zdekonstruowana po jej zakończeniu.

⁴⁶ Autor nieznan, źródło: <https://www.lazarz.pl/aktfoto/13000/13365/25.jpg> [dostęp: 5.08.2020 r.]

Plansza 5. Zdjęcie lotnicze obozowiska namiotowego na festiwalu *Przystanek Woodstock* w 2017 r.⁴⁷

Specyficzną formą „miast tymczasowych” są również kolonie nadmorskie czy osady pirackie, zakładane podczas dalekomorskich podróży. Także wśród nich można znaleźć takie, które pomimo intencjonalnej tymczasowości zostały przekształcone w stałe formy osadnicze, np. Tortuga, Hawana, Port Royal czy Nassau. Również tymczasowe obozowiska, m.in. tworzone podczas wędrówek, stanowią interesujący materiał badawczy, zwłaszcza jeśli chodzi o strukturę przestrzenną. Przykładem mogą być ustawiane w krąg wozy taborowe – *Laager*⁴⁸ – przez migrującą na północny wschód ludność burską, Voortrekker’ów, podczas „Wielkiego Treku” na terytorium obecnej Republiki Południowej Afryki. Miasta założone w tym okresie przez ludność burską to m.in. Pietermaritzburg i Grootfontein.

⁴⁷ Fot.: KWP Gorzów Wielkopolski, źródło: <http://www.chojna24.pl/2017/08/przystanek-woodstock-2017-z-lotu-ptaka.html> [dostęp: 5.08.2020 r.]

⁴⁸ Laager (hol.) obóz

Plansza 6. Rekonstrukcja obozowiska burskiego (*Laager*)⁴⁹

Współczesnym odpowiednikiem *Castrum Romanum* są bazy i obozy wojskowe, znajdujące się w wielu miejscach na Ziemi, np. brytyjska baza *RAF Mount Pleasant* na Falklandach, *RAF Akrotiri* na Cyprze, amerykańska *Thule Air Base* na Grenlandii, francuska *Base aérienne 172 Fort-Lamy* w mieście Ndżamena w Czadzie, czy znajdująca się w Giumri w Armenii 102ga Rosyjska Baza Wojskowa (ros. *102-я военная база Группы российских войск в Закавказье*). Część z nich, m.in. poprzez swoją skalę, funkcjonuje podobnie do miast, posiadając także własną strukturę społeczną – w tym przypadku hierarchię wojskową, dostarczając swoim mieszkańcom (nie tylko żołnierzom) określone usługi. Stosownie do potrzeb zmienia się okres trwałości tych struktur, a także ich skala. Mogą być one wskutek tego poddawane znacznym fluktuacjom, jako że są determinowane przez cel, który spełniają, a który jest zależny m.in. od aktualnej sytuacji geopolitycznej. „Miastami tymczasowymi” można nazwać również spontaniczne tzw. miasteczka namiotowe, tworzone podczas akcji protestacyjnych (np. ruch *Occupy*⁵⁰), czy też niekiedy rozrastające się w sposób niekontrolowany obozy dla uchodźców i migrantów (np. *Jungle*⁵¹ w Calais we Francji). Zaobserwować w nich można ciekawe zjawiska przestrzenne, w tym samoistne wytwarzanie

⁴⁹ Autor nieznany, źródło: <https://www.britannica.com/biography/Andries-Pretorius> [dostęp: 5.08.2020 r.]

⁵⁰ Powstały w 2011 r. ruch społeczno-polityczny, o zasięgu światowym, protestujący przeciwko nierównościom socjo-ekonomicznym.

⁵¹ Obozowisko uchodźców i migrantów w Calais w północnej Francji, działające od ok. 2002 do 2016 r.

się pewnych struktur, takich jak przestrzenie publiczne czy komercyjne; interesujący jest także proces ich rozrostu i przeobrażeń. Jak pisze o obozach dla uchodźców Bram Jansen (2016), „nie jest to urbanistyka *per se*, ani urbanistyczna niedokończona, lecz urbanistyka *szczególna*”.

Plansza 7. *Jungle* – obozowisko uchodźców i migrantów w Calais we Francji⁵²

W pewien sposób także różnego typu osady celowe, takie jak place budowy, osady wydobywcze (np. górnicze), łowieckie stanowią przykład tymczasowych struktur osadniczych, a niektóre z nich „miast tymczasowych”. Przykładem takiej osady jest Kahun (El-Lahun) – osiedle wzniesione na czas budowy piramidy w starożytnym Egipcie (Ostrowski 2001: 53). Wiele z nich jest dobrą ilustracją tymczasowości – jako że najistotniejszy, wręcz determinujący ich istnienie jest cel ekonomiczny, to odnaleźć można przykłady opuszczonych „z dnia na dzień” osad, w których pozostawiono wszystko, a zniknęli jedynie ludzie⁵³. Dzieje się tak, gdy na przykład eksploatacja danego zasobu, na którym bazowało „miasto tymczasowe” okazuje się być nieopłacalna albo wykluczona nadrzędną decyzją polityczną, która kończy istnienie takiego ośrodka. Przykładami pozostawionych ośrodków wydobywczych są rosyjska osada górnicza Pyramiden (ros. Пирамида) na wyspie Spitsbergen, czy japońska wyspa Hashima (jap. 端島).

⁵² Fot.: Pascal Rossignol, źródło: <https://www.theatlantic.com/photo/2016/10/france-dismantles-the-jungle-in-calais/505481/> [dostęp: 5.08.2020 r.]

⁵³ Możliwym powodem takiej sytuacji jest dodatkowy koszt, jaki wiąże się z demontażem i rozbiórką infrastruktury pozostałej po tych ośrodkach.

Plansza 8. Hashima (jap.) – opuszczona wyspa w Japonii, dawny ośrodek wydobywczy⁵⁴

Do grupy przykładów „miast tymczasowych” można też zaliczyć, będące przedmiotem tej pracy, skautowe zloty *Jamboree*, organizowane od 1920 r. w różnych częściach świata oraz o różnej skali. Wydarzenia te najczęściej trwają od jednego do dwóch tygodni (nie licząc okresu przygotowań i prac po ich zakończeniu). Są pod wieloma względami do siebie podobne, wszystkie bowiem realizowane są w oparciu o jedną organizację – *World Organization of the Scout Movement (WOSM)*⁵⁵ (choć zdarzają się też wydarzenia łączone, tzw. „*joint event*”⁵⁶ z *World Association of Girl Guides and Girl Scouts – WAGGGS*⁵⁷ – adresowane do młodych skautów i skautek) i mają wspólną formułę: uczestnicy zorganizowani w małe grupy śpią w namiotach, wspólnie przygotowują posiłki, biorą udział w zajęciach edukacyjnych, poznają ludzi z innych krajów, pomagają lokalnej społeczności, a także są świadkami symbolicznych dla

⁵⁴ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu Flickr o nicku: kntrty; źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6b/Battle-Ship_Island_Nagasaki_Japan.jpg [dostęp: 8.05.2021 r.]

⁵⁵ World Organization of the Scout Movement (WOSM) – Światowa Organizacja Ruchu Skautowego.

⁵⁶ Przykładem takiego wydarzenia miał być zlot European Jamboree 2020 w Gdańsku, który został odwołany.

⁵⁷ World Association of Girl Guides and Girl Scouts (WAGGGS) – Światowe Stowarzyszenie Skautek i Przewodniczek; źródło: <https://www.waggs.org/en/> [dostęp 8.05.2021 r.]

ruchu skautowego momentów⁵⁸. Skautowe zloty *Jamboree* gromadzą niekiedy kilkadziesiąt tysięcy ludzi, zapewniając im całą niezbędną do funkcjonowania infrastrukturę. Ponadto mają także ofertę programową, obejmującą dostęp do kultury, sztuki, rozrywki, przestrzeni publicznej oraz całego spektrum zajęć edukacyjnych.

Ten ostatni czynnik jest o tyle istotny, że wydarzenia te mają przede wszystkim cel edukacyjny. Fizyczne struktury stawiane na te okazje stanowią skomplikowane organizmy przestrzenne, odpowiadające na szereg potrzeb bytowych (i nie tylko) tak dużej liczby ludzi. Nierzadko są one budowane w przestrzeni pozbawionej jakiegokolwiek wyposażenia w infrastrukturę albo w miejscach, w których liczba uczestników zlotu kilkakrotnie przewyższa liczbę stałych mieszkańców. Zagospodarowanie przestrzeni pełni jednak znacznie więcej funkcji, jako że jest dla uczestników środowiskiem życia przez czas trwania tych wydarzeń. Wpływa znacząco na jakość ich funkcjonowania, może być dla nich inspiracją i zachętą do podejmowania działań i zachowań społecznych, ale także uciążliwością.

2.2.2. Określenie typologii „miast tymczasowych”

W literaturze można odnaleźć typologię pojęcia szerzej rozumianego (niż pojęcie „miasta tymczasowego”) – „ephemeral landscapes”, którą proponują Mehrotra, Vera i Mayoral (2017: 14–39), pisząc o efemerycznych krajobrazach: religii, celebracji, transakcji, wydobywania, katastrof, militarnych i schronienia⁵⁹. Jednak ta typologia oraz przykłady wchodzące w jej skład, są skupione bardziej na samych tymczasowych wydarzeniach niż na ich strukturze przestrzennej, której z kolei dotyczy ta dysertacja. Różne perspektywy spojrzenia na podobne zjawisko wpływają na nieznaczące różnice pomiędzy tymi opracowanymi niezależnie typologiami. Z uwagi na zaproponowaną definicję pojęcia „miasta tymczasowego”, opartego na funkcji czasu i celu⁶⁰, sugeruje się zgrupowanie podanych powyżej przykładów „miast tymczasowych” w pięć zasadniczych typów, mających pewne cechy wspólne. Te typy „miast tymczasowych” to: **militarny, osadniczy, gospodarczy, okolicznościowy i polityczny**.

Typ **militarny** charakteryzuje się ukierunkowaniem kształtu przestrzeni na aspekt obronności, a także na uniwersalność rozwiązań – tak, by możliwe było wzniesienie „miasta tymczasowego” w jak największej liczbie miejsc. Stanowi też ono obraz technologii wojskowej danej epoki, w której powstaje⁶¹. Celem powstania „miast tymczasowych” tego typu jest zapewnienie warunków funkcjonowania armii lub utrwalenie wpływu wojskowego w danym rejonie. Cechuje się też określoną społecznością żołnierzy wraz z obsługą techniczną, logistyczną itd. Do typu militarnego zaliczyć należy *Castrum Romanum*, współczesne bazy wojskowe, obozowiska obronne (np. burskie obozy *Laager*). Jak pisali Mehrotra, Vera i Mayoral (2017: 204), elastyczność tych tymczasowych osad pozwala na efektywne zastosowanie zróżnicowanych strategii ochrony i nadzoru.

⁵⁸ Przykładem takiego momentu była obchodzona na World Scout Jamboree w 2007 roku setna rocznica pierwszego obozu skautowego na wyspie Brownsea w Wielkiej Brytanii.

⁵⁹ Religion, celebration, transaction, extraction, disaster, military, refuge (ang.).

⁶⁰ Szerzej w podsumowaniu tego rozdziału.

⁶¹ Dobrym tego przykładem jest diametralna zmiana zagęszczenia zabudowy pomiędzy dawnymi obozami wojskowymi a współczesnymi bazami.

Typ **osadniczy** charakteryzuje nakierowanie na spełnienie bytowych potrzeb tworzącej je społeczności. Będzie zatem zależny od dostępności potrzebnych do przetrwania surowców (woda pitna, żywność), a także od poziomu bezpieczeństwa wobec żywiołów i natury (powódzie, susze, lawiny). Typ osadniczy cechuje przekrojowa struktura ludności, nie jest ona bowiem pochodną spełnienia celu, którego realizacja wymagałaby konkretnego doboru ludzi (tak, jak ma to miejsce np. w typie militarnym). Do typu osadniczego zaliczają się osady i kolonie nadmorskie, także kolonie pirackie. Również obozy uchodźców, takie, jak *Smara* w Algierii, czy *Jungle* w Calais we Francji można wliczyć do tego typu „miast tymczasowych”.

Typ **gospodarczy** zdefiniowany jest przez ekonomię celu jego powstania i funkcjonowania. Związany jest zatem z możliwością czerpania jak największych zysków z pozyskiwania czy obróbki surowców. Jego istnienie ma tak długo sens, jak długo opłaca się przedsięwzięcie. Do typu gospodarczego należą więc place budowy (takie, jak osiedle Kahun), osady handlowe, górnicze (a także szerzej – wydobywcze), jak na przykład wyspa Hashima, czy też łowieckie.

Typ **okolicznościowy** związany jest z organizacją i przeprowadzeniem masowych wydarzeń, dla których zbierają się znaczne grupy ludzi. Ten typ charakteryzuje się układem przestrzennym nakierowanym na miejsce odbywania się spektaklu lub rytuału – na przykład religijnego. Odbywające się wydarzenia definiują też czas jego funkcjonowania. Społeczność „miast tymczasowych” typu okolicznościowego jest każdorazowo wynikiem konkretnego wydarzenia, dla którego one powstają. Są to niektóre obchody religijne (Światowe Dni Młodzieży), wystawy światowe (PeWuKa), EXPO, festiwale muzyczne (*Przystanek Woodstock*), historyczne (Festiwal Słowian i Wikingów), a także wybrane do szczegółowego omówienia skautowe zloty *Jamboree*. Na interesujący aspekt utopijnego charakteru tego typu przestrzeni, w której ludzie pozbawieni są codziennych obowiązków, pracy i ciężaru struktury społecznej zwracają uwagę Mehrotra, Vera i Mayoral (2017: 24).

Typ **polityczny** jest wynikiem oddolnych zjawisk społecznych, takich jak protesty przeciw czemuś lub też manifestacje wyrażające poparcie konkretnej kwestii (lub np. osoby publicznej). „Miasta tymczasowe” typu politycznego powstają nierzadko w miejscach symbolicznych lub w pobliżu ośrodków władzy. Cel jest dość jasno sprecyzowany, natomiast brak jest skonkretyzowania czasu, na jaki takie zbiorowisko powstaje. Społecznością tych „miast tymczasowych” są osoby zaangażowane politycznie w dany protest lub osoby będące jego uczestnikami z konieczności, np. osoby dotknięte pewnymi decyzjami politycznymi. Do typu politycznego autor zalicza tzw. miasteczka ruchu *Occupy*, protesty w USA przeciw wojnie w Wietnamie, *Majdan* w Kijowie, czy Białe Miasteczko w Warszawie.

Opracowana powyżej typologia „miast tymczasowych”, której sformułowanie było jednym z celów tej pracy, stanowi zbiór zdecydowanie niejednorodny. Przywołane w nim przykłady różnią się celami powstania, uwarunkowaniami geograficznymi, grupą społeczną, której służą itd. Łączy je jednak to, że są one ośrodkami funkcjonującymi przez określony czas, czy to krótszy, czy dłuższy, zawsze jednak z perspektywą końca funkcjonowania. Co charakterystyczne, wszystkie wymienione powyżej przykłady powstają dla spełnienia konkretnego (jakkolwiek za każdym razem innego) celu i są temu celowi podporządkowane. Różni je też koniec ich istnienia, który następuje w zupełnie inny sposób dla poszczególnych „miast tymczasowych”.

2.3. Miasto „trwałe” a „miasto tymczasowe”

Na potrzeby dalszego wywodu dokonano weryfikacji roboczej definicji „miasta tymczasowego”, opisanej we wstępie pracy. W tym celu posłużono się listą cech miast (rozumianych ogólnie, dla których posługuje się pojęciem miast „trwałych”), opracowaną na podstawie literatury. Lista tych cech jest jedynie narzędziem badawczym, w żadnym stopniu nie jest to próba klasyfikacji. Co zrozumiałe, nie są one jednoznacznie określone i stałe, pozwalają jednak lepiej zrozumieć fenomen, który towarzyszy ludzkości i jej rozwojowi od tysiącleci. Stanowią pomoc w zrozumieniu i nakreśleniu granicy pomiędzy miastem „trwałym” a „miastem tymczasowym”. W niektórych bowiem aspektach granice tych dwóch pojęć mogą być tożsame.

Niezależnie od czasu powstania i kontekstu geograficznego, wyróżnić można szereg cech wspólnych dla większości miast. Będą one w oczywisty sposób występować w różnym natężeniu lub skali, niekiedy będą bardzo czytelne, innym razem mniej; istotna jest jednak ich powtarzalność. Dzieje się tak, ponieważ wspólnota cech miast jest pochodną spełniania podobnych funkcji. Zagadnienie to zostało opisane w literaturze – dla przykładu Szymańska (2009: 235) wśród podstawowych funkcji miast wymienia: administracyjno-polityczną, produkcyjno-przemysłową, handlową, a także usługową. Z kolei Bohdan Jałowiecki i Marek Szczepański (2006: 365) wymieniają pięć głównych form przestrzennych: produkcji, konsumpcji, władzy, symboliki i wymiany. W aspekcie podobieństw fizycznych, już Mumford (1961: 90) zauważa – dokonując uogólnienia – wykształcenie się pewnego wzoru: „Do 2500 p.n.e. (...) otoczona murem przestrzeń, ulica, kwartał mieszkalny, rynek, dzielnica świątyni, wraz ze swoimi wewnętrznymi placami, dzielnica administracji, dzielnica rzemieślnicza – wszystkie one istniały przynajmniej w załączkowej formie, i samo miasto, jako złożony i czytelny estetycznie symbol, pomnażający i wzbogacający ludzki potencjał, stało się widoczne”. Na równie istotne aspekty, pisząc o cechach miasta, zwraca uwagę Wacław Ostrowski (2001: 55), który, poza funkcjami i ich przestrzennymi formami, wymienia także kwestie społeczne i kulturowe: „Jest natomiast pewne, że nad wielkimi rzekami Mezopotamii i Egiptu istniały na przełomie IV i III tysiąclecia [przed naszą erą – przyp. autor] duże skupiska zabudowy, które z uwagi na swe różnorodne funkcje, stratyfikację społeczną, monumentalne budowle publiczne, pozycję w dziedzinie kultury oraz inne podobne cechy w pełni zasługują na to, by je za miasta uważać”. Podobnie ujmuje sprawę Wejchert (1974: 15), uwzględniając w dyskusji o mieście także elementy pozafizyczne, w tym czynniki prawne, obyczajowe oraz społeczne.

Poniżej znajduje się, opracowana przez autora na podstawie literatury, lista cech, jakie można odnaleźć w miastach:

- powiązanie stratyfikacji przestrzennej ze stratyfikacją społeczną;
- powiązanie władzy świeckiej i religijnej;
- wielkość;
- gęstość/zwartość struktury;
- ład przestrzenny;
- środowisko społeczne;

- obecność centrum;
- wymiana;
- strefowanie;
- społeczeństwo miejskie.

Powyższa lista obejmuje ona zarówno czynniki fizyczne, jak i pozafizyczne. Jej sformułowanie nie stanowi samo w sobie celu pracy, a jedynie narzędzie porównawcze do badań różnic pomiędzy miastami „trwałymi” a „tymczasowymi”. Należy zwrócić jednak uwagę, że jest ona, celowo, dość syntetyczna. Nie jest to bowiem próba klasyfikacji cech miast. Zresztą, realizacja takiego zadania wydaje się być niemożliwa, biorąc pod uwagę skalę, zakres i różnorodność zjawiska. Istotne dla niniejszej pracy było natomiast zbadanie występowania przytoczonych cech miast właśnie w odniesieniu do „miast tymczasowych”. Dalej opisano poszczególne elementy z powyższej listy, odnosząc je zarówno do miast „trwałych”, jak i „tymczasowych”.

2.3.1. Stratyfikacja przestrzenna a stratyfikacja społeczna

Miasto swą formę przestrzenną dostosowuje do specyfiki zamieszkującej je społeczności – dzieje się to właśnie siłami tej społeczności, miasto nie wytwarza się bowiem samo. Do pewnego stopnia przestrzeń odwzorowuje kształt społeczeństwa, także jego zmiany są rejestrowane w przestrzeni. Przykładem tego może być „odciśnięcie” w przestrzeni stratyfikacji społecznej, a w niektórych przypadkach nawet rozwarstwienia społecznego. Stopień, do jakiego może ono urosnąć, co jest wyrażone w architekturze, obrazuje przykład osiedla w Kahun (El-Lahun) w starożytnym Egipcie, przywołany przez Ostrowskiego (2001: 47), w którym różnica powierzchni domu wyższego urzędnika w stosunku do domu robotnika była aż dwudziestopięciokrotna⁶². Ta zależność pomiędzy przestrzenią a strukturą społeczną działa także w drugą stronę. Przestrzeń, poprzez jej percepcję i wpływ na człowieka, kształtuje społeczność, która z niej korzysta lub która ją stworzyła. Pisał o tym m.in. Manuel Castells (1982: 179): „Rozmieszczenie budownictwa mieszkaniowego w przestrzeni wytwarza jej zróżnicowanie społeczne i nadaje szczególny charakter krajobrazowi miejskiemu (...)”. Zaczyna to przypominać tzw. „błędne koło” wzajemnych zależności, a to, co było pierwsze – przestrzeń czy społeczeństwo – staje się nieczytelne i przestaje mieć znaczenie. O specyficznym charakterze połączenia przestrzeni miasta i społeczeństwa pisze także Wejchert (1974: 15): „(...) jedne teorie budowy miast zawarte były w dwuwymiarowych planach, inne zaś ograniczały się do opisów słownych struktury społecznej i schematów dyspozycji podziału terenu z przeznaczeniem dla różnych grup społecznych i funkcji życia miejskiego – wszystko na tle specyfiki sieci osadniczej i warunków rozwoju gospodarczego w danym kraju i czasie”. Zdaje się więc, że samo nazwanie tego połączenia stratyfikacji przestrzennej ze stratyfikacją społeczną wystarczy do opisanego albo wytyczenia kształtu miasta. Temat powiązania charakteru społeczeństwa z kształtem przestrzeni miejskiej porusza również Szymańska (2009: 181): „W miarę wzrostu hierarchii społecznej i pojawiania się nowych warstw społecznych,

⁶² Współcześnie występują nierzadko różnice jeszcze bardziej jaskrawe.

które zaczęły rządzić innymi warstwami, miasto zaczęło dominować nad wsią i stało się osadniczym przejawem społecznego podziału pracy”. Miasto staje się zatem trwałą ramą stosunków pracy, kapitału i relacji pomiędzy warstwami społecznymi, elementem je tworzącym i podtrzymującym.

Plansza 9. Caracas, Wenezuela – przykład zróżnicowania struktury sąsiadujących fragmentów miasta⁶³

W sposób intrygujący do zagadnienia powiązania fizycznej warstwy miasta ze stratyfikacją społeczną odnosi się Ostrowski. Polemizuje on z następującymi słowami Wolfganga Braunfelsa (1976: 10): „Z wyglądu miasta wynika, kto i jak nim rządzi. Z sylwety miasta, podobnie jak z każdego planu, można odczytać, jakie znaczenie miały rywalizujące ze sobą albo wzajemnie wspierające się siły: dynastia, Kościół i jego organizacje, patrycjat, szlachta, stan kupiecki, rzemieślnicy i ich cechy, związki służące obronie albo i uciskowi... Poszczególne instytucje zmierzały zawsze do dania wyrazu ideom, jakie je ożywiały, w budowlach”. Ostrowski (2001: 35) tak się do nich odnosi: „A więc najpierw: w wyglądzie i planie miasta mogą ujawniać się w podobny sposób różne siły społeczne. Okazałe budowle sakralne, dominujące w sylwecie miasta średniowiecznego, dowodziły niewątpliwie ogromnej

⁶³ Autor nieznany, źródło: http://www.sunnysidebaptistchurch.org/files/Sunnyside/Mission%20Trip%20Folders/Caracas/media-0998-caracas-slum1_0.jpg [dostęp: 5.08.2020 r.]

roli religii w świadomości społecznej – ale jedynie z widoku, jaki przedstawiały, trudno byłoby wyciągnąć trafny wniosek na temat «rywalizujących ze sobą albo wzajemnie wspierających się sił», pod wpływem których powstały. Bryła katedry, przerastająca inne budowle, mogła stanowić przejaw podporządkowania ludności władzy biskupa, albo też wyrażać pragnienie mieszczan zademonstrowania swej siły politycznej i ekonomicznej, pokazania świetności ich miasta”. Stratyfikacja przestrzeni obrazuje jednak – zdaniem autora – poziom sprawczości poszczególnych aktorów w przestrzeni i tym samym, nawet jeżeli nie jest to zależność, którą należy odczytywać wprost, to samo powiązanie istnieje i jest czytelne. Ciekawym wątkiem dotyczącym symbolicznego połączenia ludzi z miastem, lecz z nieco innej perspektywy, jest symboliczne powiązanie upadku lub zniszczenia miast z upadkiem cywilizacji. Ma to wyraz m.in. w rytualnym niszczeniu przez zwycięzców – a w niektórych przypadkach zrównaniu z ziemią i wznoszeniu od nowa w tym samym miejscu (Mumford, 1961: 114) – miast należących do podbitych państw, co może stanowić niejako przypieczętowanie ich końca⁶⁴. Przykładem może być zniszczenie przez Rzymian Kartaginy po wygranej drugiej wojnie punickiej, czy Koryntu (Ballenstedt 2000: 138), ale także np. Bagdadu przez wojska mongolskie w 1258 r. Wagę, jaka jest przykładana do upadku czy też zniszczenia istotnych miast obrazują choćby umowne granice epok historycznych. Szczególny jest tu przykład Konstantynopola, którego zdobycie przez Turków w 1453 r. uznawane jest za jedną z symbolicznych dat końca średniowiecza, obok tak istotnych wydarzeń jak odkrycie dla Europejczyków Ameryki przez Krzysztofa Kolumba w 1492 r., czy wynalazek ruchomej czcionki drukarskiej w XV r.

To symboliczne powiązanie ma także swoje wyjątki, gdzie zniszczone miasta, niekiedy doszczętnie, zostawały odbudowane i wracały do swej świetności. Przykładem są losy miast dotkniętych kataklizmami, jak Lizbona wskutek trzęsienia ziemi w 1755 r., ale też miast, których zniszczenie było dziełem człowieka – jak miało to miejsce w przypadku Warszawy zrujnowanej podczas oraz po Powstaniu Warszawskim w 1944 r.

Także w części „miast tymczasowych” można odnaleźć elementy powiązania stratyfikacji przestrzennej ze stratyfikacją społeczną. Dla przykładu w *Castrum Romanum* przestrzeń przeznaczona dla oficerów różniła się wielkością od przeznaczonej dla szeregowych legionistów, co jest czytelne na planach *Castrum*. Najprawdopodobniej analogiczny podział dotyczy współczesnych baz wojskowych, choć ten materiał badawczy jest z natury mniej dostępny⁶⁵. Także na części festiwali muzycznych organizowane są dodatkowo płatne strefy o wyższym standardzie – z większą ilością miejsca, osobnymi węzłami sanitarnymi itd. Biorąc to pod uwagę można wysnuć przypuszczenie, że reguła mająca swe korzenie w starożytności (a może i jeszcze wcześniej), jest nadal aktualna i stosowana.

⁶⁴ To element swoistej „walki cywilizacji”.

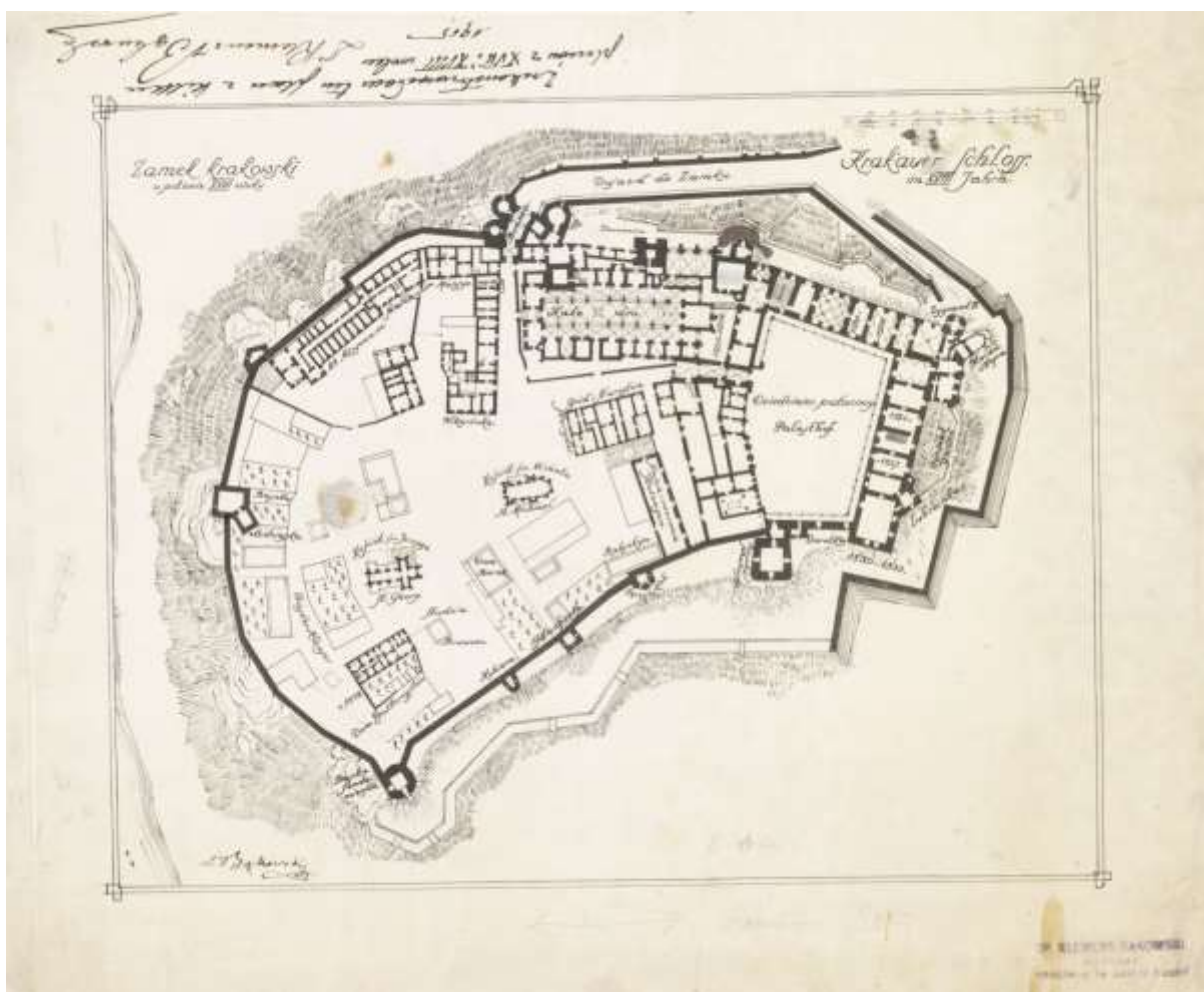
⁶⁵ W dostępnych materiałach dotyczących m.in. koszar wojskowych z końca XIX w. to powiązanie jest również widoczne.

2.3.2. Władza świecka a religijna

Jednym z czynników, które wpłynęły na powstanie miast, było powiązanie władzy świeckiej – reprezentowanej fizycznie przez cytadelę (a później zamek, ratusz) – oraz religijnej, której architektonicznym wyrazem była świątynia. Pozwoliło to na centralizację kontroli nad zwiększającą się populacją i tym samym utrzymanie rozrastających się ośrodków miejskich (Mumford 1961: 36). To połączenie było kluczowe dla formowania się miast, bowiem sprawiło, że jedna władza przestała być alternatywą dla drugiej (o ile można było mówić o wyborze). Stanowiąc jeden blok, także w warstwie komunikacyjnej, znacznie wzmacniało przekaz i wpływ. Dodatkowo ich przestrzenne połączenie, nierzadko wraz ze stworzeniem funkcjonalnej enklawy, niedostępnej dla większości mieszkańców, wytworzyło w przestrzeni symboliczny punkt, wokół którego miasto było kształtowane⁶⁶. Połączenie obiektów architektury władzy świeckiej i religijnej obserwujemy w szeregu przypadków, m.in. w grodach wczesnośredniowiecznych, czy w bliskości tych obiektów w miastach lokowanych na prawie magdeburskim⁶⁷. Obydwa te ośrodki władzy dysponowały dalece większymi zasobami, pozwalającymi na tworzenie spektakularnej, dominującej w otoczeniu architektury (nierazko również o funkcji obronnej) niż większość pozostałych mieszkańców. Zasoby te były wykorzystywane w ten właśnie sposób, aby wizualnie „ugruntować” obecność władzy. Jednym z rozwiązań, służącym podkreśleniu zarówno wagi, jak i symbolicznej „centralności” tych obiektów – ale także ich zespolenia ze sobą – było wykorzystanie percepcji skali, o której mowa w kolejnym punkcie.

⁶⁶ Czasem było także kształtowane „wobec” lub „w kierunku” tego symbolicznego miejsca jako fragmentu definiującego kształt przestrzenny miasta – tak, jak w „kosmicznym” modelu miasta, który opisywał Lynch (1981).

⁶⁷ Wg prawa magdeburskiego na środku kwadratowego rynku lokowanego miasta wznoszony był ratusz miejski. Kościół zajmował często kwartał stykający się narożnikiem z rynkiem.

Plansza 10. Wawel – rekonstrukcja wyglądu założenia sprzed okresu zaboru austriackiego⁶⁸

W odniesieniu do „miast tymczasowych” w przypadku zakładanych kolonii, jednymi z najistotniejszych obiektów były te związane z władzą świecką oraz świątynie. Podobnie połączenia dwóch ośrodków władzy można, na przykładzie festiwali muzycznych, dopatrywać się także w połączeniu funkcjonalnym grupy ludzi związanych z przekazem symbolicznym (a zatem treścią tych wydarzeń) oraz ze sferą organizacyjną i jej wszystkimi aspektami. Taki zestaw tworzy kompletny załączek „miasta tymczasowego”.

2.3.3. Wielkość

W miastach po raz pierwszy zaczęło się masowe gromadzenie ludzi w stopniu przedtem niespotykanym. Ich ilość stała się jednym z czynników budującym skalę miast. Chodzi jednak o znaczną liczbę ludzi skupionych pod rządami jednej władzy, jeżeli bowiem rozumiemy skalę jako po prostu znaczną liczbę ludzi zgromadzonych w jednej przestrzeni, to tak rozumianą

⁶⁸ Autor: K. Bąkowski, źródło: https://ank.gov.pl/wp-content/uploads/2019/02/ABM-Plany-archit_-Wawel-7-ark_ma%C5%82y-.jpg [dostęp: 8.05.2021 r.]

skalę osiągały już osady późnego neolitu (Mumford 1961: 61). Jak pisał Kostof (1991: 30), Çatalhöyük w południowej Turcji miało prawdopodobnie ok. 10 000 mieszkańców. Skala miasta, rozumiana jako skupiona pod jedną władzą duża liczba ludzi, staje się tym samym atrybutem władzy, świadczy o jej potędze. Oznacza bowiem zdolność do skuteczniejszej koncentracji wpływu politycznego, a także przekłada się na większą agregację zasobów. Im ludniejsze miasto, tym większa i dalej sięgająca władza – także na mniejsze, podporządkowane miasta⁶⁹. Wielkość to także fizyczny rozmiar całościowej zabudowy miasta, po części wynikający z liczby ludzi, zdolny ją pomieścić w ramach jednego „organizmu”. Tak rozumiana wielkość pozostawia najbardziej wyraźne ślady materialne, które możemy odczytywać po wielu wiekach czy nawet tysiącletniach. Wielkość miasta można także rozumieć jako świetność jego osiągnięć, np. w zakresie tworzonej architektury. Duża skala⁷⁰ samej architektury jest niekiedy możliwa do realizacji tylko dzięki znaczącym zasobom, zaangażowaniu ludzi i sprawnej władzy. Potężna, odległa, symetryczna i oficjalna – stanowi w ten sposób czytelny sygnał dla poddanych. Monumentalna architektura zostaje przypisana, a wręcz zarezerwowana dla najwyższej władzy – niezależnie czy świeckiej, czy religijnej. Jak ukazuje Ostrowski (2001: 131) na przykładzie starożytnego Egiptu, poza władzą nie było żadnej alternatywy, „siły społecznej” zdolnej do tak monumentalnej inicjatywy. Powstająca jako efekt centralizacji i nagromadzenia nadwyżki kapitału inwestycyjnego tzw. architektura władzy jest w tym sensie powiązana z wielkością miast, że zawdzięcza ona swoje istnienie właśnie skali, jaką miasta zaczęły osiągać – zarówno demograficznej, jak i skali koncentracji władzy. Sama architektura władzy nie jest ograniczona w występowaniu tylko do miast, ale jest z nimi powiązana przyczynowo-skutkowo, zależy od wielkości miast, będących ośrodkami władzy⁷¹.

Aspekt wielkości, w różnym jej rozumieniu, jest obecny również w „miastach tymczasowych”. Dobrą ilustracją tego są wystawy światowe, których pośrednim celem było również pokazanie wielkości biorących w nich udział (oraz organizujących je) państw. Obiektami, które to czytelnie ilustrują są na przykład Wieża Eiffla oraz *Crystal Palace*, oba o imponujących rozmiarach, zwłaszcza w czasach, w których powstały. Jeżeli natomiast skupić się na rozumieniu wielkości jako liczby mieszkańców, to liczne przykłady festiwali muzycznych, gromadzące nieraz setki tysięcy uczestników (np. *Pol'and'Rock*, dawniej *Przystanek Woodstock*, czy też *Glastonbury Festival* w Wielkiej Brytanii) dostarczają wystarczającej argumentacji. Także obozy uchodźców oraz migrantów gromadzą na swoim terenie znaczną liczbę ludzi, nieraz trudną do oszacowania. Nie wspominając już o takich wydarzeniach jak Kumbh Mela w Indiach, które gromadzi nawet kilkadziesiąt milionów

⁶⁹ Zjawisko to ma jednak swoje granice. Z jednej strony granice „wewnętrzne” w postaci obszarów miasta i jego społeczności nieobjętych władzą – tutaj skala miasta, w pewnym stopniu ułatwiająca anonimowość, utrudnia sprawowanie i egzekwowanie władzy. Z drugiej ma też granice „zewnętrzne” w postaci ścierania się z wpływami politycznymi innych ośrodków władzy. Poza granicami to zjawisko ma także wyjątki, nie jest bowiem niezbywalną regułą dominacja miast o większej powierzchni i liczbie mieszkańców nad miastami mniejszymi.

⁷⁰ Czyli w zasadzie także wielkość.

⁷¹ O fenomenie architektury władzy pisał wielu autorów, m.in. Mumford (1961: 65): „To, co dziś nazywamy «architekturą monumentalną» jest przede wszystkim ekspresją władzy, która wyraża się połączeniem kosztownych materiałów budowlanych oraz wszystkich dostępnych zasobów sztuki, a także nagromadzeniem wszelkiego typu uświęconych dodatków, wielkich lwów, byków i orłów, z których potężnymi zaletami utożsamia swoje zdolności głowa państwa”.

uczestników (Mehrotra, Vera i Mayoral 2017: 269), co sprawia, że w okresie funkcjonowania jest jednym z największych miast świata, będąc jednocześnie „miastem tymczasowym”.

Plansza 11. Kumbh Mela w Indiach⁷²

2.3.4. Gęstość struktury

Pojęcie gęstości struktury rozumie się tutaj jako ilość mieszkających lub funkcjonujących w mieście osób w przeliczeniu na jednostkę jego powierzchni. W większości historycznych przypadków miasta były otoczone murami⁷³. Z uwagi na koszty wznoszenia takich budowli, należało ze względów czysto pragmatycznych je zoptymalizować. Często oznaczało to dążenie do jak najmniejszego rozmiaru miasta, z uwzględnieniem planów rozbudowy na nieodległą przyszłość. Dzięki temu mury miejskie były krótsze, a zatem tańsze w budowie oraz łatwiejsze do obrony. Czynnikiem, który wyznacza kres dążeniom do zagęszczania miasta są możliwości techniczne i koszty stawiania coraz wyższych budynków⁷⁴. Również zasadność ekonomiczna wymiany istniejących, niższych budynków na nowe, większe, ma swoje granice. Gęstość struktury w miastach była również historycznie uwarunkowana koniecznymi do zachowania dystansami pieszymi, przeznaczonymi do pokonywania przez większość jego mieszkańców. Charakterystyczną cechą wielu miast jest zmiana gęstości struktury, która maleje wraz z oddalaniem się od centrum. To sprawia, że w planach wielu

⁷² Autor nieznany, źródło: <https://www.fortuneindia.com/polemicist/why-the-kumbh-mela-is-an-economic-blessing/102900> [dostęp: 5.08.2020 r.]

⁷³ Należy wspomnieć, że nie dotyczy to otwartych miast części świata starożytnego, które dopiero u schyłku tej epoki, na skutek zmiany warunków, stają się ufortyfikowanymi i niezależnymi ośrodkami (Benevolo 1995: 18). Wyjątki od tej reguły opisał też Mumford, autor przytacza ten wątek we wstępie.

⁷⁴ Nie wspominając o kwestii przyrostu liczby mieszkańców i zmieniających się ich potrzeb.

miast (np. Pszczyzny w województwie śląskim) można zauważyć wyraźną różnicę na tym tle pomiędzy dzielnicami historycznymi (w tym śródmieściami) a nowszymi⁷⁵.

Plansza 12. Pszczyzna (woj. śląskie), ok. 1939 roku⁷⁶

Nierzadko, mylnie, łączy się z gęstością struktury inne różniące te dzielnice aspekty, takie jak na przykład poziom przestępczości. To sprawia, że gęstej zabudowie miejskiej, w tym historycznej, przydaje się czasem cech negatywnych, obarcza się ją niezastudzoną etykietą. Ciekawą polemikę z funkcjonującymi na temat gęstości struktury mitami podjęła już w latach 60. XX wieku Jane Jacobs (2014: 213)⁷⁷: „Duże zagęszczenie gospodarstw domowych ma złą opinię w dogmatycznej teorii urbanistycznej i mieszkaniowej. Ma ona rzekomo sprowadzać na miasta wszelkie możliwe trudności i niepowodzenia. Jednak, przynajmniej u nas, ta domniemana korelacja między wysoką gęstością a problemami albo wysoką gęstością a

⁷⁵ W przypadku miast policentrycznych zależność ta jest mniej oczywista i nie aż tak czytelna w ich planach zabudowy. Odmiennego przykładu dostarcza też część miast w dawnych koloniach, np. w Ameryce Południowej, gdzie historyczna zabudowa jest zdecydowanie mniej gęsta niż stłoczone dzielnice biedoty (np. Favela w Rio de Janeiro w Brazylii).

⁷⁶ Autor nieznany, źródło: http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/6079_Pless_ca_1939_nnxv9pc_BN_Sygn.ZZK_S-4_421_A.jpg [dostęp: 8.05.2021 r.]

⁷⁷ Pierwsze wydanie w 1961 r.

powstawaniem slumsów zwyczajnie nie występuje, jak może się przekonać każdy, kto zada sobie trud spojrzenia na prawdziwe miasta”. Gęstość struktury i tym samym dostępność oraz bliskość usług, które oferuje mieszkańcom miasto, pozostaje jedną z najbardziej charakterystycznych jego cech. Trudno mówić o przestrzeni miejskiej, jeżeli nie jest to przestrzeń wystarczająco gęsta. Na interesujący wyjątek od tej reguły zwraca uwagę Mumford (1961: 85), pisząc o miastach kultury Majów jako charakteryzujących się rozproszoną zabudową na dużej przestrzeni, przyrównując je wręcz do suburbiów.

W „miastach tymczasowych” gęstość struktury ciekawie obrazują przykłady obozów i baz militarnych. Z jednej strony są bowiem *Castrum Romanum*, o dość gęstej zabudowie, wynikającej, podobnie jak to opisano powyżej, z konieczności zbudowania możliwie krótkiej palisady (lub wału ziemnego) otaczającej obóz oraz ogólnej skali założenia (tak, aby możliwe było jego łatwe i szybkie wzniesienie). Z drugiej natomiast, wszelkie współczesne bazy wojskowe (zarówno stałe, jak tymczasowe) mają paradoksalnie względnie luźną zabudowę⁷⁸. Pozbawione aspektu militarnego wszelkie wydarzenia masowe, takie jak np. festiwale muzyczne czy historyczne – w dużej mierze – zakładają piesze dystanse, co naturalnie warunkuje ich względną gęstość z uwagi na fizyczne możliwości pokonywania odległości w przestrzeni przez ludzi oraz ich komfort uczestnictwa w tych wydarzeniach (choćby wymagany czas, jaki jest potrzebny do przemieszczenia się pomiędzy różnymi punktami). Jeżeli na potrzeby organizacji tych wydarzeń powstają elementy infrastruktury (takie jak drogi czy instalacja wodociągowa), to gęstość struktury tymczasowej zabudowy i zagospodarowania terenów tych wydarzeń jest korzystna z punktu widzenia ekonomii samych przedsięwzięć.

2.3.5. Ład przestrzenny

Pojęcie ładu przestrzennego rozumie się jako uporządkowanie, regularność pewnych fizycznych rozwiązań przestrzennych, stałość i powtarzalność elementów kompozycji urbanistycznej. Podstawą takiego myślenia, poza opracowaniami z dziedziny urbanistyki, jest także definicja Jałowieckiego i Szczepańskiego (2006: 374): „ład urbanistyczno-architektoniczny – jest związany z kompozycyjną zwartością osiedla, bloku urbanistycznego, kwartału czy zespołu, jego czytelnością i logiką (...)”. W wielu miastach świata, ale również w fortecach i założeniach pałacowych, tworzonych w różnych epokach historycznych, odnaleźć można elementy pewnego geometrycznego porządku, opartego na wykorzystaniu matematycznych figur doskonałych. Jak pisze Szmidt (1981: 71), wynika to z natury człowieka. Przykłady takiej organizacji przestrzennej znajdziemy już w starożytnej Persji – są nimi między innymi Daragberd, Gor czy forteca Iraj. Zjawisko porządku urbanistycznego może dotyczyć poszczególnych fragmentów miasta (w tym np. dzielnic, które dawniej były osobnymi ośrodkami), ale także całości jego układu kompozycyjnego. Trzeba w tym miejscu rozróżnić, za Jackiem Nasarem (1998: 74), pojęcia złożoności urbanistycznej (*urban complexity*) i bogactwa wizualnego (*visual richness*). O ile bowiem porządek urbanistyczny to pewien poziom ładu w

⁷⁸ Tę interesującą zmianę tłumaczy rozwój techniki militarnej – współcześnie relatywnie większym zagrożeniem są ataki pociskami artyleryjskimi lub raketami z dużej odległości, które mogłyby poczynić znaczne szkody w przypadku gęsto ustawionych obiektów.

kształcie miasta lub jego części, to bogactwo wizualne jest niezależnym od niego aspektem, dotyczącym percepcji architektury miasta i jej spójności. Przykładami skrajnego i być może nieco nienaturalnego dostosowania przestrzeni do idei porządku urbanistycznego są przykłady miast idealnych (np. Palmanova, Mannheim, saliny Ledoux, Karlsruhe, miasto-ogród Ebenezer Howarda), których kształt opierany był na odgórnie ustalonej i konsekwentnie wytyczonej geometrii. Projekty miast idealnych są w pewien sposób symbolicznymi manifestami pewnej organizacji społeczno-przestrzennej – wizji doskonałości i celu do dążenia. Wymienione powyżej przykłady są miastami o założeniu centralnym, na planach figur doskonałych oraz o określonej orientacji względem stron świata i sąsiednich miast – te cechy są, jak pisze Kostof (1991: 162), charakterystyczne dla miast idealnych. Wszystkie z wymienionych mają odgórnie wyznaczone strefy dla różnych grup ludności oraz wyznaczoną przestrzeń władzy i przestrzeń sakralną. Różnią się pomiędzy sobą czasem powstania oraz stopniem realizacji. O ile Palmanova została zrealizowana, o tyle koncepcja miast-ogrodów była aplikowana w różnych częściach świata z różnym skutkiem, nie udało się jednak wcielić w życie całości projektu E. Howarda. Na terenie Polski przykładem zaplanowanej podług odgórnego planu dzielnicy (a do pewnego stopnia niezależnego miasta) jest Nowa Huta w Krakowie, której czytelny geometryczny plan stanowi przykład zastosowania ładu przestrzennego w kompozycji urbanistycznej.

Plansza 13. Nowa Huta w Krakowie, 1959 r.⁷⁹

Przykładów i kategorii ukształtowania miast w zgodzie z rygorystycznym planem urbanistycznym jest wiele, zwłaszcza, jeżeli weźmie się pod uwagę czynniki lokalne, w tym geograficzne, które mogą mieć znaczny, a nawet przeważający wpływ na ostateczną formę miasta. Pomimo tego, warto dokonać pewnej kategoryzacji, porządkującej zagadnienie. Takiego podsumowania głównych typów miast, pod kątem ich układu, dokonuje Wejchert (1974: 15): „Plany miast można w zasadzie zgrupować w kilka podstawowych typów: organiczne, centryczne, szachownicowe, geometryczne, gronowe, rozczłonkowane”. Lynch (1981: 73–98) pisze o trzech normatywnych modelach miasta – kosmicznym, praktycznym i organicznym. W większych szczegółach (1981: 284) podaje także katalog modeli ukształtowania miasta (miasto linearne, promieniste itd.). Kostof (1991) zaś pisze o miastach mających różne ukształtowanie przestrzenne: miastach o układzie organicznym, opartym na siatce urbanistycznej i ukształtowanych formalnie miastach-diagramach. Wspomniane typy planów przekładają się na krajobraz miast, percepcję ich przestrzeni, spójności formy. Widać

⁷⁹ Autor: J. Zbiegień, źródło: <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/icomoshefte/article/download/20074/13865> [dostęp: 8.05.2021 r.]

w nich niekiedy ich historię, stopniowe przyłączanie przedmieść, rozbudowę (ale też wyburzenia) murów miejskich, lokowanie nowych dzielnic i osiedli. Dla wprawnego obserwatora przestrzeń miejska jest „otwartą księgą”, z której wyczytać można wiele informacji.

W przypadkach „miast tymczasowych” porządek urbanistyczny jest stosunkowo ważną cechą. Dzieje się tak, ponieważ często powstają one jako odpowiedź na spełnienie pewnej potrzeby lub celu; są wręcz intencjonalnie zakładane. W ten sposób ich budowa ma charakter odgórnej realizacji. Nie postępuje w skutek stopniowego, organicznego rozrostu, jak ma to miejsce w przypadku znacznej części miast. Przyjęte w niej rozwiązania, także przestrzenne, są ograniczane do tych, które w największym stopniu spełniają cel. Z tego względu „miasta tymczasowe” powstają najczęściej na podstawie jednego całościowego planu urbanistycznego, którego istnienie w konsekwencji tworzy odpowiedni poziom ładu przestrzennego. Cechuje je także stałość raz przyjętego porządku urbanistycznego, który nie podlega zmianom w toku ich trwania, a jedynie w pierw planowemu odwzorowaniu (przy budowaniu), a następnie postępującej redukcji (przy dekonstrukcji). Jest w tym specyficzna symetria rozwoju i rozkładu (obie, najczęściej, odbywają się na bazie z góry założonego planu).

Plansza 14. Obóz dla uchodźców Al Za'atari w Jordanii⁸⁰

⁸⁰ UNHCR, źródło: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/47917> [dostęp: 3.04.2022 r.]

2.3.6. Środowisko społeczne

Problem trwania zbiorowości w środowisku miejskim wiąże się z uznaniem tezy, że środowisko jest zawsze czyimś środowiskiem i musi być odniesione do znajdującej się w danym otoczeniu jednostki. Możemy wskazać – zdaniem klasyka socjologii Pawła Rybickiego – określony czynnik jako miastotwórczy w genezie niektórych miast, jak miasta portowe, górnicze, przemysłowe. Każde jednak rozwinięte miasto rozwija się przy udziale innych czynników i z tym wiąże się tak zróżnicowanie składu ludności, jak i zróżnicowanie zadań, które miasto spełnia; tak w stosunku do swych mieszkańców, jak w odniesieniu do właściwego sobie zaplecza – miasto jest tworem złożonym i zmiennym (Rybicki 1972: 66).

Odpowiednie warunki społeczne są niezbędne do stworzenia miasta – którego nie wytworzy sama warstwa fizyczna. W przestrzeni miasta pojawiają się różnego rodzaju zjawiska związane z funkcjonowaniem jednostek i grup społecznych. Miasto swoją formą przestrzenną do pewnego stopnia wzmacnia i podtrzymuje różne relacje. Jako że oddziaływanie pomiędzy przestrzenią miasta a zamieszkującą je społecznością lub społeczeństwem jest oddziaływaniem wzajemnym, związek ten przybiera formę zapętłonych zależności.

Środowisko społeczne i jego charakter w „miastach tymczasowych” jest pochodną celów, dla jakich to miasto zostało stworzone. W przypadku „miast tymczasowych” o charakterze militarnym jest ono wycinkiem wojskowej hierarchii. Podczas festiwali muzycznych bądź historycznych będzie ono środowiskiem entuzjastów tematyki tego festiwalu (wraz z grupą organizatorów). W zakładanych osadach wydobywczych lub łowieckich będzie się opierało na ludziach związanych z danym przemysłem, któremu, jako infrastruktura, służy. Środowisko społeczne „miast tymczasowych” może podlegać stopniowej zmianie, między innymi w przypadku, gdy zostanie zachowana jego ciągłość fizycznego istnienia jako miasta, a pierwotna funkcja zostanie zatracona lub straci na znaczeniu. Stało się tak dla przykładu z częścią *Castrum Romanum*, gdzie powstałe na ich fundamencie miasta nie mają nic wspólnego z pierwotną funkcją.

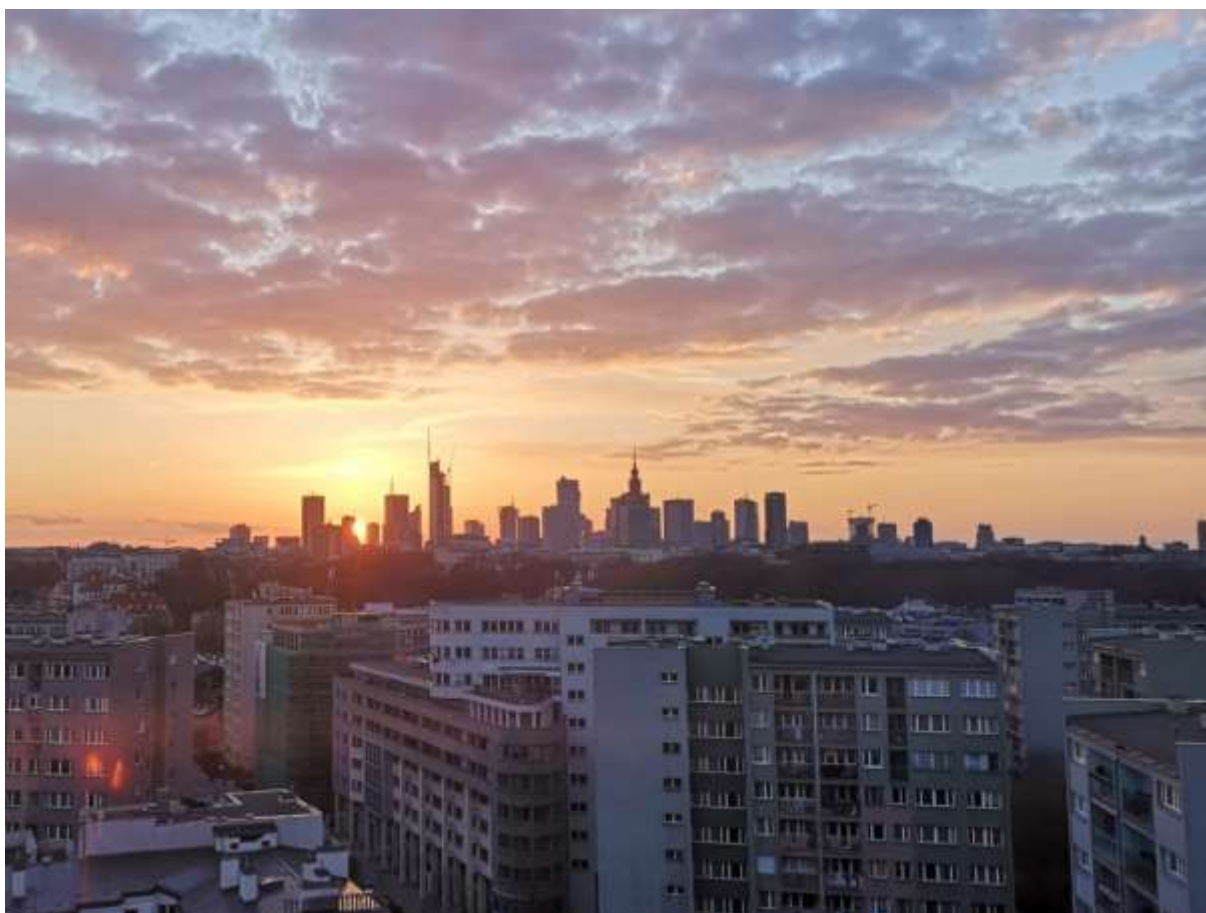
2.3.7. Centrum

Przestrzeń centrum⁸¹ w mieście stanowi z reguły najbardziej reprezentacyjny jego fragment, jest „znakiem miasta, przestrzenią, która strukturalizuje obszar zurbanizowany, nadając mu sens i znaczenie” (Jałowiecki, Szczepański 2006: 391). Jest to również miejsce, w którym gromadzą się najbardziej istotne funkcje, często to także siedziba władzy (świeckiej i religijnej). Nierzadko w historii miast to właśnie siedziba władzy wyznacza, definiuje centrum – symboliczny środek miasta – a pozostałe części i funkcje stopniowo rozrastają się wokół niego. To w tym miejscu znajdziemy architekturę o najwyższej możliwej jakości oraz architekturę o funkcjach symbolicznych (takich jak choćby świątynie czy pałace)⁸². Przez długi czas przestrzeń centralna była też miejscem zamieszkania najbogatszych mieszkańców. Centrum jest punktem odniesienia dla identyfikacji z miastem (ibid. 392). Charakter centrum

⁸¹ O rozróżnieniu centrum od śródmieścia, za Aleksandrem Wallisem, autor pisze w rozdziale trzecim.

⁸² Takie obiekty, nawet wtórne wobec tkanki miejskiej i do niej dodane, mają moc redefiniowania centrum.

miasta opisuje m.in. Benevolo (1995: 54): „(...) najważniejsze miejsce stanowi centrum, budowle stają się wyższe, ogólny profil miasta zdominowany jest przez budowle publiczne – kościoły i siedziby urzędów – które wyciągają się w górę z zachowaniem odpowiednich proporcji”. Z podobnym rozumieniem centrum częściowo polemizuje Castells (1982: 234), wskazując na niebezpieczeństwo zbytelnego powiązania „centrum wspólnoty” z typem miasta średniowiecznego. Z kolei według Zuziaka (2008: 62) centrum miasta (lub jedno z jego lokalnych centrów) to także miejsce szczególne, które jest o tyle istotne dla miasta, o ile posiada swoją tożsamość lub potencjał tożsamości. Jeżeli część przestrzeni centrum zostaje wydzielona, w charakterze enklawy niedostępnej dla większości mieszkańców, wzmacnia to dodatkowo jej znaczenie. Nie dość, że ma prestiżową lokalizację, to jeszcze nie jest dostępna dla każdego. Staje się w pewien sposób przestrzenią *sacrum*, nawet jeżeli służy świeckim celom. Symboliczne, ale też percepcyjne znaczenie takiej przestrzeni odnaleźć można w wielu miejskich enklawach, np. w moskiewskim Kremlu. Ciekawym uzupełnieniem wątku o centrum i jego percepcji są mapy mentalne, które nierzadko ukazują te dzielnice jako centralne (a tym samym ważne), lub te miasta jako główne, w których mieszkają badani (Gould, White 1974: 34–41). Centrum jest więc również pojęciem płynnym, subiektywnym i czasem odległym od obiektywnych czynników.

Plansza 15. Panorama centrum biznesowego Warszawy⁸³

Obecność centrum w mieście implikuje także istnienie przestrzeni „nie-centrum”; tego, co znajduje się poza nim lub z jakichś względów nie zostało doń zakwalifikowane. Przestrzeń ta, pozbawiona nobilitującej przynależności, z góry jest inaczej wartościowana. O tym, jak istotne jest zakwalifikowanie danej przestrzeni do centrum albo jako centrum, świadczy powszechne użycie (a być może wręcz nadużycie) słowa „centrum” w nazewnictwie obiektów handlowych – zarówno tych dużych, jak i tych wyjątkowo małych. Także na niezwykle popularnych współcześnie serwisach internetowych, skupiających oferty wynajmu lokali mieszkalnych – zwłaszcza na wynajem krótkoterminowy – oferty prześcigają się w określaniu poszczególnych lokalizacji jako bliskich centrum, co w wielu przypadkach ma niewiele wspólnego z prawdą czy obiektywną topografią. Osobną kwestią jest to, że centrum można w różny sposób rozumieć, definiować. Centrum ma lub może mieć wiele funkcji – handlową, usługową, komunikacyjną, biznesową, symboliczną. Te rozliczne funkcje nie muszą koniecznie być zlokalizowane w tym samym miejscu, istnieją miasta o przesuniętych względem siebie centrach. Dodatkowo, te różne centra mogą pojawiać się, ewoluować, oraz przesuwają w odmiennym czasie, jako że miasta stale się przeobrażają, rozbudowują oraz podlegają

⁸³ Fot. K. Roguszewska.

szeregowi innych zmian. Podział przestrzeni na centrum i to, co centrum nie jest tworzy także więcej kategorii, m.in. pojęcie przedmieść, których specyficzny charakter jest dalece od centrum odmienny. Obrazuje to wiele miast w USA, w których na wielką skalę wystąpiło zjawisko tzw. *urban sprawl*⁸⁴. Nierzadko są to miasta, w których przestrzeń centrum została zakwalifikowana do pełnienia głównie jednej funkcji – miejsc pracy. Te obszary są określane mianem *Central Business District*⁸⁵.

Plansza 16. Przedmieścia Houston w USA⁸⁶

W „miastach tymczasowych” występowanie centrum jest zjawiskiem powszechnym, aczkolwiek szczegółowe funkcje, jakie pełni oraz jego kształt są podyktowane charakterem samego miasta. Dla przestrzeni festiwalu będą to miejsca nagromadzenia funkcji handlowych, których brakuje w sektorach mieszkalnych. W *Castrum Romanum* jest to rejon w pobliżu głównego skrzyżowania *cardo* i *decumanus*. W przypadku kolonii nadmorskich pierwotne funkcje centrum będzie pełnił port, wraz z okoliczną zabudową, a stopniowo, w miarę uniezależniania się nowego ośrodka miejskiego, rolę tę będzie przejmowała przestrzeń wytworzona w ramach powstałej struktury urbanistycznej. W przypadkach namiotowych protestacyjnych „miast tymczasowych” tę rolę będą miały miejsca przemówień, gdzie uczestnicy zbierają się, gdy pojawia się mówca.

⁸⁴ Charakterystyczne dla wielu miast w USA „rozlewające” się przedmieścia.

⁸⁵ Central Business District (ang.) – Centralna Dzielnica Biznesowa.

⁸⁶ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu Flickr o nicku: Jan Buchholtz, źródło: <https://kinder.rice.edu/sites/default/files/files/2017/08/Screen-Shot-2017-08-04-at-11.14.12-AM-qfv3q8.png> [dostęp: 8.05.2021 r.]

2.3.8. Wymiana handlu, informacji, wiedzy

Jednym z filarów funkcjonalnych ogólnodostępnej przestrzeni miejskich jest wymiana dóbr, informacji i doświadczeń. Nierzadko to właśnie wokół przestrzeni handlowej powstawały osady, a później formowały się miasta. Pełniący również funkcje handlowe rynek pozwolił miastom rozwijać się, a także pełnić szczególną rolę centrum komunikacji, która dzięki szlakom pomiędzy ośrodkami miejskimi przybierała stopniowo formę sieci. Jałowiecki i Szczepański (2006: 367) określają przestrzeń wymiany jako jedną z pięciu podstawowych form przestrzennych. Definiują ją bądź to jako obszary transferu dóbr i informacji oraz przemieszczania się ludzi (tzw. „rynki”), bądź jako teren służący wymianie (ośrodki i dzielnice handlowe, obszary magazynów, urządzenia transportowe – w tym dworce i lotniska). Z drugiej strony, wymiana jest też funkcją przestrzeni miejskiej i jako taka może być rozproszona, nie stanowiąc jednego, czytelnego w przestrzeni zgrupowania (np. w sytuacji braku rynku), stanowi ona wtedy bardziej warstwę funkcjonalną, aniżeli przestrzeń.

Plansza 17. Rynek Łazarzki w Poznaniu, zwycięski projekt konkursowy⁸⁷

Miasto jest miejscem wymiany wiedzy i umiejętności, która odbywa się nie tylko na jego rynkach i placach. Transfer wiedzy odbywa się też w przeznaczonych do tego obiektach – szkołach, bibliotekach, cechach zawodowych czy uczelniach. Te ostatnie mogą być wręcz targowiskiem wymiany wiedzy (Alexander et al. 2008: 232). Specyficzną formą wymiany jest także wspólne uczestnictwo mieszkańców w kulturze albo, poprzez charakter miasta jako ponadlokalnego organizmu, obcowanie z innymi kulturami. Zbierając te wszystkie formy

⁸⁷ Autorska Pracowania Architektoniczna Jacek Bułat, źródło: <http://bulat.com.pl/> [dostęp: 9.05.2021 r.]

wymiany można stwierdzić, że obok innych cech, miasto jest platformą szeroko rozumianej wymiany.

Charakter wymiany w „miastach tymczasowych” różni się znacznie pomiędzy poszczególnymi ich przykładami. W osadach łowieckich lub wydobywczych będzie ona oznaczała proces przeładunku wydobytego surowca lub innych dóbr, celem ich dalszego transportu, najczęściej do ośrodka władzy, sprawującego kontrolę nad danym „miastem tymczasowym”. Jak to określają Mehrotra, Vera i Mayoral (2017: 38), stają się one „terenami przejściowymi, zdominowanymi przez efektywność”. Jeżeli miasto to jest na tyle wyspecjalizowane w swoim funkcjonowaniu, że nie jest też samowystarczalne, wymiana oznacza również strumień dostaw niezbędnych dóbr, by mogło ono dalej funkcjonować. W niektórych przypadkach będzie to również oznaczać cykliczną wymianę personelu. Podobny schemat wymiany może dotyczyć kolonii, których jednym z celów zakładania jest eksploatacja dostępnych lokalnie zasobów, ale też handel, jeżeli stanowią jego wysunięte placówki. Z kolei na światowych wystawach wymiana dotyczy pewnych idei czy też osiągnięć techniki, którymi poszczególne biorące udział państwa się dzielą, lub po prostu chlubią.

2.3.9. Strefy

W miastach, wraz z wykształceniem się warstw społecznych, pojawiły się fizyczne odwzorowania istnienia różnych stanów. W niektórych przypadkach przybrały one formę przestrzennych podziałów – przyporządkowania konkretnych ludzi do konkretnej przestrzeni. Równoległe, poszczególne fragmenty miasta stają się fragmentami wyspecjalizowanymi. Powstają ulice rzemieślnicze o nazwach odzwierciedlających nazwy zawodów, którymi trudnili się osiedlający się przy nich ludzie⁸⁸. Kształtują się całe dzielnice rzemieślnicze, portowe, administracji, świątynne, przemysłowe, wojskowe, a także (nierzadko stygmatyzowane) dzielnice biedy. Pomiedzy nimi rysują się granice o różnym poziomie czytelności, czasem wyrażonym w odmiennych typach zabudowy, czasem w postaci fizycznego oddzielenia poszczególnych fragmentów. Pojawia się też zjawisko różnego wartościowania tych przestrzeni. Niektóre miasta stają się z kolei zdominowane przez jedną funkcję (lub wyłącznie dla tej funkcji powstają i trwają), staje się wtedy ona elementem określającym dane miasto, nadającym mu definicję – np. przemysłowy Manchester, Detroit lub Łódź, czy też Gdynia, której powstanie jest ściśle związane z utrwaleniem dostępu II Rzeczypospolitej do Morza Bałtyckiego i co za tym idzie możliwościami prowadzenia handlu i transportu morskiego, a także utrzymania marynarki wojennej.

⁸⁸ Np. ulica Kaletnicza, Kotwiczników czy Piwna w Gdańsku; bądź też ulica Szewska czy Woźna w Poznaniu.

Plansza 18. Industry City (dawniej Bush Terminal) – kompleks przemysłowy w Nowym Jorku (Brooklyn)⁸⁹

Fragmenty wyspecjalizowanej przestrzeni niekiedy nakładają się na stratyfikację społeczną w sposób jaskrawy, nie tylko ją odwzorowując, ale właśnie tworząc bariery, granice. Powstaje fenomen „miasta w mieście”, strefy wydzielonej przestrzennie za pomocą zabiegów architektonicznych lub urbanistycznych, niedostępnej dla części społeczeństwa zamieszkującego miasto. Z jednej strony są takie przykłady, jak ośrodki władzy (świeckiej i religijnej), a z drugiej skrajne przypadki getta, np. Campo del Ghetto Nuovo w Wenecji, w którym na noc zamykano i pilnowano jego mieszkańców (Sennett 1996: 173). Abstrahując od skrajnych przypadków, zjawisko podziałów i terytorialności w przestrzeni miejskiej – zarówno tworzących pośrednią przestrzeń, tzw. przestrzeń półpubliczną i półprywatną, jak i zaznaczanie swojej przynależności do przestrzeni (niejako prawa do niej) – jest sprawą naturalną i powszechną. Jak zauważa Edward T. Hall (1987: 161): „Terytorializm u człowieka jest szczegółowo wypracowany, a także bardzo zróżnicowany w zależności od kultury”. Przykłady tworzenia przestrzeni niedającej możliwości funkcjonowania w i wobec terytorium,

⁸⁹ Autor nieznany, źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a9/Bush_Terminal_-_North_aerial_-_1958.jpg [dostęp: 07.09.2022 r.]

oraz efekty takich działań, opisuje m.in. Oscar Newman (1972: 56). Z drugiej strony zjawisko ekskluzywności przestrzeni w dalszym ciągu jest obecne, a do pewnego stopnia nawet wzrasta, np. za sprawą wielu nowobudowanych osiedli grodzonych, które sprawnie wycinają fragmenty przestrzeni miejskiej, oddzielając niekiedy połączone ze sobą wcześniej dzielnice. Jest to o tyle specyficzne, że tworzone w ten sposób podziały rozdrabniają przestrzeń o jednej funkcji, zupełnie inaczej niż w przypadku enklaw sakralnych czy władzy.

Plansza 19. Międzynarodowe Targi Poznańskie – „miasto w mieście”⁹⁰

⁹⁰ Miejska Pracownia Urbanistyczna w Poznaniu, źródło: <http://www.mpu.pl/plany.php?s=6&p=432> [dostęp: 9.05.2021 r.]

W „miastach tymczasowych”, z racji ich ukierunkowania na cel, przestrzeń jest w bardzo wielu przypadkach podzielona na strefy o określonych funkcjach i przeznaczeniu. Jest to dość charakterystyczne dla przestrzeni wytyczanej w ramach jednego planu urbanistycznego albo powstającego pod dyktando celu, do którego spełnienia zostało powołane. Przemieszanie jest bowiem cechą miast z historią, ewoluujących w ramach organicznego rozwoju. Przykładem mogą być wszelkie wystawy światowe czy też festiwale muzyczne i historyczne – zagospodarowanie ich terenów przyjmuje podział na strefy: ogólnodostępne, widowisk, zaplecza technicznego i logistycznego, czy te przeznaczone dla organizatorów. W przypadku tzw. wiosek, budowanych na okazję igrzysk olimpijskich, przygotowuje się też konkretne strefy przeznaczone dla mediów, w tym zagranicznych. W przypadku tego typu stref obowiązują ściśle reguły dostępu.

Społeczeństwo miejskie

Społeczeństwo miejskie to niezbywalny element składowy krajobrazu miasta, jego „produkt”, a zarazem jego twórca. Stanowi ono spoiwo dla miasta, trwalsze nawet niż sama architektura⁹¹. Miasto funkcjonuje dzięki wyspecjalizowaniu się jego mieszkańców⁹² oraz w oparciu o wzajemne świadczenie usług, w tym handel dobrami niezbędnymi do funkcjonowania jednostek. W tym znaczeniu funkcjonowanie w mieście wiąże się z pewnego rodzaju „zaufaniem” w trwałą dostępność środków oraz usług świadczonych przez innych. Usług, których jednostka, wyspecjalizowana w swoim fachu, sama sobie nie zapewni. Jednocześnie te relacje mogą mieć charakter biznesowy, a wręcz anonimowy – „zbiorowość wielkomiejska przybiera charakter anonimowy; masa jest pierwszą postacią społeczną” (Rybicki 1972: 398). Nie byłoby to możliwe w społecznościach lokalnych, np. wiejskich. Jednostki w społeczeństwie miejskim nie są samowystarczalne, ale też nie są w pełni swobodne w działaniu. Funkcjonowanie jest określone przez panujące reguły społeczne, te formalne i nieformalne. Niektóre fragmenty życia społecznego są wręcz zhierarchizowane, a różne hierarchie nakładają się na siebie i funkcjonują obok siebie, tworząc skomplikowaną sieć wzajemnych relacji i wielowymiarowych powiązań. Powiązania te dotyczą wielu płaszczyzn i dziedzin życia. W mieście ścierają się przeróżne grupy interesów, frakcje – społeczeństwo miejskie jest w pewien sposób nieustannie skonfliktowane wewnętrznie i w stanie ciągłego przeobrażania się, kiedy poszczególne grupy dochodzą do głosu i wpływają na rzeczywistość, także materialną miasta⁹³. Pomimo tego, część działań jednostek jest ukierunkowanych na wspólne dobro, na przykład w sytuacjach, kiedy na szali jest interes lub bezpieczeństwo dotyczące wszystkich członków społeczności. Społeczeństwo miejskie to także charakterystyczny miejski styl życia, oparty na komforcie dostępu do dużego rynku pracy, urządzeń technicznych, konsumpcji i rozrywki (Rybicki 1972: 287). Spośród różnych grup społecznych cechuje je także największa zmienność (Kostof 1991: 40).

⁹¹ Przykładem przetrwania społeczności przy jednoczesnym zerwaniu z samą przestrzenią miasta jest Mazagan. Przykład ten opisał Laurent Vidal (2008).

⁹² Praca wyspecjalizowana, która stała się permanentnym zajęciem wraz z rozwojem przemysłu, jest jednym z czynników miastotwórczych.

⁹³ To nieustanne przeobrażanie się jest w swej istocie ponowoczesne.

Społeczeństwo miejskie w „miastach tymczasowych” przybiera charakterystyczną formę, powiązaną z celem funkcjonowania samego „miasta tymczasowego”. W niektórych przypadkach – z uwagi na czas istnienia i funkcjonowania „miasta tymczasowego” – nie jest możliwe, aby wytworzyły się długofalowe relacje oparte na wzajemnym świadczeniu usług specjalistycznych oraz bytowej zależności od siebie. Nie do końca też powstają warunki do zafunkcjonowania typowo miejskiego stylu życia. Co jednak interesujące, w niektórych przykładach „miast tymczasowych” możemy mówić o podziale na ludność stałą i niestałą, o czym pisał Castells (1982) w stosunku do miast (w ogólności) – dzieje się tak chociażby w przypadku opisanego wcześniej typu okolicznościowego „miast tymczasowych”, a zatem wystaw światowych, EXPO, czy też festiwali tematycznych. Grupę ludności stałej stanowią wtedy organizatorzy czy szeroko rozumiana obsługa techniczna, a ludność niestałą osoby odwiedzające, tzw. goście. Niektóre z „miast tymczasowych” zostają powołane do życia przez grupy społeczne (oraz na ich użytek), wewnątrz których wzajemne relacje pomiędzy ich członkami i członkiniami są już zdefiniowane, przynajmniej częściowo. Taka sytuacja skutkuje przeniesieniem do społeczności danego „miasta tymczasowego” tej oryginalnej hierarchii (lub też wielu różnych hierarchii). Dzieje się tak choćby w przypadku skautowych zlotów *Jamboree*, gdzie wkładem jest struktura samych organizacji skautowych, które organizują te wydarzenia i wnoszą na ich użytek struktury przestrzenne „miasta tymczasowego”.

2.4. Podsumowanie

W kontekście powyższego wywodu możliwym stało się omówienie rozumienia pojęcia „miasta tymczasowego”, co stanowiło jeden z celów tej pracy. Według roboczej definicji podanej we wstępie „miastem tymczasowym” można by nazwać miasto, które powstaje dla osiągnięcia jakiegoś celu, ale bez precyzyjnego określenia jego ram czasowych, i które jest dekonstruowane lub opuszczane po spełnieniu swojej roli. Aby rozszerzyć tę perspektywę i odwołać się do zjawiska miasta *per se*, omówiono cechy występujące w miastach oraz odniesiono je do „miast tymczasowych”, wskazując na ich podobieństwa i różnice. Umożliwiło to wykazanie, że cechy miast w wielu przypadkach występują również w „miastach tymczasowych”. Ich obecność jest jednak każdorazowo naznaczona specyfiką, wynikającą z charakteru funkcjonowania danego przykładu „miasta tymczasowego”. Wśród „miast tymczasowych” znaleźć można bowiem znaczną różnorodność, która sprawia, że cechy te objawiają się w znacząco odbiegających od siebie formach. Skoro więc „miasta tymczasowe” posiadają stosowne cechy miast jako takich, rodzi to pytanie, co je od miast odróżnia? **Od miast odróżnia „miasta tymczasowe”, a raczej – na ich tle je wyróżnia – funkcja czasu i celu.**

Funkcja czasu polega na zdefiniowaniu, zaplanowaniu końca funkcjonowania „miasta tymczasowego”, co może zostać określone na trzy sposoby:

- jest to obiektywnie określony czas, wyrażony w jednostkach (tygodniach, miesiącach czy latach);
- jest to czas określony do wystąpienia konkretnego zdarzenia, którego terminu pojawienia się nie da się określić w wymiarze powszechnie stosowanych jednostek

czasu (do końca zimy, do skończenia się zasobów, do końca opłacalności przedsięwzięcia);

- jest on uzależniony od spełnienia (finalizacji) celu.

Co kluczowe, po upływie czasu, określonego na jeden z tych trzech sposobów, następuje zaplanowany koniec funkcjonowania „miasta tymczasowego” i jest ono opuszczane lub niszczone. Opisany tu warunek jest do pewnego stopnia elastyczny, możliwa jest zmiana warunków „zaplanowanego końca” w trakcie funkcjonowania „miasta tymczasowego” lub ewentualne jego odsunięcie w czasie. Jednak w skrajnym przypadku powoduje to, że „miasto tymczasowe” staje się miastem „trwałym”⁹⁴.

Funkcja celu wyraża się w tym, że „miastem tymczasowym” można nazwać miasto, które powstaje dla osiągnięcia jakiegoś konkretnego wyniku. „Miasta tymczasowe” są do pewnego stopnia aktem woli (wyrazem sprawczości, władzy „do”) tworzących je sił społecznych. Ich funkcjonowanie, kształt przestrzenny oraz szereg zastosowanych rozwiązań jest zdeterminowanych przez ten cel, wspomniany *raison d'être*. Może być on zdefiniowany zarówno precyzyjnie, jak i nieprecyzyjnie. Jego spełnienie może być również oceniane arbitralnie. Po spełnieniu przeznaczenia (podobnie jak w przypadku czynnika czasu), dla którego „miasto tymczasowe” zostało stworzone, kończy ono swoje istnienie – jest opuszczane lub niszczone⁹⁵. Również ten warunek jest elastyczny, możliwa jest zmiana celu w trakcie funkcjonowania „miasta tymczasowego” albo po spełnieniu celu pierwotnego zdefiniowanie kolejnego – jednego lub wielu. Występują też sytuacje cyklicznie powracających celów i wznoszonych z ich powodu „miast tymczasowych”⁹⁶. Możliwe jest także zdefiniowanie takiego celu, który nie jest możliwy do spełnienia. W związku z tym, także w przypadku funkcji celu możliwa jest skrajność polegająca na tym, że „miasto tymczasowe” stanie się miastem „trwałym”⁹⁷.

W związku z powyższymi argumentami, uzasadnionym jest stwierdzenie, że **granica pomiędzy „miastami tymczasowymi” a „trwałymi” jest płynna**. Co więcej, wydaje się, że **o ile do zakwalifikowania jakiegoś miasta jako „miasto tymczasowe” potrzebna jest funkcja czasu i celu, to do przekształcenia „miasta tymczasowego” w miasto „trwałe” nie wystarczy utrata tylko jednego z tych dwóch wyróżników**.

⁹⁴ Teoretycznie możliwe jest nieskończone trwanie, istnienie miasta nastawionego na cel, czyli spełniającego kryterium bycia „miastem tymczasowym”. Jest to jednak przykład skrajny, graniczny, którego opisanie nie wpływa na zjawisko omawiane w dysertacji.

⁹⁵ Dzieje się tak chociażby w przypadkach opuszczonych osad wydobywczych – np. wyspa Hashima, której funkcjonowanie zostało w krótkim czasie zakończone na podstawie decyzji koncernu Mitsubishi, właściciela kopalni węgla na wyspie, w styczniu 1974 r.

⁹⁶ Przykładami są cykliczne wydarzenia, takie jak EXPO, igrzyska olimpijskie czy festiwale muzyczne, dla organizacji których powstają „miasta tymczasowe”. Niektóre z nich wracają we względnie stałych interwałach czasowych, ale w innych lokalizacjach (np. igrzyska olimpijskie, EXPO), są też i takie, które powstają regularnie w tym samym miejscu (festiwal Słowian i wikingów na wyspie Wolin, czy przez pewien czas *Przystanek Woodstock*).

⁹⁷ Przykładami miast „trwałych” powstałych w wyniku ewolucji „miast tymczasowych”, z uwagi na zmianę lub marginalizację pierwotnego celu, są miasta powstałe na bazie *Castrum Romanum* – np. Florencja, Barcelona czy Wiedeń.

Problematyczność w formułowaniu definicji pojęcia „miasta tymczasowego” i płynność granic tej definicji czytelnie ilustruje omówienie szczególnej konfiguracji funkcji czasu i celu. W teorii możliwe jest istnienie „miasta tymczasowego”, które zostało założone dla spełnienia konkretnego celu (np. eksploatacji szczególnego zasobu) z określeniem czasu jego zaplanowanego końca, jako uzależnionego od dostępności tego zasobu, przy czym zasób ten jest odnawialny (np. ryby czy drewno). Takie „miasto tymczasowe” mogłoby potencjalnie funkcjonować bez końca, zostając nadal „miastem tymczasowym” dla spełnienia tego konkretnego celu (oraz do czasu, w którym zabraknie ryb czy drewna). Jeżeli z uwagi na potencjalnie bardzo długi czas funkcjonowania to „miasto tymczasowe” stałoby się miastem „trwałym”, to moment samego przekształcenia trudno jest jednoznacznie wskazać. W tym przykładzie nigdy nie nastąpi czas, w którym cel zostanie osiągnięty (wypełnienie celu jest niemożliwe, a czas uzależniony jest właśnie od jego wypełnienia).

Równie problematyczna w ocenie jest sytuacja, gdy tworzone dla spełnienia konkretnego celu (lub celów) „miasta tymczasowe” przestają funkcjonować tylko dla nich. Następujący znaczny wzrost ilości celów powoduje utratę ich czytelności, a „miasto tymczasowe” zaczyna funkcjonować spełniając je wszystkie, upodabniając się tym samym do miasta „trwałego”. Podobnie niejednoznaczna jest sytuacja, gdy „miasta tymczasowe” zaczynają funkcjonować bez konkretnego celu, stając się po prostu formą funkcjonowania społeczeństwa w przestrzeni, a zatem miastami „trwałymi”.

Szereg przykładów w historii pokazuje, że założona pierwotnie „tymczasowość” miast niejednokrotnie się utrwała – czy to z uwagi na funkcję czasu (jej rozciągnięcie), czy celu (zatrzymanie, bądź utratę czytelności). Takie przekształcenie odbywać się może zarówno w sposób kontrolowany, jak i całkowicie niezamierzony. Dla wielu „miast tymczasowych” jest dziś niemożliwe do rozstrzygnięcia, jak było w ich przypadku. Biorąc pod uwagę, jak znaczna liczba współczesnych miast zaczynała swoje istnienie jako „miasta tymczasowe”, zjawisko takiej przemiany można uznać za historycznie powszechne.

Podsumowując wywód zawarty w niniejszym rozdziale, w definicji wydzielić można trzy zasadnicze elementy. Pierwszym jest cel, dla którego powstaje „miasto tymczasowe”. Drugim jest niekonieczność precyzyjnego określenia ram czasowych. Trzecim jest to, że „miasto tymczasowe” jest niszczone lub opuszczane po spełnieniu swojej roli. Powyższa robocza definicja została w tym rozdziale sprawdzona zarówno w odniesieniu do opracowanej typologii „miast tymczasowych”, jak i względem zebranych cech miast. Efektem jej weryfikacji jest opracowanie końcowej definicji pojęcia „miasto tymczasowe”, która brzmi:

„Miasto tymczasowe” to szczególny typ miasta, który wyróżnia się [określoną/szczególną] funkcją czasu i celu – posiada określone warunki końca funkcjonowania i zdefiniowany cel, dla którego spełnienia powstaje – oraz które po dokonaniu się tych funkcji [czasu lub celu] przestaje istnieć/funkcjonować, bądź też przekształca się w miasto „trwałe”.

3. KLASYCZNE WZORCE URBANISTYCZNE

3.1. Wprowadzenie

W rozprawie do kluczowych pojęć, poza miastem tymczasowym, należą także klasyczne wzorce urbanistyczne. W niniejszym rozdziale rozwinięto to pojęcie w oparciu o przeanalizowaną literaturę przedmiotu oraz zdefiniowano jego zakres – zarówno geograficzny, jak i historyczny. Przywołano także szereg przykładów z historii urbanistyki i przyporządkowano je do zdefiniowanych trzech grup klasycznych wzorców urbanistycznych – form przestrzennych, przestrzeni funkcjonalnych oraz ładu przestrzennego. Stworzono w ten sposób narzędzie badawcze do analizy miast tymczasowych, które wykorzystano na przykładzie skautowych zlotów *Jamboree*, co było zasadniczym przedmiotem niniejszej pracy.

Odwoływanie się do względnie trwałych argumentów na rzecz ciągłości, zwartości i czytelności przestrzeni jest zabiegiem metodologicznym, polegającym na identyfikacji elementów przestrzennych w strukturze miast tymczasowych, definiowanej w świadomości uczestników skautowych zlotów *Jamboree* placami i ulicami, kwartałami czy osiami kompozycyjnymi. Niezmiennie uniwersalne wzorce czasoprzestrzennej ciągłości, tkwiące w kompozycji przestrzeni publicznych, przenoszone są na struktury, których trwałość jest wprawdzie tymczasowa, lecz na tyle istotna, że ich organizacja jest nawiązaniem do ideałów, które od najdawniejszych czasów stanowiły fundament dalszego rozwoju miejskich przestrzeni, zwłaszcza w kulturze europejskiej. Sposób, w jaki ulice i place tworzą zwarte sekwencje urbanistycznych wnętrz wpływa na odczuwanie przez człowieka wielowymiarowej harmonii oraz czasoprzestrzennej ciągłości, na wzór starożytnej agory i rzymskiego forum. W ramach niniejszej pracy akcent położono więc zarówno na wizualne cechy form architektonicznych, jak i na ich społeczną użyteczność i akceptację oraz wybór (Dymnicka 2013). Skautowe zloty *Jamboree* są bezsprzecznie krótkotrwałymi wydarzeniami, zwłaszcza w odniesieniu do wielowiekowej historii miast, wraz z ich licznymi przemianami. Niemniej powstała na ich cel przestrzeń nosi znamiona świadomej i konsekwentnej organizacji, opierając się na bogatym wachlarzu historycznie sprawdzonych rozwiązań. Rozwiązania te są szeroko opisane w literaturze, a ich syntetyczny wybór autor wskazał poniżej, z pełną świadomością, że przegląd ten nie wyczerpuje zagadnienia.

Dokonując uogólnienia, Mumford zauważa wykształcenie się pewnego wzoru: „Do 2500 p.n.e. (...) otoczona murem przestrzeń, ulica, kwartał mieszkalny, rynek, dzielnica świątyni, wraz ze swoimi wewnętrznymi placami, dzielnica administracji, dzielnica rzemieślnicza – wszystkie one istniały przynajmniej w załączkowej formie, i samo miasto, jako złożony i czytelny estetycznie symbol, pomnażający i wzbogacający ludzki potencjał, stało się widoczne” (Mumford 1961: 90). Mowa tu o konkretnych elementach, które składały się na miasto, rozumiane jako całość. Z kolei Kostof (1991: 95) za najbardziej powszechny wzorzec uważa siatkę ulic i kwartałów (*the grid*), czyli ruszt urbanistyczny. Wyraża wręcz zdanie, powołując się na J.E. Vance jr. (1977), że jest to jeden z największych wynalazków ludzkości. Píše także o poszczególnych elementach obecnych w miastach, takich jak: ulice, centrum, otwarte przestrzenie publiczne (Kostof 1991: 140), place (1991: 143) oraz kwartały (1991:

147). Ciekawą uwagę formułuje w odniesieniu do miast o organicznym układzie (stanowiących naturalną przeciwwagę dla omawianych w pracy klasycznych wzorców urbanistycznych), pisząc, iż nie ma jako takich miast niezaplanowanych (1991: 52). Jak zauważa Benevolo (1995), starożytne wzorce urbanistyczne, oparte na agorze i forum, odrodziły się na nowo już w innej rzeczywistości historycznej, po upadku świata starożytnego. Od średniowiecza będą trwałym elementem cywilizacji europejskiej. Wejchert (1974), pisząc o elementach kompozycji miejskiej, wymienia takie elementy, jak: ulice, rejony, pasma graniczne, dominanty, wybitne elementy krajobrazu, punkty węzłowe i znaki szczególne, a także podłogę, ściany i sufit urbanistyczny oraz płaszczyzny kierujące wzrok. Także w tym ujęciu poszczególne części budują całość kompozycji miejskiej. Lynch (2011: 54) wskazuje takie elementy składowe, które tworzą obraz miasta: drogi, krawędzie, rejony, węzły, punkty orientacyjne. Mogą się one ze sobą pokrywać (na przykład droga z krawędzią), mają też dość ogólny charakter, który pozwala na elastyczną interpretację. Pisze także o syntezie formy miasta, rozpatrywanej jako całościowy wzorec (2011: 139). Natomiast Sumień (1992: 5), definiując formę miasta, również wymienia jego elementy składowe: „układ, wygląd, kształt miasta czy przestrzenie miejskie kształtowane budynkami, ulicami i placami”. Aspekt złożoności formy miasta (rozumianej całościowo) z mniejszych „form-elementów” opisuje także dalej, wraz z różnorodnością i współzależnością tych elementów: „formy, która w całości jest złożona z różnych elementów antropogenicznych, przyrodniczych i przestrzeni miejskich, mniej lub bardziej współzależnych i różniących się wzajemnie anatomią, kształtem, tworzywem, funkcją i treścią” (Sumień 1992: 38). Rob Krier z kolei definiuje dwa podstawowe elementy przestrzeni urbanistycznej – ulicę i plac (Krier, Rowe 1979: 16). Ulicę i plac nazywa odpowiednio strefami komunikacji i punktami orientacji (Krier, Vorreiter 1988: 290). Pisze także o podstawowych kształtach (okrąg, kwadrat, trójkąt), które poddawane są różnym przekształceniom i z których komponowana jest przestrzeń urbanistyczna. Podobnie o formach występujących w miastach pisał też Jan Gehl, który badania jakości i intensywności życia miejskiego odnosił do przykładów miast historycznych (Gehl 2009: 89): „W całej historii ludzkiego osadnictwa ulice i place były podstawowymi elementami, wokół których organizowano wszystkie miasta”. Co prawda Gehl w swoich badaniach skupia się bardziej na aktywnościach w „dobrej” przestrzeni miejskiej (takich, jak chodzenie, stanie, siedzenie, widzenie), ale dodaje też cenny element – formę, jaką są „miękkie krawędzie” (Gehl 2009: 183). Współczesny badacz Alexander, od którego autor zaczerpnął pojęcie wzorców w omawianych w pracy klasycznych wzorcach urbanistycznych, analizuje przestrzeń miasta ujmując ją w formę zbioru poszczególnych elementów (wzorców) odnoszących się do konkretnych zjawisk czy też problemów. Poszczególne elementy zaproponowanego przez Alexandra języka wzorców łączą się ze sobą, wynikają z siebie i tworzą skomplikowaną sieć wzajemnych zależności⁹⁸. Analogię stanowi tutaj możliwość występowania różnych fizycznych postaci, jaką dane wzorce przybierają (tak, jak plac czy kwartał mogą mieć różne kształty, skalę itd.).

⁹⁸ Ten wątek omówiono szerzej we wstępie.

Szeroko o „wzorcach” i „wzorcach planistycznych” pisze także Sławomir Gzell (1996: 9–25), który opisuje małe miasto⁹⁹ jako „zespół wzorców planistycznych”, podając trzy takie wzorce: zdefiniowaną całość, przestrzeń uporządkowaną i społeczność współdziałającą. Zdefiniowaną całość tworzą wyraźne granice i czytelna w percepcji forma, co jest dodatkowo wzmocnione przez element krystalizujący, a „struktura całości określa też położenie, rolę, funkcję i wzajemne powiązanie części” (Gzell 1996: 12). Na wzorec przestrzeni uporządkowanej składa się piękno, niesiona symbolika oraz porządek – o małym mieście pisze jako o skondensowanym zestawie poszukiwanych symboli życia miejskiego (Gzell 1996: 17). Społeczność współdziałająca to społeczność współczesnego świata oraz społeczność małego miasta, co dzięki styczności pomiędzy ludźmi oznacza m.in. oddziaływanie wzajemne członków społeczeństwa, wzbogacające osobowość jednostek i tworzące system instytucji, regulujący zachowania i zapewniający rozwój zbiorowości jako całości (ibid.). Powołując się na Lyncha i Wejcherta, Gzell pisze także o elementach struktury przestrzeni miejskiej, spośród których wymienia: elementy krystalizujące plan miasta, punkty węzłowe, ulice lub drogi (ulicę nazywa wręcz podstawowym elementem struktury miasta, który pełni rolę identyfikatora przestrzeni), znaki szczególne i dominanty, charakterystyczne rejony miasta, linie i pasma graniczne (Gzell 1996: 58). W odniesieniu do małych miast wspomina także o „scalonym obrazie miasta”, w którym zawierają się spójne sekwencje wrażeń wizualnych oraz połączone więzią czasowo-przestrzenną elementy struktury miasta (ibid.). Pisze także, że posiada ono pewne stałe cechy, bez względu na jego stan.

Jak wynika z przywołanej literatury, zjawisko analizowania przestrzeni urbanistycznej za pomocą różnych elementów, które całościowo składają się na formę miasta, jest dobrze ugruntowane w nauce. Poszczególni badacze różnią się w perspektywach oraz podają nieco odmienne zestawy tych elementów składowych, a także inne ich nazwy, niemniej zasada jest podobna. I to właśnie w oparciu o ten dorobek w niniejszej pracy zebrano występujące w literaturze elementy – proponując dla nich zbiorczą nazwę klasycznych wzorców urbanistycznych. Opracowana przez autora lista nie jest próbą stworzenia klasyfikacji tych elementów, jako że to dalece wykracza poza zakres tej pracy. Stanowi ona jedynie narzędzie badawcze do analizy skautowych zlotów *Jamboree* – przykładu miast tymczasowych.

Istotnym aspektem dotyczącym klasycznych wzorców urbanistycznych, obok mnogości ich fizycznych realizacji, jest różny poziom natężenia ich występowania. Ten sam klasyczny wzorec urbanistyczny może zostać zastosowany lokalnie, fragmentarycznie, może też być determinujący dla końcowego kształtu przestrzeni miasta. Analiza natężenia występowania jest analizą jakościową, jako że nie sposób obiektywnie sparametryzować tak postawionego problemu. Zjawisko różnego natężenia poszczególnych rozwiązań przestrzennych jest szczególnie widoczne w materiałach graficznych, takich jak plany miast. Zebrane klasyczne wzorce urbanistyczne cechuje również brak spójności. Część z nich ma charakter abstrakcyjny, trudny do jednoznacznego wskazania w miejskiej strukturze. Występują także każdorazowo z uwzględnieniem lokalnej specyfiki – ten sam wzorec będzie w poszczególnych przykładach

⁹⁹ Choć koncentruje się na małym mieście, jego spostrzeżenia są również wartościowe dla miast o większej skali.

inaczej realizowany. Co więcej, poszczególne klasyczne wzorce urbanistyczne mogą się na siebie nakładać¹⁰⁰. Możliwe jest także zawieranie się jednych klasycznych wzorców urbanistycznych w drugich¹⁰¹. Rozważane jako cały zbiór, klasyczne wzorce urbanistyczne składają się na formę, kompozycję miasta. Być może uzasadnione jest stwierdzenie, że do pewnego stopnia w każdym mieście można odnaleźć część klasycznych wzorców urbanistycznych, choćby w jego fragmencie. Zdaniem autora jest to oczywiste dla miast mających genezę historyczną. Niemniej również te z miast, które powstawały jako forma aktu władzy – wznoszone od zera według jednego, odgórnego planu – noszą w sobie ślady obecności klasycznych wzorców urbanistycznych¹⁰².

3.2. Klasyczne wzorce urbanistyczne

Jak podano we Wstępie, autor rozumie „wzorce urbanistyczne” jako **fizyczne elementy i rozwiązania przestrzenne występujące w miastach oraz składające się na kompozycję urbanistyczną. Dostrzega we „wzorcach urbanistycznych” powtarzalność, ale nie jednakowość elementów budujących całość układu urbanistycznego.** Dodając do tego zdefiniowany zakres geograficzny i czasowy, autor zaproponował pojęcie klasycznych wzorców urbanistycznych. Na podstawie przywołanej literatury postuluje następującą listę klasycznych wzorców urbanistycznych, elementów, które występują w przestrzeni urbanistycznej i które stanowią elementy całościowo rozważanej formy miasta:

- kwartał
- ulica
- plac
- rynek / śródmieście / centrum
- przestrzeń sakralna
- przestrzeń władzy
- przestrzeń spektaklu
- przestrzeń spotkań
- oś kompozycyjna
- ciągłość struktury
- granice
- zwartość
- porządek geometryczny.

¹⁰⁰ Pokazały to chociażby badania opisane w rozdziale piątym pracy.

¹⁰¹ Na przykład regularny układ ulic i kwartałów niejako tworzą klasyczny wzorzec urbanistyczny ładu przestrzennego.

¹⁰² Dotyczy to także dzielnic, które były realizowane jako całościowe przedsięwzięcia. Przykładem tego jest Nowa Huta w Krakowie. Niektóre klasyczne wzorce urbanistyczne (np. porządek geometryczny) są bardziej czytelne właśnie w miastach realizowanych według jednego planu.

Pomimo, iż wszystkie mają charakter fizyczny, to występują pomiędzy nimi pewne różnice. Plac czy kwartał są inaczej czytane w mieście aniżeli zwartość, czy choćby przestrzeń sakralna. Stąd też konieczne było zgrupowanie klasycznych wzorców urbanistycznych w trzy kategorie – form przestrzennych, przestrzeni funkcjonalnych i ładu przestrzennego. Podział ten pozwala na uporządkowanie zaproponowanych powyżej klasycznych wzorców urbanistycznych.

Kategorię **form przestrzennych** rozumie się tutaj, za Sumieniem, jako dotyczącą fizycznego kształtu, wyrazu, jaki dany element przyjmuje – w odróżnieniu od formy jako układu (całościowego)¹⁰³. „Forma (...) oznacza to, «co bezpośrednio jest zmysłom dane», a jej korelatem jest treść, więc jest formą rzeczywistą. (...) Formę (...) należy utożsamiać z wyglądem rzeczy, a nie z układem” (Sumień 1992: 36). Forma przestrzenna jest w tym ujęciu elementem niepodzielnym, pojedynczym „puzzlem” czy też „klockiem”, ułożonym z innymi – w sposób bardziej lub mniej zaplanowany – w większą całość. Do tej kategorii autor zalicza następujące klasyczne wzorce urbanistyczne: kwartał, ulica, plac, rynek/śródmieście/centrum. W przyjętej perspektywie i skali analizy przestrzeni urbanistycznej nie ma determinującego znaczenia to, że dla każdej z zaproponowanych form przestrzennych można by podać tworzące je jeszcze mniejsze formy – tak, jak na kwartał często składają się pojedyncze budynki (lub jest on jednym budynkiem). Podobnie w przypadku ulicy, którą w wielu przypadkach tworzą nagromadzone po jej jednej lub obu stronach budynki i inne formy zabudowy. Spośród wskazanych w pracy trzech kategorii klasycznych wzorców urbanistycznych, formy przestrzenne są zdaniem autora tworzywem najbardziej podstawowym, o najmniejszej skali i niejako prymarnym. Jest tak z uwagi na to, że mogą składać się one na większe klasyczne wzorce urbanistyczne, zwłaszcza te z kategorii ładu przestrzennego – na przykład poszczególne kwartały i ulice mogą wytworzyć porządek geometryczny. Zależność pomiędzy kategorią form przestrzennych i ładu przestrzennego jest jednostronna, właśnie z uwagi na różnicę skali¹⁰⁴.

Kategorię **przestrzeni funkcjonalnych** autor tej pracy rozumie jako dotyczącą fragmentów miasta posiadających pewną determinującą je funkcję, czy też znaczenie (także symboliczne). Nie muszą być one przestrzeniami ograniczonymi do jednej wybranej funkcji, ale dominacja funkcji głównej jest istotna do wystąpienia klasycznych wzorców urbanistycznych z tej kategorii. W tym znaczeniu przestrzenie funkcjonalne mają zbliżone rozumienie do „rejonów” opisywanych przez Lyncha, o których pisze jako posiadających elementarny, identyfikujący charakter (Lynch 2011: 54). To ludzie, grupy społeczne wyznaczają przestrzeni funkcje oraz nadają jej znaczenie, a zatem jest ona wytworem społecznym (Jałowiecki, Szczepański 2006: 314), „stanowi rezultat pracy i podziału pracy i w tym sensie jest miejscem ludzi i wyprodukowanych przez nich przedmiotów i rzeczy, które ją

¹⁰³ W stosunku do formy miasta rozumianej całościowo – jako zbiór składających się na nią elementów – autor używa pojęcia kompozycji miasta, albo właśnie (całościowej) formy miasta.

¹⁰⁴ Istnieją również inne definicje pojęcia formy przestrzennej, takie jak na przykład „obszary o określonym przeznaczeniu i funkcji wraz z towarzyszącymi im urządzeniami i wyposażeniem materialnym (Jałowiecki, Szczepański 2006: 365). Jałowiecki i Szczepański podają pięć form przestrzennych: produkcji, konsumpcji, władzy, symboliki i wymiany. Autor korzysta z tej definicji, koncentrując się na pojęciu „funkcji” podczas omawiania kategorii przestrzeni funkcjonalnych. Pojęcie formy przestrzennej jest bowiem w niniejszej pracy oparte na definicji Tadeusza Sumienia (który z kolei odwołuje się do Władysława Tatarkiewicza).

zajmują, oraz ich podzespołów, wytworzonych, zobiektywizowanych, a zatem «funkcjonalnych»” (ibid.). Klasyczne wzorce urbanistyczne, które autor zawarł w tej kategorii, są bardziej elastyczne w zakresie samego fizycznego kształtu, natomiast posiadają silne nacechowanie symboliczne, znaczeniowe – są to: przestrzeń sakralna, przestrzeń władzy, przestrzeń spektaklu i przestrzeń spotkań. Kolejną analogią do przenikających się elementów obrazu miasta Lyncha jest to, że także w przypadku przestrzeni funkcjonalnych, mogą one pokrywać się czy też zawierać w sobie formy przestrzenne – istnieją niejako równolegle w przestrzeni miejskiej¹⁰⁵. Podział na przestrzenie o zdefiniowanym przeznaczeniu ma co najmniej antyczny rodowód, o czym przypomina Sumień, przywołując Arystotelesa, a za jego pośrednictwem Hippodamosa, który dzielił teren na trzy części: świętą, publiczną i prywatną (Sumień 1992: 48).

Kategorię **ładu przestrzennego** autor rozumie jako dotyczącą konsekwentnego podporządkowania kształtu przestrzeni urbanistycznej pewnym określonym zasadom, mającym na celu podniesienie jej wizualnej jakości. Ład przestrzenny jest w tym znaczeniu efektem dokonany, swoistym *fait accompli*, a procesem, który doń prowadzi, jest właśnie tworzenie kompozycji urbanistycznej za pomocą jej elementów – form przestrzennych. Można by więc powiedzieć, że ład przestrzenny to niejako „ukończona” kompozycja urbanistyczna¹⁰⁶. Dlatego do tej kategorii zaliczono te spośród klasycznych wzorców urbanistycznych, które są całościową kompozycją (składającą się z poszczególnych form przestrzennych, form-elementów), a zatem: oś kompozycyjną, ciągłość struktury, granice, zwartość i porządek geometryczny. Jak pisał Szmidt, „antytezą ładu jest dowolne rozproszenie przedmiotów w nieograniczonej przestrzeni. Oprócz zupełnej dowolności występuje tu zmienność ich położenia, a zatem niemożność uchwycenia jakiegokolwiek konfiguracji, którą mogłyby one utworzyć pozostając w ustalonych wzajemnie relacjach...” (Szmidt 1981: 80). Procesem powstawania lub tworzenia ładu przestrzennego jest tym samym, charakterystyczne dla działalności człowieka, odrzucenie entropii na rzecz pewnego uporządkowania otaczającego go świata – „w miarę ustalania się i konsolidacji elementów występujących w jego sferze, wyłaniać się mogą najrozmaitsze konfiguracje, które tworzą indywidualne lub powtarzające się układy, jakieś zależności geometryczne, stosunki wymiarowe, podobieństwa i kontrasty, a nawet zaczątki rytmów jako pochodne powtórzeń” (Szmidt 1981:82).

Podział na trzy powyższe kategorie wynika z istotnych różnic pomiędzy samymi klasycznymi wzorcami urbanistycznymi i był konieczny, aby omówić to zagadnienie całościowo. Czym innym jest bowiem występująca w danym fragmencie miasta forma przestrzenna od całościowego ładu przestrzennego, a czymś innym jest funkcja, jaką dana przestrzeń (jej fragment) pełni – przestrzeń funkcjonalna. Kategorie te przeplatają się ze sobą w niektórych przypadkach, zachowują jednak swoją odmiennność. Stąd też wszystkie trzy kategorie klasycznych wzorców urbanistycznych tworzą wspólnie przestrzeń miast, a także – co szczególnie istotne z perspektywy dysertacji – miast tymczasowych.

¹⁰⁵ Tak, jak „rejony” mogą pokrywać obszar, w którym występują „punkty orientacyjne”, „drogi” czy „węzły”, używając terminologii zaproponowanej przez Lyncha.

¹⁰⁶ Choć twierdzenie takie jest z zasady teoretyczne, podobnie jak twierdzenie o „końcu historii”.

Biorąc powyższe pod uwagę, autor proponuje następującą finalną listę klasycznych wzorców urbanistycznych, w podziale na trzy omówione kategorie:

formy przestrzenne:

- kwartał
- ulica
- plac
- rynek/śródmieście/centrum

przestrzenie funkcjonalne:

- przestrzeń sakralna
- przestrzeń władzy
- przestrzeń spektaklu
- przestrzeń spotkań

ład przestrzenny:

- oś kompozycyjna
- ciągłość struktury
- granice
- zwartość
- porządek geometryczny.

Przygotowana lista nie stanowi typologii klasycznych wzorców urbanistycznych, pomimo, iż grupuje je w trzy omówione powyżej zbiory. Zagadnienie to jest bowiem o wiele rozleglejsze niż zakres tej dysertacji. W niniejszej pracy autor korzysta z zaproponowanej przez siebie listy klasycznych wzorców urbanistycznych jedynie jako z narzędzia badawczego. Biorąc jednak pod uwagę, że rozumienie poszczególnych klasycznych wzorców urbanistycznych nie jest jednoznaczne – także w literaturze – w dalszej części tego rozdziału rozszerza się omówienie tego zagadnienia i opisuje poszczególne wzorce.

3.2.1. Formy przestrzenne

Kwartał

Kwartał stanowi zgrupowanie struktur i budynków – najczęściej o jednej, dominującej funkcji – w formie geometrycznego kształtu, którego granice stanowią elementy komunikacyjne (np. ulice, bulwary), lub przeszkody topograficzne (rzeki, skarpy). Kwartał najczęściej przybiera formę prostokąta, ale występują też inne figury (np. wycinki koła czy wieloboki). Jako podstawowy element przestrzeni planowanej ortogonalnie, kwartał i jego trójwymiarowa struktura nadają przestrzeni urbanistycznej charakter (Kostof 1991: 147). W wielu miastach można spotkać kwartały zabudowy mieszkalnej – i te zdają się być najbardziej rozpowszechnioną ich wersją, natomiast nie są one ograniczone wyłącznie do tej funkcji – w dzielnicach biznesowych występują kwartały budynków biurowych, a na obszarach przemysłowych kwartały zawierające obiekty przemysłowe – budynki, maszyny. W części

miast, na terenie najstarszych ich fragmentów, można odnaleźć pewną nieregularność w układzie kwartałów. Wynika to stosunkowo często, poza determinantami geograficznymi, z organicznego rozrostu miast trwającego niekiedy stulecia¹⁰⁷. W sytuacjach odwrotnych, gdy w planie miasta wyraźnie odznaczają się regularne kwartały o podobnych lub prawie identycznych rozmiarach i kształtach, mamy często do czynienia z przykładami nowo wytyczonych dzielnic dla rozwijających się ośrodków miejskich. Dobrym przykładem tego jest plan rozbudowy Barcelony, stworzony przez Ildefonsa Cerdà w 1859 roku. Kwartał jako forma jest szczególnie czytelny na planie miast wtedy, gdy na kształt miasta (jego całościową formę) składają się rozliczne sąsiadujące kwartały o podobnym kształcie i wielkości.

Plansza 20. Barcelona – czytelny układ kwartałów¹⁰⁸

Ulica

Droga służąca zaspokajaniu potrzeb komunikacyjnych w mieście stanowi jeden z podstawowych elementów składowych¹⁰⁹. Jak pisali Jałowiecki i Szczepański (2006: 395), jest to podstawowy składnik struktury miasta, a „obszar pozbawiony ulicy przestaje być miastem”. Często struktura urbanistyczna miasta opiera się na siatce ulic (tzw. ruszcie urbanistycznym), wzdłuż których zlokalizowane są obiekty architektoniczne o wielu różnych funkcjach. Te ulice, które gromadzą obiekty o największej wadze i roli w mieście niejako same stają się bardziej doniosłe. Główne ulice mogą też stanowić symbole miast, a dla ich mieszkańców być

¹⁰⁷ Dotyczy to głównie miast, które nie były lokowane, a rozwijały się organicznie w okresie średniowiecza – jako że w kolejnych epokach nastąpił powrót do geometryzacji przestrzeni miejskiej (Sumień 1992: 45–46).

¹⁰⁸ Autor nieznany, źródło: <https://pieing.cafe/wp/barcelona-i-jej-sposob-na-lepsze-miasto/> [dostęp: 13.06.2021 r.]

¹⁰⁹ Być może także jeden ze starszych. Jak wspomina Kostof (1991: 30), ulicę i strukturę rozciągniętą wzdłuż niej miała już neolityczna osada Khirokitia na Cyprze.

elementami „najbliższymi” (Wejchert 1974: 56). Ulice (drogi) są też jednym z pięciu składowych obrazu miasta Lyncha (2011). Także zdaniem Cullena (2011) należą do elementów obrazu miasta. Są tym bardziej wartościowe, im bardziej spójne w skali, użytym materiale i detalu architektonicznym (ibid.: 58). Jak pisał Krier ulicę postrzegamy raczej jako element sieci (dróg) niż autonomiczną przestrzeń, tworzy ona także ramy do podziału gruntów (Krier, Rowe 1979: 17). Ulice kumulują miejskie życie, stanowią również przestrzenne tło codziennych wydarzeń (spacer, droga do pracy), a także spontanicznego uczestnictwa w wydarzeniach, choćby takich, jak uliczny koncert czy przypadkowe spotkania. Zwraca na to uwagę Gzell, pisząc o ulicy, jako o „miejscu styczności, które można nazwać spontanicznym teatrem” (Gzell 1996: 61). Życie miejskie, toczące się na ulicach znajduje także wyraz w potocznym stwierdzeniu „ulica tętniąca życiem” lub w sytuacji odwrotnej, tzw. „wymarła ulica”¹¹⁰. Rozproszenie struktury miasta i tym samym pozbawienie go wnętrza ulicznych, które naturalnie kanalizują strumień ruchu (m.in. pieszych), może przekładać się na zmniejszenie ilości potencjalnych samorzutnych wydarzeń w przestrzeni miejskiej, a zatem wpływa negatywnie na kondycję społeczeństwa miejskiego (którego istnienie cechuje miasto, o czym była mowa w poprzednim rozdziale). Przykładem fragmentów przestrzeni pozbawionych ulic jest tzw. tkanka negatywowa wielkich założeń osiedli mieszkaniowych, powstałych w Polsce w czasach PRL¹¹¹.

¹¹⁰ W języku funkcjonuje bardzo wiele powiedzeń i przysłów związanych z ulicą (lub wręcz posługujących się tym słowem), co świadczy o tym, jak głęboko ulica – rozumiana jako forma organizacji przestrzeni – jest zakorzeniona w kulturze.

¹¹¹ Przykładem, który nieco odstaje od tej reguły jest warszawskie pasmo Ursynów-Natolin, a zwłaszcza północna część Ursynowa.

Plansza 21. Ulica – jeden z podstawowych elementów kompozycji miejskiej¹¹²

Plac

Jest miejscem zatrzymania i spotkań w przestrzeni miejskiej, gdzie najczęściej zbiegają się liniowe ciągi komunikacyjne i kompozycyjne. To lokalny punkt spiętrzenia komunikacji i życia społecznego miasta. W odróżnieniu od ulic, mających niekiedy tranzytowych charakter, stanowi strefę spowolnienia ruchu – jest „oddechem” od ruchu na ulicach, punktem docelowym. Miejsce często reprezentacyjne, może stanowić przedpole kompozycyjne dla okazałych obiektów – w tym dominant w strukturze urbanistycznej. Jest to przestrzeń, która daje możliwość zgromadzeń, niekiedy znacznych grup ludzi. Plac miejski jest z natury dostępny dla każdego, inkluzywny – jest synonimem przestrzeni publicznej¹¹³. Tworzy scenerię dla wydarzeń – sztuki, polityki, rytuałów. Czasem jest wręcz zaproszeniem do działania. Stanowi przestrzeń wszelakiej wymiany – towarów, usług, informacji, także dzięki temu, że z reguły jest otwarty dla różnych grup. Plac jest wnętrzem urbanistycznym (Wejchert 1974), na planie przybiera najczęściej formę idealnej figury geometrycznej lub kształt do niej zbliżony. Zdaniem

¹¹² Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu pixabay o nicku hpgruesen; źródło: <https://pixnio.com/free-images/2017/06/08/2017-06-08-08-28-26-900x667.jpg> [dostęp: 19.04.2022 r.]

¹¹³ Choć są i przykłady placów zamkniętych dla części ludzi, np. plac Czerwony w Moskwie, Tiananmen w Pekinie, Św. Piotra w Watykanie, skwer przez siedzibą ONZ w Nowym Jorku, ale także plac przed Pałacem Prezydenckim w Warszawie, od końca 2017 r.

Kriera i Rowe'a (1979: 17), plac jest najprawdopodobniej pierwszą formą organizacji przestrzeni urbanistycznej znaną człowiekowi¹¹⁴. W miastach opartych na idealnej siatce ulic (zarówno tych istniejących, jak i tylko planowanych), centralny plac jest kluczowy dla kompozycji i struktury społecznej miasta (Kostof 1991: 144).

Plansza 22. Tartinijev trg w Piran w Słowenii¹¹⁵

Rynek/śródmieście/centrum

Rynek to plac miejski o szczególnej funkcji i znaczeniu – czyli podobnie, jak opisany wyżej plac: miejsce gromadzenia się mieszkańców, przestrzeń dla ich działań, miejsce wymiany, handlu, sztuki, spontanicznych zachowań i wydarzeń; miejsce dostępne, a także miejsce protestów. W odróżnieniu od „zwykłego” placu, bądź też w znacznie większym od niego stopniu, rynek miejski ma charakter symboliczny. Stanowi miejsce kontaktu miasta z jego otoczeniem – to w tej przestrzeni tradycyjnie zatrzymywały się podróżujące osoby zajmujące się handlem, a współcześnie stanowi najczęściej wizytówkę turystyczną miasta. Dzięki wyjątkowej funkcji jest miejskim „oknem na świat”, a tym samym szeroko rozumianym punktem wymiany – informacji, wiedzy, mody, technologii, towarów i usług – także z innymi ośrodkami miejskimi. Jak pisał Gzell, skupienie najistotniejszych przejawów życia miejskiego w jednym miejscu – na i wokół centralnego placu – było często wykorzystywanym modelem

¹¹⁴ Jeżeli nie pierwszą, to a pewno jest jedną ze starszych, wraz z ulicą czy kwartałem.

¹¹⁵ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu pixabay o nicku anikinearthwalker; źródło: https://cdn.pixabay.com/photo/2022/02/15/07/27/travel-7014427_1280.jpg [dostęp: 20.04.2022 r.]

(Gzell 1996: 59). Rynek jest punktem w przestrzeni o znaczeniu, które ma potencjał redefiniowania centrum – jako środek przestrzeni, „zagina” ją wokół siebie, jest ponadlokalny. Tło i otoczenie rynku stanowią przestrzeń zależną „wobec” rynku, zorientowaną nań.

Rynek miasta jest nierozzerwalnie związany z szerszym pojęciem śródmieścia i centrum¹¹⁶. Zarówno śródmieście, jak i centrum najczęściej znajdują się w geograficznym środku miasta, stanowią przestrzeń o szczególnym charakterze i funkcji. Często jest to najstarszy lub jeden z najstarszych fragmentów miasta, wokół którego się ono rozbudowuje, aczkolwiek warto, za Aleksandrem Wallisem (1979: 22), odróżnić je od siebie. Jak pisze autor: „Centrum występuje (...) w każdym mieście, śródmieście – w miastach z przeszłością, które jednocześnie przekroczyły pewien próg wielkości”. Śródmieście/centrum zawiera w sobie nagromadzenie funkcji unikalnych w skali miasta (tzw. funkcji docelowych, czyli takich, do których trzeba wybrać się celowo, świadomie). Ma ekspozycyjny charakter, a także gromadzi najbardziej okazałe budynki i budowle. W mniejszym stopniu niż reszta miasta stanowi przestrzeń mieszkalną – jest siedzibą administracji i biznesu, a także miejscem unikalnych wydarzeń. O centrum i jego roli w mieście tak pisali Jałowiecki i Szczepański: „najważniejszą jednak funkcją centrum jest jego rola jako symbolicznego czynnika integracji członków zbiorowości miejskiej” (Jałowiecki, Szczepański 2006: 392). Śródmieście/centrum może stanowić element tzw. rejonu wg terminologii Lyncha. Miejskie centrum, a więc kluczowa miejska przestrzeń publiczna, stanowi „określoną funkcjonalnie przestrzeń, która jest przedmiotem intensywnej i długotrwałej interakcji między skupionym na niej zespołem wartości materialnych, estetycznych i symbolicznych a konkretną grupą (społecznością)” (Wallis 1979: 17). Ze względu na funkcje integracyjne, możemy ją nazwać z dzisiejszej perspektywy przestrzenią o cechach obszaru kulturowego. Jest to miejsce *par excellence* publiczne, dostarczające różnorodnych przeżyć – od estetycznych, religijnych, politycznych, handlowych i administracyjnych po filozoficzne.

¹¹⁶ Samo pojęcie centrum, jakkolwiek popularne, ma stosunkowo krótką historię.

Plansza 23. Rynek w Pradze¹¹⁷

3.2.2. Przestrzenie funkcjonalne

Przestrzeń sakralna

Pojawia się w miastach od początku ich istnienia, jest niedostępna dla ogółu mieszkańców i przez to kusząca. Stanowi symbol, który wzmacnia stojącą za nim ideę. Przestrzeń *sacrum* to wyraźnie przestrzeń wnętrza. Stosując nomenklaturę Ballenstedta, jest to przestrzeń o jednym punkcie odniesienia (Ballenstedt 2000: 588), czyli przestrzeń docelowa, a nie przestrzeń „przy okazji”. Dostęp do takiej przestrzeni stanowi wyróżnienie, buduje wartość osób dopuszczonych. „W” albo „wobec” przestrzeni *sacrum* mają miejsce rytuały, które nierzadko są sformalizowane i stanowią spektakl dla szerokiej widowni. Przykłady takiej przestrzeni to chociażby tereny klasztorów (m.in. w miastach europejskich), ale także takie miejsca, jak pałac cesarski w Tokio czy dawniej Zakazane Miasto w Pekinie. Przestrzeń sakralna może mieć także charakter ponadlokalny, czego przykładem jest świątynia w Mekce dla Islamu, w kierunku której modlą się muzułmanie oraz miejsca takie, jak Santiago de Compostella czy Częstochowa, do których chrześcijanie pielgrzymują z odległych miejsc.

¹¹⁷ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu pixabay o nicku mekazu; źródło: https://cdn.pixabay.com/photo/2016/10/22/07/56/prague-1760070_1280.jpg [dostęp: 18.04.2022 r.]

Wokół przestrzeni sakralnej o szczególnym znaczeniu powstawały niekiedy całe miasta. Z uwagi na nie były obierane trasy szlaków pielgrzymich (które zresztą niekoniecznie przebiegały przez same miasta)¹¹⁸.

Plansza 24. Červený Kláštor, Słowacja. Przestrzeń *sacrum* klasztoru¹¹⁹

Przestrzeń władzy

Podobnie jak przestrzeń *sacrum*, również przestrzeń władzy stanowi enklawę, która istnieje w miastach od ich powstania. Początkowo w formie cytadeli czy też zamku, o czytelnie militarnym charakterze architektonicznym, obliczonym na właściwą percepcję przez jej odbiorców. Obecnie częściej o cywilnej szacie, pomimo tego nadal funkcjonalnie wydzielona. Zdarza się jednak, że ta cywilna architektura przyjmuje stylistykę monumentalną i odwołuje się do militarnej tradycji (nie pełniąc jednocześnie takiej funkcji). Sterowanie dostępnością do przestrzeni władzy może być w istocie sterowaniem społeczeństwem, architektura ma w tym przypadku potencjał stania się narzędziem polityki¹²⁰. Ciekawa jest różnorodność przykładów takiej przestrzeni i różna jej dostępność – zwłaszcza ta symboliczna. Z jednej strony niemiecki Bundestag, w którym wchodzący na kopułę widzą z góry posiedzenie parlamentu – niejako w nim uczestnicząc, czy może wręcz „nadzorując”. Z drugiej: szereg przykładów – zarówno historycznych, jak i współczesnych – gdzie przestrzeń władzy nie jest powszechnie dostępna (moskiewski Kreml, waszyngtoński Biały Dom, londyńska *10 Downing Street*). O niektórych, współczesnych, przykładach takich przestrzeni można by powiedzieć, że stanowią interesujący powrót (lub też kontynuację) do sprawdzonych w historii rozwiązań. Jałowiecki i Szczepański

¹¹⁸ Stanowi to pewną analogię do ponadlokalnej roli niektórych elementów miast handlowych (szlak bursztynowy, jedwabny, miasta Hanzy itd.), gdzie ważny był tylko port, faktoria lub jakiś konkretny zakład produkcyjny lub magazyn, którego funkcja była dla tego ośrodka prymarna, a reszta była jedynie tłem lub niezbędną do funkcjonowania infrastrukturą.

¹¹⁹ Fot. autor.

¹²⁰ Jak pisał Michel Foucault (1993: 242), powołując się na koncepcję panoptikonu Jeremiego Bentham: „władza ma być widzialna i nieweryfikowalna”.

(2006: 366) rozumieją przestrzeń władzy dwojako: „bądź jako terytorium, na którym rozciąga się jurysdykcja, bądź jako obszar instytucji, za pomocą których władza jest sprawowana. Przyjmując to węższe rozumienie przestrzeni władzy, zaliczamy tu tereny zajmowane przez urządzenia i budynki administracji państwowej, policji oraz wojska”.

Plansza 25. Moskiewski Kreml, przykład przestrzeni władzy o ograniczonym dostępie¹²¹

Przestrzeń spektaklu

Istotnym elementem w miastach jest sztuka, która wypełnia jego przestrzeń, dodając mu witalności i podnosząc jakość życia jego mieszkańców. Miasto potrzebuje przestrzeni dla spektakli, bez tego nie jest pełne¹²². Dostęp do kultury jest jednym z przywilejów jego mieszkańców. Teoretycznie, możliwości dostępu do kultury wzrastają wraz z rozmiarem ośrodka miejskiego i zależność tę można by uznać za proporcjonalną. Jednak, jak zwraca uwagę Wallis (1978: 117), nie jest to do końca zasadne. Obecność kultury w przestrzeni miejskiej jest prawdopodobnie tak stara, jak stara jest sama przestrzeń, bowiem „miasto jest miejscem szczególnej koncentracji historycznie utrwalonego dorobku kulturalnego” (Sumień 1992: 17). Różnego rodzaju rytuały miały miejsce już w najwcześniejszych miastach, pisze o

¹²¹ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu pixabay o nicku takazart; źródło: https://cdn.pixabay.com/photo/2013/08/31/14/55/the-kremlin-177844_1280.jpg [dostęp: 21.04.2022 r.]

¹²² Znajduje to wyraz chociażby w rzymskim zawołaniu „Chleba i igrzysk!”.

nich m.in. Ostrowski (2001: 131). Odbływały się one tam, gdzie przestrzeń pozwalała na ich zorganizowanie, dawała urbanistyczne ramy, tło. Przestrzeń sama nie wytworzy zjawisk, natomiast, jeżeli jest dobrze zaprojektowana, sugeruje część zachowań, być może także jest w stanie je sprowokować. Bywa, że jest ona spontanicznie wykorzystywana w tym celu. Co ciekawe, przestrzenią spektaklu nie musi być przestrzeń *stricte* do tego przeznaczona – mogą stać się nią, czasowo, przestrzenie o innych funkcjach. Dzieje się tak, na przykład, na czas koncertu (np. w przestrzeni rynku czy placu), wizyty papieskiej (tworzona jest wtedy czasowa przestrzeń *sacrum*), czy też szczytu G7 (przestrzeń władzy). Funkcjonowanie jako przestrzeń spektaklu może być zatem cechą przechodnią, a niekoniecznie stałą charakterystyką danej przestrzeni, która na co dzień pełni inną rolę. Nawet jeśli nie jest to przestrzeń przeznaczona ściśle na rzecz spektakli (jak np. Spodek w Katowicach czy Arena w Poznaniu, a kiedyś także rzymskie Koloseum), to może być przestrzenią prowokującą do tego – jak wyspa Christiania w Kopenhadze czy berliński Kreuzberg. Sztuka, w miarę rozwoju miast, coraz częściej „wylewa” się z konkretnych wnętrz (np. galerii czy hal koncertowych) na ulice miast i obejmuje szersze przestrzenie – przestrzeń spektaklu staje się coraz mniej fizyczna, a coraz bardziej metaforyczna i niedookreślona. Może być nią obszar całej dzielnicy zamienionej w przestrzeń festiwalu – a być może i całego miasta¹²³. Czasową przemianę dużych terenów miast w teren spektaklu obserwujemy chociażby w trakcie trwania cyklicznych widowisk, takich, jak np. Poznań Malta Festival. Owa przestrzeń staje się wtedy tzw. przestrzenią animowaną, jako że jej celem jest „zainteresowanie widza i przyciągnięcie jego uwagi” (Lorens 2006: 12), a jeżeli na jej użytek powstaje szczególna scenografia urbanistyczna, to stanowi ona wtedy przestrzeń tematyczną. O tematyzacji przestrzeni publicznej Piotr Lorens pisze, że jest ona powiązana z kreowaniem przeznaczonego dla masowego odbiorcy spektaklu miejskiego (ibid.).

¹²³ Jeżeli taki stan utrzymuje się dłuższy czas lub wręcz staje się normą – pewną stałą, to mówimy wtedy o zjawisku karnawalizacji codzienności.

Plansza 26. Grecki amfiteatr, przykład przestrzeni spektaklu¹²⁴

Przestrzeń spotkań

Jako że miasto nie może funkcjonować bez warstwy społecznej, a społeczeństwo i wewnętrzne w nim relacje pomiędzy jednostkami tworzą się w wyniku interakcji, to konieczna jest w mieście przestrzeń umożliwiająca spotkania. Jest to przestrzeń funkcjonalna, która przybiera różne fizyczne formy (mogą się one pokrywać z formami opisanymi powyżej, ale nie są do nich ograniczone). Niekiedy jako przestrzeń nieformalnych spotkań może służyć infrastruktura o całkowicie innym pierwotnym przeznaczeniu¹²⁵. Im gęstsza sieć punktów i miejsc pozwalających na spotkania, tym większa szansa na regularne „odświeżanie” relacji z mieszkańcami bliższego lub dalszego sąsiedztwa. Struktura przestrzenna miasta, kanalizująca ruch i tworząca miejsca jego przecięć, a także pozwalająca na komunikację pieszą (np. dzięki zachowaniu niewielkich odległości) wpływa pozytywnie na to zjawisko. Podobnie dystrybucja funkcji w mieście (takich jak np. usługi publiczne), które warunkują przemieszczanie się jego mieszkańców z jednego punktu do drugiego. Dla kontrastu, przestrzeń tzw. tkanki negatywowej – pozbawiona struktury kanalizującej ruch pieszy, przeważnie monofunkcyjna i o dość dużej skali – daje relatywnie niewiele szans na przypadkowe spotkania. Podobnie negatywnym przykładem są rozległe tereny przedmieść dużych miast, które z uwagi na

¹²⁴ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu pixabay o nicku ionasnicolae; źródło: https://cdn.pixabay.com/photo/2014/11/03/22/14/amphitheater-515920_1280.jpg [dostęp: 22.04.2022 r.]

¹²⁵ Przykładem tego jest dobrze znany w Polsce *casus* osiedlowego trzepaka na dywany.

odległości od usług publicznych skłaniają ich mieszkańców do korzystania z prywatnego transportu, co również nie sprzyja spotkaniom z innymi ludźmi.

Plansza 27. Ruchliwe skrzyżowanie w dzielnicy Shibuya w Tokio¹²⁶

3.2.3. Ład przestrzenny

Oś kompozycyjna

Oś kompozycyjna jest jednym z podstawowych i lepiej ugruntowanych w historii urbanistyki wzorców, tworzących ład przestrzenny w miastach. Stanowi linię widokową, rozpiętą pomiędzy istotnymi albo dużymi obiektami, wzmacniając ich wagę w przestrzeni urbanistycznej. Jest wytyczana w ramach całościowego planu urbanistycznego lub kształtuje się naturalnie, w procesie rozwoju miasta. Pomaga eksponować najważniejsze budynki w mieście, ułatwia także orientację w terenie – dzięki jej wykorzystaniu, ważne punkty orientacyjne pozostają widoczne i usprawniają odnalezienie się w przestrzeni. Wytwarzają ją elementy prowadzące wzrok, takie jak ściany urbanistyczne (Wejchert 1974: 128). Aby oś kompozycyjna była czytelna, konieczne jest zaistnienie tzw. architektury tła, która pozostawia przestrzeń do tego, aby elementy w kompozycji pierwszoplanowe miały szansę wybrzmieć. Element osi kompozycyjnych, zastosowany w przesadnej skali, może doprowadzić do nadmiernej formalizacji przestrzeni. Dobrze obrazują to dzielnice socrealistyczne, takie jak MDM w Warszawie czy Nowa Huta w Krakowie, a także projekty urbanistyczne z czasów

¹²⁶ Fot. autor

hitlerowskich Niemiec, nacechowane megalomanią ich twórców i pomysłodawców. W tych przykładach wzorec osi kompozycyjnej zastosowany w dużym stopniu sprawił, że miejsca te są niedostosowane do skali człowieka (w tym dystansów pieszych) oraz przytłaczające w odbiorze.

Plansza 28. Welthauptstadt Germania w Berlinie autorstwa Alberta Speera. Przykład osi kompozycyjnej w wielkiej skali¹²⁷

¹²⁷ Autor nieznany; źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/Bundesarchiv_Bild_146III-373%2C_Modell_der_Neugestaltung_Berlins_%28%22Germania%22%29.jpg [dostęp: 19.04.2022 r.]

Ciągłość struktury

Ciągłość struktury jest, z jednej strony, konsekwencją jej zwartości, wynika z niej, ale z drugiej – jest niezależną cechą przestrzeni, widoczną szczególnie w koncentracji zabudowy wzdłuż ciągów komunikacyjnych (np. w miejscu wylotu dużych arterii komunikacyjnych) na obrzeżach miast, gdzie sama gęstość przestaje być widoczna¹²⁸. W obrębie miasta ciągłość to np. kontynuacja ulic i placów (Relph 1976: 23). Ciągłość to także spiętrzenie ciągów komunikacyjnych w szerszą sieć urbanistyczną, np. w postaci sieci małych miast czy wsi spiętych w jeden region. Szczególnym przypadkiem ciągłości zabudowy są konurbacje, gdzie poza podziałami administracyjnymi nierzadko trudno jest wskazać te przestrzenne. Przykładem tego jest konurbacja Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, Trójmiasto, zagłębie Ruhry w Niemczech, czy fragmenty wschodniego wybrzeża USA. Interesującym przykładem – choć skrajnym – jest koncepcja miasta linearnego o niekończącej się strukturze, autorstwa Arturo Soria Y Mata. Zjawisko ciągłości struktury obserwujemy także w niektórych przypadkach suburbanizacji, gdzie zabudowa podmiejska przylega bezpośrednio do granic miasta i niekiedy jest kontynuowana przez kilka czy kilkanaście kilometrów. Struktury podmiejskie nierzadko są włączone system publicznej komunikacji głównego miasta (lub miast), a mieszkańcy tych terenów korzystają z jego oferty kulturalnej, społecznej, medycznej, czy też z infrastruktury. Rodzi to pytanie, na ile arbitralne podziały administracyjne oddają w tych przypadkach rzeczywistość¹²⁹.

¹²⁸ Ciągłość struktury opisana jest również w obowiązujących w Polsce aktach prawnych, jakimi są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego – np. poprzez wskazanie obowiązku kontynuacji zabudowy, dopełniania struktur itd.

¹²⁹ W Polsce trwa debata dotycząca planów i pomysłów władz niektórych miast na wchłonięcie przyległych gmin, które korzystając z kosztownych w utrzymaniu systemów (transportu, infrastruktury), jednocześnie nie wspierają miasta wpływami z podatków.

Plansza 29. Przykład ciągłości struktury – konurbacja górnośląska¹³⁰

Granice

Zjawisko wygradzania przestrzeni z jej otoczenia – a także odgradzania jednych przestrzeni od innych – jest znane w zasadzie od początku historii miast. „Miasta są miejscami, które posiadają pewne fizyczne granice, materialne bądź symboliczne, mające na celu oddzielenie tych, którzy należą do porządku, ładu miejskiego od tych, którzy do niego nie należą” (Kostof 1991: 38). Bądź to z powodów obronnych, bądź symbolicznych jednym z powszechniejszych elementów występujących w miastach był mur¹³¹¹³², buduje on tożsamość miasta (a być może i „swojskość”) jego wnętrza. Granice mają również inne role, poza wartościowaniem przestrzeni, jej podziałem na wnętrze i zewnątrz¹³³. Jeżeli przestrzeń wewnątrz miasta pogrupowana jest na mniejsze fragmenty, wytworzone dzięki lokalnym granicom, wtedy porządkują one jego obręb, ułatwiając funkcjonowanie mieszkańcom. Stanowią też elementy usprawniające orientację, dzieląc jedną, dużą masę tkanki urbanistycznej na łatwiejsze do przyswojenia i zapamiętania kawałki. Tak rozumianą rolę granic w kształtowaniu miasta opisał Lynch. Z drugiej strony we współczesności znaleźć można także przykłady negatywne¹³⁴ – takie, jak powojenny podział Berlina¹³⁵ wraz z murem, czy

¹³⁰ Źródło: <https://www.openstreetmap.org/> [dostęp: 07.09.2022 r.]

¹³¹ *Une ville sans mur n'est pas une ville* (fr.), miasto bez murów nie jest miastem (J.-F. Sobry za Kostof 1991:38).

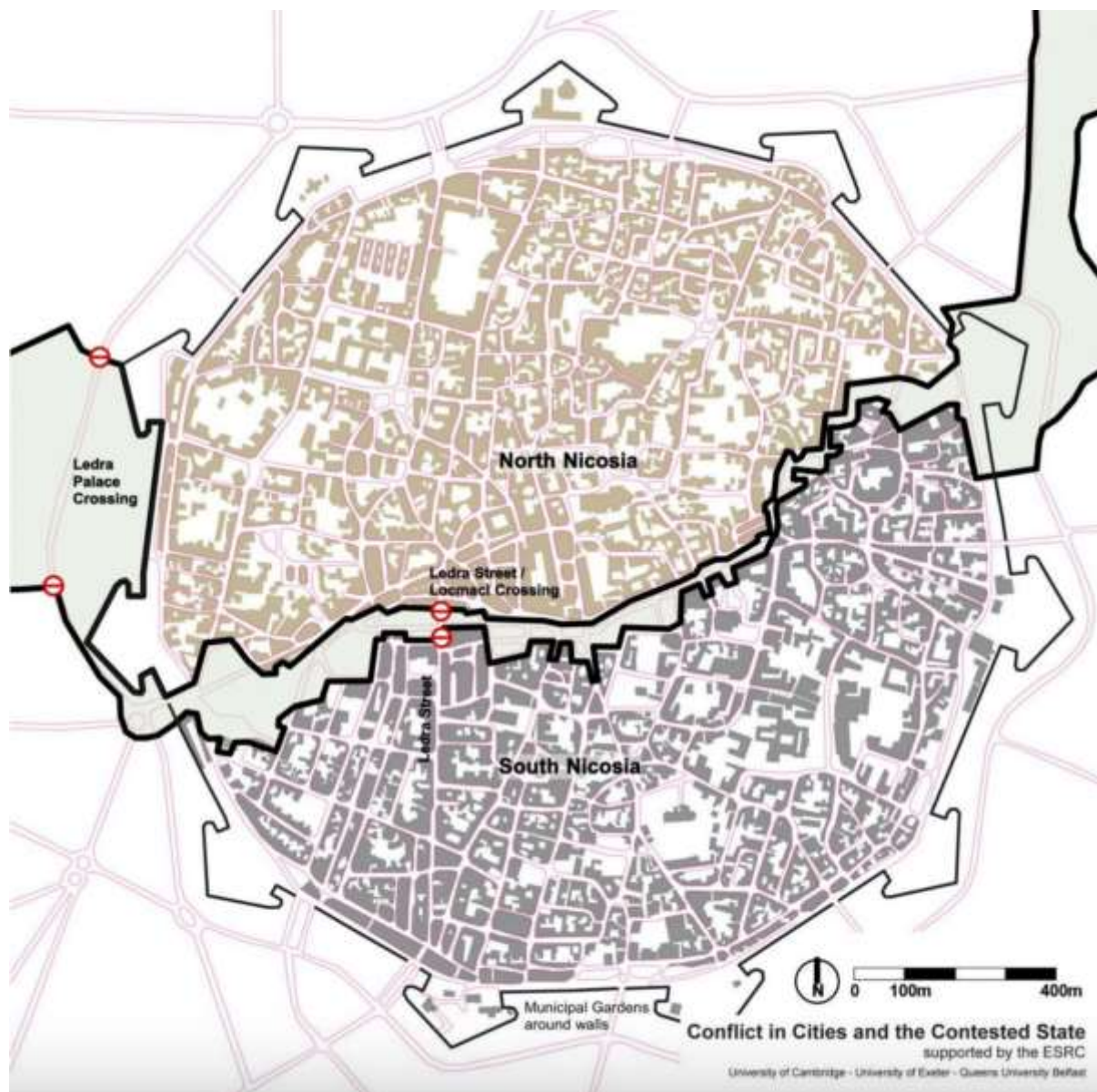
¹³² Według Mumforda (1961: 63), który polemizuje ze słowami Webera, istotna jest jednak znaczna liczba wyjątków od tej reguły.

¹³³ Jak pisze Gzell, aby małe miasto było czytelne jako „Zdefiniowana Całość”, konieczna jest obecność wolnego terenu, przedpola ekspozycji miasta (Gzell 1996: 13).

¹³⁴ Granice mają potencjał zarówno łączenia, jak i separowania – dzielą mury, ale łączą mosty. Przykładem są zrosnięte miasta nad rzekami, takie jak Buda i Peszt, Bielsko i Biała.

¹³⁵ Jak i Niemiec na wschodnie (NRD) i zachodnie (RFN).

Nikozji, której stare miasto podzielono na pół, wskutek inwazji tureckiej w 1974 r.¹³⁶ Przykład Państwa Izrael wart jest omówienia właśnie w kontekście elementów granic w miastach i szerzej w regionie. Istniejący i stale rozbudowany „mur bezpieczeństwa” stanowi jeden z bardziej jaskrawych przykładów współczesnych arbitralnych podziałów urbanistycznych, ma on także szereg innych konsekwencji dla całego regionu.

Plansza 30. Nikozja podzielona wskutek tureckiej inwazji w 1974 r.¹³⁷

¹³⁶ Także w tym przypadku podział dotyczy całego kraju.

¹³⁷ Kyriacou, L. (2004). *Transition in Nicosia: Reopening the Ledra / Lokmaci Crossing*. W: *Conflict in Cities and the Contested State*. Research project supported by the ESRC (grant number RES-060-25-0015). <https://issuu.com/lefkos/docs/nicosia-transition> [dostęp 08.09.2022 r.]

Zwartość

Jak pisze Gzell, „zwartość struktur to po prostu kształtowanie zabudowy i zagospodarowania przestrzennego w formie spójnych, całościowych i kompletnych zespołów urbanistycznych” (Gzell 2008: 19). Z perspektywy ekonomicznej, z uwagi na koszty otoczenia miast murami, opłacało się zagęszczać zabudowę wewnątrz nich. Z tego powodu zwartość zabudowy obserwujemy w wielu miastach, zwłaszcza tych, które wykształciły w swojej historii śródmieścia¹³⁸. W efekcie są to najczęściej obszary dostosowane do dystansów pieszych. Czynnikiem ekonomicznym wpływającym na zagęszczania zabudowy był obecny także później, gdy rola murów miejskich straciła na znaczeniu – dobrą ilustracją tego jest gęsta zabudowa miast epoki przemysłowej, np. Łodzi czy Manchesteru. Dopiero współcześnie, wraz z rozwojem i upowszechnieniem środków komunikacji, możliwe stało się rozproszenie zabudowy miast, przy zachowaniu ich funkcjonalności. Nałożyło się w czasie z powojennym wzrostem demograficznym lat 50. i urbanizacją, a w wielu przypadkach zjawiskiem suburbanizacji¹³⁹. Zmiana ta ma jednak także niekorzystne następstwa, „...rozciągłość stanowi przyczynę ekspansji niekorzystnych zjawisk. Powoduje ona wychodzenie ze skali bliskiej człowiekowi, w rezultacie zamienia to co zrozumiałe na obce i dziwne” (Gzell 1996: 16). Zwartość zabudowy jako zjawisko występujące w miastach nie skończyło się jednak wraz z rozwojem motoryzacji i pozostaje jedną z naczelných cech miasta – pozwala bowiem na względnie łatwy i szybki dostęp do dużej ilości usług i towarów. Czytając mapy miast, które rozwijały się organicznie, zauważyć można zmianę gęstości pomiędzy ich fragmentami pochodzącymi z różnych okresów, cecha ta zmieniała się w historii. Innym aspektem mającym związek z wzorcem zagęszczenia będzie stratyfikacja wyrażona za jego pomocą – odwzorowująca różnice w zamożności mieszkańców. Kontekst ekonomiczny wyraża się również w zróżnicowaniu średniej ceny gruntów w strefach miasta, co prowadzi do powstania tzw. piramidalnej formy miasta (Sumień 1992: 116). Interesującym przykładem występowania tego wzorca są przykłady miast posiadających rozległe dzielnice biedy, np. fawele, które sytuują się daleko poza centrami czy śródmieściami¹⁴⁰. Tutaj przestrzeń śródmieścia (np. ta pochodząca z czasów kolonialnych) jest zdecydowanie mniej zagęszczona niż otaczające miasto slumsy¹⁴¹.

¹³⁸ Jednym z czynników o największym wpływie na zwartość zabudowy była kwestia obronności miast.

¹³⁹ Jest to szczególnie widoczne w miastach USA.

¹⁴⁰ Również od tej reguły są wyjątki, czego przykładem jest brazylijskie Rio de Janeiro.

¹⁴¹ Bywa tak, że dopiero później są dobudowywane do nich elementy infrastruktury.

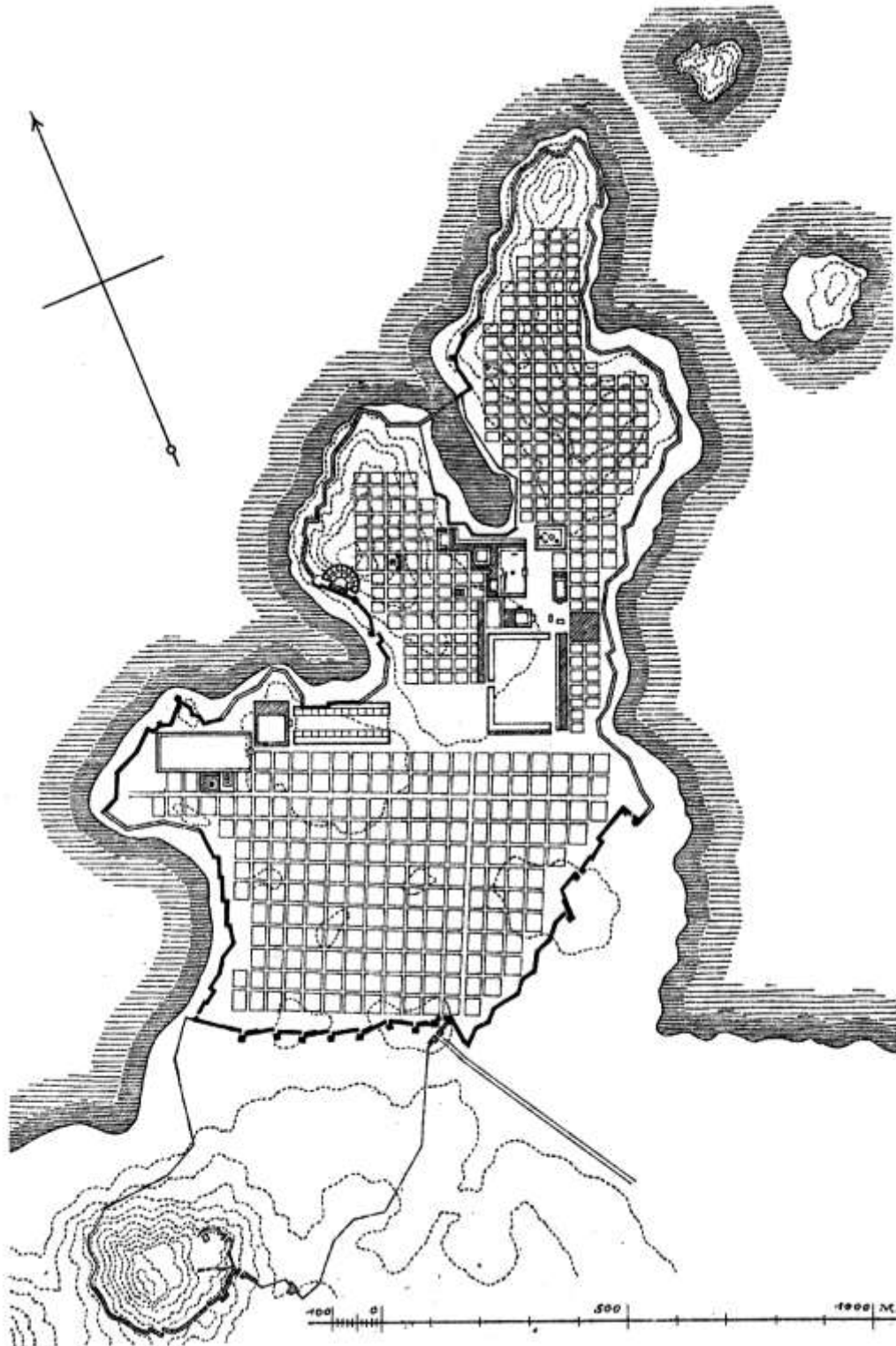
Plansza 31. Przykład zwartej zabudowy miejskiej – dzielnica Hafencity w Hamburgu¹⁴²

Porządek geometryczny

Regularność, powtarzalność przestrzeni, a także zabieg konsekwentnego stosowania matematycznych kształtów doskonałych, towarzyszy miastom od dawna. Jednym z wczesnych tego przykładów – choć, jak argumentuje Ostrowski (2001: 15) niekoniecznie pierwszym – są miasta greckie, np. Milet. Przykładem geometryzacji są kwartały zabudowy, fortyfikacje, w przypadku których wynika ona z racjonalizacji rozwiązań obronnych, ale także zgrupowania osi kompozycyjnych, zbiegających się w jednym punkcie. Do geometryzacji można także zaliczyć regularność przeplatania się tkanki miejskiej z elementami ją dopełniającymi – takimi jak kanały wodne (Amsterdam), kliny zieleni (Poznań), koncentryczne okręgi obwodowej komunikacji (np. kolejne ramy komunikacyjne dużych miast). Wyjątkowo obfite w elementy uporządkowane geometrycznie są wszelkiej maści idee architektoniczne i urbanistyczne – miasta idealne (miasto-ogród), budynki conceptualne (Panoptikon), wielkie plany przebudowy (Plan Voisin, rozbudowa Barcelony) itd. Podobnie wiele przykładów niesie tzw. architektury władzy. W tych przypadkach geometryzacja stanowi wyraz pewnej idei, zwielokrotnione rozwiązanie danego problemu przestrzennego (lub wszystkich problemów). Jak argumentuje Sumień, pisząc o miastach budowanych podług kryteriów pragmatyczności (jak egipski Kahun, greckie miasta kolonizacyjne i *castrum romanum*), „cechą charakterystyczną układu tych miast była geometryzacja w stosunku do organicznie narastającej formy miast o powolnym wzroście” (Sumień 1992: 45). Geometryzacja przestrzeni nie zawsze ma miejsce, istnieją przykłady miast, które nie mają z nią nic wspólnego. Nie jest to zatem cecha powszechna, choć – w mniejszej czy większej skali – jest cechą

¹⁴² Fot. autor

popularną. Wiąże się z regularnością i panowaniem nad mniejszymi elementami które składają się w całość, wprowadza uproszczenia pozwalające „ogarnąć” wielkość przestrzeni umysłem poprzez pewne „schematy” – nagięcie do idealnego, geometrycznego kształtu. Dążenie do ładu, w opozycji do natury jest wpisane w charakter człowieka (Szmidt 1981: 71).

Plansza 32. Milet, przykład geometryzacji struktury miasta starożytnego¹⁴³

¹⁴³ Autor nieznan; źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/90/Plan_of_Miletus_in_A._Gerkan%27s_Griechische_Stadteanlagen_Wellcome_M0009549.jpg [dostęp: 18.04.2022 r.].

3.3. Podsumowanie

Klasyczne wzorce urbanistyczne to zestaw fizycznych sposobów organizacji przestrzeni miast, dobrze ugruntowany w europejskim kręgu kulturowym. Z perspektywy historycznej ich występowanie (jakkolwiek były one różnie definiowane) jest powszechne¹⁴⁴, choć skala obecności poszczególnych wzorców zmieniała się na przestrzeni dziejów¹⁴⁵. Co ważne, klasyczne wzorce urbanistyczne to nie tylko przykłady pochodzące z poprzednich epok, także we współczesnych nam czasach powstaje przestrzeń, w której można je odnaleźć¹⁴⁶. Poszczególne wzorce posiadają mniej lub bardziej zdefiniowaną postać, niektóre z nich mają charakter abstrakcyjny (np. przestrzeń *sacrum* czy przestrzeń władzy). Stąd też możliwy jest różny fizyczny wyraz tego samego klasycznego wzorca urbanistycznego, np. w odmiennych okolicznościach topograficznych czy dostępności zasobów. Zmienność ta dotyczy skali, czytelności, jest też wynikiem czynników kulturowych. Ilustrują to przykłady, pokazujące wielość „lokalnych” odmian klasycznych wzorców urbanistycznych, występujących w miastach. Pomimo tego, że wzorce te nie występują w jednakowych postaciach, są powtarzalne i analogiczne. Umożliwia to dokonywanie porównań i wyciąganie wniosków dla szerszej grupy miast, o zróżnicowanym układzie. Z uwagi jednak na to, że odnoszą się do przestrzeni miejskiej pod różnym kątem, konieczne było zaproponowanie podziału na trzy kategorie – form przestrzennych, przestrzeni funkcjonalnych i ładu przestrzennego. Klasyczne wzorce urbanistyczne występują też w różnym natężeniu. Ten sam wzorec może być obecny w przestrzeni jednego miasta będąc ledwie czytelnym, a w drugim może wręcz determinować formę urbanistyczną miasta. Egzemplifikacją tego jest różny poziom natężenia tych wzorców w wynikach badań miast tymczasowych skautowych zlotów *Jamboree*, opisany w rozdziale piątym.

Opracowana w dysertacji lista klasycznych wzorców urbanistycznych w podziale na trzy kategorie nie stanowi ani ich typologii, ani klasyfikacji. Jest jedynie przeglądowym wyborem wspartym literaturą przedmiotu. W historii urbanistyki powstał już szereg opracowań, które ujmowały zagadnienie przestrzeni urbanistycznej miast jako kompozycji złożonej z szeregu elementów – pisano o tym we wprowadzeniu do niniejszego rozdziału. Celem opracowania tej listy jest przygotowanie narzędzia badawczego, służącego do analizy miast tymczasowych powstających na użytek skautowych zlotów *Jamboree*. Lista ta jest otwarta i zdaniem autora nigdy nie będzie zamknięta, stąd też należy ją traktować jako elastyczną propozycję perspektywy do analizy przestrzeni miejskiej.

¹⁴⁴ Istniejąca literatura przedmiotu opiera się na rozlicznych studiach przypadków miast historycznych i współczesnych.

¹⁴⁵ Dobrym tego przykładem jest kwestia wykorzystania klasycznych wzorców urbanistycznych z kategorii ładu przestrzennego, o czym pisze m.in. Tadeusz Sumień (1992: 45–46).

¹⁴⁶ Dla przykładu: dzielnica Wilanów w Warszawie.

Podsumowując powyższe rozważania, autor proponuje własną perspektywę na pojęcie klasycznych wzorców urbanistycznych:

Klasyczne wzorce urbanistyczne to powtarzalne, ale nie jednakowe fizyczne formy-elementy i rozwiązania przestrzenne, występujące w różnym natężeniu w miastach europejskiego kręgu kulturowego, które tworzą i składają się na całościową kompozycję urbanistyczną tych miast.

4. SKAUTOWE ZLOTY JAMBOREE I ICH CHARAKTERYSTYKA

W rozdziale omówiono skautowe zloty *Jamboree*, ważne zjawisko społeczne. Większość spośród badanych w pracy przykładów skautowych zlotów *Jamboree* stanowią te o randze światowej – *World Scout Jamboree*. Szerzej omówiono właśnie ten typ wydarzeń dlatego, że stawiane są im szczególne wymagania, które nie zawsze dotyczą zlotów o niższej randze¹⁴⁷. Zostały omówione między innymi kryteria przyznawania prawa do organizacji tych zlotów, wraz z opisem samej procedury. Przedstawiono także wymagania wobec przestrzeni i organizacji zlotów, stawiane przez WOSM, przytaczając w tym celu szereg konkretnych przykładów i rozwiązań zastosowanych na tych edycjach skautowych zlotów *Jamboree*, podczas których prowadzono obserwację uczestniczącą. W rozdziale tym zostały opisane również praktyki przestrzenne uczestników, jakie można zaobserwować na terenach realizacji zlotów. Omówiona została struktura urbanistyczna i funkcjonalna zlotów.

4.1. Skauting jako ruch społeczny

Jak wynika z opracowań socjologicznych, ruchy społeczne ukierunkowane są na szczególny cel, jakim jest realizowanie jakiegoś rodzaju zmian społecznych; przebiegają w ramach niezinstytucjonalizowanych i niesformalizowanych (Sztompka 2002). Ruchy społeczne są wypadkową wielu różnych czynników psychologicznych, kulturowych, politycznych, przestrzennych. Studia nad ruchami społecznymi mają charakter interdyscyplinarny i wieloparadygmataczny. Samo pojęcie ruchu społecznego jest wieloznaczne i ukierunkowane na liczne różnorodne działania oraz formy. Jedną z funkcji skautingu jako ruchu społecznego jest uczenie się poprzez wspólnotę doświadczeń.

Skauting jest dziś ruchem społecznym o światowej skali. Jego rodowód jest jednak militarny i sięga czasów wojen burskich, prowadzonych przez Imperium Brytyjskie na terenach obecnej Republiki Południowej Afryki w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku przeciwko potomkom holenderskich, francuskich i niemieckich kolonizatorów¹⁴⁸. Młodzi chłopcy byli angażowani do pomocy wojskom brytyjskim, wykonując szereg drobnych zadań niezwiązanych bezpośrednio z walką – takich, jak np. dystrybucja poczty, zwiad terenowy, pierwsza pomoc. Pomysłodawcą ruchu skautowego – oraz jego ojcem założycielem – był Robert Stephenson Smith Baden-Powell (później Lord of Gilwell), brytyjski wojskowy w stopniu generała. Baden-Powell jest także autorem książki „*Scouting for boys*”, wydanej w 1908 r., gdzie spisano podstawy metodyki skautowej. Książka została przetłumaczona na wiele języków, w tym w 1909 r. po raz pierwszy na język polski przez Andrzeja Małkowskiego¹⁴⁹.

Ruch skautowy zaczął się rozwijać dynamicznie w Wielkiej Brytanii w pierwszych latach XX w., a już w 1907 r. odbył się pierwszy obóz skautowy na Wyspie Brownsea. Dość szybko ruch zdobył nowych członków, a także znalazł swoich naśladowców w innych krajach

¹⁴⁷ Szerzej o typach skautowych zlotów *Jamboree* we Wstępie.

¹⁴⁸ Wojny burskie były toczony w latach 1880–1881 oraz 1899–1902.

¹⁴⁹ Andrzej Małkowski (1888–1919) był jedną z postaci kluczowych dla początków harcerstwa na ziemiach polskich.

europejskich oraz poza Europą. W 1920 r. w Londynie odbyło się pierwsze *Jamboree* skautowe, gromadząc skautów z kilkudziesięciu krajów. Pomimo militarnych korzeni, ruch skautowy stopniowo ewoluował w formę ruchu promującego pokój, współpracę i wychowanie młodych ludzi ponad podziałami granic administracyjnych, niezależnie od religii, poglądów czy rasy.

Ruch harcerski w Polsce rozwijał się jeszcze w czasach zaborów. Podczas II wojny światowej harcerze uczestniczyli w walce z okupantami (Szare Szeregi). Skauting na terenie Polski reprezentuje Związek Harcerstwa Polskiego, który jest jedną z organizacji-założycieli WOSM. ZHP jest także organizacją łączącą WOSM i WAGGGS, formalnie mężczyźni należą do WOSM, a kobiety do WAGGGS¹⁵⁰. Po wojnie ZHP przestało być członkiem WOSM, do którego powróciło dopiero w 1996 r. Obecnie ZHP liczy około 100 tys. członków. W Polsce działają również inne organizacje o podobnym charakterze, nieuznawane jednak przez WOSM.

4.2. Skautowe zloty *Jamboree* – funkcje i cele społeczne

Skautowe zloty *Jamboree* są przede wszystkim wydarzeniami edukacyjnymi, stąd też bardzo istotną rolę odgrywa program wychowawczy. Jest on dopasowany formą oraz zawartością merytoryczną do wieku uczestników (najczęściej 14–17 lat). Program ten stanowi oś całego zlotu – jego główny cel – definiując rytm dnia uczestników oraz wpływając znacząco na wiele aspektów funkcjonowania zlotowego miasta tymczasowego, w tym na jego kształt urbanistyczny. Konstrukcja programowa zlotów *Jamboree* oparta jest na wartościach wynikających z prawa skautowego oraz przysięgi skautowej, dodając także kierunek wyznaczony przez samych organizatorów – niekiedy odpowiadający bieżącym wyzwaniom otaczającego świata¹⁵¹.

Nie inaczej jest w przypadku zlotów *World Scout Jamboree*, które są wydarzeniami adresowanymi właśnie do młodych ludzi. Odbywające się co 4 lata zloty mają być szansą (jedyną w życiu, co zakłada czteroletni cykl zlotów i dopuszczalny wiek uczestników) przeżycia niesamowitej przygody oraz poznania innych skautów z całego świata. Obecnie, poza zajęciami edukacyjnymi, uczestnicy zlotu mają w wolnym czasie możliwość odwiedzenia stref wspólnych zlotowego miasta tymczasowego, takich jak: *Plaza*¹⁵², *World Scout Centre*¹⁵³, czy *Global Development Village*¹⁵⁴. W tych strefach znajdują się m.in. pawilony wystawiennicze poszczególnych NSO (*National Scout Organization* – Krajowych Organizacji Skautowych), globalnych organizacji – np. WOSM – oraz wielu innych. Instytucje te prezentują siebie, swoje

¹⁵⁰ Taki typ organizacji, łączący WOSM i WAGGGS, nosi nazwę SAGNO – *Scout and Guide National Organisation*.

¹⁵¹ Wyraża to np. motto *6th World Scout Jamboree*, pierwszego Światowego *Jamboree* Skautowego po II wojnie światowej, zorganizowanego we Francji w 1947 roku – „*Jamboree of Peace*”.

¹⁵² *Plaza* stanowi rodzaj rynku zlotowego, w jej ramach mieszczą się różnego rodzaju funkcje „usługowe” zlotu; ma w części charakter komercyjny i reprezentacyjny.

¹⁵³ *World Scout Centre* to część centrum zlotowego, która jest – w odróżnieniu od *Plazy* – bardziej ekspozycyjna, wystawowa, aniżeli komercyjna. Stanowi wewnętrzne „EXPO” dla różnych grup uczestników, np. kontyngentów z poszczególnych krajów.

¹⁵⁴ *Global Development Village* to zbiór punktów programowych dotyczących szeroko rozumianych wartości i bieżących problemów globalnych, świadomości i aktywności obywatelskiej, zrównoważonego rozwoju, a także spraw związanych z rozwojem osobistym.

kandydatury do organizacji wydarzeń o skali globalnej albo programy edukacyjne, które prowadzą.

Uczestnicy tych zlotów uczą się od siebie nawzajem – podczas wspólnych warsztatów, czy też zajęć, które współtworzą i prowadzą dla innych uczestników zlotu. Istotne jest także to, że Światowe *Jamboree* Skautowe jest imprezą o charakterze globalnym, gromadzi uczestników z każdego zakątka Ziemi, niejednokrotnie z bardzo od siebie odległych kultur i społeczeństw. Dzięki temu właśnie, jest ono wydarzeniem tak niezwykłym w świecie skautowym, pozwalającym młodym ludziom zrozumieć inne kultury i uczyć się od nich, wychodząc poza swoją codzienną perspektywę.

Ruch skautowy wiąże się także z wykorzystaniem wielu rytuałów, m.in. w metodyce, identyfikacji czy inicjacji członków. Spośród przykładów elementów rytualności wymienić można: przysięgę skautową (w Polsce jej odpowiednikiem jest przyrzeczenie harcerskie), ogień, symbole (w tym symbole przynależności do danej jednostki i proces ich nadawania) czy też odznaczenia. W naturalny sposób niektóre spośród tych rytuałów mają miejsce tylko podczas najważniejszego zlotu skautowego – *World Scout Jamboree*¹⁵⁵. Zloty te są bowiem największym świętem dla ruchu skautowego, gromadząc tysiące młodych ludzi z całego świata, którzy mają niepowtarzalną okazję poznać swoich kolegów i koleżanki z innych kręgów kulturowych, wymienić się doświadczeniami i nauczyć wielu nowych rzeczy.

4.3. Skala i zasięg przestrzenny zlotów

World Scout Jamboree odbywa się od 1920 roku, najczęściej co 4 lata. Do roku 2022 odbyły się 24 edycje. Nie było tylko dwóch zlotów: z powodu II wojny światowej i rewolucji islamskiej w Iranie. Dotychczas organizowano je w następujących krajach: Australia – 1988–89; Austria – 1951; Chile – 1998–1999; Dania – 1924; Filipiny – 1959; Francja – 1947; Holandia – 1937, 1995; Grecja – 1963; Japonia – 1971, 2015; Kanada – 1955, 1983; Korea Południowa – 1991; Norwegia – 1975; Szwecja – 2011; Tajlandia – 2002–2003; USA – 1967, 2019; Węgry – 1933; Wielka Brytania – 1920, 1929, 1957, 2007. W planach jest organizacja kolejnego Światowego *Jamboree* Skautowego w 2023 r. w Korei Południowej oraz w 2027 r. w Polsce – na Wyspie Sobieszewskiej w Gdańsku.

Zloty *Jamboree* gromadzą do kilkudziesięciu tysięcy ludzi na okres 1–2 tygodni¹⁵⁶. Podczas trwania zlotu uczestnicy śpią w namiotach, żywią się w warunkach polowych i uczestniczą w edukacyjnych zajęciach programowych na i poza terenem zlotu. W wolnym czasie mają do wyboru rozrywkę i kulturę (koncerty, przedstawienia), przestrzeń rynku zlotowego zawierającą kawiarnie i restauracje, przestrzeń wystawową, a także szereg innych funkcji. Rytm dnia uczestników jest związany z konkretnymi obszarami, da się dostrzec w tym pewną dynamikę – do popołudnia akcje ogniskują się w strefach programowych, po to, by później ulec rozproszeniu, głównie w obrębie przestrzeni centralnych i mieszkaniowych.

¹⁵⁵ Przykładem tego mogą być obchody 100-lecia skautingu, świętowane podczas *World Scout Jamboree* w Wielkiej Brytanii w 2007 r.

¹⁵⁶ *World Scout Jamboree* nie zawsze są najliczniejszymi zlotami skautowymi, dorównują lub przewyższają je liczebnością niektóre zloty krajowe dużych skautowych organizacji, np. BSA (Stany Zjednoczone).

Dodatkowo co jakiś czas następuje kumulacja aktywności w wybranych przestrzeniach, a pomiędzy tymi momentami niemała część odbywa się spontanicznie i jednocześnie w różnych miejscach.

Skalę zlotów *World Scout Jamboree* (rozumianą jako liczba uczestników) obrazuje poniższa tabela. Zebrane są w niej dane dotyczące lokalizacji, skali, ilości uczestniczących reprezentacji oraz motywów przewodnich tych zlotów:

Rok	Zlot	Lokalizacja	Motto	Daty	Uczestnicy	Kraje
1920	1st WSJ	The Olympia, Londyn, Wielka Brytania	<i>Develop World Peace</i> (rozwój pokoju na świecie)	30.07.1920 – 8.08.1920	ok. 8000	34
1924	2nd WSJ	Ermelunden, Dania	<i>World Citizenship</i> (światowe obywatelstwo)	10.08.1924 – 17.08.1924	4549	32
1929	3rd WSJ	Arrowe Park, Birkenhead, Wielka Brytania	<i>Coming of Age</i> (dojrzewanie)	31.07.1929 – 13.08.1929	ok. 30 000	69
1933	4th WSJ	Gödöllő, Węgry	<i>Face New Adventures</i> (mierzenie się z nowymi przygodami)	2.08.1933 – 15.08.1933	25 792	33
1937	5th WSJ	Bloemendaal, Holandia	<i>Lead Happy Lives</i> (prowadźcie szczęśliwe życia)	31.07.1937 – 09.08.1937	28 750	54
1941	(6th WSJ)	-	-	-	-	-
1947	6th WSJ	Moisson, Francja	<i>Jamboree of Peace</i> (Jamboree pokoju)	9.08.1947 – 20.08.1947	24 152	71

Tabela 2. Zbiorcze zestawienie skautowych zlotów *World Scout Jamboree*. Część 1/4

Rok	Zlot	Lokalizacja	Motto	Daty	Uczestnicy	Kraje
1951	7th WSJ	Bad Ischl & Salzkammergut, Austria	<i>Jamboree of Simplicity</i> (Jamboree prostoty)	3.08.1951 – 10.08.1951	12 884	61
1955	8th WSJ	Niagara-on-the-Lake, Ontario, Kanada	<i>New Horizons</i> (nowe horyzonty)	18.08.1955 – 28.08.1955	11 139	71
1957	9th WSJ	Sutton Park, Sutton Coldfield, Warwickshire, Wielka Brytania	<i>50th Anniversary of Scouting</i> (50-lecie skautingu)	1.08.1957 – 12.08.1957	31 426	82
1959	10th WSJ	Makiling, Los Baños, Laguna, Filipiny	<i>Building Tomorrow Today</i> (budując jutro dziś)	17.07.1959 – 26.07.1959	12 203	44
1963	11th WSJ	Marathon, Grecja	<i>Higher and Wider</i> (wyżej i szerzej)	1.08.1963 – 11.08.1963	11 398	89
1967	12th WSJ	Farragut State Park, Idaho, USA	<i>For Friendship</i> (dla przyjaźni)	1.08.1967 – 9.08.1967	12 011	105
1971	13th WSJ	Asagiri, Fujinomiya, Shizuoka, Japonia	<i>For Understanding</i> (dla zrozumienia)	2.08.1971 – 10.08.1971	23 758	87

Tabela 3. Zbiornicze zestawienie skautowych zlotów *World Scout Jamboree*. Część 2/4

Rok	Zlot	Lokalizacja	Motto	Daty	Uczestnicy	Kraje
1975	14th WSJ	Lillehammer, Norwegia (wraz z: Danią, Finlandią, Islandią i Szwecją)	<i>Five Fingers, One Hand</i> (pięć palców, jedna dłoń)	29.07.1975 – 5.08.1975	17 259	87
1979	(15th WSJ)	Nishapur, Iran	-	(15.07.1979 – 23.07.1979)	odwołane	-
1983	15th WSJ	Kananaskis County, Alberta, Kanada	<i>The Spirit Lives On</i> (duch żyje dalej)	5.07.1983 – 15.07.1983	14 752	106
1987 – 1988	16th WSJ	Cataract Scout Park, Appin, New South Wales, Australia	<i>Bringing the World Together</i> (łączenie świata)	31.12.1987 – 7.01.1988	14 434	84
1991	17th WSJ	Sŏraksan, Kangwon, Korea Płd.	<i>Many Lands, One World</i> (wiele krain, jeden świat)	8.08.1991 – 16.08.1991	19 083	135
1995	18th WSJ	Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia	<i>Future is Now</i> (przyszłość jest teraz)	1.08.1995 – 11.08.1995	28 960	166
1998 – 1999	19th WSJ	Hacienda Picarquín, Mostazal, Chile	<i>Building Peace Together</i> (wspólnie budując pokój)	27.12.1998 – 6.01.1999	31 534	157

Tabela 4. Zbiorcze zestawienie skautowych zlotów *World Scout Jamboree*. Część 3/4

Rok	Zlot	Lokalizacja	Motto	Daty	Uczestnicy	Kraje
2002 – 2003	20th WSJ	Sattahip, ChonBuri, Tajlandia	<i>Share our World, Share our Cultures</i> (dzielmy się naszym światem, naszymi kulturami)	28.12.2002 – 8.01.2003	ok. 24 000	147
2007	21st WSJ	Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania	<i>One World, One Promise Scouting Centenary</i> (jeden świat, jedno przrzeczenie, stulecie skautingu)	28.07.2007 – 8.08.2007	37 868	155
2011	22nd WSJ	Rinkaby, Szwecja	<i>Simply Scouting</i> (po prostu skauting)	27.07.2011 – 7.08.2011	40 061	146
2015	23rd WSJ	Kirarahama, Japonia	<i>A Spirit of Unity</i> (duch jedności)	28.07.2015 – 8.08.2015	33 628	155
2019	24th WSJ	The Summit Bechtel Family National Scout Reserve, West Virginia, USA	<i>Unlock a New World</i> (odblokuj nowy świat)	22.07.2019 – 2.08.2019	45 000	152
2023	25th WSJ	Semangeum, Korea Płd.	<i>Draw your dream</i> (narysuj swoje marzenie)	planowane	planowane	-
2027	26th WSJ	Gdańsk, Polska	<i>Bravely</i> (dzielnie)	planowane	planowane	-

Tabela 5. Zbiorcze zestawienie skautowych zlotów *World Scout Jamboree*. Część 4/4¹⁵⁷

¹⁵⁷ Tabela opracowana przez autora na podstawie ogólnodostępnych danych dotyczących *World Scout Jamboree* oraz informacji uzyskanych podczas pracy w ramach ZHP.

4.4. Kryteria dotyczące organizacji zlotów

Wymogi stawiane organizatorom *World Scout Jamboree* wpływają w dużym stopniu na finalną lokalizację tych zlotów oraz na kształt miast tymczasowych, budowanych na te wydarzenia. Rygorystyczne wytyczne sprawiają, że część potencjalnych lokalizacji zostaje odrzucona, jako że nie jest w stanie zapewnić odpowiednich warunków dla skautów. Te oferty, które zostają w procedurze wyboru, poddawane są narzuconym zmianom, niekiedy istotnym. Przedstawiciele WOSM biorą czynny udział w całym procesie projektowym, opierając się na swoim doświadczeniu poprzednich edycji tego cyklicznego wydarzenia. W efekcie miasta tymczasowe, które służą organizacji *World Scout Jamboree*, są miastami dobrze skomunikowanymi, zapewniającymi odpowiednią infrastrukturę i skalę dla liczby uczestników i uczestniczek, wpisanymi w bogaty krajobraz, a także miejscem zapewniającym bezpieczeństwo dla swoich tymczasowych „mieszkańców”.

Organizacja skautowych zlotów *Jamboree*, a zwłaszcza *World Scout Jamboree*, wiąże się z dużą odpowiedzialnością i jest wyzwaniem organizacyjnym. Z tego powodu procedura wyłaniania NSO, które będzie miało okazję się go podjąć, jest precyzyjnie opisanym procesem, zorganizowanym w formie konkursu kandydatur. Kandydatury te, najpierw nieoficjalne, a od pewnego momentu zgłoszone formalnie do WOSM, poddawane są kontroli, mającej na celu upewnić Światową Organizację Skautową o wystarczającym stopniu zaawansowania i tym samym – pozwolić orzec o ewentualnym dopuszczeniu do wzięcia udziału w konkursie. Proces ten trwa wiele miesięcy, podczas których NSO muszą przedstawiać odpowiednie wyliczenia i wykazać możliwość spełnienia wymagań, dotyczących szeregu szczegółowych kryteriów. Końcowym elementem i momentem rozstrzygnięcia – jeżeli finalnie zostaje więcej niż jedna kandydatura – jest prezentacja przez NSO swojej oferty oraz głosowanie. Odbyna się ono na Światowej Konferencji Skautowej, organizowanej raz na trzy lata (i której organizatorzy również są wybierani w trybie konkursu i głosowania). W posiedzeniu i głosowaniu biorą udział delegaci z wszystkich obecnych na konferencji krajów¹⁵⁸, a każda delegacja powinna liczyć przynajmniej sześciu członków. Tyle bowiem ma głosów do oddania, przy czym można je dzielić według dowolnego uznania. Możliwe jest też występowanie w imieniu innej delegacji, jeżeli przygotowano stosowne pełnomocnictwo. Co zrozumiałe, takim wydarzeniom towarzyszą wszelkiego rodzaju rozmowy kularowe, ugody, umowy itd. Nie jest też zaskoczeniem wynik głosowań odbiegający od deklaracji poszczególnych delegacji. Organizacja skautowych zlotów *Jamboree* jest bowiem sprawą o dużej randze, w którą zaangażowane są znaczne środki finansowe, a co za tym idzie – partykularne cele polityczne. Niemniej, zanim w ogóle dojdzie do głosowania, kandydatury krajów ubiegających się o organizację *World Scout Jamboree* muszą spełnić szereg wymagań¹⁵⁹. Główne wytyczne, które stawia w tej kwestii WOSM, dotyczą: dostępności komunikacyjnej terenu, skali przestrzeni,

¹⁵⁸ Jest to uproszczenie, ponieważ w niektórych krajach funkcjonuje kilka organizacji skautowych, albo ich federacje, zrzeszające pod jedną władzą kilka organizacji. Problematyczny jest też status rejonów i jednostek organizacyjnych o niejednoznacznej sytuacji politycznej, np. Tajwanu, Kosowa, Katalonii itp.

¹⁵⁹ <https://www.scout.org/node/450221> [dostęp 1.11.2019 r.]

jakości środowiska naturalnego, odpowiedniej infrastruktury oraz zapewnienia bezpieczeństwa.

4.4.1. Dostępność komunikacyjna terenu

Teren przewidziany na organizację zlotów *Jamboree* powinien być w określonej odległości od międzynarodowego lotniska, jako że większość kontyngentów¹⁶⁰ wybiera właśnie tę drogę dostępu. To, do jakiego stopnia, oczywiście zależy od lokalizacji samego wydarzenia, aczkolwiek niektóre większe kontyngenty (zwłaszcza te z Wielkiej Brytanii czy Stanów Zjednoczonych) są niejako „skazane” na ten środek transportu. Podczas wyliczeń dostępności bierze się pod uwagę realny czas dojazdu na lotnisko, bardziej niż jego geograficzną bliskość. W niektórych przypadkach – zwłaszcza konurbacji – najbliższe lotnisko o odpowiedniej przepustowości może znajdować się w pobliżu innego miasta, co wymaga również dobrego połączenia drogowego dla autobusów wahadłowych obsługujących uczestników. Równie istotnymi są węzły komunikacji kolejowej, zwłaszcza w przypadku międzynarodowych zlotów organizowanych w Europie (albo zlotów organizowanych na poziomie krajowym), gdzie relatywnie dobra sieć kolei oraz względnie niewielkie dystanse powodują, że więcej kontyngentów wybiera tę możliwość. Szczególnie istotna jest jednak komunikacja drogową, i to w zasadzie w przypadku każdego typu skautowych zlotów *Jamboree*. Nawet w sytuacji, gdy znaczna część uczestników wybiera transport lotniczy lub kolej, to z tych punktów (nazywanych „punktami dostępu”) odbierani są przez system autobusów wahadłowych. To właśnie te pojazdy, po przejechaniu przez *check-in-centre*¹⁶¹, przyjeżdżają bezpośrednio na teren zlotu. Podobnie dzieje się w bardzo popularnym, w przypadku zlotów krajowych i europejskich, przyjeździe uczestników autokarami. Wtedy liczba pojazdów dodatkowo wzrasta¹⁶². Bardzo istotna z punktu planowania płynności komunikacji jest operacja transportowa w dniu przyjazdu i wyjazdu uczestników – to wtedy przez system „przechodzi” największa liczba ludzi. Szczególnej wagi nabiera to w sytuacji, gdy znaczna część uczestników planuje powrót do domu samolotami. Wtedy system wyjazdów uczestników dostosowuje się do konkretnych godzin odlotów poszczególnych grup. Poza dniem przyjazdu i wyjazdu, uczestnicy również korzystają z transportu autobusowego. W przypadkach wielu zlotów mają możliwość pojechać do najbliższego miasta w czasie wolnym. Dodatkowo, znaczna część uczestników dojeżdża codziennie na zajęcia programowe poza teren zlotu i wraca po ich zakończeniu. Wszystkie te procedury świadczą o tym, że wymóg dobrej

¹⁶⁰ Kontyngentami nazywane są zorganizowane grupy skautów z danego kraju lub – w przypadku funkcjonowania w jednym kraju kilku organizacji skautowych – z danej organizacji skautowej z jednego kraju. W ramach kontyngentów funkcjonują drużyny zlotowe – 40-osobowe unity. Z perspektywy organizatorów kontyngent stanowi podstawową jednostkę organizacyjną, niepodzielną całość w takich aspektach jak rozliczanie zgłoszeń i płatności, przepływ danych czy organizacja transportu.

¹⁶¹ *Check-in-centre* stanowi rodzaj recepcji, gdzie poszczególne grupy i indywidualne osoby formalnie zgłaszają się na zlot. Z uwagi na względy bezpieczeństwa oraz logistyczne ta przestrzeń jest często lokowana poza samym obszarem zlotu.

¹⁶² Systemy transportowe różnią się między sobą w zakresie tego, czy w przypadku przyjazdu uczestników autokarami muszą się oni przesiadać w *check-in-centre* do autobusów wahadłowych, którymi operują organizatorzy zlotu, czy jadą dalej swoimi pojazdami.

dostępności komunikacyjnej terenu zlotu jest wymogiem w pełni uzasadnionym i znajduje oparcie w praktyce.

4.4.2. Skala przestrzeni

Skautowe zloty *Jamboree* poprzez swoją skalę są wydarzeniami, których organizacja i sprawne funkcjonowanie wymaga przygotowania stosunkowo dużej przestrzeni. Dla zamieszkania i komfortowego przebywania na ich terenie, uczestniczenia w zajęciach, korzystania z przestrzeni publicznych i brania udziału w masowych wydarzeniach przez uczestników (od kilkunastu do kilkudziesięciu tysięcy), potrzebny jest obszar o powierzchni przekraczającej sto hektarów, a czasem i większy. Największą część tego terenu zajmują *unity*¹⁶³ mieszkalne. Ich wielkość w przeliczeniu na czterdziestoosobową drużynę zlotową różni się pomiędzy kolejnymi edycjami, niemniej jest to około kilkuset metrów kwadratowych. Dodatkowo, na terenie zlotu śpią także wolontariusze i służby ze strony organizatorów – jest ich kolejne kilka tysięcy. Poza terenami mieszkalnymi na terenie zlotu planuje się pola programowe – miejsca, w których odbywają się zajęcia. Tych pól jest przynajmniej kilka (tych na terenie obozowiska), każde o powierzchni kilku hektarów – dokładna powierzchnia zależy od charakteru prowadzonych zajęć programowych. Niemały metraż zajmuje też różnego typu przestrzeń wspólna, rozdrobiona na większe i mniejsze fragmenty. Jej najistotniejszy element – rynek zlotowy – mieści namioty spotkań, informacyjne, konferencyjne, wystawowe, gastronomię (nierzadko wielkopowierzchniową), otwartą przestrzeń z wszelkiej maści małą architekturą. Aby pomieścić te wszystkie funkcje oraz zachować wolne miejsce pomiędzy obiektami, gdzie może gromadzić się w godzinach wieczornych znaczna liczba ludzi z całego terenu zlotowego (w innych momentach rozproszona na terenie zlotu), potrzebna jest duża powierzchnia. Tym bardziej, że będący wizytówką zlotu rynek stanowi najczęściej formę placu albo sekwencji placów. Na koniec, w uwzględnianiu wymaganej powierzchni terenu nie można zapomnieć o arenie – miejscu, w którym podczas trwania zlotu wszyscy skauci zbierają się przynajmniej kilkakrotnie: na ceremonię otwarcia, zamknięcia, święta państwowe (jeżeli takie przypadają podczas trwania zlotu), większe ceremonie religijne, czy też masowe koncerty. Wraz ze sceną, jej zapleczem i punktami stacjonowania służb zabezpieczających takie wydarzenia, arena zajmuje powierzchnię około kilku hektarów. Jako dodatek do wszystkich funkcji wymagających powierzchni użytkowej, konieczne jest jeszcze wytworzenie przestrzennego buforu, swoistego *cordon sanitaire*, który oddziela przestrzeń zlotu od otoczenia. Stanowi izolację od uciążliwych warunków – takich, jak hałas pochodzący od dróg szybkiego ruchu, czy też wynikający z sąsiedztwa terenów mieszkalnych – w tym przypadku strefa buforowa służy dwóm stronom – skautom i lokalnym mieszkańcom. Tereny, na których odbywała się większość zlotów *Jamboree*, stanowiły obszary o niewielkim stopniu urbanizacji. Obecność tak znacznej liczby dodatkowych ludzi oraz cała logistyka z tym związana, którą autor opisał w poprzednim punkcie, diametralnie zmienia warunki życia. Przestrzenne odsunięcie terytorium zlotu ułatwia także zapewnienie bezpieczeństwa jego uczestnikom,

¹⁶³ *Unity* (ang. jednostka) mieszkalne to wytyczone dla drużyn zlotowych fragmenty terenu, każdy o tej samej wielkości. Nazwy tej używa się czasem jako zamienne określenie na drużynę zlotową.

poprzez skuteczniejszą kontrolę osób przychodzących na teren – zloty *Jamboree*, z uwagi na swoją skalę, rzadko są otaczane ogrodzeniem.

Poza powierzchnią, na której mieści się *en bloc* sam zlot wraz z otaczającą strefą buforową, potrzebne są jeszcze tereny na pola programowe poza jego granicami – część z nich może być położona w tzw. dystansie pieszym, część natomiast może wymagać transportu uczestników autobusami. Dodatkowo, funkcjonowanie zlotu wymaga zorganizowania strefy *check-in-centre*, wraz z dużymi rozmiarów parkingiem na kilkaset pojazdów, w tym autokarów. Te względnie duże wymagania dotyczące powierzchni sprawiają, że naturalnie zmniejsza się liczba dostępnych wariantów lokalizacyjnych. Dla przykładu, podczas procedowania kandydatury Polski do organizacji *World Scout Jamboree 2023* jedynie trzy lokalizacje były brane pod uwagę po spełnieniu podstawowych wymogów (pierwotnie było ich o kilka więcej, ale zostały odrzucone). Były to: Krościenko Wyżne koło Krosna (które dysponowało za małą powierzchnią), Kijewo pod Toruniem i Miasto Gdańsk¹⁶⁴.

Plansza 33. Schemat blokowy organizacji terenu skautowego zlotu *Jamboree*¹⁶⁵

¹⁶⁴ Szczegółowe uwarunkowania dotyczące każdej z kandydatur zostały przeanalizowane i opublikowane w postaci raportu wewnętrznego ZHP, opracowanego w 2014 r.

¹⁶⁵ ©ZHP, autorzy: O. Amiri, A. Kacprowicz, H. Domurat, M. Czubek, M. Pośpiech. Roboczy projekt zagospodarowania terenu – kandydatura Polski do organizacji *World Scout Jamboree 2023* – Gdańsk, Wyspa Sobieszewska. Kolorem czerwonym oznaczono strefy mieszkalne dla uczestników, fioletowym strefy mieszkalne dla IST, pomarańczowym strefy publiczne, niebieskim pola zajęć programowych, a szarym strefy dla organizatorów.

4.4.3. Środowisko naturalne

Lokalizację skautowych zlotów *Jamboree* wybiera się również w oparciu o charakter i walory środowiska naturalnego, jakie oferuje. Skauting jest bowiem oparty na głębokiej interakcji człowieka z naturą, w zasadzie od momentu powstania tego ruchu. Skauci w swojej działalności mają stały kontakt z przyrodą, uczą się współistnieć jako jej część. Na obozy i biwaki skautowe wybiera się właśnie miejsca na łonie natury, lub z bezpośrednim dostępem do niej. Różnego rodzaju zajęcia i aktywności skautowe odbywają się nierzadko w lesie, a skauci uczą się w nim poruszać, odnajdywać i radzić sobie, korzystając z jego zasobów, w sposób nieinwazyjny dla samej przyrody. Na skautowych zlotach *Jamboree* sytuacja jest o tyle specyficzna, że bardzo duża skala tych wydarzeń utrudnia przeprowadzenie wszystkich zajęć wśród drzew. Przestrzeń różnych stref zlotowych oraz jego bufor stanowią przede wszystkim łąki. Formę poszczególnych stref dopasowuje się więc do możliwości, jakie są na terenie. W przypadku strefy programowej są to najczęściej zgrupowania niewielkich namiotów. Dla części z prowadzonych podczas zlotu zajęć nie stanowi to przeszkody, są bowiem one np. dyskusyjnymi panelami edukacyjnymi. Jeżeli jednak pozwalają na to uwarunkowania terenowe wybranej lokalizacji, część zajęć odbywa się na obrzeżach lub poza granicami zlotu, właśnie po to, by wykorzystać potencjał przyrody. W przypadku tych zajęć, spektrum możliwości jest z reguły o wiele szersze. W dystansie pieszym lub zasięgu czasowym transportu autobusowego, wyznacza się lokalizację pól programowych, na których zajęcia można oprzeć o kontakt z przyrodą. Nie ogranicza się to jedynie do wspomnianego lasu, tak popularnego w metodyce skautowej. Zajęcia można prowadzić na plaży, nad zbiornikami wodnymi (łącznie z zajęciami wodnymi), na wzgórzach – spektrum możliwości jest szerokie. Rozwiązanie z przeniesieniem części zajęć poza teren samego zlotu znacząco ułatwia stworzenie bogatej oferty programowej, a także ułatwia wybór terenu. Jeżeli bowiem w ramach granic samego zlotu nie ma wystarczającej różnorodności przyrodniczej, można do pewnego stopnia posiłkować się nieodległymi terenami spełniającymi to kryterium.

Plansza 34. Zdjęcie lotnicze otoczenia terenu zlotu ZHP *Gdańsk 2018*¹⁶⁶

4.4.4. Infrastruktura

Zapewnienie nawet kilkudziesięciu tysiącom ludzi warunków funkcjonowania, w sytuacji, gdy nierzadko wybrany na organizację zlotu *Jamboree* teren (także z uwagi na wymogi dotyczące przestrzeni) nie zawiera pełnej, lub wręcz żadnej infrastruktury, jest zadaniem niełatwym. Wiąże się z koniecznością budowy tymczasowego uzbrojenia terenu, co przy skali przedsięwzięcia jest procesem czasochłonnym i kosztownym. Uczestnicy zlotów *Jamboree* spędzają na jego terenie większość czasu, co generuje potrzeby socjalno-bytowe, a to wiąże się między innymi z zapewnieniem rozlokowanych sieci toalet i pryszniców. Kluczowe jest to, by dopilnować w projektowaniu zagospodarowania terenu zlotu względnie taką samą dostępność tych systemów dla wszystkich uczestników. Stanowi to wyzwanie projektowe, bowiem koszt prowadzenia kolejnych odnóg z instalacją wodociągową i kanalizacyjną, dla wyrównywania ich dostępności, rośnie nieproporcjonalnie szybko wraz z dodawaniem ich kolejnych odnóg. Konieczne są więc przestrzenne kompromisy, czasem niełatwe. Zadanie dodatkowo utrudnia charakter funkcjonowania zlotów – ich ścisły harmonogram każdego dnia. Sprawia on, że uczestnicy korzystają, np. z urządzeń sanitarnych, nierównomiernie, tworząc znaczne tzw. szczyty zużycia rano i wieczorem. To powoduje, że instalacja musi być odpowiednio przygotowana, aby nie dochodziło do jej przeciążeń. Realizowane jest to na

¹⁶⁶ ©ZHP

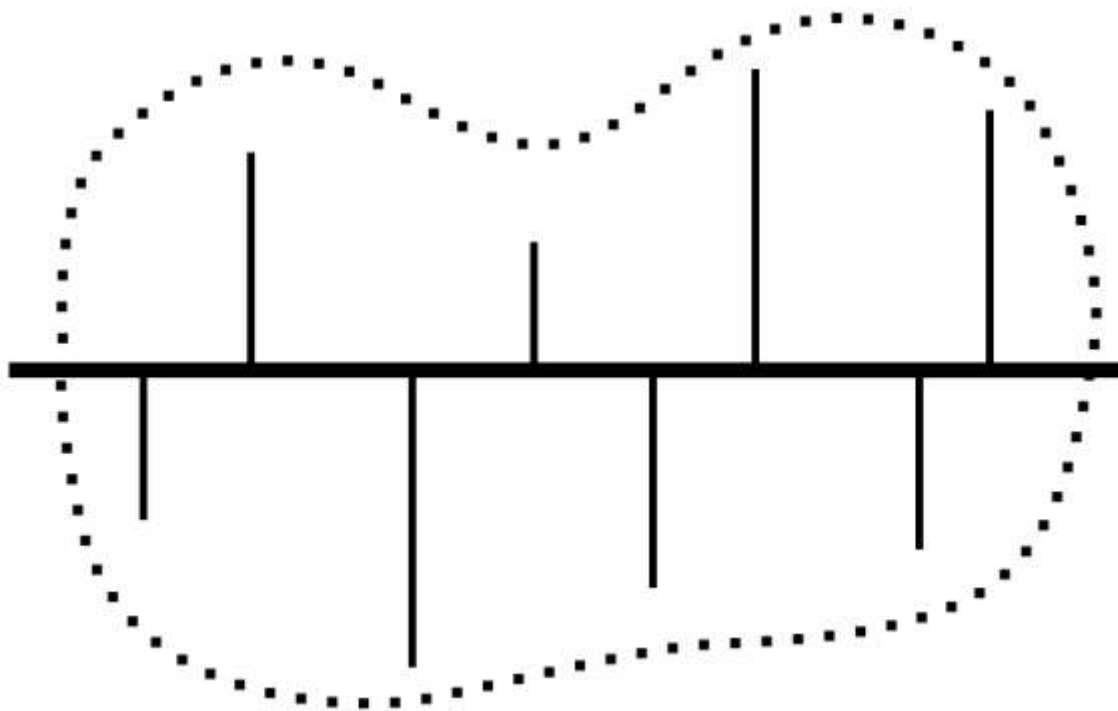
przykład poprzez stosowanie zbiorników buforowych, które pomagają obsłużyć znacząco zwiększone zużycie w pewnych okresach. Co również istotne, konieczny jest dostęp serwisowy do wielu elementów instalacji wodociągowej i kanalizacyjnej (poza samym rozstawieniem obiektów, np. kontenerowych). Nieco łatwiej wygląda sytuacja z instalacją energetyczną. Jej prowadzenie jest zdecydowanie bardziej elastyczne, jako że można się oprzeć na systemie generatorów prądotwórczych, jeżeli brak jest możliwości przyłączenia się do istniejącej sieci. Zależnie od kosztów, dostępności oraz lokalnych uwarunkowań, stosuje się linie napowietrzne na tymczasowo ustawianych słupach, przewody prowadzone w płytkich wykopach, lub – jak w przypadku *Sønderborg Jamboree* – podwieszonych nisko nad poziomem terenu, na słupkach i prętach. W kwestii prowadzenia przewodów energetycznych istotne jest zbalansowanie poboru i wymaganej przez niektóre obiekty mocy, tak, aby cały system był stabilny. Niektóre obiekty mają dalece inne wymagania, jeżeli chodzi o moc przyłączeniową, co może w konsekwencji wpłynąć na zmiany w projekcie zagospodarowania terenu zlotu, jeżeli nie będzie można spełnić ich potrzeb w tym zakresie. Zarówno instalacja wodociągowa, kanalizacyjna, jak i energetyczna są powiązane z infrastrukturą drogową. Powstające na terenie zlotów *Jamboree* tymczasowe drogi pełnią wiele funkcji. Jedną z nich jest opisana już funkcja serwisowa i montażowa dla omówionych instalacji. Stanowią także układ dróg pożarowych (w tym celu muszą spełniać konkretne, sprecyzowane przepisami wymagania), są ścieżkami potencjalnej ewakuacji terenu zlotu, lub jego poszczególnych fragmentów. Obsługują również transport żywności do marketów żywieniowych, chłodni i obiektów gastronomii znajdujących się na rynku zlotowym, a także innych, wymagających tego dóbr. Korzystają z nich wreszcie służby medyczne i porządkowe, którym sieć dróg zapewnia sprawny dostęp do wielu miejsc na terenie zlotu oraz szybki wyjazd do, znajdującej się najczęściej na obrzeżach, kliniki zlotowej lub szpitala w najbliższym mieście.

To właśnie tak szerokie wykorzystanie dróg jest istotnym zagadnieniem w projektowaniu zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*, bowiem są one również – a być może przede wszystkim – ciągami pieszymi dla kilkunastu lub kilkudziesięciu tysięcy ich uczestników. Skauci poruszają się po tymczasowym mieście zlotowym głównie pieszo, rzadziej rowerami – pozwalają na to w większości przypadków niewielkie, piesze dystanse pomiędzy poszczególnymi strefami. Podług szczegółowego rytmu dnia przemieszczają się oni pomiędzy strefami mieszkalnymi, polami programowymi oraz przestrzenią wspólną. W czasie wolnym, po zakończeniu wszystkich zajęć, poruszają się swobodnie po różnych częściach terenu zlotowego. Część z tych działań mogą stanowić także nieposiadające większego celu funkcjonalnego spaceru. Chodzących po terenie skautów czy liderów¹⁶⁷ można zaobserwować również po zmroku. Jest to możliwe dzięki poczuciu bezpieczeństwa na drogach wewnątrz zlotowego miasta tymczasowego, a być może także miejskiego charakteru przestrzeni, jaki został wytworzony.

W kontekście opisanego sposobu użytkowania dróg przez skautów kluczowego znaczenia nabiera kwestia ich lokalizacji. Z jednej strony układ drogowy może stanowić „kręgosłup” funkcjonalny zlotu, a wtedy stosunkowo łatwo obsługiwać wszystkie wymagające

¹⁶⁷ Liderzy drużyn skautowych to odpowiednik zastępowych i drużynowych w polskim harcerstwie.

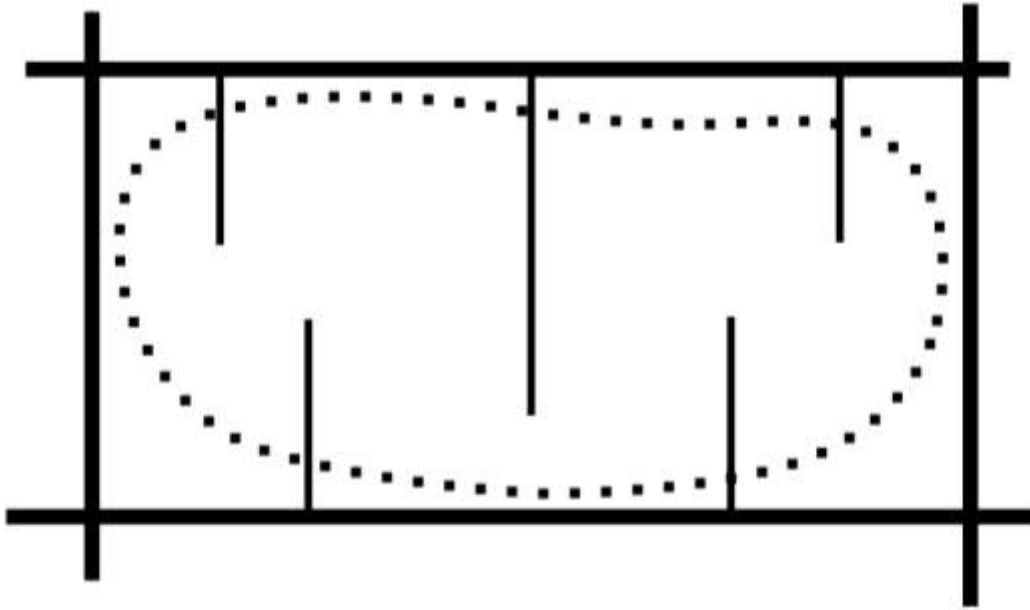
tego obiektu, także te znajdujące się w samym jego środku (m.in. przestrzeń rynku). Taki system prezentuje poniższa ilustracja.

Plansza 35. Schemat zlotowego miasta tymczasowego z drogami wewnętrznymi – system „kręgosłupowy”¹⁶⁸

Z drugiej strony, możliwy do zastosowania jest system „obwodnicowy”, wraz z sięgaczami w głąb przestrzeni zlotu, pokazany na kolejnej ilustracji. Pierwszy wariant oznacza mniejsze koszty i łatwiejszą obsługę, ale wiąże się z mieszaniem ruchu kołowego (w tym dużych pojazdów) z ruchem pieszym. Drugi natomiast jest droższy, pozwala za to odsunąć od przestrzeni zlotu uciążliwość jego obsługi logistycznej i zapewnić większy komfort uczestnikom.

¹⁶⁸ Autor: Ł. Wróbel.

Plansza 36. Schemat zlotowego miasta tymczasowego z „obwodnicowym” układem drogowym¹⁶⁹

Poza omówionymi elementami infrastruktury, które najtrudniej wybudować, a które mają największe znaczenie, pozostaje także szereg instalacji łatwiejszych do realizacji, ale także przyczyniających się do sprawnego funkcjonowania zlotowego miasta tymczasowego. Do takich należy choćby instalacja teletechniczna, realizowana na wypadek awarii lub przeciążenia systemu telefonii komórkowej, którą rozprowadza się do ograniczonej liczby najważniejszych punktów na terenie zlotu. Dodatkowo, część służb korzysta z nadajników i odbiorników radiowych, pozwalających im na łączność z jednostkami stacjonującymi poza terenem zlotu, np. w najbliższym mieście¹⁷⁰. Także zapewnienie dostępu do Internetu stanowi wyzwanie dla organizatorów wydarzenia. W tym zakresie stosowane są różne rozwiązania, zależne m.in. od tego, czy uczestnikom zlotu udostępniana jest aplikacja zawierająca przydatne, a czasem wręcz niezbędne informacje (np. dotyczące godzin i miejsc odjazdu na zajęcia programowe). Jeżeli organizatorzy zdecydują się na to rozwiązanie, konieczne jest zapewnienie wysokiej jakości łącza Wi-Fi. Wiąże się to również ze zwiększeniem ilości i dostępności miejsc do ładowania telefonów komórkowych, co podnosi koszty instalacji energetycznej. Wszystkie wyżej opisane działania związane z budową tymczasowej infrastruktury na potrzeby skautowych zlotów *Jamboree* są o tyle trudne, że z uwagi na odległość zlotowych „miast tymczasowych” od regularnej zabudowy, jakiegokolwiek przyłączenie się do istniejących sieci wymaga prowadzenia długich odcinków instalacji oraz, w

¹⁶⁹ Autor: Ł. Wróbel

¹⁷⁰ Na czas trwania zlotu powstają także dodatkowe stacje BTS (ang. *base transceiver station* – stacja przekaźnikowa), najczęściej w formie mobilnej, mające wzmocnić zasięg sygnału telefonii komórkowej.

niektórych przypadkach, także obiektów inżynierskich podnoszących sprawność tych instalacji¹⁷¹.

Plansza 37. Infrastruktura elektryczna i drogowa na zlocie ZHP *Gdańsk 2018*¹⁷²

4.4.5. Bezpieczeństwo

Jednym z kluczowych elementów, na które zwraca się uwagę przy wyborze terenu oraz konkretnych rozwiązań projektowych jest konieczność zapewnienia uczestnikom bezpieczeństwa. Do pewnego stopnia jest ono gwarantowane poprzez spełnienie potrzeb wynikających z wyżej opisanych kwestii – dostępności komunikacyjnej, skali przestrzeni i infrastruktury. Dostępność komunikacyjna oznacza m.in. możliwość szybkiego transportu do szpitala, szybkiego dojazdu znacznych sił wsparcia w przypadku nagłego załamania pogody, kataklizmu albo aktów terroru. Skala przestrzeni zapewnia dodatkowe miejsca do ewakuacji, zarówno w formie punktów zbiórki, ale też zwykłego rozpraszania się uczestników po terenie. Poprzez zwiększony dystans przeciwdziała także potencjalnym zagrożeniom wynikającym z incydentów z udziałem miejscowej ludności. Infrastruktura drogowa wewnątrz zlotu pozwala na lepszą dostępność służb do poszczególnych jego fragmentów, stanowi kanały ewakuacji, oddzielenia stref pożarowych i wiele innych. Infrastruktura energetyczna, jeżeli jest oparta na generatorach prądotwórczych, zapewnia ciągłość pracy jej poszczególnych istotnych

¹⁷¹ Przykładem tego są przepompownie kanalizacji sanitarnej czy zestawy hydroforowe, podnoszące ciśnienie wody w instalacji wodociągowej.

¹⁷² ©ZHP, fot. Zuzanna Gałczyńska

elementów w przypadku awarii sieci (chłodnie, infrastruktura sanitarna, oświetlenie w przypadku ewakuacji po zmroku itd.). Poza tym, na bezpieczeństwo uczestników składa się system opieki medycznej. Podczas zlotów były przyjmowane różne konfiguracje, które różniły się poziomem usług medycznych udzielanych na terenie zlotu – w klinice – a udzielanych przez okoliczne szpitale. Niemniej, podstawowa opieka zdrowotna jest zapewniona na terenie zlotu właśnie poprzez funkcjonowanie kliniki oraz systemu patroli i punktów pierwszej pomocy. Podstawowym założeniem, mającym zapewnić „drożność” systemu jest umieszczenie kliniki na obrzeżach terenu zlotowego – dzięki temu znacznie zmniejsza się liczba przypadkowych wizyt z relatywnie niewielkimi problemami zdrowotnymi lub urazami oraz bardzo sprawnie można opuścić teren zlotu w przypadku poważniejszego przypadku, który wymagałby hospitalizacji. Elementem systemu, który ma odpowiadać na statystycznie większą liczbę drobnych przypadków są patrole medyczne oraz punkty pierwszej pomocy. Jeżeli sytuacja może zostać rozwiązana na tym poziomie, to na tym świadczenie usługi medycznej się kończy. Jeżeli natomiast wymaga zapewnienia większej pomocy, wtedy zespół medyczny podejmuje decyzję o transporcie poszkodowanego lub poszkodowanej do kliniki zlotowej, wezwania z kliniki transportu, lub bezpośrednio o hospitalizacji (też z użyciem transportu z kliniki). Ciekawym aspektem dotyczącym kwestii bezpieczeństwa medycznego jest praktyka niektórych kontyngentów, które lekceważą lokalne przepisy o wykonywaniu zawodów medycznych na terenie danego państwa i przywożą, wraz ze skautami, swoich lekarzy. Są wręcz sytuacje, gdy kontyngenty odmawiają udziału w skautowych zlotach *Jamboree*, gdy organizatorzy zabronią takiej praktyki.

Kolejnym sposobem na zapewnienie uczestnikom zlotów *Jamboree* bezpieczeństwa jest ścisła kontrola dostępu do jego terenu. Pierwszym krokiem jest rejestracja uczestników i kadry, które muszą zweryfikować i zatwierdzić szefowie poszczególnych kontyngentów. Także wśród osób rekrutowanych do grona organizatorów następuje podobna weryfikacja. Zatwierdzone osoby są przed wejściem na teren zlotu poddawane kontroli tożsamości. W przypadku grup uczestników przyjeżdżających na zlot, odbywa się to na terenie *check-in-centre*, które celowo jest zlokalizowane poza terenem zlotu (podczas zlotu ZHP *Gdańsk 2018* znajdowało się w Amber EXPO). Procedura wygląda podobnie dla osób odwiedzających zlot, tzw. gości (*Day Visitors*). Wszystkie osoby poruszające się po terenie zlotu muszą posiadać w widocznym miejscu przygotowane dla nich identyfikatory, na których są oznaczone strefy, do których mają prawo wstępu. Na terenie zlotu znajdują się miejsca, takie jak magazyny logistyczne, zaplecza, sztab zlotu, do których dostęp ma tylko konkretna grupa ludzi. Niewielka liczba osób przybywających na teren zlotu z pominięciem *check-in-centre*, jest kontrolowana na bramkach. Dodatkowo, część z osób, które zgłaszają się na zlot do pracy z młodzieżą, jest poddawana kontroli w dostępnym rejestrze osób karanych za przestępstwa seksualne. Ma to na celu zapewnienie bezpieczeństwa nieletnim uczestnikom zlotu. Wszystkie powyższe reguły mają zastosowanie do zdecydowanej większości osób na terenie zlotu. Z tej grupy są wyłączone tzw. osoby VIP, pełniące najwyższe funkcje państwowe. W ich przypadku warunki

narzucają organizatorom instytucje zajmujące się bezpieczeństwem najważniejszych osób w państwie¹⁷³.

Jednym z istotniejszych elementów w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom skautowych zlotów *Jamboree* są działania podejmowane w przypadkach aktów terroru. O ile w Polsce problem terroryzmu jak dotąd nie stanowi codzienności, o tyle w innych krajach, w których odbywają się zloty, a zwłaszcza w krajach europejskich, jak najbardziej. Poziom stosowanych zabezpieczeń zależy od przyjętego w danym momencie stopnia zagrożenia. Część poniżej opisywanych rozwiązań wynika właśnie z lokalnych przepisów w danym państwie, w którym odbywa się zlot. Dla przykładu podczas trwania zlotu *Sønderborg Jamboree* obowiązywał siódmy (w skali dziesięciu) stopień zagrożenia terrorystycznego. Na terenie zlotu były obecne piesze patrole policji, która nosiła przy sobie broń krótką. Pojawiały się głównie przy okazji większych wydarzeń masowych, takich jak ceremonia otwarcia i zamknięcia. W stacjonujących na terenie zlotu pojazdach, na zapleczu centrum logistycznego, była zgromadzona broń długa. Wszystkie wjazdy na teren zlotu były zastawione betonowymi szykanami spowalniającymi – w ten sposób spodziewano się zatrzymać ewentualną rozpędzoną ciężarówkę – taki bowiem scenariusz brano pod uwagę jako najbardziej prawdopodobny w przypadku ataku terrorystycznego. Dodatkowo na wjazdach były ukryte w roślinności tzw. kolczatki. Podobne rozwiązanie zostało zastosowane podczas ceremonii otwarcia i zamknięcia zlotu. Po wejściu wszystkich uczestników na teren wydarzenia wejścia zostały zastawione przez ciężkie pojazdy mające stanowić barierę przed tego typu atakiem. Dodatkowo, całość procesu schodzenia i rozchodzenia się uczestników patrolował policyjny dron, podczas gdy w trakcie ceremonii terenu pilnowali policyjni snajperzy. Przestrzeń powietrzna nad zlotem została zamknięta i była pilnowana przez stacjonujące na pobliskim lotnisku wojskowe myśliwce¹⁷⁴. Część z opisanych rozwiązań miało rzeczywisty wpływ na poziom bezpieczeństwa, a część zostało zastosowanych z uwagi na wizerunek bezpiecznego wydarzenia w oczach rodziców skautów.

Wątek ten jest wyjątkowo istotny w dyskusji o wymaganym poziomie bezpieczeństwa na skautowych zlotach *Jamboree*, bowiem spektrum możliwości jest ograniczone wymogami i oczekiwaniami dotyczącymi bezpieczeństwa, a z drugiej wizerunkiem (w tym medialnym) zlotu jako przestrzeni nieprzyjaznej – pełnej ogrodzeń, uzbrojonych patroli i betonowych zapór. Ta druga skrajność nie pozostaje też bez wpływu na odbiór przestrzeni przez uczestników, dla których może stać się wręcz opresyjna. A z perspektywy projektowania zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* – przestrzeni dla ludzi – jest to efekt niedopuszczalny.

¹⁷³ Podczas zlotu ZHP *Gdańsk 2018* była to Służba Ochrony Państwa.

¹⁷⁴ Podczas trwania zlotu *Sønderborg Jamboree* zdarzył się incydent z nieświadomym pilotem samolotu lekkiego, który zmierzając w kierunku zlotu pomimo ostrzeżeń, został przez myśliwiec przechwycony i odeskortowany.

Plansza 38. Bramka na zlocie ZHP *Gdańsk 2018*¹⁷⁵

Wszystkie spośród omówionych w tym punkcie kryteriów przekładają się na ukształtowanie przestrzenne struktur wznoszonych na rzecz skautowych zlotów *Jamboree*. O ile w przypadku zlotów o niższej randze, np. krajowych, mogą być one niekiedy stosowane fakultatywnie, o tyle w przypadku zlotów światowych – *World Scout Jamboree*, a także regionalnych, np. *European Jamboree*, spełnienie tych wymagań jest obowiązkowe i podlega kontroli. W projektach zagospodarowania terenu tych wydarzeń odnaleźć można więc rozwiązania przestrzenne, których geneza jest *stricte* utylitarna i podporządkowana omówionym powyżej kwestiom. Niemniej, nie są to jedyne determinanty ukształtowania skautowych miast tymczasowych, co omówiono w kolejnym punkcie.

4.5. Struktura urbanistyczna miast tymczasowych skautowych zlotów *Jamboree*

Struktura urbanistyczna terenów zlotów opiera się głównie na strefowaniu przestrzeni na kilka typów. Większą część zajmują kwartały mieszkalne, w których uczestnicy rozbijają swoje namioty i spędzają noce. Podstawową jednostką jest 40-osobowa drużyna, składająca się z czterech 10-osobowych zastępów (które są z kolei podstawową jednostką z punktu widzenia organizacji zajęć programowych). Każdej drużynie zlotowej jest przydzielana parcela

¹⁷⁵ ©ZHP, fot. Piotr Rodzoch

terenu, *unit*, którego wielkość wynosi kilkaset metrów kwadratowych – na zlocie ZHP *Gdańsk 2018* było to 400 m² (16 x 25 m), na *European Jamboree 2020* wielkość *unitu* była planowana na 529 m² (23 x 23 m). W ramach każdego *unitu* drużyna musi pomieścić namioty sypialne dla skautów i liderów (co do ich wielkości nie ma odgórnych wyznaczników organizatorów), przestrzeń do przygotowywania i wspólnego spożywania posiłków, przestrzeń do spotkań, zbiórek i apeli, a także ewentualne miejsce na symboliczną bramę.

Wszystkie zgromadzone na terenie zlotu namioty, zarówno w *unitach*, jak i te na rynku zlotowym, w przestrzeniach programowych i zapleczach, są pogrupowane w sektory o wielkości określonej stosownymi przepisami ochrony przeciwpożarowej (w Polsce przepisy warunkują maksymalną wielkość 2500 m²), a ich oddzielenie pożarowe wypełniają ciągi komunikacyjne, z czego część to utwardzone, główne trakty, które pełnią rolę dróg zbiorczych i często prowadzą do przestrzeni o innych, ważnych dla zlotu funkcjach. Poza terenami mieszkalnymi funkcjonuje też przestrzeń rynku – centrum zlotowego miasta tymczasowego, w której analogicznie do miast, nagromadzone są funkcje o szczególnym znaczeniu – także symbolicznie. Ta przestrzeń stanowi również wizytówkę zlotu *Jamboree*. To właśnie w tym jego fragmencie zebranych jest większość obiektów o formie bardziej reprezentacyjnej od – w pewnej mierze referencyjnego dla zlotu – „typowego” namiotu mieszkalnego. Przestrzeń ta wybija się w panoramie zlotowego miasta tymczasowego. Jeszcze jednym typem jest przestrzeń programowa – służąca zajęciom edukacyjnym. Jest ona o wiele mniej regularna, bowiem istotnym czynnikiem wpływającym na ukształtowanie jest charakter poszczególnych spotkań. Część z nich wymaga otwartej przestrzeni z dala od zgiełku, część zaś stanowią względnie ciche i niekolidujące wykłady oraz prelekcje – spektrum potrzeb jest szerokie.

Wszystkie te główne strefy oraz szereg mniejszych, także obecnych na terenie (takich jak zaplecza, magazyny czy też tzw. sztab), oparte są na siatce infrastrukturalnej tworzącej szkielet funkcjonalny przestrzeni zlotów. Stanowią ją drogi oraz instalacje: wodociągowa, kanalizacyjna, energetyczna i telekomunikacyjna. Wszystkie one w niemały sposób wpływają na ukształtowanie przestrzenne zlotowego miasta tymczasowego, zapewniając w nim możliwość funkcjonowania kilkunastu tysięcy ludzi, jak w przypadku zlotu ZHP *Gdańsk 2018*, a w przypadkach *World Scout Jamboree* – nawet kilkudziesięciu tysięcy.

Orientacja w przestrzeni dla tak dużej liczby uczestników pozostaje jednym z bardziej istotnych wyzwań dla projektantów zlotowego miasta tymczasowego. Gromadzi ono bowiem dość szczególną grupę ludzi, w specyficznych warunkach, które dla części uczestników mogą stanowić dodatkową trudność w odnalezieniu się w przestrzeni i szerzej – w poczuciu bezpieczeństwa. Autor pracy pisał o tym w raporcie ewaluacyjnym dotyczącym proponowanych lokalizacji Światowego *Jamboree* Skautowego w Polsce w 2023 r., opracowanym na potrzeby wyboru lokalizacji do kandydatury:

„Specyfiką przestrzeni *Jamboree* jest znaczne nagromadzenie ludzi na stosunkowo małym terenie i na dość krótki czas. Projektowane miasteczko będzie relatywnie zagęszczone i nasycone różnymi przeplecionymi ze sobą funkcjami. Orientacja wśród nich może stanowić dla nieobytych z tą przestrzenią ludzi spore wyzwanie. Co więcej, ci w większości młodzi ludzie pochodzący będą z różnych kultur, a nawet z różnych kręgów kulturowych – co nie pozostaje bez wpływu na percepcję otaczającego ich środowiska. Nie bez znaczenia jest też kwestia języka –

jako narzędzia orientacji w przestrzeni, czytania znaków, wskazówek. W przypadku *Jamboree* uczestnicy posługują się wieloma językami opartymi niekiedy na różnych systemach znaków i pomimo, że funkcjonować będą języki oficjalne, nie można pominąć zagadnienia potencjalnej niezrozumiałości systemów orientacji i nawigacji opartych na języku¹⁷⁶.

Projektowany dla zlotów międzynarodowych system oznakowania przestrzeni oparty jest głównie na opracowywanych piktogramach, które dodatkowo są zgodne ze schematem kolorystycznym poszczególnych stref – dzięki temu następuje wzmocnienie przekazu informacji o przestrzeni. Nośniki tego systemu przybierają różne wielkości, formy (także rzeźbiarskie) i mogą stanowić interesujące mikro-dominanty lub punkty węzłowe – stosując terminologię zaproponowaną przez Wejcherta (1974) oraz Lyncha (2011). Najczęściej jednak są to kilkumetrowe pylony, widoczne z daleka ponad głowami ewentualnych tłumów. Uzupełnienie stanowią różnego typu drogowaskazy, tablice informacyjne itp. Niemniej, nośniki z oznakowaniem stanowią jedynie podporę w orientacji w przestrzeni, która sama, poprzez swój możliwie czytelny i spójny kształt, ma pozwalać na odnalezienie drogi do celu.

Struktura urbanistyczna zlotowych miast tymczasowych wykorzystuje bogaty wachlarz możliwości i elementów kompozycji urbanistycznej, zaczerpniętych spośród rozwiązań stosowanych w miastach „trwałych”. Można je odnaleźć w projekcie zagospodarowania terenu każdego zlotu skautowego, w mniejszym lub większym natężeniu. Zazwyczaj tworzą kompozycyjną całość, która ma być zrozumiała i łatwa do zapamiętania dla uczestników. Kształty tych kompozycji znacznie się różnią pomiędzy zlotami, jednak pomimo tych różnic, można odnaleźć w nich szereg klasycznych wzorców urbanistycznych. Wzorce te zostały opisane w poprzednim rozdziale, w którym autor dokonał ich syntezy na podstawie literatury. Występowania tychże dowodzi analiza wybranych skautowych zlotów *Jamboree*, zawarta w kolejnym rozdziale.

¹⁷⁶ Fragment ze wstępu Oskara Amiri zat. *Tymczasowe miasto – percepcja i orientacja przestrzenna* do raportu wewnętrznego ZHP w 2014 r.: *Lokalizacja krajowa XXV Światowego Jamboree Skautowego i Imprez Poprzedzających. Raport Ewaluacyjny. Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2014.*

Plansza 39. Fragment przestrzeni zlotu ZHP *Gdańsk 2018*¹⁷⁷

4.6. Oddolne praktyki przestrzenne na skautowych zlotach *Jamboree*

Uczestnicy zlotów powszechnie stosują różnego rodzaju oddolne zabiegi przestrzenne, mające na celu zaznaczenie swojej przynależności do danego obszaru, czy też jego wyłączność na ich użytek. Są to zarówno flagi krajów lub regionów, z których pochodzą, jak i konstrukcje – najczęściej drewniane – bram swoich „podbozów”, które stanowią symboliczną granicę ich przestrzeni. Zdarza się też, że uczestnicy przenoszą ruchome elementy małej architektury, takie jak ławki, tam, gdzie się im bardziej w danym momencie przydają – w zacienione miejsce w ciągu dnia, w okolicy wejść do marketów spożywczych podczas przerw obiadowych, czy w oddalone miejsca wieczorami, gdzie wspólnie grają na instrumentach muzycznych i śpiewają piosenki. Dla różnych grup będą to różne miejsca, więc w kolejne dni można napotkać zgrupowania ławek w innych częściach zlotowego miasta tymczasowego, niekiedy dość zaskakujących i nieoczywistych. Takie praktyki sprawiają, że przestrzeń zlotowego miasta tymczasowego staje się dynamiczna, wielokrotnie się zmienia. Niektóre z zachowań skautów na zlotach przypominają te opisane m.in. przez Krajewskiego (2012: 337), gdzie uczestnicy – aktorzy przestrzeni – ingerują w przestrzeń wspólną, nie zawsze tę ingerencję konsultując. Dzieje się tak m.in. w sytuacjach, w których przestrzeń przekazana przez organizatorów nie spełnia oczekiwań uczestników i dokonują oni pewnych modyfikacji – czasem trzymając się

¹⁷⁷ ©ZHP

odgórnych wytycznych, czasem nie. I tak np. dość rozpowszechnioną formą oddolnych działań wobec przestrzeni podczas zlotu ZHP *Gdańsk 2018* była zamiana 6 sąsiadujących w ramach jednej strefy pożarowej *unitów* mieszkalnych w jeden duży – ściśnięcie przestrzeni mieszkalnych pozwoliło wytworzyć centralną, większą przestrzeń wspólną. W tych wytworzonych „lukach” uczestnicy stawiali duże obiekty – zadaszenia, jadalnie, a w jednym przypadku nawet basen. Było to o tyle możliwe, że na omawianym zlocie grupy pochodzące z danego województwa (Chorągwie ZHP) były lokowane w jednym miejscu, zajmując ilość *unitów* odpowiadającą swojej liczebności. Mogły dzięki temu zarządzać przydzieloną im przestrzenią w sposób zdecydowanie bardziej swobodny. Organizatorzy zlotu ZHP *Gdańsk 2018*, w tym autor tej pracy, nie korygowali takich zmian, o ile mieściły się w ramach przepisów pożarowych oraz szeroko rozumianych stosunków dobrosąsiedzkich.

Plansza 40. Przykład przestrzeni tworzonej oddolnie przez harcerzy – zlot ZHP *Gdańsk 2018*¹⁷⁸

Do pewnego stopnia także uniformizacja wyposażenia niektórych kontyngentów, których większe fragmenty zgromadzone są obok siebie, jest symbolicznym oznaczeniem przynależności terenu. Jest to zwłaszcza czytelne w przypadku bardziej licznych reprezentacji na dużych, światowych zlotach (głównie uczestnicy z Wielkiej Brytanii i USA). Może się to przejawiać na przykład w wyróżniających się na tle sąsiadów, zgrupowanych obok siebie kilkudziesięciu jednakowych namiotach. Choć trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że kwestia

¹⁷⁸ ©ZHP, fot. Arkadiusz Wydro

takich elementów wyposażenia, jak namioty, nie jest wyborem pojedynczych skautów czy też małych ich grup, lecz jest to odgórnie narzucony wybór zarządu danego kontyngentu. Stąd też zjawisko widoczności elementów związanych z tożsamością grup skautów ma inny charakter. Bywa jednak, że w ramach większych kontyngentów pojawiają się oznaki regionalizmu i te można już zakwalifikować do omawianych w tym punkcie zjawisk. Są to czasami flagi z herbami miast i regionów lub charakterystyczne dla nich „wizytówki”. Zdarza się też spotkać, jako dodatek do ubioru, elementy tradycyjne dla miejsca pochodzenia skautów, takie jak na przykład szkocki kilt. Prawdopodobnym źródłem tego zwyczaju jest, popularny w skautingu, sposób wizualnego zaznaczania przynależności do konkretnego środowiska (regionu, miasta, drużyny), wyrażanej m.in. za pomocą elementów ubioru. Nagromadzenie tych elementów wzmacnia widoczność pewnej grupy, reprezentującej większy lub mniejszy region, w danym fragmencie zlotu. W przypadku, kiedy tych oznak przynależności jest w danym miejscu dużo, przestrzeń staje się niejako zawłaszczona przez grupę¹⁷⁹.

Plansza 41. Zdjęcie ze zlotu *World Scout Jamboree* w Japonii – nagromadzenie identycznych namiotów buduje wizualnie „przynależność” terenu do danej grupy – jednego z tzw. kontyngentów¹⁸⁰

¹⁷⁹ Być może ma to także wpływ percepcyjny na inne, okoliczne grupy skautów, jednak autor nie badał zależności pomiędzy grupami skautowymi.

¹⁸⁰ Fot. autor

4.7. Skautowe zloty *Jamboree* jako miasta tymczasowe

Ostatnim i zarazem najważniejszym fragmentem tej części wywodu jest porównanie szeroko opisanych powyżej skautowych zlotów *Jamboree* z miastami „trwałymi”. Celem tego porównania jest uzasadnienie tezy o zaliczeniu skautowych zlotów *Jamboree* do grupy miast tymczasowych jako szczególnej formy miast. Aby tego dokonać, została przywołana lista cech miast – jako że miasta tymczasowe posiadają cechy miejskie, co zostało wykazane w rozdziale drugim. Lista, która została opracowana na podstawie literatury i przedstawiona w punkcie 3. drugiego rozdziału, stanowi jedynie narzędzie analityczne, a nie cel tej pracy. Stąd też jest z całą pewnością listą otwartą. Przywołane cechy miast zostały poddane analizie z uwzględnieniem specyfiki skautowych zlotów *Jamboree* i przy dokonaniu pewnych uogólnień tam, gdzie było to konieczne.

4.7.1. Stratyfikacja przestrzenna a stratyfikacja społeczna

Specyficzną formą stratyfikacji społecznej na skautowych zlotach *Jamboree* jest hierarchia wewnątrz samego skautingu (organizacja w drużyny prowadzone przez liderów), oraz ta będąca następstwem podziału ról i obowiązków, wynikających z organizacji wydarzenia (różnego typu funkcje organizacyjne, zgrupowane tematycznie). Przyjmując tę specyfikę zlotów i przenosząc ją na projekt zagospodarowania terenu, odnajdujemy czytelne powiązanie pomiędzy różnymi funkcjami pełnionymi w skautingu i przy organizacji zlotu – a charakterem przestrzeni, która jest im przeznaczona. Dla przykładu, warunki do funkcjonowania kadry zlotu (IST – *International Service Team*) są dalece inne od zapewnianych uczestnikom. Nie ma właściwie regulacji dotyczących wielkości przestrzeni na takiej zasadzie, na jakiej odgórnie definiowany jest *unit* mieszkalny. Nie są również dostarczane namioty-jadalnie dla każdej określonej liczby ludzi; nie jest wydawane drewno na budowę jakichkolwiek elementów ozdobnych czy symbolicznych. Nawet jeżeli ktoś chciałaby zaznaczyć swoją tożsamość, na przykład poprzez zawieszenie flagi kraju, z którego pochodzi lub z którym się identyfikuje, pozostaje to w jego indywidualnym zakresie. Jest to inicjatywa całkowicie oddolna, wychodząca od samych uczestników – jednostek lub grup – a nie pilotowana przez jakiegokolwiek osoby decyzyjne.

Plansza 42. Przykład zaznaczenia przynależności terenu – zlot ZHP *Gdańsk 2018*¹⁸¹

4.7.2. Władza świecka a religijna

Połączenie władzy świeckiej i religijnej, cecha specyficzna dla miast, mogłaby być odnaleziona w strukturze organizacyjnej zlotów, jeżeliby przyjąć rozumienie „władzy świeckiej” jako grupy, zespołu organizatorów wydarzenia, a „władzy religijnej” jako osób związanych i odpowiedzialnych za warstwę symboliczną, która zawsze jest obecna na wydarzeniach skautowych. W przypadku tej drugiej, trudniej jest mówić o jakichś konkretnych jednostkach, jako że w większości przypadków osoby odpowiedzialne za warstwę symboliczną – a zatem niejako stojące za nią – są tymi samymi osobami, które organizują całość wydarzenia. Specyficznym przypadkiem, a może i wyjątkiem, jest sytuacja, kiedy organizatorzy podzlecają tę pracę osobom trzecim – w większym lub mniejszym zakresie. Stąd, gdyby przyjąć, że jeden zespół organizatorów, względnie zamknięty i zdefiniowany¹⁸², odpowiedzialny jest zarówno za program związany z symboliką (której odbiorcami są uczestnicy), jak i za kodyfikację i egzekucję zasad funkcjonowania zlotowego miasta tymczasowego, można by przyrównać tę sytuację do przywołanej tu cechy miasta. O ile bowiem rolę organizatorów skautowych zlotów *Jamboree* można przyrównać do władzy świeckiej, to tradycyjnie rozumiana władza religijna nie występuje.

¹⁸¹ ©ZHP, fot. Weronika Małachowska

¹⁸² Podczas skautowych zlotów *Jamboree* funkcjonuje czytelny podział na uczestników i organizatorów.

Plansza 43. Scena podczas *World Scout Jamboree* w Japonii¹⁸³

4.7.3. Wielkość

Większość skautowych zlotów *Jamboree* ma skalę, która ilością ludzi dorównuje małym miastom. Przeważnie jest to kilkunasto- lub kilkudziesięciotysięczne wydarzenie. Oczywiście na świecie istniało i istnieje bardzo wiele ośrodków miejskich o dalece większej, wręcz nieporównywalnej skali, ale z drugiej strony jest również niezliczona ilość miast mniejszych, bądź o podobnej liczbie mieszkańców. Wielkość należałoby więc interpretować odwołując się do historii powstania miast, a tutaj oznaczała ona wejście na nowy poziom skali, agregując pod jedną, scentralizowaną kontrolą niespotykaną wcześniej liczbę ludzi zgromadzonych do tej pory w mniejszych osadach. W tym rozumieniu, gdyby zestawić dla porównania tradycyjne obozy i biwaki skautowe, realizowane w ramach jednego lub kilku bliskich sobie i znanych środowisk (gromadzących przeważnie nie więcej niż kilkadziesiąt osób), z wydarzeniem, jakim jest światowy zlot skautów, można z całą pewnością mówić o wielkości zlotów *Jamboree*. W świecie skautowym i w skali występujących tam wydarzeń zloty *Jamboree* są zlotami wielkimi. Ale tylko dlatego, że jest w nich perspektywa tego, co mniejsze (np. przywoływanych *unitów*). Bez skali tego, co mniejsze nie ma wielkości, bo nie dochodzi do zgrupowania, połączenia pewnych jednostek przestrzennych. To nie liczba ludzi jest tutaj kluczowa, lecz ich rozdział na

¹⁸³ Fot. autor

mniejsze elementy, które następnie są kumulowane do większych, składających się na ogrom całego skautowego zlotu *Jamboree*.

Plansza 44. Zlot ZHP *Gdańsk* 2018 z lotu ptaka¹⁸⁴

4.7.4. Gęstość struktury

Gęstość skautowych zlotów *Jamboree*, rozumiana zgodnie z tym, co autor opisał w rozdziale drugim, jest ich powszechną cechą. Jest ona z jednej strony determinowana kosztami budowy tymczasowej infrastruktury, co w budżecie zlotu jest pozycją istotną (jeżeli nie dominującą), a z drugiej strony – potrzebami uczestników i organizatorów. Niemalże znaczenie ma też kwestia funkcjonalności poszczególnych obiektów. Część z nich pełni bowiem rolę, których sprawne i skuteczne przeprowadzenie wymaga względnego spokoju i ciszy, część z kolei stanowią zajęcia, czy też wydarzenia, generujące gwar i hałas. W projektowaniu zagospodarowania terenu zlotu uwzględnia się lokalizacje względem obiektów o różnych poziomach generowanego hałasu oraz obiektów, które wymagają spokojnego otoczenia. Nie jest to zadaniem łatwym, bowiem na starcie pojawiają się sprzeczne ze sobą wymagania, które trzeba pogodzić, i to w sposób, który pozwoli na zachowanie jakości przestrzeni urbanistycznej. Z jednej strony, wiele osób i instytucji oczekuje jak największej przestrzeni na swój użytek, także po to, żeby oddzielić się od innych. Ilość dostępnej przestrzeni jest kojarzona z prestiżem. Z drugiej strony jest, wspomniana już, infrastruktura – każde rozsuniecie obiektów pomiędzy sobą o dodatkowy metr kumuluje się (z uwagi na ich łączną ilość), wymaga całkowitego przedłużenia potrzebnych instalacji energetycznych o setki

¹⁸⁴ ©ZHP

metrów. Do tego należy doliczyć zwiększony nakład pracy, związany z ich poprowadzeniem, co dodatkowo podnosi koszty. Z perspektywy kosztów organizacji skautowych zlotów *Jamboree*, gęstość struktury i rozmieszczenia jego funkcji jest korzystna.

Niemale znaczenie ma też zachowanie w całości zlotowego miasta tymczasowego dystansów pieszych. Uczestnicy poruszający się pomiędzy strefami funkcjonalnymi, co wynika bezpośrednio z organizacji ich planu dnia, muszą być w stanie pokonać te odległości w miarę komfortowo oraz w racjonalnym czasie. Zwłaszcza, że zdecydowana większość uczestników – a właściwie wszyscy poza liderami zastępów – to młodzież w wieku 14–17 lat, dla której należy przyjąć inne niż dla dorosłych wymogi. Nie można też zapomnieć o funkcjonalności przestrzeni, im dalej bowiem będą odsunięte od siebie strefy mieszkalne i przestrzeni publicznej, tym mniej osób prawdopodobnie zdecyduje się na odwiedzenie tych drugich, na czym straci żywotność całego zlotowego miasta tymczasowego.

Największym wyzwaniem w aspekcie dobrania odpowiedniej gęstości rozmieszczenia obiektów jest organizacja przestrzeni wewnątrz stref programowych, które składają się głównie z bardzo dużej ilości niewielkich namiotów zajęciowych. Każdy z nich generuje pewien poziom hałasu – zależnie od prowadzonych zajęć – i jest otoczony przez wiele podobnych; wszystkie one funkcjonują w tym samym czasie, co dodatkowo komplikuje sytuację. Jeden moduł programowy – a na terenie zlotu jest ich kilka, plus kilka dodatkowych poza jego granicami – składa się z kilkudziesięciu, lub nawet ponad stu takich namiotów, nie licząc do tego namiotów zaplecza, biura, recepcji itp. Zadanie to jest rozpatrywane za każdym razem indywidualnie, na podstawie specyfiki planowanego programu oraz możliwości, jakie daje teren. Na obszarze skautowych zlotów *Jamboree*, w sposób analogiczny do miast „trwałych”, opłaca się z wielu względów zachować względną gęstość struktury, zapewniając jednak podstawową funkcjonalność ich przestrzeni.

Plansza 45. Przestrzeń mieszkalna na terenie *Søndersborg Jamboree*¹⁸⁵

4.7.5. Ład przestrzenny

W rozdziale drugim autor podał rozumienie ładu przestrzennego jako uporządkowanie, regularność pewnych fizycznych rozwiązań przestrzennych, stałość i powtarzalność elementów kompozycji urbanistycznej. Jest to cecha miast, którą można zaobserwować również w zagospodarowaniu terenu skautowych zlotów *Jamboree*¹⁸⁶. Dzieje się tak pomimo tego, że przestrzeń zlotów jest w dużej mierze wypadkową lokalnych warunków terenowych, do których się dopasowuje. Elementy tego porządku są widoczne w różnej skali – niekiedy jest to wewnątrz danej strefy zlotu – np. przestrzeni wspólnej czy mieszkalnej, a czasem w skali całego zlotowego miasta tymczasowego, jeżeli jest podporządkowany pewnej idei kompozycyjnej. Czasem obserwujemy różne porządki przestrzenne w skali całego zlotu, względem tych obecnych w jego poszczególnych fragmentach. Niemniej, zjawisko występowania porządku urbanistycznego¹⁸⁷ jest w zasadzie powszechne, jakkolwiek różnią się pomiędzy sobą jego przykłady – co być może jest zabiegiem celowym, jako że niektóre

¹⁸⁵ Fot. autor

¹⁸⁶ Szerzej autor pisze o tym w kolejnym rozdziale, gdzie prezentuje szereg przykładów historycznych skautowych zlotów *Jamboree* i wykazuje nań obecność klasycznych wzorców urbanistycznych.

¹⁸⁷ Niezależnie od różnej oceny stanu ładu przestrzennego.

projekty zagospodarowania terenu zlotów *Jamboree* dorównują syntetycznością kompozycjom miast idealnych¹⁸⁸. Powtarzalna forma kwartałów, spiętrzenie struktury zlotów w formie otwartych przestrzeni centralnych (placów, rynku), czy choćby regularność i konsekwencja w stosowaniu układu ulic – te wszystkie elementy, obecne w zagospodarowaniu terenu skautowych zlotów *Jamboree* tworzą ład przestrzenny. Nie wszystkie elementy regularności wynikają jednak wprost z zaprojektowanej kompozycji przestrzennej. Część z nich może być odpowiedzią na konieczność spełnienia wymagań dotyczących bezpieczeństwa – w przypadku namiotowych miast tymczasowych w Polsce będzie to m.in. zgrupowanie namiotów na działce konkretnej wielkości, oddzielone pasami pożarowymi oraz narzucona przepisami odległość od drogi pożarowej, co warunkuje pewną regularność układu. Ale i to jest analogią do miast „trwałych”, bowiem wiele elementów kształtujących całościowy porządek urbanistyczny ma rodowód czysto funkcjonalny – m.in. plac będący punktem wymiany na skrzyżowaniu dróg, czy ulice tworzące kwartały, który to układ zapewnia optymalne proporcje pomiędzy wykorzystaniem przestrzeni pod zabudowę a jej dostępnością z wykorzystaniem sieci dróg. Niezależnie z czego wynika ich zastosowanie, są one obecne zarówno w przestrzeni miast „trwałych”, jak i miast tymczasowych.

Plansza 46. Przestrzeń zlotu ZHP *Gdańsk 2018*¹⁸⁹

¹⁸⁸ Dobrą tego ilustracją jest zestawienie włoskiej Palmanovy ze zlotami *World Scout Jamboree* w Chile (1998–1999) czy w Tajlandii (2002–2003).

¹⁸⁹ ©ZHP, fot. Matylda Hojnor

4.7.6. Środowisko społeczne

Środowisko społeczne skautowych zlotów *Jamboree* wynika wprost ze specyfiki funkcjonowania skautingu. W tym ruchu społecznym obowiązuje dość ścisła hierarchia, zakładająca podział na skautów, liderów, osoby działające na szczeblu krajowych lub regionalnych organizacji itd. Jest to hierarchia typowa dla organizacji bądź instytucji działającej w skali kraju i mającej swoje regionalne struktury, sięgające aż do poziomu zastępu czy drużyny. Jest to o tyle zrozumiałe, że organizacje skautowe w poszczególnych krajach liczą niekiedy setki tysięcy czy wręcz miliony członków, i taki podział jest konieczny ze względów czysto praktycznych. Hierarchia ta jest częściowo przenoszona na czas trwania zlotu. Dodatkowo, na skautowych zlotach *Jamboree* funkcjonuje, poza podziałem na uczestników i organizatorów, podział na specjalizacje i role, który wynika wprost ze sposobu funkcjonowania zlotowego miasta tymczasowego i charakteru jego celów społecznych. Ludzie biorący udział w zlocie są ściśle przyporządkowani do grup podług swoich ról. Grupy te są w relacjach wzajemnych do siebie na zasadach określonych przez funkcje – np. usługowych, tj. jedna grupa zapewnia coś drugiej i jest to definiujące dla tej grupy. Część z grup ma pewne ograniczenia co do przyjmowanych członków – dotyczące ich kwalifikacji, ale też ograniczenia ilościowe w ogólności. To również stanowi analogię do środowiska społecznego w miastach „trwałych”, które w pewnej części składa się z grup względnie zamkniętych (choć również z otwartych). Także ten aspekt stanowi podobieństwo do miast, które powstając wytworzyły specyficzną i nową strukturę społeczną, opartą na specjalizacji pracy i zależnym od siebie podziale ról.

Plansza 47. Plaża na terenie *World Scout Jamboree* w Japonii¹⁹⁰

4.7.7. Centrum

Centrum obecne jest w zasadzie w każdym mieście trwałym, jest jego immanentną cechą. Nie inaczej ma się sprawa w skautowych zlotach *Jamboree*. Jednym z istotnych elementów, założeń dotyczących funkcjonowania skautów na zlocie jest poznawanie innych ludzi i przeżywanie z nimi przygody, jaką jest to wydarzenie. Przestrzeń wspólna stanowi dobrą oprawę dla tego typu interakcji. Rynek zlotowy, przybierający różne nazwy¹⁹¹, jest przykładem takiego miejsca, i jest to w skali zlotu właśnie obszar centrum. Gromadzi funkcje szczególne, stanowi przestrzeń wielofunkcyjną, skupia najbardziej okazałe obiekty – to wszystko uzasadnia użycie terminu „centrum”. Dostępna oferta tego miejsca przyciąga wieczorami duże grupy ludzi – zarówno uczestników, jak i organizatorów, którzy zakończyli danego dnia pracę. Nagromadzenie usług gastronomicznych oraz różnego rodzaju sklepów naturalnie zatrzymuje ludzi na dłużej i pozwala na realizowanie zachowań na wzór tzw. miejskiego stylu życia¹⁹². Zauważalna jest różnica w godzinach funkcjonowania tego obszaru, który pozostaje „żywy” nawet długo po obowiązującej podczas zlotów ciszy nocnej. Rynek zlotowy i jego okolice, jako

¹⁹⁰ Fot. autor

¹⁹¹ Przestrzeń bywa nazywana m.in. Plażą, Rynkiem, *World Scout Centre*, ale też *Port of Europe* (jak miało to miejsce w przypadku zlotu *European Jamboree 2020*).

¹⁹² Miejski styl życia, jako jeden z elementów obecny w miastach jako takich, nie jest przedmiotem pracy, stąd też autor nie rozwija tego wątku.

wizytówka całego złotowego miasta tymczasowego, są najchętniej wybieraną przestrzenią przez odwiedzających zlot gości – zarówno polityków, VIP-ów, jak i rodziny skautów. Centrum na terenie skautowych zlotów *Jamboree* przybiera różne formy i czasem nie jest zlokalizowane w obiektywnym, geograficznym środku, niemniej poprzez swój charakter wizualny i specyfikę funkcjonowania jest przestrzenią czytelnie odmienną i wyjątkową w złotowym mieście tymczasowym.

Plansza 48. Fragment przestrzeni *Knudepladsen* (centrum) zlotu *Søndersborg Jamboree*¹⁹³

4.7.8. Wymiana handlu, informacji, wiedzy

Skauci podczas zlotów dokonują wymiany na wiele sposobów. Przede wszystkim zloty *Jamboree* jako wydarzenia edukacyjne służą przekazywaniu wiedzy i umiejętności, a także ich wymianie, jako że uczestnicy uczą się również od siebie nawzajem. Przestrzenią, która temu służy są pola programowe – na i poza terenem zlotu. Drugim istotnym elementem podlegającym wymianie są informacje – należałoby je podzielić na te o charakterze organizacyjnym: odprawy, komunikaty, zarządzenia, itp. – oraz szeroko rozumiane informacje towarzyskie. Wymiana tych pierwszych następuje w ściśle określonych miejscach, rozlokowanych w różnych częściach zlotu, jednak głównie w sztabie i centrach „*subcampów*”

¹⁹³ Fot. autor

– dzielnic złotowego miasta tymczasowego. Ma też bardziej charakter formalny. Do tych przestrzeni spotkań osób o określonych rolach, głównie w formie namiotów-sal konferencyjnych, wstęp jest ściśle regulowany. Drugi rodzaj wymiany informacji ma miejsce we wszystkich przestrzeniach wspólnych, na różnych poziomach. I tak, począwszy od przestrzeni *unitu*, gdzie spotykają się zastępy przed i po całodniowym programie, centrach *subcampów*, które są wspólne dla części drużyn złotowych, aż po przestrzeń centrum, czyli miejsce szeroko rozumianej wymiany w skali całego zlotu. W przypadku centrum złotowego – rynku – dochodzi jeszcze wymiana dóbr i usług, jako że funkcjonują na nim punkty komercyjne. Ciekawym zjawiskiem w sprawie wymiany jest popularny skautowy zwyczaj wymiany chust, naszywek, flag, itp. Odbywa się on w różnych przestrzeniach wspólnych dość spontanicznie, czasem również w miejscach o zupełnie innej funkcji podstawowej. Na zlotach *Jamboree* o skali światowej, gromadzących ludzi z wielu krajów, zwyczaj ten przybiera na sile i czasem przyjmuje wręcz formę targu, gdzie uczestniczący w procesie wymiany skauci zachowują się bardzo podobnie do osób na targowiskach miejskich – przekrzykują się, licytują, szukają odpowiadających sobie „ofert”, próbują znaleźć poszukiwany przedmiot, a same przedmioty dość sprawnie są dzielone na ogólnodostępne i pospolite oraz rzadkie „okazy”.

Plansza 49. Pola programowe podczas zlotu ZHP Gdańsk 2018¹⁹⁴

¹⁹⁴ ©ZHP, fot. Piotr Rodzoch

4.7.9. Strefy

Tereny skautowych zlotów *Jamboree* są jednoznacznie podzielone na strefy o określonych funkcjach, charakterze i różnym poziomie dostępności dla osób pełniących odmienne role. Wynika to z kilku przesłanek. Jedną z podstawowych jest bezpieczeństwo i komfort nieletnich uczestników zlotu, którzy – co do zasady – potrzebują własnej przestrzeni, do której nie mają (poza liderami drużyn) dostępu osoby dorosłe, a zwłaszcza osoby spoza grona organizatorów (np. goście zlotowi). Jest to uregulowane przyjętą przez WOSM polityką „*Safe from harm*”, którą ZHP ratyfikował. Z tego właśnie powodu rozdzielone są na przykład strefy przestrzeni publicznych – w postaci choćby rynku – od stref mieszkalnych, mimo iż w wielu miastach powszechne jest mieszanie funkcji mieszkalnych z usługowymi. Część strefowania wynika także z funkcjonalności zlotowego miasta tymczasowego. Niektóre obiekty wymagają okresowego dostępu pojazdów – np. dostawy do marketów żywnościowych i większych punktów gastronomicznych, czy też serwis infrastruktury sanitarnej. Wymusza więc to ich lokalizację przy sieci dróg. Niemała ilość punktów z takim zapotrzebowaniem wpływa na ich gromadzenie wzdłuż ulic, tworząc nagromadzenie podobnych funkcji w jednym miejscu. Powoduje to „wypchnięcie” na zewnątrz przestrzeni, która nie ma takich wymagań infrastrukturalnych – dotyczy to głównie przestrzeni mieszkalnej. Można powiedzieć, że strefowanie powstałe w ten sposób jest niejako samoistne, jako że nie jest ono następstwem odgórnych decyzji, ile racjonalizacją zagospodarowania terenu. Dodatkowym argumentem za odsunięciem przestrzeni mieszkalnych od dróg i zgromadzonych wzdłuż nich funkcji – tym razem już w formie decyzji planistycznych – jest komfort spania uczestników, którzy przez cały dzień uczestniczą w angażujących fizycznie i intelektualnie zajęciach. Większość dostaw i obsługi technicznej przy użyciu pojazdów odbywa się bowiem w nocy, żeby zminimalizować ryzyko wypadku. Jeszcze jednym argumentem za strefowaniem jest łatwiejsza kontrola dostępu do miejsc, w których uczestnicy nie mogą przebywać. Jako że podstawowym „budulcem” przestrzeni skautowych zlotów *Jamboree* jest namiot, a stosowanie ogrodzeń nie jest preferowanym rozwiązaniem – z uwagi na dodatkowe koszty, ale też kwestie wizualne oraz wizerunkowe – odpowiedzią jest często wydzielenie opisanych powyżej funkcji jako osobnej strefy i fizyczne odsunięcie od siebie. Następstwem tych powodów, zarówno „technicznych”, jak i „politycznych” jest przestrzeń o czytelnym podziale na strefy funkcjonalne, co nie pozostaje bez wpływu na formę przestrzenną skautowych zlotów *Jamboree*.

Plansza 50. Oznaczenie granicy sektora na terenie zlotu ZHP *Gdańsk 2018*¹⁹⁵

4.7.10. Społeczeństwo miejskie

Skautowe zloty *Jamboree* są wydarzeniami o skali i specyfice, która pozwala stwierdzić, że uczestniczący w nich ludzie tworzą grupę, którą można by przyrównać do społeczeństwa miejskiego – jednej z zasadniczych cech miast trwałych. Już sama skala wymusza częściowe odejście od formuły wspólnotowej (*gemeinschaft*)¹⁹⁶ na rzecz formuły społeczeństwa (*gesellschaft*). Wspólnotowość zostaje zachowana jedynie na poziomie drużyny zlotowej, z którą uczestnicy spędzają tylko fragment czasu. Pojawiają się zjawiska charakterystyczne dla miast, m.in. rola „znajomych nieznanymi” (Bell et al. 2004). Skauci podczas zlotu funkcjonują w dość precyzyjnie określonym harmonogramie, spotykając regularnie i o względnie stałych porach różne osoby w tych samych miejscach. Są to np. przystanki autobusów wiozących ich na zajęcia programowe, punkty sanitarne czy markety żywieniowe. Jako że duża część funkcjonowania zlotowego miasta tymczasowego polega na zapewnianiu usług lub dostępu do infrastruktury na zasadzie agregowania drużyn w większe grupy z danego terytorium, prawdopodobne jest częste spotkanie w opisanych miejscach tych samych osób i przez to stopniowe ich zapamiętywanie i rozpoznawanie. Dodatkowo, podział ról na zlocie ma charakter wysoce specjalistyczny – osoby pełniące funkcje wymagające odpowiednich

¹⁹⁵ ©ZHP, fot. Matylida Hojnor

¹⁹⁶ Według typologii, której autorem jest Ferdinand Tönnies.

kwalifikacji, a czasem nawet licencji, wykonują jedynie tę pracę na rzecz pozostałych uczestników zlotu niejako na zasadzie „usług”. Dobrym przykładem jest opieka medyczna czy też obsługa niektórych maszyn, wymagających odpowiednich zezwoleń. Te same osoby polegają na innych w kwestii wyżywienia itd. Dzięki wytworzonemu systemowi udaje się zapewnić odpowiednie warunki funkcjonowania wszystkim osobom biorącym udział w zlocie – zarówno uczestnikom, jak i organizatorom. Ten układ, w którym wyspecjalizowane jednostki w ramach rozwiązań systemowych świadczą usługi, i polegają na usługach świadczonych przez inne jednostki, jest charakterystyczny dla miast trwałych, w których to właśnie specjalizacja pracy stała się po raz pierwszy powszechna.

4.8. Podsumowanie

Jak wynika z przeprowadzonej analizy struktury funkcjonowania skautowych zlotów *Jamboree* – posiadają one cechy charakterystyczne dla miast, wykazując podobieństwo w zakresie sposobów ich funkcjonowania oraz organizacji. Wydaje się zatem uzasadnione, aby wskazane **obozy skautowe zakładane przy okazji zlotów Jamboree zaliczyć do „miast tymczasowych” jako szczególnego przypadku miast**. Potwierdza to tym samym i ugruntowuje jedną z tez niniejszej pracy. Daje też podstawy do dalszego ich badania, właśnie jako jednego z przykładów miast tymczasowych, których typologię podano w rozdziale drugim. Co więcej, taki stan rzeczy pozwala na badanie samych miast tymczasowych poprzez badanie skautowych zlotów *Jamboree*.

Aby jednak w pełni zaliczyć skautowe zloty *Jamboree* do grupy miast tymczasowych, należy skonfrontować je z podaną definicją miast tymczasowych. Skautowe zloty *Jamboree* posiadają zarówno szczególną **funkcję czasu, jak i celu**. **Funkcją czasu** jest znany okres trwania i okres przygotowań, wraz ze szczegółowym harmonogramem¹⁹⁷. **Funkcją celu** w przypadku skautowych zlotów *Jamboree* jest samo wydarzenie – powstają one wyłącznie dla jego przeprowadzenia¹⁹⁸.

Określone warunki końca funkcjonowania są związane z wypełnieniem celu (przeprowadzone wydarzenie), lub koniecznością jego natychmiastowego przerwania (np. na wypadek nagłego załamania pogody lub innego wydarzenia zagrażającego bezpieczeństwu). Również cel, dla którego powstają zlotowe struktury przestrzenne jest czytelny i jednoznacznie określony – jest nim przeprowadzenie wydarzenia, jakim jest skautowe *Jamboree*. Ostatni element – zakończenie istnienia po dokonaniu funkcji czasu i celu ma miejsce również w przypadku skautowych zlotów *Jamboree* – miasta są dekonstruowane po zakończeniu wydarzenia. Stąd też, w świetle przyjętej definicji, skautowe zloty *Jamboree* można zaliczyć do grupy miast tymczasowych.

¹⁹⁷ Podczas pracy nad organizacją skautowych zlotów *Jamboree* autor brał udział w tworzeniu szczegółowych harmonogramów przygotowań i realizacji tychże.

¹⁹⁸ Nawet jeżeli korzystają częściowo z istniejącej infrastruktury lub infrastruktura jest budowana na rzecz tych zlotów, zostaje i służy później do innych celów.

5. KLASYCZNE WZORCE URBANISTYCZNE W „MIASTACH TYMCZASOWYCH”. WYBRANE PRZYKŁADY

5.1. Wprowadzenie

Rozdział ten obejmuje wyniki przeprowadzonych badań oraz podsumowanie zawierające wnioski badawcze. Przeprowadzonymi i opisanymi badaniami są kolejno: analiza występowania klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie wybranych skautowych zlotów *Jamboree* – miast tymczasowych, obserwacja uczestnicząca w trakcie *Jamboree* oraz kwestionariuszowe badanie percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie skautowych zlotów, przeprowadzone podczas ich trwania na uczestnikach i organizatorach. Na opisane w podsumowaniu wnioski badawcze składa się omówienie udowodnienia dwóch spośród trzech tez, zawartych w pracy – tezy II i III.

Pierwsze badanie wiązało się z rozpoznaniem występowania na mapach i planach zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* klasycznych wzorców urbanistycznych, które omówiono w rozdziale trzecim, w podziale na trzy kategorie: formy przestrzenne, przestrzenie funkcjonalne i ład przestrzenny. Analiza ta została opracowana w formie materiałów graficznych, na podkładach mapowych, których grafika została ujednolicona – przy zachowaniu treści merytorycznej – tak, by możliwym było uwypuklenie różnic wynikających z samych rozwiązań przestrzennych, zastosowanych na terenie analizowanych skautowych zlotów *Jamboree*. To pozwoliło na jakościowe opracowanie danych, tj. określenie występowania, bądź nie, poszczególnych wzorców i właściwych im natężeń oraz porównanie ich pomiędzy analizowanymi skautowymi zlotami *Jamboree*.

Drugie badanie obejmowało obserwację uczestniczącą przeprowadzoną na tych zlotach, w których autor brał udział lub które wizytował, mając swobodny dostęp do przestrzeni, a gdzie jednocześnie nie pełnił roli organizatora, w tym zwłaszcza nie projektował zagospodarowania terenu tych skautowych zlotów. Poza samym rozpoznaniem w przestrzeni klasycznych wzorców urbanistycznych, obserwacja była skupiona na ocenie aspektów praktycznych funkcjonowania zlotowych miast tymczasowych. Jej celem było także zweryfikowanie zastosowanych rozwiązań, tak, aby te zebrane doświadczenia przełożyć na projektowane przez autora tereny skautowych zlotów *Jamboree*.

Kolejnym etapem stało się przeprowadzenie badania ankietowego dotyczącego percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie skautowych zlotów *Jamboree*, przeprowadzonego podczas ich trwania, wśród uczestników i organizatorów. Badanie przeprowadzono za pomocą kwestionariusza opartego na liście klasycznych wzorców urbanistycznych oraz na pozbawionej danych identyfikujących mapie danego skautowego zlotu *Jamboree*, którego badanie dotyczyło. Badanie miało na celu określenie poziomu rozpoznawalności poszczególnych rozwiązań przestrzennych – klasycznych wzorców urbanistycznych – wśród uczestników i organizatorów samych zlotów oraz wpływu tych rozpoznanych lub nie rozpoznanych klasycznych wzorców urbanistycznych na jakość przestrzeni i jej postrzeganie. Wyniki badania dla poszczególnych skautowych zlotów *Jamboree* zostały na koniec ze sobą zestawione i porównane.

Projekty zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*, w tworzeniu których autor czynnie uczestniczył, nie zostały poddane dwóm pierwszym badaniom – analizie występowania klasycznych wzorców urbanistycznych na ich terenie, ani obserwacji uczestniczącej. Decyzja taka została podjęta z uwagi na ryzyko braku odpowiedniego poziomu obiektywności tych badań. Niemniej, na jednym ze skautowych zlotów *Jamboree*, którego zagospodarowanie terenu autor projektował, zostało przeprowadzone badanie kwestionariuszowe percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych – miało to miejsce podczas zlotu ZHP *Gdańsk 2018*. Pozostałe zloty odbyły się albo zanim skryształizowała się tematyka prowadzonych badań (jak w przypadku *Central European Jamboree 2016*), albo nie doszły do skutku – *European Jamboree 2020* oraz *World Scout Jamboree 2023*. Projektując zagospodarowanie terenu skautowych zlotów *Jamboree* sprawdzano w praktyce zasadność niektórych rozwiązań przestrzennych i kompozycyjnych. Własne prace projektowe zostały zawarte w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy z uwagi na ich wpływ na walor aplikacyjny – zdobyte w ten sposób doświadczenia przełożyły się bowiem bezpośrednio na określone rekomendacje i wytyczne.

W podsumowaniu tego rozdziału zebrano i omówiono wyniki przeprowadzonych badań oraz odniesiono je do tez pracy. Opisano udowodnienie przeprowadzoną analizą klasycznych wzorców urbanistycznych oraz obserwacją uczestniczącą tezy II oraz częściowe udowodnienie badaniami kwestionariuszowymi tezy III.

Dobór wszystkich omówionych w dysertacji przykładów skautowych zlotów *Jamboree* oraz uzasadnienie ich wyboru zostały przedstawione we wstępie niniejszej pracy. Poniżej przytoczona tabela zawiera zestawienie omówionych w niniejszym rozdziale przykładów wraz ze wskazaniem zastosowania poszczególnych metod badawczych.

Miejsce	Rok	Analiza występowania klasycznych wzorców urbanistycznych	Obserwacja uczestnicząca	Badanie percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych
Gödöllő, Węgry	1933	•		
Moisson, Francja	1947	•		
Lillehammer, Norwegia	1975	•		
Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia	1995	•		
Hacienda Picarquín, Mostazal, Chile	1998–1999	•		
Sattahip, Chon Buri, Tajlandia	2002–2003	•		
Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania	2007	•		
Rinkaby, Szwecja	2011	•		
Kirarahama, Japonia	2015	•	•	
Sønderborg, Dania	2017	•	•	•
Gdańsk, Polska	2018			•

Tabela 6. Lista badanych skautowych zlotów *Jamboree* wraz ze wskazaniem narzędzi badawczych

5.2. Analiza klasycznych wzorców urbanistycznych w projektach zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*

Do badania występowania klasycznych wzorców urbanistycznych w zagospodarowaniu terenu skautowych zlotów *Jamboree* zostało wybranych 10 projektów. Główne źródło materiałów wykorzystanych w rozprawie stanowił projekt kandydatury Polski do organizacji Światowego *Jamboree* Skautowego w 2023 r. oraz prace nad zlotem ZHP *Gdańsk 2018*.

Pierwszym w kolejności chronologicznej badania był zlot w Gödöllő na Węgrzech, który odbył się w 1933 r., a ostatnim *Sønderborg Jamboree* w Danii w 2017 r. Analizowane wydarzenia pokrywają również szerokie spektrum przestrzenne – Europę, Azję i Amerykę Południową. Praca nie zawiera analizy przykładów skautowych zlotów *Jamboree* pomiędzy latami 1951 (*World Scout Jamboree* w Bad Ischl & Salzkammergut w Austrii) a 1971 (*World Scout Jamboree* w Fujinomiya w Japonii) oraz pomiędzy latami 1983¹⁹⁹ (*World Scout Jamboree* w Kananaskis County w Kanadzie) a 1991 (*World Scout Jamboree* w Söraksan, Kangwon w Korei Południowej) – z uwagi na ograniczoną dostępność materiałów graficznych dla tych wydarzeń. Skautowe zloty *Jamboree* zostały przedstawione w porządku czasowym od najdawniejszego (1933 r.), do najnowszego (2017 r.), z pominięciem brakujących edycji. Każdy z analizowanych przykładów został przedstawiony w postaci trzech plansz graficznych. Pierwsza plansza zawiera oryginalny plan zagospodarowania terenu zlotu, bez wprowadzania żadnych zmian ani oznaczania na nim wzorców urbanistycznych²⁰⁰. Drugą planszę w każdym z opracowywanych przykładów stanowi plan zagospodarowania terenu danego skautowego zlotu *Jamboree*, dostosowany graficznie do wspólnego dla wszystkich przypadków standardu²⁰¹. Ujednolicenie to ma na celu ułatwienie porównania pomiędzy poszczególnymi przykładami skautowych zlotów *Jamboree*, poprzez zniwelowanie różnic w ich graficznym sposobie przedstawienia. Trzecią i ostatnią planszą dla każdego z przywołanych zlotów jest ujednolicony plan z naniesionymi oznaczeniami występujących klasycznych wzorców urbanistycznych. Wzorce te zostały naniesione na podstawie listy, opracowanej na bazie literatury i omówionej w rozdziale trzecim. Numeracja oznaczonych na planach wzorców jest stała i pozwala na sprawne zestawianie ich występowania pomiędzy różnymi edycjami skautowych zlotów *Jamboree*. Dzięki ujednoliceniu map podkładowych i zastosowaniu jednego, wspólnego systemu oznaczenia wzorców, dane wykazywane na planach skautowych zlotów *Jamboree* są czytelne i ułatwiają weryfikację założonej tezy. Każdy z opisanych poniżej przykładów został również omówiony w aspekcie kształtu przestrzeni urbanistycznej, jako że

¹⁹⁹ *World Scout Jamboree 1979*, które miało się odbyć w Iranie, zostało odwołane.

²⁰⁰ W tym miejscu należy zwrócić uwagę na różną jakość materiałów źródłowych, tak jak różne jest ich pochodzenie czy pierwotne przeznaczenie. Część z materiałów, które udało się uzyskać, stanowią bowiem plany robocze w wersji elektronicznej, przystosowanej do programów grafiki wektorowej, podczas gdy część stanowią materiały graficzne udostępniane uczestnikom skautowych zlotów *Jamboree* w formie uproszczonych map, lub też publikowane na stronach internetowych samych wydarzeń jako materiały informacyjne. Istotne też jest to, że na przestrzeni czasu, wraz z cyfryzacją procesu projektowego, zmienił się charakter opracowywanych materiałów i stopień ich dokładności.

²⁰¹ W większości przypadków sprowadzało się to do zapisu obrazu w czerni i bieli, zmianie jego kontrastu oraz pozbawienia go elementów opisowych. Miało to na celu wydobycie na pierwszy plan kształtu przestrzeni zlotu.

tworzone na przestrzeni lat projekty zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* wykazują znaczną różnorodność.

Na zbiór skautowych zlotów badanych metodą graficznej analizy materiałów kartograficznych – analizy występowania klasycznych wzorców urbanistycznych w miastach tymczasowych, składają się następujące skautowe zloty *Jamboree*:

- Gödöllő, Węgry – 4th *World Scout Jamboree*,
- Moisson, Francja – 6th *World Scout Jamboree*,
- Lillehammer, Norwegia – 14th *World Scout Jamboree*,
- Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia – 18th *World Scout Jamboree*,
- Hacienda Picarquín, Mostazal, Chile – 19th *World Scout Jamboree*,
- Sattahip, Chon Buri, Tajlandia – 20th *World Scout Jamboree*,
- Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania – 21st *World Scout Jamboree*,
- Rinkaby, Szwecja – 22nd *World Scout Jamboree*,
- Kirarahama, Japonia – 23rd *World Scout Jamboree*,
- Sønderborg, Dania – *Sønderborg Jamboree*.

Powyższe skautowe zloty *Jamboree* zostały poddane analizie pod kątem występowania klasycznych wzorców urbanistycznych, szerzej opisanych w rozdziale trzecim. Zgodnie z podaną tam definicją, **klasyczne wzorce urbanistyczne to powtarzalne, ale nie jednakowe fizyczne formy-elementy i rozwiązania przestrzenne, występujące w różnym natężeniu w miastach europejskiego kręgu kulturowego, które tworzą i składają się na całościową kompozycję urbanistyczną tych miast.**

Jak opisano w przywołanym rozdziale, klasyczne wzorce urbanistyczne dzielą się na trzy grupy: form przestrzennych (kwartał, ulica, plac, rynek/śródmieście/centrum); przestrzeni funkcjonalnych (przestrzeń sakralna, przestrzeń władzy, przestrzeń spektaklu, przestrzeń spotkań) oraz ład przestrzennego (oś kompozycyjna, ciągłość struktury, granice, zwartość, porządek geometryczny). Dla lepszej czytelności wyników badań, na planszach poszczególne wzorce oznaczono symbolami, wg poniższego schematu²⁰².

²⁰² Dodatkowo przy każdej planszy zawierającej wyniki badań umieszczono legendę.

Formy przestrzenne:

Kwartal – „1”

Ulica – „2”

Plac – „3”

Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

Przestrzeń sakralna – „A”

Przestrzeń władzy – „B”

Przestrzeń spektaklu – „C”

Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

Oś kompozycyjna – „I”

Ciągłość struktury – „II”

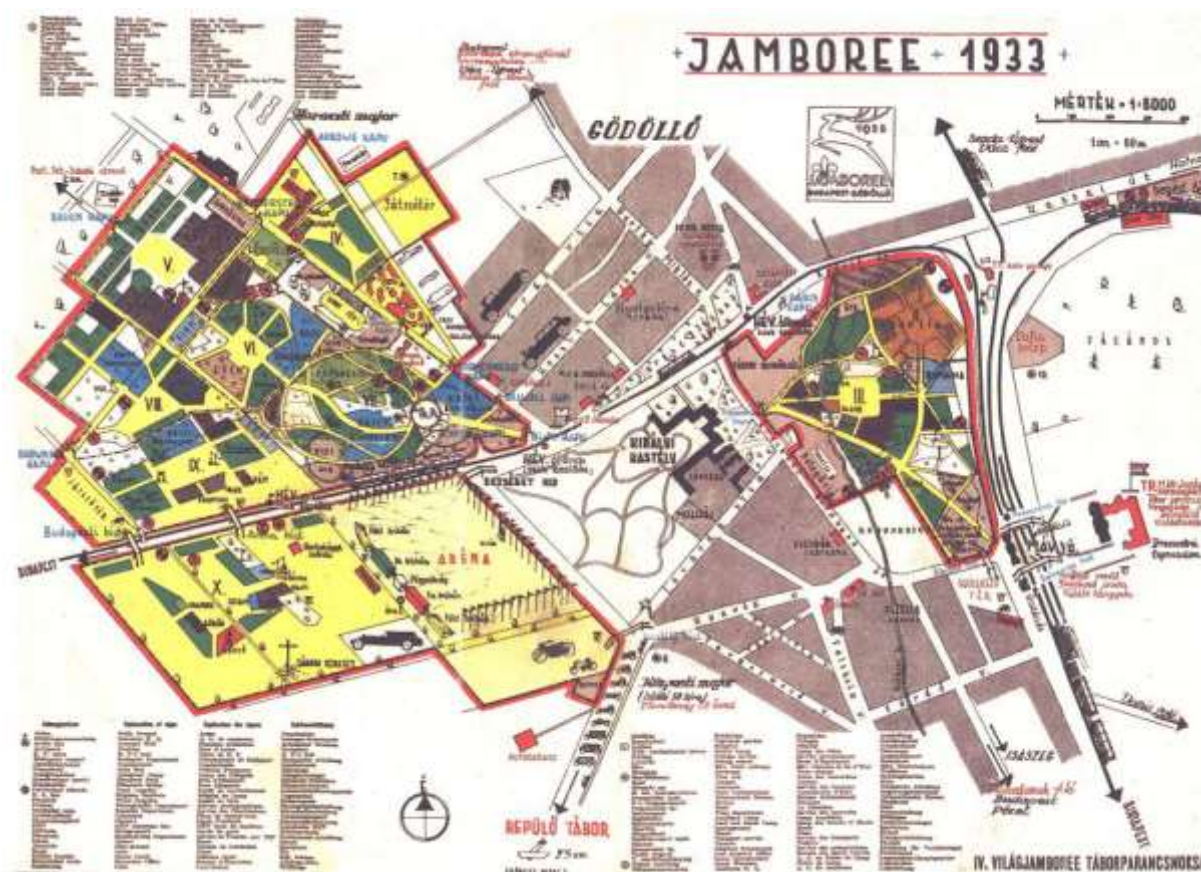
Granice – „III”

Zwartość – „IV”

Porządek geometryczny – „V”

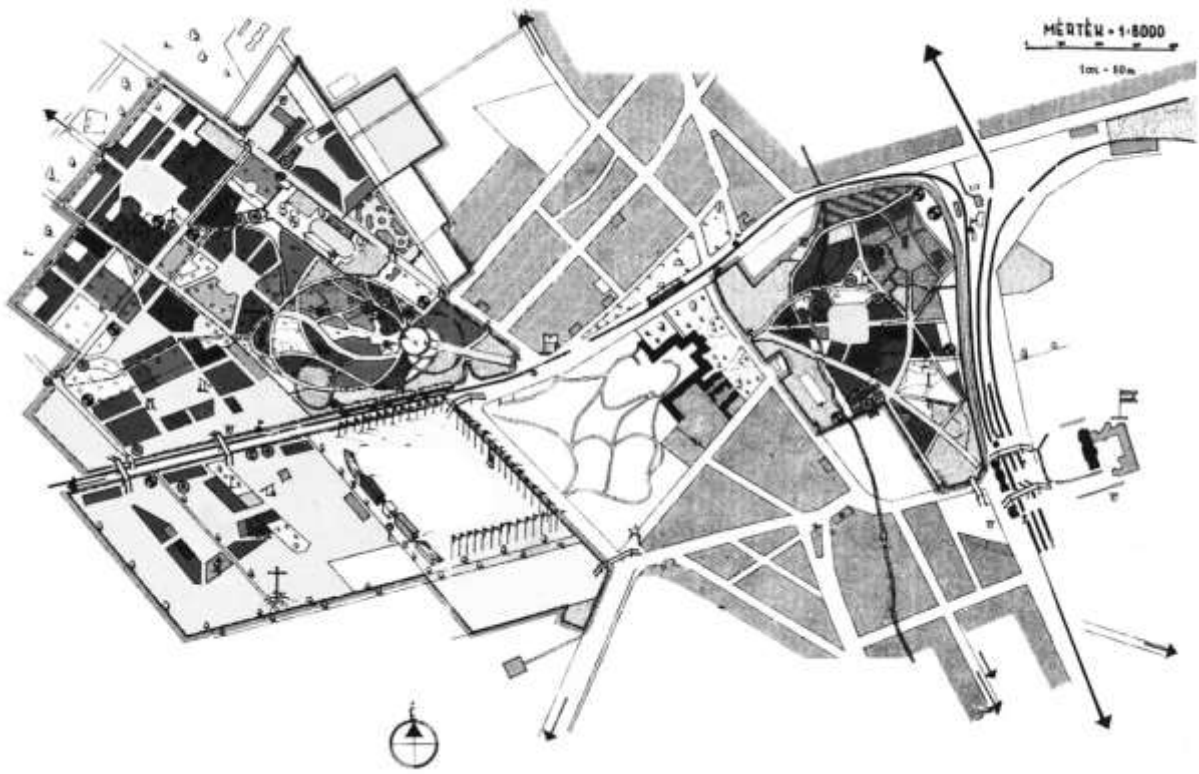
5.2.1. Gödöllő, Węgry – 4th World Scout Jamboree

4th World Scout Jamboree odbyło się w dniach 2.08.1933 do 15.08.1933 r. w miejscowości Gödöllő na Węgrzech, w niedalekiej odległości od Budapesztu. Wzięło w nim udział 25 792 skautów i skautek z 33 krajów. Ten materiał badawczy dotyczy najstarszego skautowego zlotu *Jamboree*, który był analizowany w niniejszej pracy. Pomimo tego, jest on w dobrej jakości graficznej, co pozwoliło na czytelne rozpoznanie w projekcie zagospodarowania terenu klasycznych wzorców urbanistycznych. Grafika łączy w sobie elementy planu dwuwymiarowego wraz z „płaskimi” symbolami (np. samochodów czy motocykli) z elementami aksonometrii, np. w postaci masztów flagowych, trybun czy kładek pieszych ponad drogą. Część terenu wyznaczona pod organizację skautowego zlotu *Jamboree* została wyróżniona od reszty miejscowości zastosowaniem koloru.

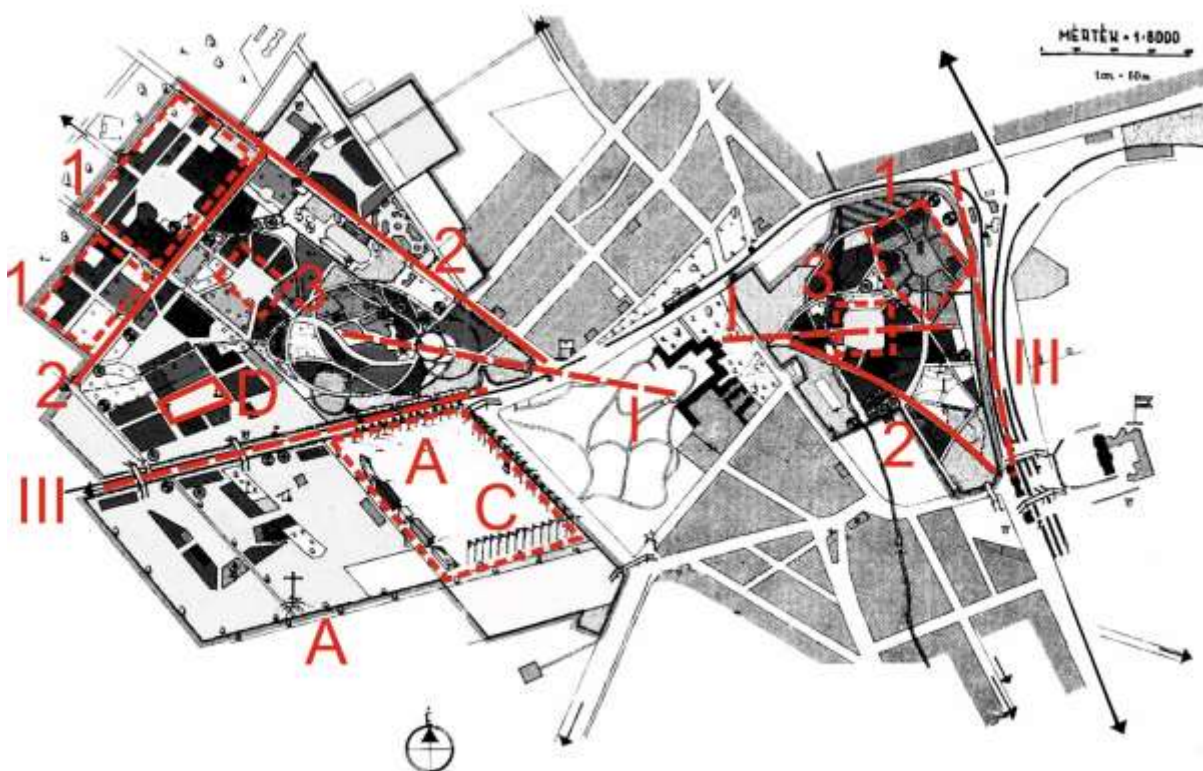
Plansza 51. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 1933 r.²⁰³

²⁰³ Autor nieznany, źródło: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1e/4th-world-jamboree-map.jpg> [dostęp 26.11.2018 r.].

Plansza 52. Ujednolicony plan WSJ w 1933 r.²⁰⁴

²⁰⁴ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 53. Plan z 1933 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

- Kwartał – „1”
- Ulica – „2”
- Plac – „3”
- Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

- Przestrzeń sakralna – „A”
- Przestrzeń władzy – „B”
- Przestrzeń spektaklu – „C”
- Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

- Oś kompozycyjna – „I”
- Ciągłość struktury – „II”
- Granice – „III”
- Zwartość – „IV”
- Porządek geometryczny – „V”

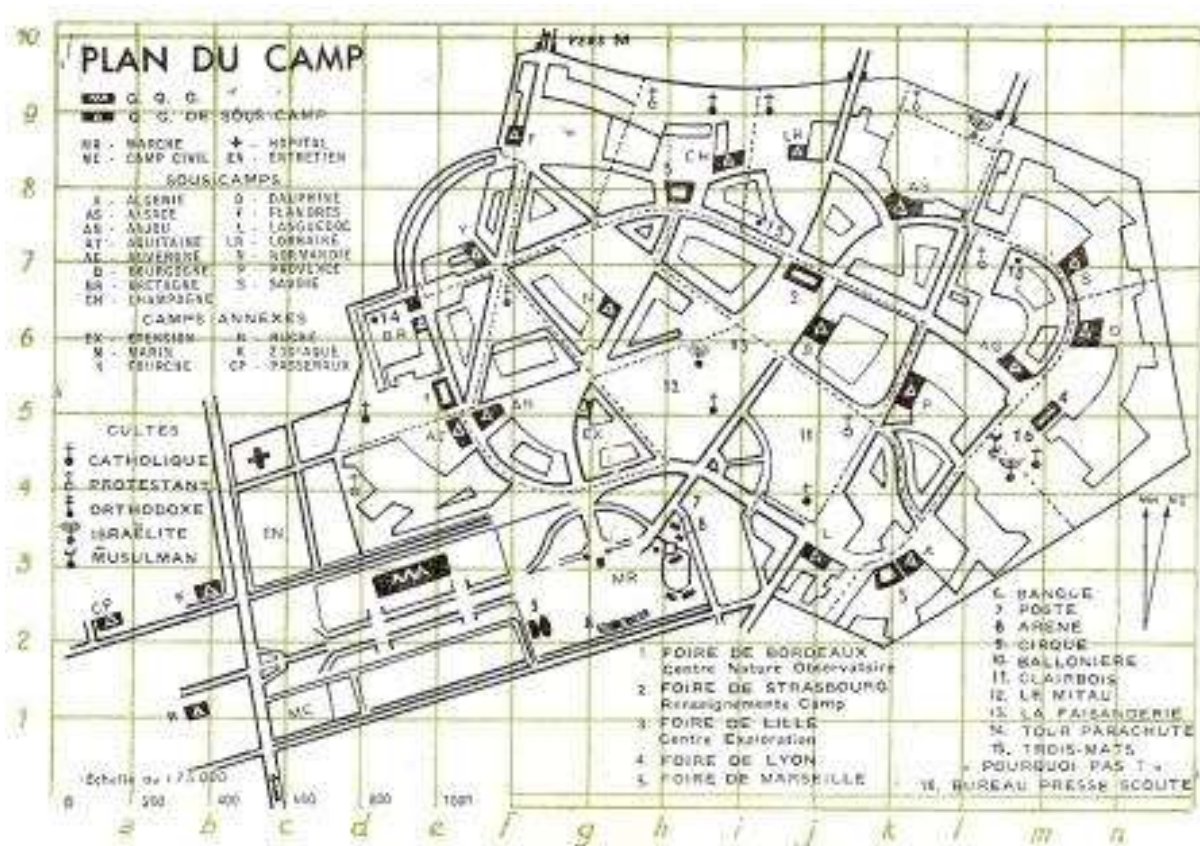
Na planie zagospodarowania terenu *World Scout Jamboree* w Gödöllő widać czytelny podział na kwartały („1”), które stanowią niejako „przedłużenie” samej miejscowości – są wpisane w istniejący ruszt urbanistyczny, oraz elementy infrastruktury drogowej do niej prowadzącej. Zastosowany wzorzec ulicy („2”), również widoczny i oznaczony na powyższej grafice, został dopasowany do stanu istniejącego. Przestrzeń złotowego miasta tymczasowego została tak zaprojektowana, by wytworzyć oś kompozycyjną („I”), na której końcu znalazł się pałac królewski²⁰⁵. Po przeciwnej stronie parku, przylegającego do tego pałacu, znalazła się arena – przestrzeń spektaklu („C”), w której ściany urbanistyczne wzmocnione zostały szpalerami flag, a cała kompozycja nakierowana jest na scenę, która staje się w pewien sposób przeciwwagą dla budynku pałacu. W niedalkej odległości od areny, na uboczu zlotu,

²⁰⁵ Gödöllői Királyi Kastély (węg.).

umieszczono świątynię – przestrzeń sakralną („A”), natomiast nie tworzy ona osobnego założenia przestrzennego ze swoistym „środkiem ciężkości”. Na całym terenie widoczny jest także porządek geometryczny („V”) – m.in. w postaci regularnych, powtarzalnych kształtów kwartałów, ale też w postaci układu, w jakim zostały ułożone maszty flagowe. Jest to jednak porządek dotyczący tylko poszczególnych fragmentów terenu, stąd też można go uznać jako występujący, ale w niewielkim natężeniu. Cały teren zlotu charakteryzuje się również zwartością („IV”), jest wręcz „doklejony” do miejscowości. W ciekawy, zdaniem autora, sposób realizowany jest wzorzec rynku/śródmieścia/centrum („4”) – w postaci policentrycznego układu lokalnych placów („3”). Place te są tak rozlokowane, że tworzą również lokalną przestrzeń spotkań („D”). Z uwagi na tę policentryczność, także klasyczny wzorzec urbanistyczny rynku/śródmieścia/centrum należy uznać jako cechujący się niewielkim natężeniem. Podobnie w przypadku ciągłości struktury („II”), która występuje w sposób rozproszony – poszczególne strefy sąsiadują ze sobą i są konsekwentnie lokowane, natomiast w szerszej skali widać podział terenu skautowego zlotu *Jamboree* poprzez założenie parkowe i fragment miasta.

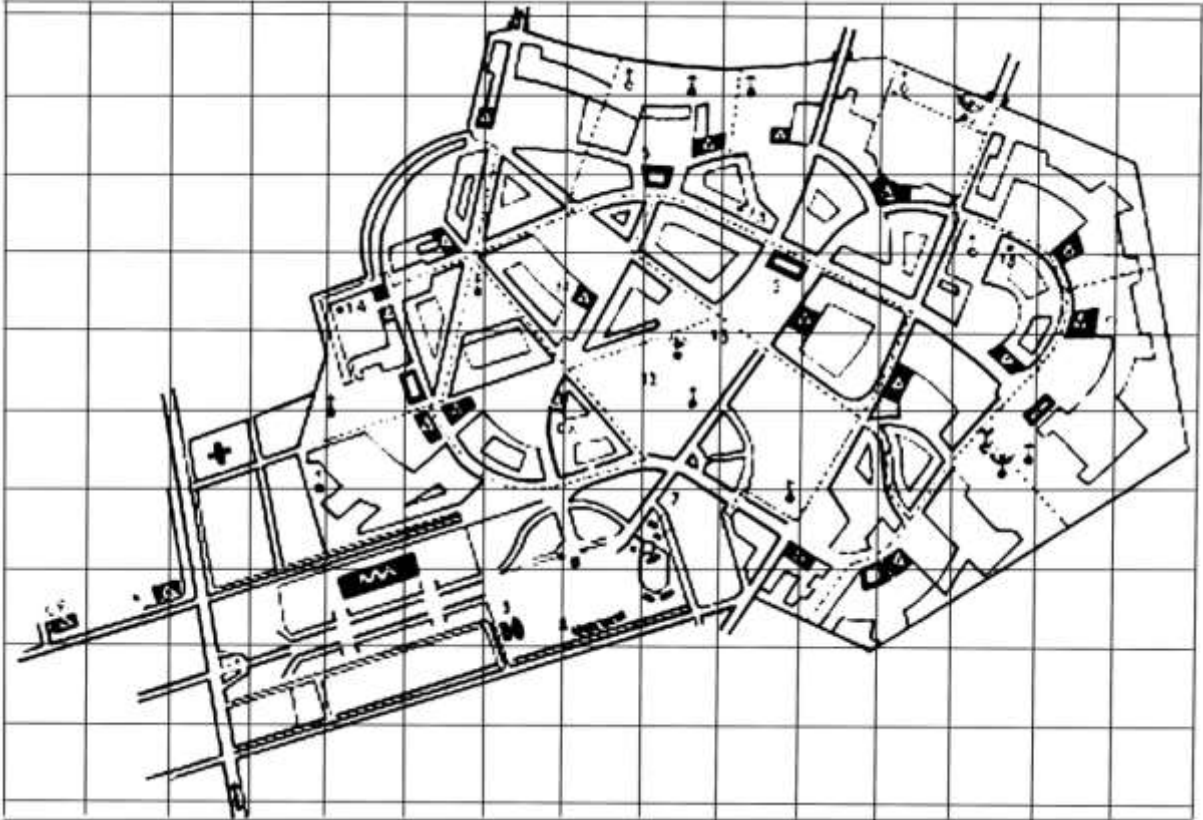
5.2.2. Moisson, Francja – 6th World Scout Jamboree

6th World Scout Jamboree odbyło się w dniach 9.08.1947 do 20.08.1947 r. w miejscowości Moisson nad Sekwaną, na północny zachód od Paryża. Wzięto w nim udział 24 152 skautów i skautek z 71 krajów. Uzyskany dla tego zlotu materiał graficzny jest słabej jakości, co powodowało utrudnienia podczas analizy występowania klasycznych wzorców urbanistycznych. Oprócz niskiej rozdzielczości pozyskanego materiału, ma on także stosunkowo nieczytelną szatę graficzną – jest w czerni i bieli, a także składa się głównie z linii i kształtów bez wypełnień kolorystycznych, co utrudnia zrozumienie poszczególnych oznaczeń. Dodatkowo, relatywnie niewiele obiektów lub obszarów jest na tym tle wyróżnionych.

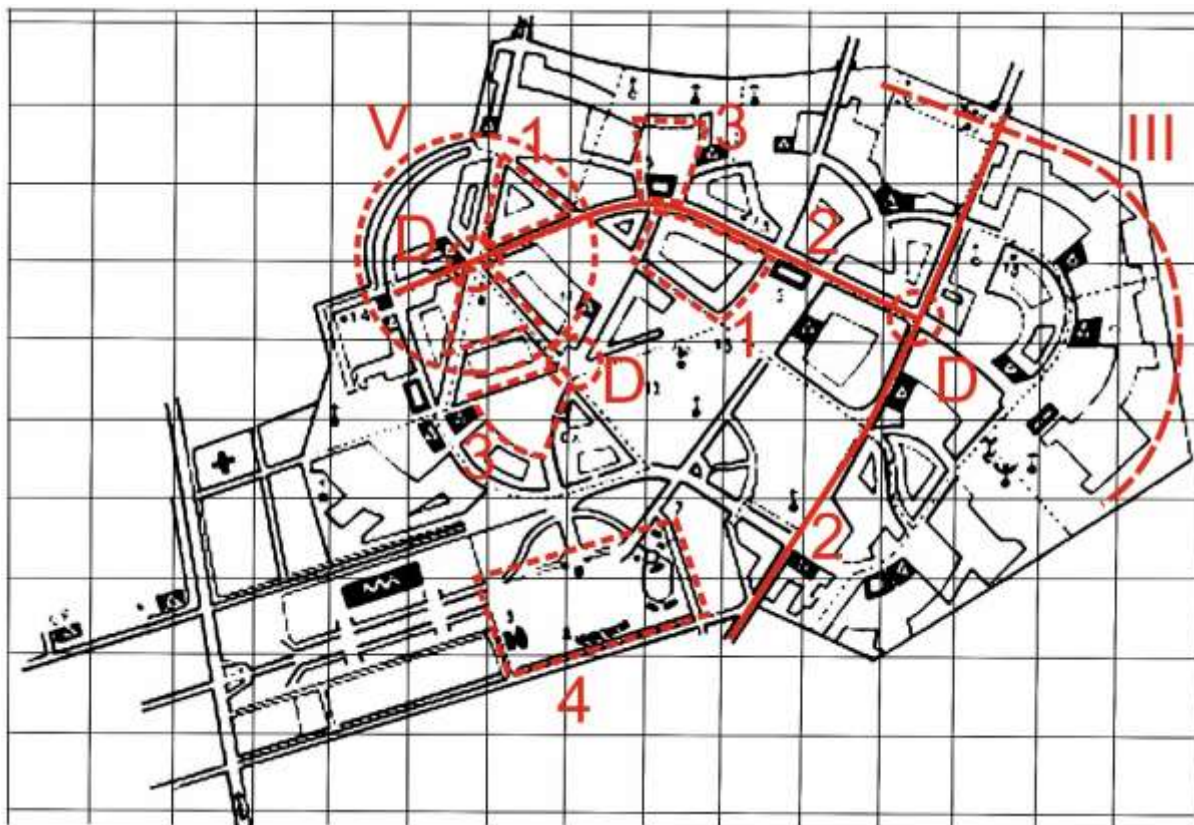
Plansza 54. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 1947 r.²⁰⁶

²⁰⁶ Autor nieznany, źródło: https://media.scoutwiki.org/images/c/c2/Plan_Jam47.jpg [dostęp 26.11.2018 r.].

Plansza 55. Ujednolicony plan WSJ w 1947 r.²⁰⁷

²⁰⁷ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 56. Plan z 1947 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

- Kwartał – „1”
- Ulica – „2”
- Plac – „3”
- Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

- Przestrzeń sakralna – „A”
- Przestrzeń władzy – „B”
- Przestrzeń spektaklu – „C”
- Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

- Oś kompozycyjna – „I”
- Ciągłość struktury – „II”
- Granice – „III”
- Zwartość – „IV”
- Porządek geometryczny – „V”

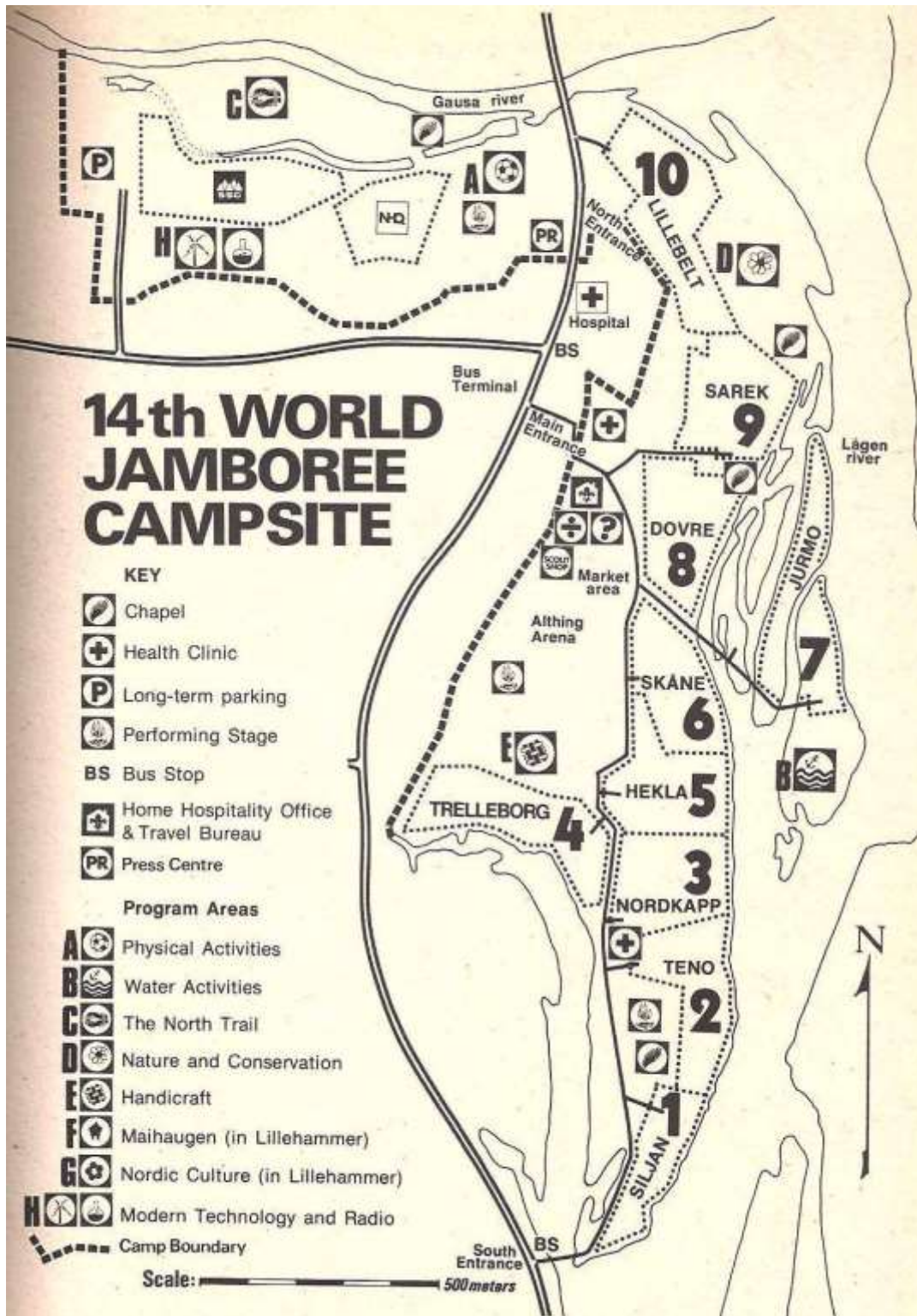
Na planie zagospodarowania terenu skautowego zlotu *Jamboree* w Moisson we Francji widać zgoła odmienne podejście do ukształtowania terenu. Obecne klasyczne wzorce urbanistyczne kwartałów („1”) są realizowane w kształtach dopasowanych do promienistego układu przestrzennego, który być może stanowił nawiązanie do układu urbanistycznego Paryża. Mają zatem znacząco inną formę niż miało to miejsce w przypadku *World Scout Jamboree* w Gödöllő. Porządek geometryczny („V”) występuje w postaci lokalnej, np. układu ulic („2”) zbiegających się niekiedy i tworzących klasyczny wzorec placu („3”), pokrywający się z przestrzenią spotkań („D”). Nie jest to natomiast duże natężenie tego klasycznego wzorca urbanistycznego. Większość terenu zlotowego miasta tymczasowego ma dość płynne kształty, które jedynie miejscami przechodzą w bardziej zgeometryzowane formy. Obecne na terenie ulice („2”) łączą poszczególne punkty, a część z nich ma przebieg w postaci łuków. Konsekwentne łączenie poszczególnych fragmentów zlotowego miasta tymczasowego i ich obecność obok siebie, bez większych i jednoznacznych przerw w strukturze, tworzy też klasyczny wzorec urbanistyczny ciągłości struktury („II”). Na terenie jest obecny klasyczny

wzorzec urbanistyczny rynku/śródmieścia/centrum („4”), natomiast nie wynika to bezpośrednio z kształtu przestrzennego złotowego miasta tymczasowego – znajduje się nieco na uboczu. Materiał graficzny nie pozwala stwierdzić, czy zostały wytworzone osie kompozycyjne („I”), choć fragmenty terenu poddane uporządkowaniu geometrycznemu mogłyby to sugerować. Podobnie nieczytelna jest kwestia obecności klasycznego wzorca urbanistycznego zwartości („IV”), z jednej bowiem strony na planie zagospodarowania widać elementy gęsto ustawionych kwartałów, które się kończą wraz z dość wyraźnymi granicami („III”), a z drugiej część pól na terenie zlotu nie jest możliwa do identyfikacji i być może stanowią pustą przestrzeń.

5.2.3. Lillehammer, Norwegia – 14th World Scout Jamboree

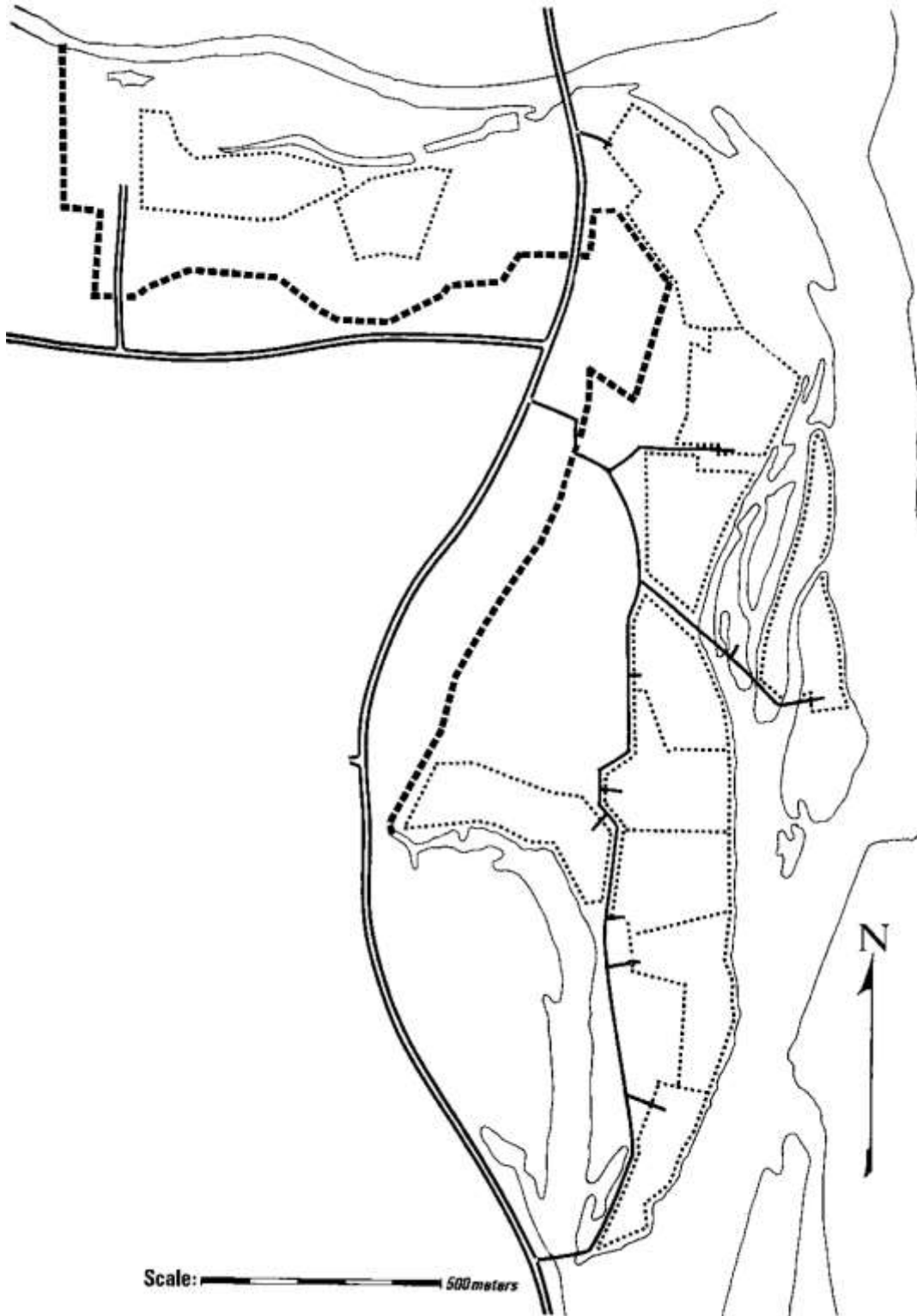
14th World Scout Jamboree odbyło się w dniach 29.07.1975 do 5.08.1975 r. nad rzeką Gudbrandsdalslågen, w pobliżu Lillehammer w Norwegii²⁰⁸. Wzięło w nim udział 17 259 skautów i skautek z 87 krajów. Uzyskany dla tego zlotu *Jamboree* materiał graficzny jest dość dobrej jakości w zakresie rozdzielczości i czytelności samej grafiki, jest natomiast dość ubogi w warstwie merytorycznej – składa się z podziałów administracyjnych, niektórych punktów charakterystycznych (takich jak szpital czy punkt informacyjny), lecz nie pokazuje samej struktury przestrzennej zlotowego miasta tymczasowego. Utrudniło to analizę występowania klasycznych wzorców urbanistycznych. Podobnie, jak w przypadku *World Scout Jamboree* w Moisson, grafika była w czerni i bieli, konturowa, bez wypełnień kolorystycznych. Dodatkowo charakter przyrodniczy terenu, w postaci wcinających się w obszar zlotu odnóg rzecznych (lub starorzecza) oraz liczne wyspy tworzyły skomplikowane do odczytania kształty.

²⁰⁸ Mimo iż teren 14th World Scout Jamboree znajdował się w Norwegii, to jego organizatorami były wspólnie państwa skandynawskie.

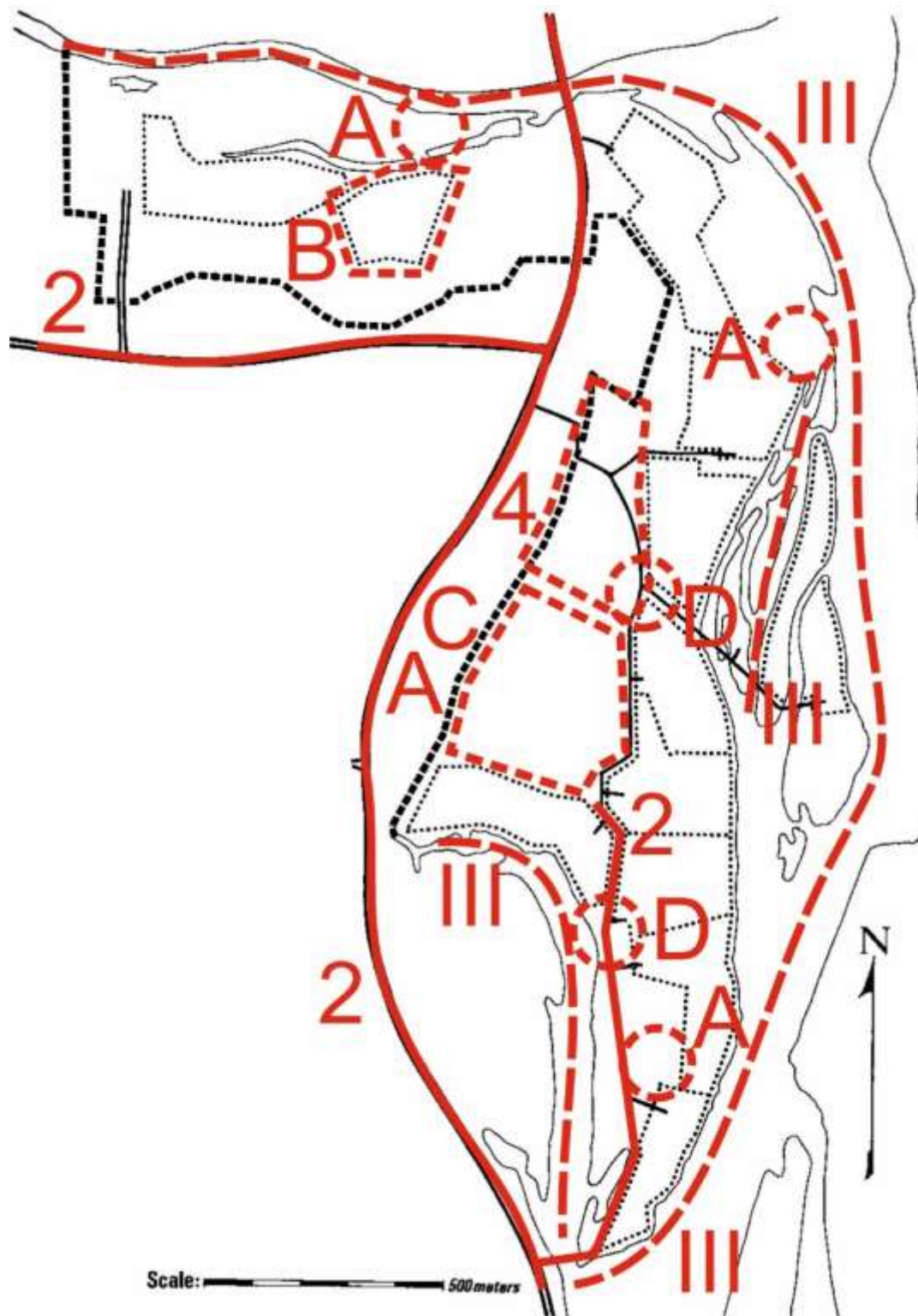
Plansza 57. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 1975 r.²⁰⁹

²⁰⁹ Autor nieznany, źródło: <https://www.facebook.com/Remembering-Nordjamb75-14th-World-Scout-Jamboree-Lillehammer-Norway-1075834575761084/> [dostęp 5.03.2022 r.].

Plansza 58. Ujednolicony plan WSJ w 1975 r.²¹⁰

²¹⁰ Opracowanie: Ł. Wróbel.

Plansza 59. Plan z 1975 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

Kwartał – „1”
 Ulica – „2”
 Plac – „3”
 Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

Przestrzeń sakralna – „A”
 Przestrzeń władzy – „B”
 Przestrzeń spektaklu – „C”
 Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

Oś kompozycyjna – „I”
 Ciągłość struktury – „II”
 Granice – „III”
 Zwartość – „IV”
 Porządek geometryczny – „V”

Teren 14th World Scout Jamboree charakteryzuje się wyraźnym wpasowaniem w istniejące uwarunkowania przyrodnicze. Złotowe miasto tymczasowe zostało zbudowane nad rzeką, a częściowo także na wyspach, jakie tworzą jej odnogi. Dodatkowo przestrzeń jest poprzecinana kanałami wodnymi, z których część to prawdopodobnie starorzecza. Tworzy to układ kompozycyjny pełen klasycznego wzorca urbanistycznego granicy („III”), mimo, iż oparty jest on na naturalnych elementach. Od zachodu oraz południa – z uwagi na fizyczny kształt przestrzeni złotowego miasta tymczasowego linia granicy („III”) jest powielona klasycznym wzorcem urbanistycznym ulicy („2”). Występuje on także wewnątrz przestrzeni skautowego zlotu *Jamboree*, łącząc południowe wejście na teren z przestrzenią publiczną, oraz w jego północnej części, gdzie stanowi także granicę pomiędzy przestrzenią, w której występują głównie sektory mieszkalne dla uczestników, a miejscem, w którym – poza przestrzenią organizacyjną – znajdują się także sektory mieszkalne dla IST. Porównując natężenie klasycznego wzorca urbanistycznego ulicy („2”) należy je w tym przypadku uznać za niewielkie. Oddzielona ulicą przestrzeń na północnym zachodzie złotowego miasta tymczasowego mieści w sobie także sztab zlotowy, jest to przykład klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni władzy („B”). Znajduje się on z jednej strony w dobrym punkcie komunikacyjnym, a z drugiej na uboczu w stosunku do *subcampów* uczestników skautowego zlotu. W pobliżu geometrycznego środka złotowego miasta tymczasowego została wytworzona przestrzeń rynku/śródmieścia/centrum („4”) o dość dużej czytelności – prowadzą do niej ulice („2”) – otoczona terenami mieszkalnymi. Z uwagi na rozciągnięty kształt złotowego miasta tymczasowego nie jest ona otoczona ze wszystkich stron, od zachodu przylega do granic terenu. W jej bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się przestrzeń spektaklu („C”) i przestrzeń sakralna („A”), w postaci złotej areny. W kontekście tej drugiej, na mapie zaznaczono także lokalizację kilku lokalnych miejsc odbywania praktyk religijnych, które są widoczne na oryginalnym planie zagospodarowania terenu tego skautowego zlotu *Jamboree*. Nie wynikają one bezpośrednio z badań klasycznych wzorców urbanistycznych, ale zdaniem autora wynikałyby, gdyby tylko uzyskany materiał miał większą dokładność. Niestety, pozyskany plan z 1975 r. jest dość ogólny i nie pozwala na bezsporne rozstrzygnięcie pewnych kwestii. Podobna sytuacja występuje w przypadku klasycznego wzorca urbanistycznego kwartału („1”). Właściwie w każdym z pozostałych badanych przypadków był on widoczny, jednak w tym przykładzie nie da się tego jednoznacznie potwierdzić. Być może był on obecny na najbardziej lokalnym poziomie, w postaci *unitu* mieszkalnego dla pojedynczej drużyny. Sprawę utrudnia też kształt samych *subcampów*, które w większości zostały dopasowane do warunków terenowych i sugerują mniejszą obecność tego klasycznego wzorca urbanistycznego. Interpretować można tę sytuację jako brak obecności kwartałów („1”) w przestrzeni złotowego miasta tymczasowego, jakkolwiek z koniecznym rozszerzeniem o informację, że aby to potwierdzić, niezbędne byłyby materiały badawcze o większej dokładności. Analogiczna

sytuacja ma miejsce w przypadku klasycznego wzorca urbanistycznego placu („3”). Także klasyczny wzorzec porządku geometrycznego („V”) jest niemal nieobecny w planie zagospodarowania terenu, który wyraźnie został dopasowany do możliwości, jakie daje działka i nie nosi znamion regularnych układów geometrycznych w swojej przestrzeni. Pomimo tej pewnej „płynności” kształtu zlotowego miasta tymczasowego, zdaje się on być dość zwarty („IV”), jako że czytelnie wypełnia przestrzeń możliwą do zagospodarowania. Jednak z uwagi na rozciągnięcie zlotowego miasta tymczasowego wzdłuż rzeki – oraz jej dopływu – zdaniem autora ten klasyczny wzorzec urbanistyczny nie ma dużego natężenia. Inaczej należy interpretować obecność klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury („II”), jako występującego w dużym natężeniu – przestrzeń zlotowego miasta tymczasowego, pomimo swojego kształtu, czytelnie zachowuje ciągłość struktury („II”). Ostatnim klasycznym wzorcem urbanistycznym obecnym na terenie tego skautowego zlotu *Jamboree* jest przestrzeń spotkań („D”), zlokalizowana na przecięciu ścieżek komunikacyjnych.

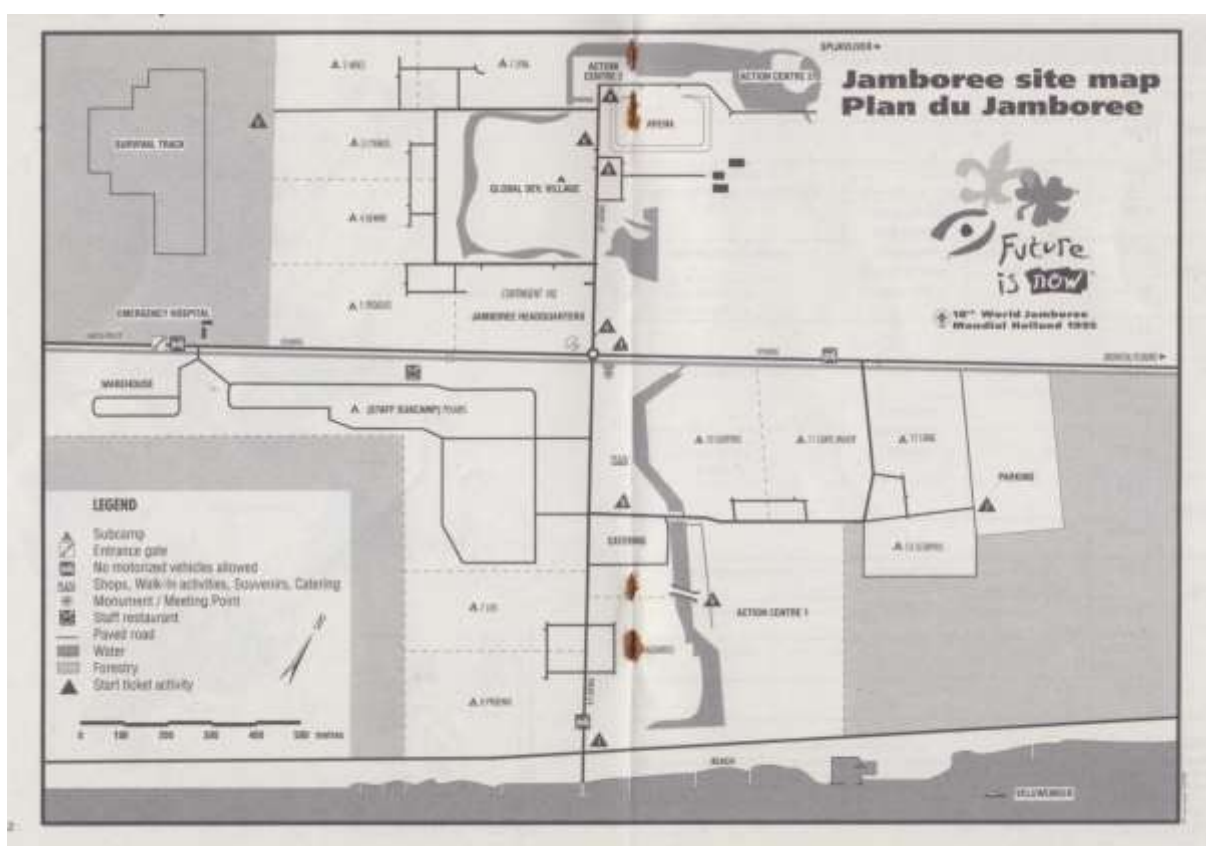

Plansza 60. Zdjęcie lotnicze 14th World Scout Jamboree²¹¹

²¹¹ Autor nieznany, źródło: <https://www.facebook.com/Remembering-Nordjamb75-14th-World-Scout-Jamboree-Lillehammer-Norway-1075834575761084/> [dostęp 5.03.2022 r.].

5.2.4. Biddinghuizen, Oostelijk Flevoland, Holandia – 18th World Scout Jamboree

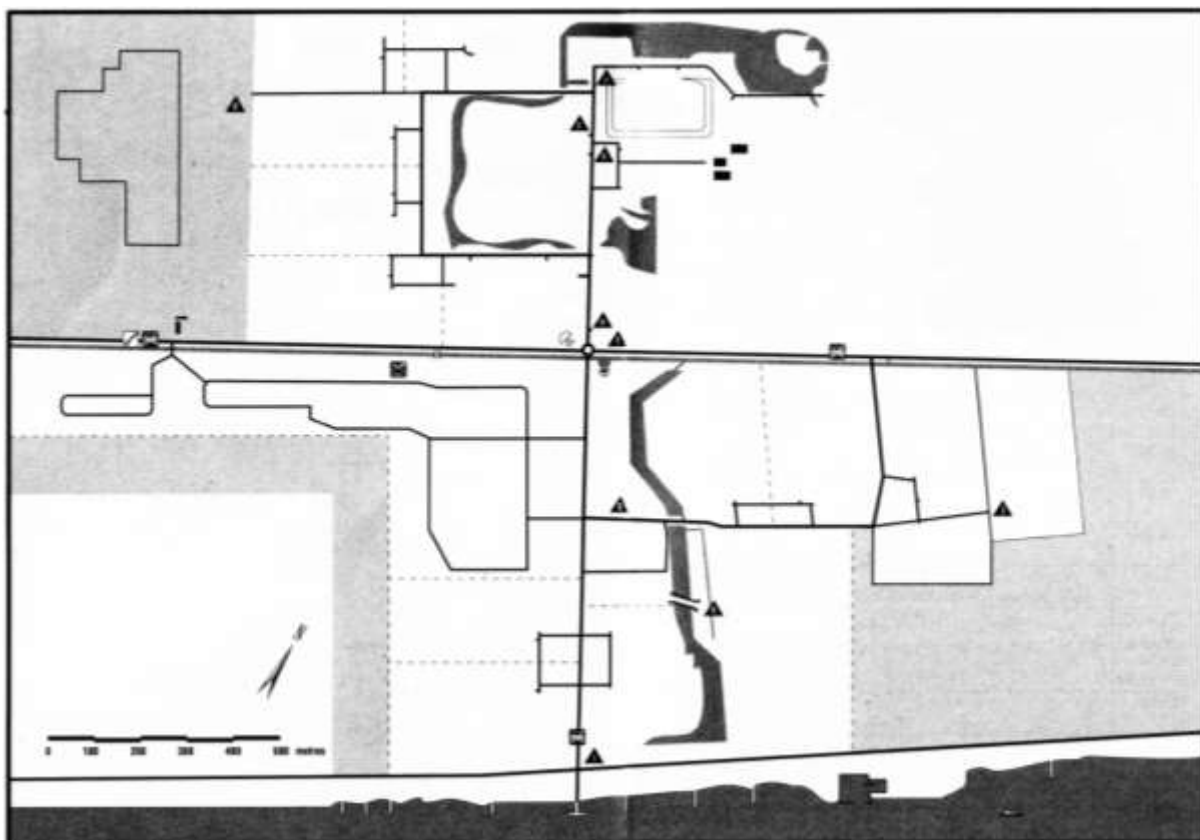
18th World Scout Jamboree odbyło się w dniach 1.08.1995 do 11.08.1995 r. w miejscowości Biddinghuizen, na wschód od Amsterdamu. Wzięto w nim udział 28 960 skautów i skautek ze 166 krajów. Podobnie jak w przypadku skautowego zlotu *Jamboree* w Lillehammer w Norwegii, materiał graficzny jest czytelny, lecz nie zawiera wielu informacji o strukturze przestrzennej samego zlotowego miasta tymczasowego. Jedyne precyzyjne informacje dotyczą znajdujących się na terenie oczek wodnych i kanałów – przebieg ich granic jest dość dokładny, są też wyróżnione kolorem wypełnienia²¹². Pozostałe elementy, takie jak drogi czy przestrzeń przeznaczona na sektory mieszkalne, są oznaczone jedynie symbolicznie, co uniemożliwia określenie ich faktycznej lokalizacji, wielkości i innych cech koniecznych do analizy występowania klasycznych wzorców urbanistycznych.

Plansza 61. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 1995 r.²¹³

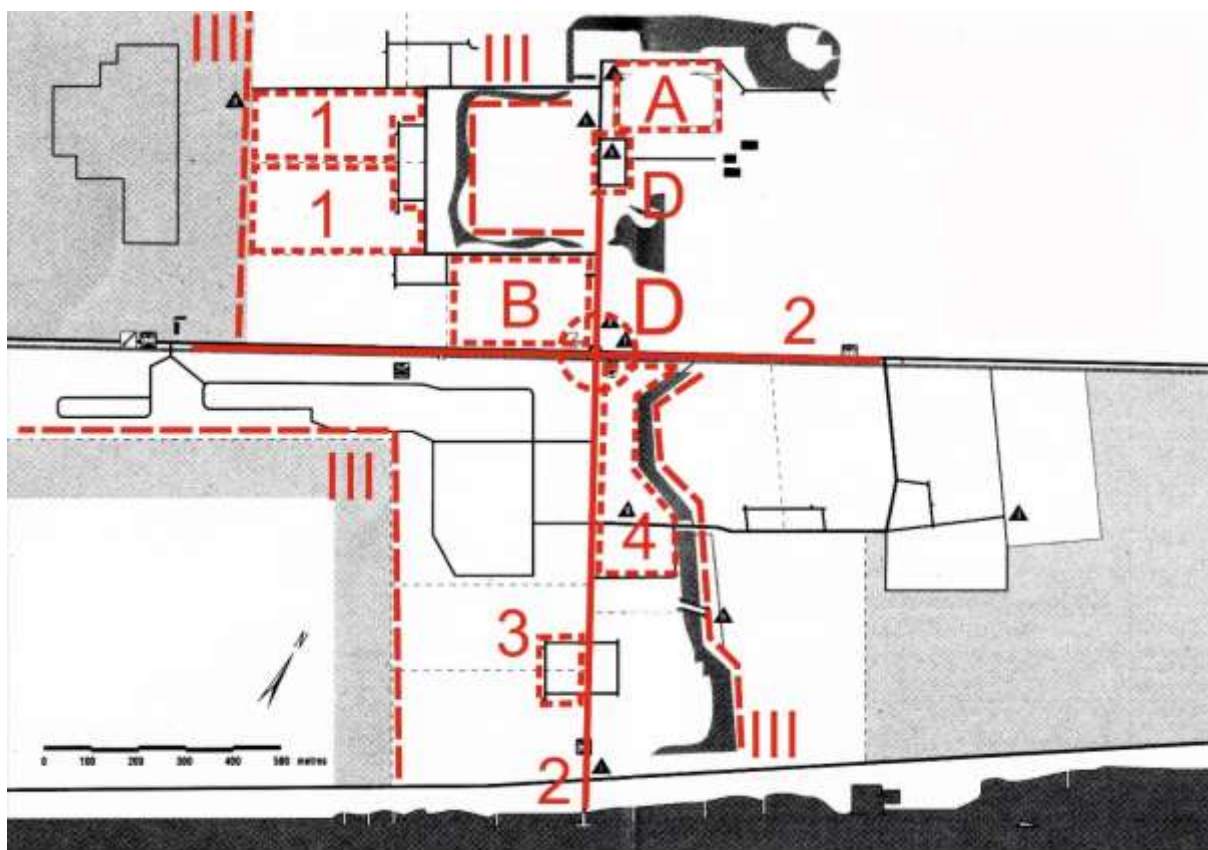
²¹² Uzyskany plan jest czarno-biały, lecz zastosowane odcienie szarości oraz to, że logotyp wydarzenia był barwny sugerują, że oryginalnie plan zagospodarowania terenu był kolorowy.

²¹³ Autor nieznany, źródło: materiały graficzne otrzymane od organizatorów WSJ w Japonii w 2015 r.

Plansza 62. Plan ujednoczony WSJ w 1995 r.²¹⁴

²¹⁴ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 63. Plan z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

Kwartał – „1”

Ulica – „2”

Plac – „3”

Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

Przestrzeń sakralna – „A”

Przestrzeń władzy – „B”

Przestrzeń spektaklu – „C”

Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

Oś kompozycyjna – „I”

Ciągłość struktury – „II”

Granice – „III”

Zwartość – „IV”

Porządek geometryczny – „V”

Powyższy plan skautowego zlotu *Jamboree* ujawnia zastosowanie kilku charakterystycznych klasycznych wzorców urbanistycznych. Zasadniczo rozpięty jest na szkieletie dwóch przecinających się pod kątem prostym ulic („2”)²¹⁵. Na końcu jednej z nich zlokalizowana jest arena – przestrzeń sakralna („A”), która jest także przestrzenią spektaklu („C”). W niewielkiej odległości od niej znajduje się także przestrzeń spotkań („D”). Zwraca też uwagę centralna lokalizacja przestrzeni władzy („B”), która przylega narożnikiem do głównego skrzyżowania, dzięki czemu ułatwiona jest kontrola nad prawidłowym funkcjonowaniem skautowego zlotu *Jamboree*. Podobnie rynek/śródmieście/centrum („4”) zlotu, umieszczone przy tym skrzyżowaniu, jest równie dostępne dla wszystkich uczestników oraz stanowi przestrzenny punkt kulminacyjny – dodatkowo wzmocniony przez sąsiedztwo głównych ulic („2”). Jest to rozwiązanie, które nawiązuje do miast „trwałych”, gdzie przestrzeń publiczna

²¹⁵ Co dodatkowo przywołuje skojarzenia z układem przestrzennym *Castrum Romanum*.

nierzadko tworzy się lub jest wytwarzana na przecięciu szlaków komunikacyjnych. Ulica przyjmuje też częściowo rolę klasycznego wzorca urbanistycznego granicy („III”), np. gdy oddziela przestrzeń dla organizatorów od ogólnodostępnej przestrzeni reszty zlotowego miasta tymczasowego. Podobne znaczenie dla przestrzeni mają także oczka wodne i kanały, które mają liniowy charakter i wydzielają jedną przestrzeń od drugiej. Same granice („III”) widoczne są także w odniesieniu do zewnętrznych granic zlotowego miasta tymczasowego, niekiedy opartych na ścianie lasu. Widoczny na planie zagospodarowania porządek geometryczny („V”) jest prawdopodobnie bardziej wynikiem wpasowania się w istniejącą infrastrukturę niż efektem zamierzonym, stąd też autor interpretuje to jako niewielkie natężenie tego klasycznego wzorca urbanistycznego. Obecne na terenie są także kwartały („1”) w postaci wyznaczonej przestrzeni na namioty, a w ich bezpośrednim sąsiedztwie są też place („3”), będące przestrzenią spotkań („D”). Ta ostatnia obecna jest także poza sektorami mieszkalnymi. Czytelny jest też klasyczny wzorzec urbanistyczny ciągłości struktury („II”), jako że poszczególne strefy zlotowe przylegają do siebie i są nanizane na dwie główne drogi, które pozwalają na dostęp praktycznie do wszystkich miejsc. Zwartość („IV”) występuje w niewielkim natężeniu, jako że poszczególne fragmenty są poprzecinane kanałami wodnymi i pasami zieleni.

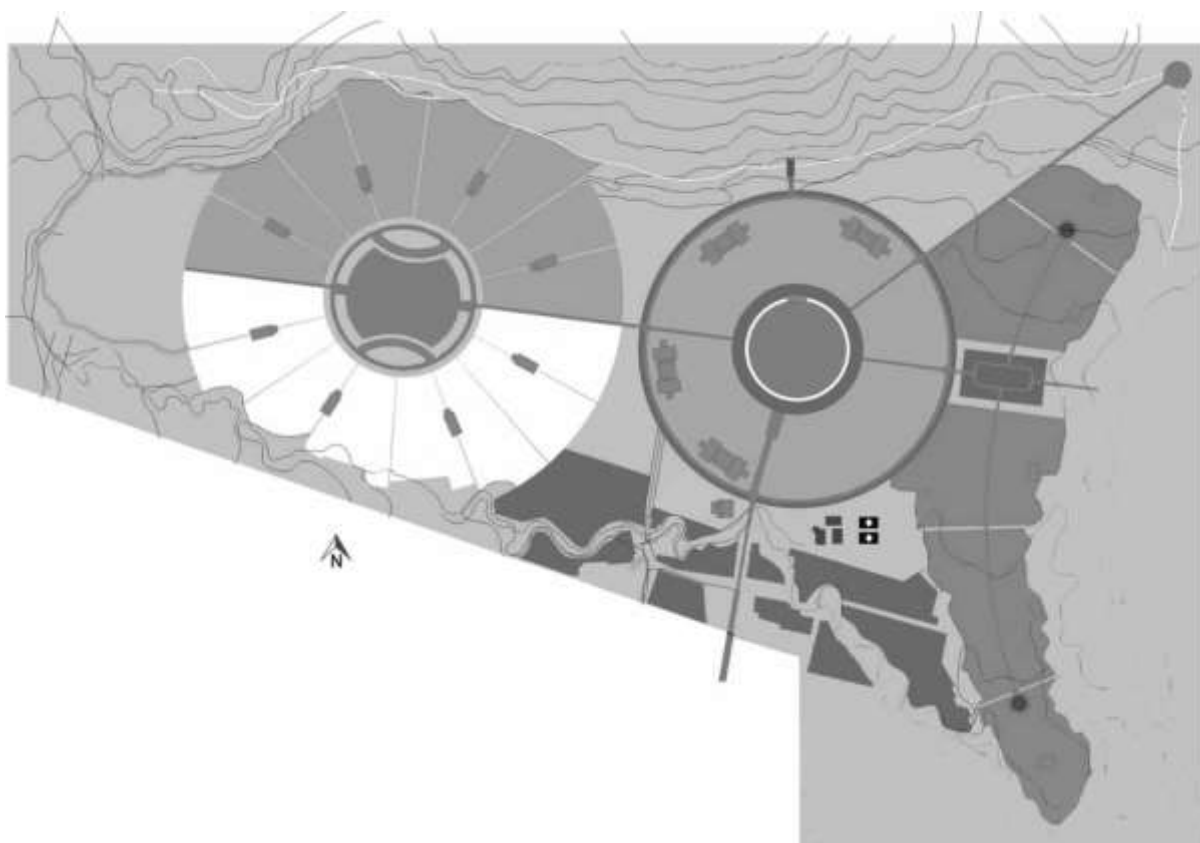
5.2.5. Hacienda Picarquín, Mostazal, Chile – 19th World Scout Jamboree

19th World Scout Jamboree odbyło się w dniach 27.12.1998 do 6.01.1999 r. na terenie Hacienda Picarquín w Chile, na południe od Santiago. Wzięło w nim udział 31 534 skautów i skautek ze 157 krajów. Uzyskany materiał graficzny jest dobrej jakości, zarówno jeżeli chodzi o rozdzielczość oraz czytelność, jak i warstwę informacyjną. Elementy zagospodarowania złotowego miasta tymczasowego zostały wyróżnione kolorystycznie, ulice i drogi czytelnie pokazane, a całość wpisana jest w topografię otaczającego terenu. Pozwoliło to na dość dokładną analizę występowania klasycznych wzorców urbanistycznych, których część, w przypadku tego skautowego zlotu *Jamboree*, jest bardzo wyrazista.

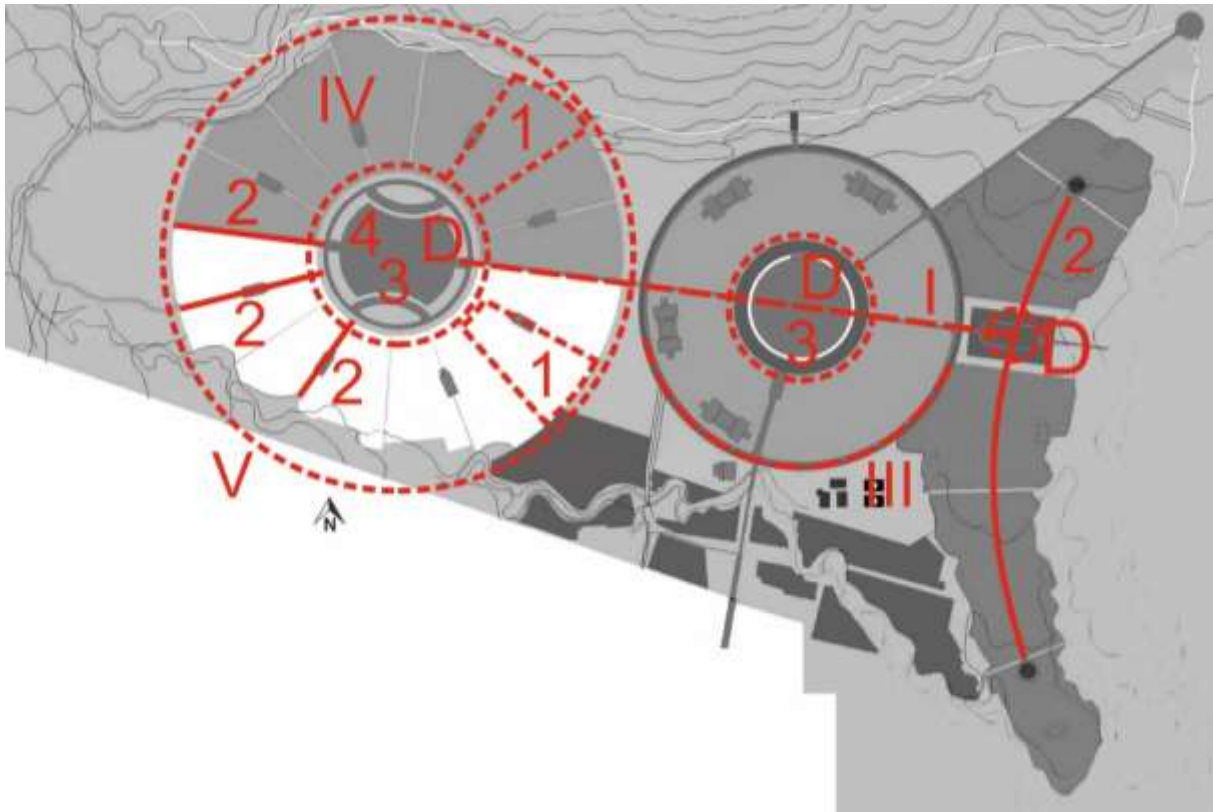
Plansza 65. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 1998–1999 r.²¹⁷

²¹⁷ Autor nieznany, źródło: http://www.picarquin.cl/images/plano_picarquin.jpg [dostęp 26.11.2018 r.].

Plansza 66. Ujednolicony plan WSJ w 1998–1999 r.²¹⁸

²¹⁸ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 67. Mapa z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

- Kwartał – „1”
- Ulica – „2”
- Plac – „3”
- Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

- Przestrzeń sakralna – „A”
- Przestrzeń władzy – „B”
- Przestrzeń spektaklu – „C”
- Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

- Oś kompozycyjna – „I”
- Ciągłość struktury – „II”
- Granice – „III”
- Zwartość – „IV”
- Porządek geometryczny – „V”

W tym przypadku wyjątkowo czytelny jest porządek geometryczny („V”) przestrzeni złotowego miasta tymczasowego – ten klasyczny wzorec urbanistyczny występuje w dużym natężeniu. Układ terenu jest oparty na dwóch okręgach, które stanowią przestrzenną determinantę złotowego miasta tymczasowego, do której dostosowane są pozostałe jego elementy. Została ona konsekwentnie zrealizowana pomimo niesprzyjających warunków terenu, ograniczonego wzgórzami. Dwa okręgi, w których mieści się większość stref złotych, zostały dodatkowo połączone osią kompozycyjną („I”). W ich środkach zlokalizowane zostały place („3”), pełniące także funkcje przestrzeni spotkań („D”), jako że zbiegają się do nich promieniście ulice („2”). Oba place stanowią też klasyczne wzorce urbanistyczne rynku/śródmieścia/centrum („4”), co jest o tyle interesujące badawczo, że przestrzeń sugeruje ich równorzędność²¹⁹. Dookoła tych lokalnych centrów są umieszczone kwartały („1”) o

²¹⁹ Faktyczną dominację funkcjonalną jednego nad drugim być może stanowiło takie a nie inne nagromadzenie funkcji publicznych na tym zlocie, aczkolwiek nie wynika to już z analizy planu zagospodarowania terenu.

kształcie wycinków koła, do pewnego stopnia podobnie, jak w przypadku *World Scout Jamboree* w Moisson. Taki zabieg wzmacnia kompozycję i wagę przestrzeni centralnej tych okręgów. Konsekwencja ich lokalizacji oraz rytm przecinających je i dzielących ulic („2”), stanowiących również granice („III”) pomiędzy poszczególnymi parcelami, sprawia, że pomimo niecodziennej formy są czytelne jako klasyczne wzorce urbanistyczne kwartałów („1”). Klasyczny wzorzec urbanistyczny granicy („III”) jest widoczny – poza oddzielaniem kwartałów – również w zewnętrznym okręgu otaczającym pola programowe oraz same kwartały. Całość zagospodarowania terenu tego skautowego zlotu *Jamboree* ma charakter zwartej („IV”) kompozycji kształtów. Także spięcie dwóch okręgów osią kompozycyjną („I”), która jednocześnie pełni funkcję ulicy („2”) i ich stosunkowo bliska odległość pozwala na wytworzenie klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury („II”).

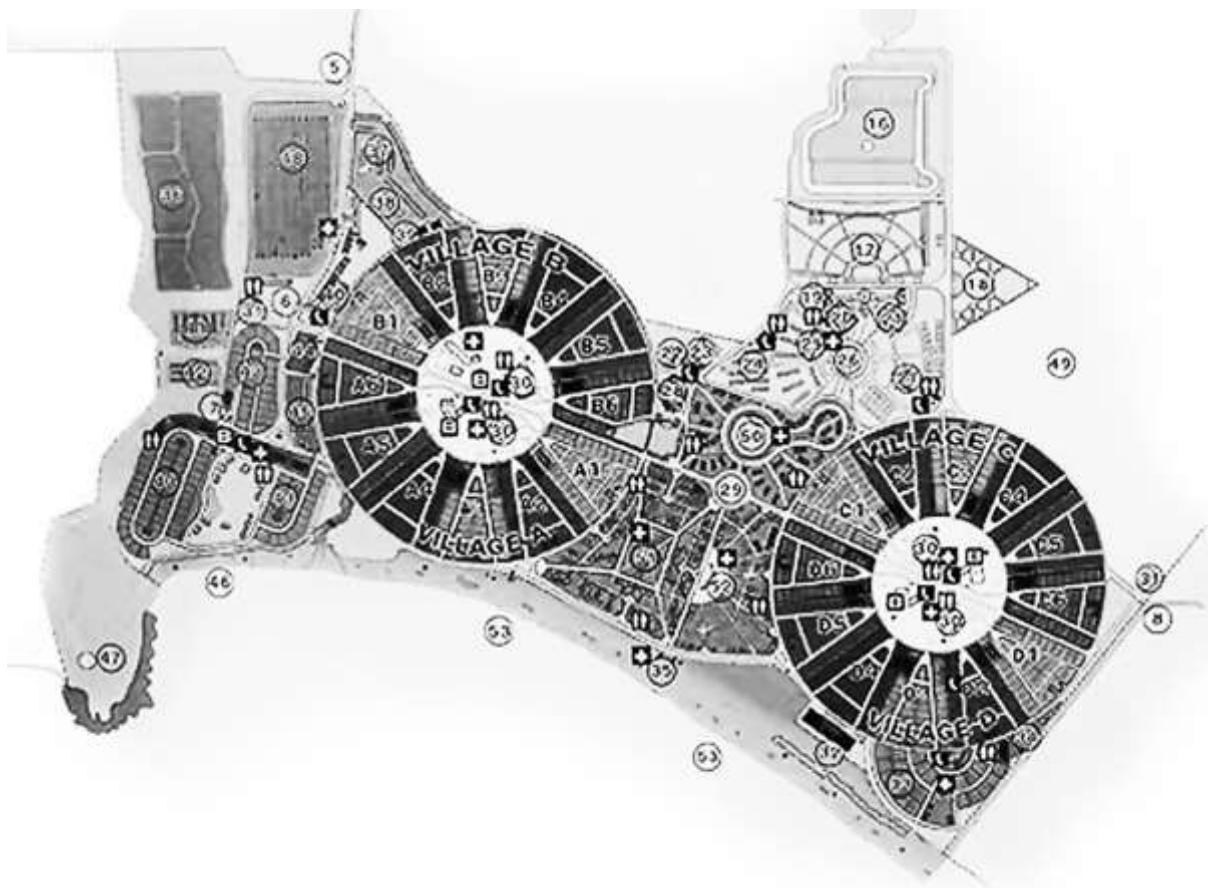
5.2.6. Sattahip, Chon Buri, Tajlandia – 20th World Scout Jamboree

20th World Scout Jamboree odbyło się w dniach 28.12.2002 do 8.01.2003 r. w Sattahip w Tajlandii, na południowy wschód od Bangkoku. Wzięło w nim udział ok. 24 000 skautów i skautek ze 147 krajów. Materiał graficzny, choć dotyczy relatywnie współczesnego skautowego zlotu *Jamboree*, jest złej jakości. Grafika jest niskiej rozdzielczości, a oznaczenia są nieczytelne. Sytuację poprawia zastosowanie koloru, co pozwala odróżnić jedne strefy od drugich oraz zaznaczenie na planie zagospodarowania przebiegu dróg, co daje pewien obraz kształtu przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego.

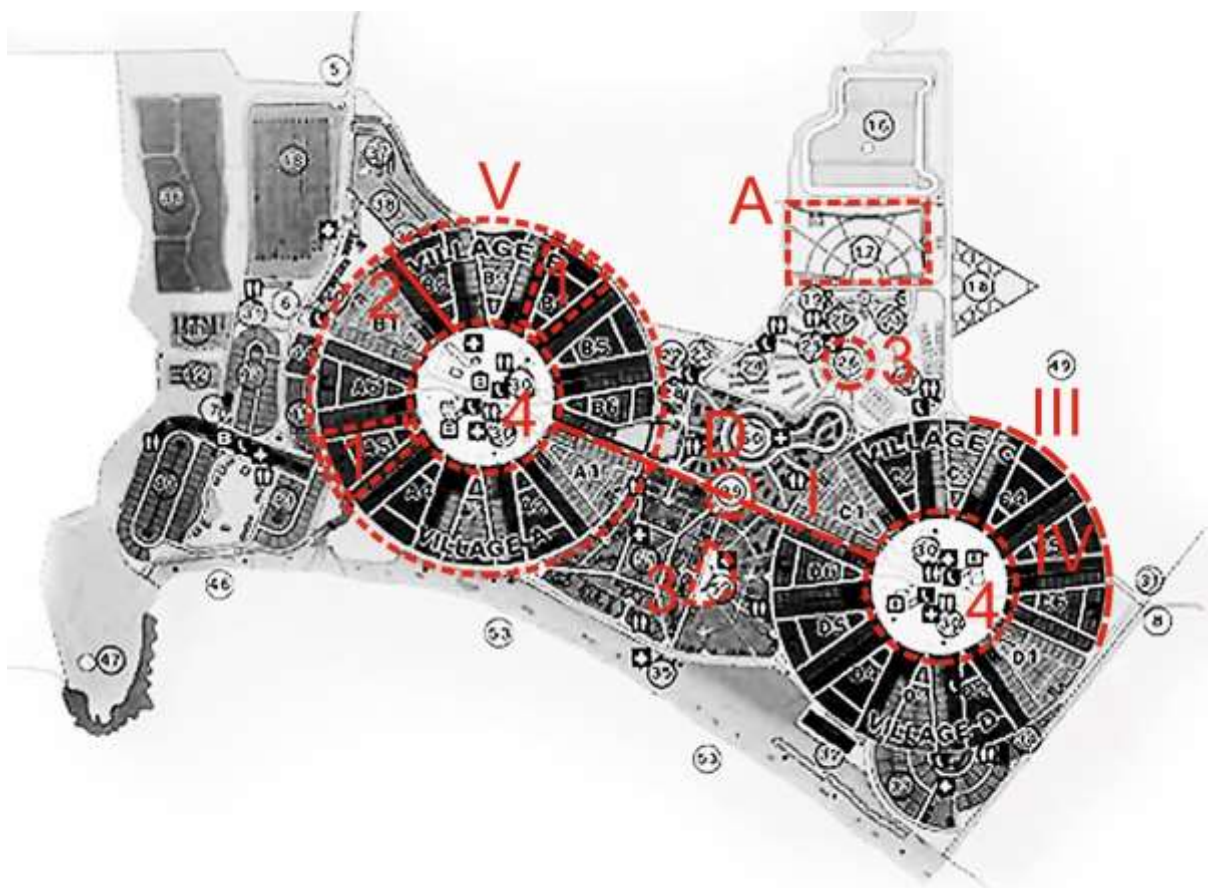
Plansza 68. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 2002–2003 r.²²⁰

²²⁰ Autor nieznany, źródło: materiały graficzne otrzymane od organizatorów WSJ w Japonii w 2015 r.

Plansza 69. Ujednolicony plan WSJ w 2002–2003 r.²²¹

²²¹ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 70. Plan z w 2002–2003 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

- Kwartał – „1”
- Ulica – „2”
- Plac – „3”
- Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

- Przestrzeń sakralna – „A”
- Przestrzeń władzy – „B”
- Przestrzeń spektaklu – „C”
- Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

- Oś kompozycyjna – „I”
- Ciągłość struktury – „II”
- Granice – „III”
- Zwartość – „IV”
- Porządek geometryczny – „V”

Podobnie jak w przypadku *World Scout Jamboree* w Chile, także i to zagospodarowanie terenu jest zdominowane przez dwa sporych rozmiarów okręgi, które wyraźnie odznaczają się na planie i narzucają pewien specyficzny układ funkcjonalny. Jest to czytelny klasyczny wzorzec urbanistyczny porządku geometrycznego („V”). Spięte osią kompozycyjną („I”), tworzą gęstą i konsekwentną strukturę miasteczka. Na planie zagospodarowania terenu obecne są także klasyczne wzorce urbanistyczne zwartości („IV”), jako że brak jest pustych przestrzeni pomiędzy poszczególnymi strefami, oraz ciągłości struktury („II”), z uwagi na spięte strefy ciągami komunikacji. Czymś, co dodatkowo upodabnia te dwa przykłady skautowych zlotów *Jamboree*, jest realizacja kwartałów („1”) o kształcie wycinka koła oraz klasycznego wzorca urbanistycznego granicy („III”) po linii ich zewnętrznej krawędzi. Kolejną analogią jest równorzędne funkcjonowanie dwóch przestrzeni o roli klasycznego wzorca urbanistycznego rynku/śródmieścia/centrum („4”). Również ulice („2”) zostały poprowadzone w układzie promienistym, w sposób, który wzmacnia lokalne centrum – będące jednocześnie placem

(„3”) oraz przestrzenią spotkań („D”). Oba te klasyczne wzorce urbanistyczne zostały też zastosowane w innych miejscach na terenie zlotowego miasta tymczasowego. Przykład *World Scout Jamboree* w Tajlandii wychodzi bowiem poza determinantę kompozycji dwóch okręgów spiętych osią kompozycyjną i w planie zagospodarowania terenu widać także inne zabiegi kształtowania przestrzeni. W przypadku tego zlotu *Jamboree* również inaczej jest umieszczona arena, stanowiąca przestrzeń sakralną („A”) – jest wysunięta na zewnątrz głównego zgrupowania funkcji – i choć dzięki zastosowania klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury („II”) nie jest osobnym, niezależnym „bytem” przestrzennym, to jednak jest zlokalizowana peryferyjnie.

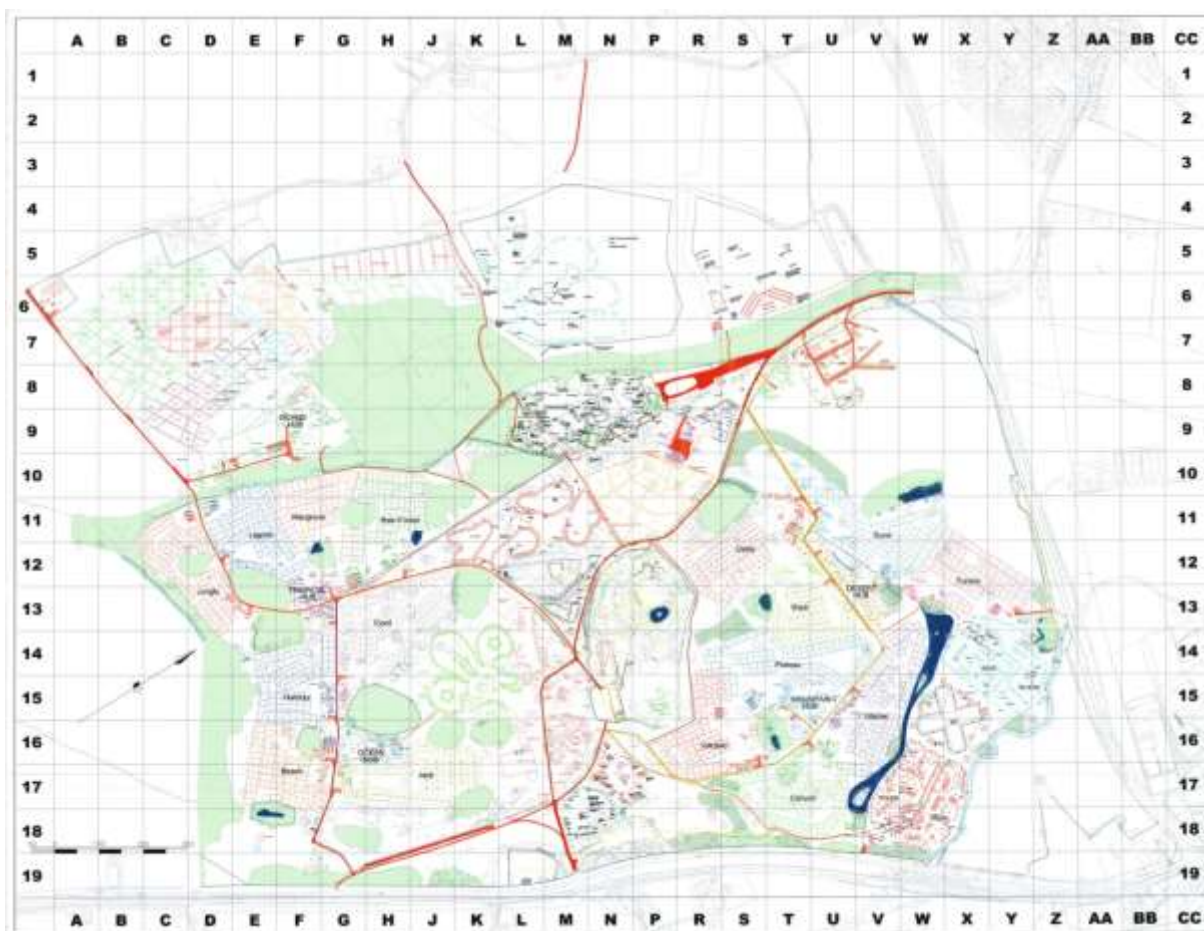

Plansza 71. Zdjęcie lotnicze zlotu *World Scout Jamboree* w Tajlandii²²²

²²² Autor nieznany; źródło: http://www.scout-archives.org.uk/20th%20World%20Jamboree_files/airial%20veiw.jpg/ [dostęp 6.03.2022 r.].

5.2.7. Hylands Park, Chelmsford, Essex, Wielka Brytania – 21st World Scout Jamboree

21st World Scout Jamboree odbyło się w dniach 28.07.2007 do 8.08.2007 r. na terenie Hylands Park w Chelmsford, na północny wschód od Londynu. Wzięło w nim udział 37 868 skautów i skautek ze 155 krajów. Materiał graficzny uzyskano bezpośrednio od organizatorów wydarzenia, podczas wizyty studyjnej w 2016 r. Projekt zagospodarowania terenu tego skautowego zlotu Jamboree jest w najwyższej dokładności, dzięki czemu możliwa była jego dogłębne zbadanie, a przedstawione dane mogły być analizowane bez utrudniającej ten proces kwestii czytelności. Grafika w oryginale była plikiem wektorowym w formacie odpowiednim dla środowiska CAD. To sprawia, że poza ogólnym ukształtowaniem przestrzennym wykonalne było także dokonywanie szczegółowych pomiarów – zwłaszcza, że projekt zagospodarowania terenu został przygotowany w dokładności do jednego namiotu (w przestrzeniach publicznych) oraz do jednego *unitu* (w sektorach mieszkalnych).

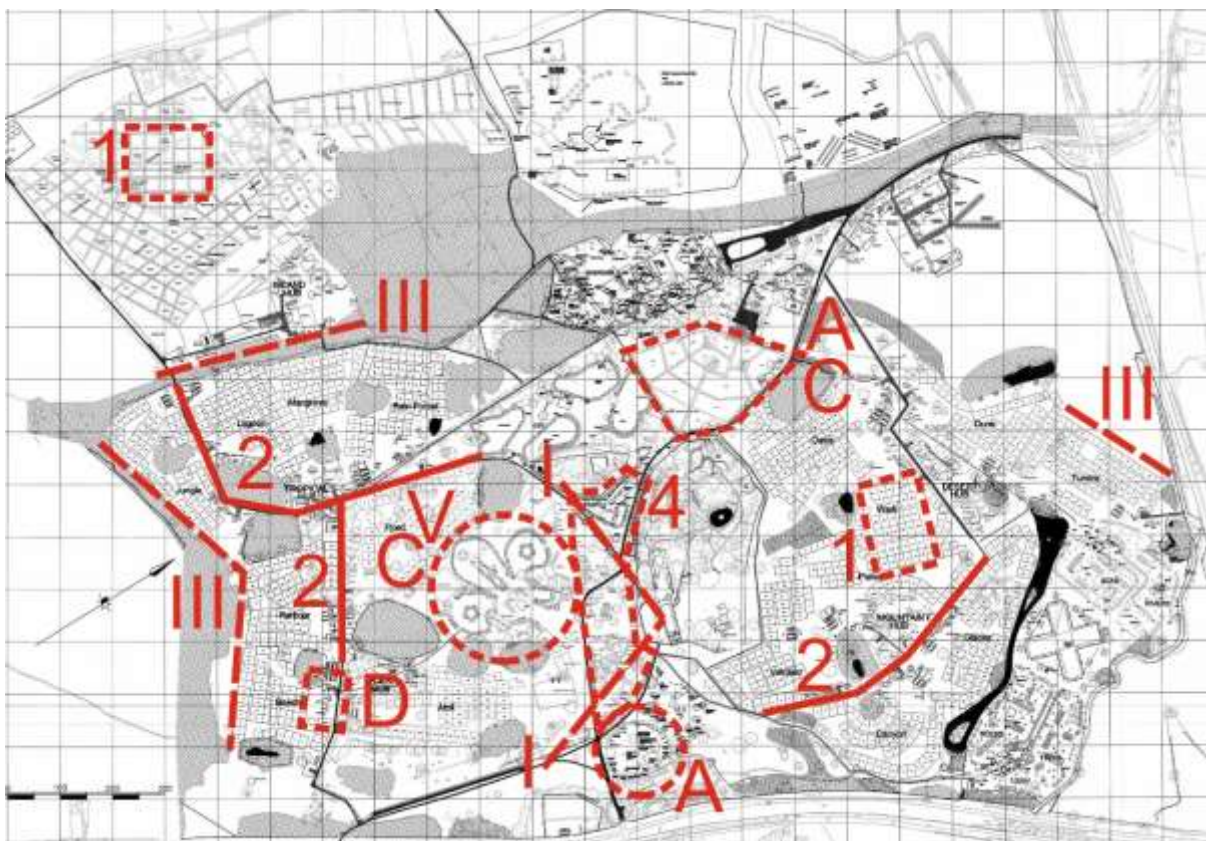
Plansza 72. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 2007 r.²²³

²²³ Autor: *The Scout Association*, źródło: materiały graficzne otrzymane od TSA.

Plansza 73. Ujednolicony plan WSJ w 2007 r.²²⁴

²²⁴ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 74. Plan z 2007 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

- Kwartał – „1”
- Ulica – „2”
- Plac – „3”
- Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

- Przestrzeń sakralna – „A”
- Przestrzeń władzy – „B”
- Przestrzeń spektaklu – „C”
- Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

- Oś kompozycyjna – „I”
- Ciągłość struktury – „II”
- Granice – „III”
- Zwartość – „IV”
- Porządek geometryczny – „V”

World Scout Jamboree w Wielkiej Brytanii stanowi przykład zgoła innego rozplanowania przestrzeni. Jedną z głównych przesłanek było wpasowanie się w istniejącą strukturę parku, wraz z jego infrastrukturą ciągów pieszych i utwardzonych dróg oraz zadrzewień. Trudno tu mówić o występowaniu klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury („II”), jako że strefy mieszkalne były lokowane w miejscach, które na to pozwalały, tj. pomiędzy fragmentami terenu pokrytymi wysoką zielenią. Stworzona w przestrzeni centralnej skautowego zlotu *Jamboree* figura lilijki – symbolu skautowego – jest zarówno przestrzenią spektaklu („C”) z uwagi na pełnioną funkcję, fragmentem rynku/śródmieścia/centrum („4”), ale także pewną specyficzną formą występowania klasycznego wzorca urbanistycznego porządku geometrycznego („V”). Porządek geometryczny można także odnaleźć w lokalnej skali, wewnątrz niektórych fragmentów zlotowego miasta tymczasowego, nie występuje jednak w skali całości zagospodarowania terenu. Klasyczny wzorzec urbanistyczny rynku/śródmieścia/centrum („4”) występuje w niewielkim natężeniu – jego przestrzeń jest rozczłonkowana na kilka fragmentów, nie tworząc

jednej czytelnej przestrzeni. Z kolei kwartał („1”) występuje na terenie zlotu w wielu miejscach, przybierając lokalnie nieco różne formy, dopasowane do możliwości, jakie daje częściowo zadrzewiony teren. Obecne na terenie zlotu osie kompozycyjne („1”) wynikają głównie z istniejącej infrastruktury, stworzonej z uwzględnieniem budynku *Hylands House*, choć zostały one wzmocnione poprzez odpowiednie ustawienie obiektów w przestrzeniach doń przylegających. Podobnie jest z klasycznym wzorcem urbanistycznym ulicy („2”) – mimo że opiera się on na zastanych ścieżkach i ciągach pieszych, również został wzmocniony poprzez nagromadzenie obiektów po obu stronach, co kanalizuje ruch pieszy i pozwala na interakcje, a w niektórych przypadkach z korzystania z oferty obiektów znajdujących się bezpośrednio przy drodze. Na terenie zlotowego miasta tymczasowego został zastosowany także klasyczny wzorec urbanistyczny granicy („III”), także z wykorzystaniem istniejącego zagospodarowania – część funkcjonalnych granic została wytworzona za pomocą elementów natury, np. pasów zadrzewień, lub poprzez rozlokowanie stref na odsuniętych od siebie polanach. Przykładem tego był *subcamp* dla IST, który został umieszczony peryferyjnie oraz odgradzony od reszty zlotowego miasta tymczasowego buforem drzew, skutkiem czego nie był widoczny z pozostałych części terenu. Klasyczny wzorec urbanistyczny granicy („III”) jest także miejscowo widoczny na obrzeżach zlotowego miasta tymczasowego. Przykładowo, na pewnym odcinku wykonano ogrodzenie, mające ochronić teren zlotowego miasta przed wejściem mieszkańców pobliskiej miejscowości. W zakresie przestrzeni sakralnej („A”) można odnaleźć dwa główne punkty o takiej funkcji. Jeden w postaci „czystej”, tj. nagromadzenia obiektów o charakterze religijnym – na obszarze zlotowego miasta tymczasowego była to tzw. wioska wierzeń, czyli strefa *Faiths and Beliefs*. Drugi przykład – arena – przemieszany był z klasycznym wzorcem urbanistycznym przestrzeni spektaklu („C”). Arena ze sceną była ulokowana we względnie centralnym fragmencie terenu, co zapewniało wszystkim uczestnikom względnie wygodny dostęp. Naturalne ukształtowanie terenu, pochylone w kierunku sceny, wzmocniało na niej przestrzenną koncentrację – orientowało okolicę na scenę i odbywające się tam wydarzenia. Zagospodarowanie terenu w większości pozbawione jest występowania klasycznego wzorca urbanistycznego zwartości („IV”), występuje on co najwyżej lokalnie, w postaci sąsiadujących kwartałów („1”). Przestrzeń spotkań („D”) występuje w postaci szeregu mniejszych przestrzeni publicznych, rozsianych na obszarze zlotowego miasta tymczasowego, przybierając różne formy i różną skalę.

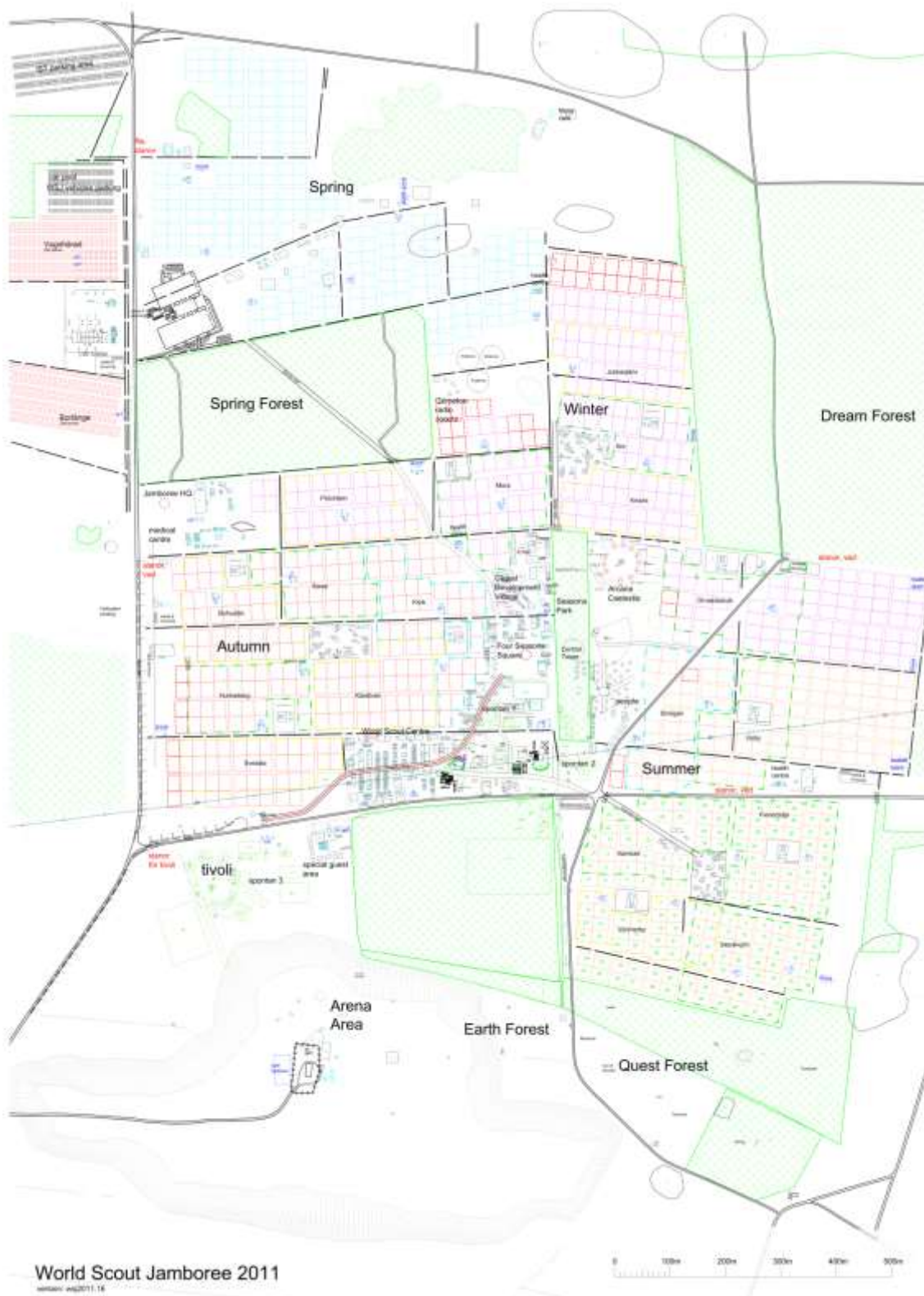

Plansza 75. Zdjęcie lotnicze zlotu *World Scout Jamboree* w Wielkiej Brytanii²²⁵

²²⁵ Autor nieznany. Materiały uzyskane od organizatorów podczas wizyty studyjnej na terenie *Hylands Park*.

5.2.8. Rinkaby, Szwecja – 22nd World Scout Jamboree

22nd World Scout Jamboree odbyło się w dniach 27.07.2011 do 7.08.2011 r. w miejscowości Rinkaby na południu Szwecji. Wzięło w nim udział 40 061 skautów i skautek ze 146 krajów. Podobnie jak w przypadku skautowego zlotu *Jamboree* w Wielkiej Brytanii, także i ten projekt zagospodarowania terenu autor otrzymał w bardzo dokładnej formie graficznej, co bezpośrednio przełożyło się na jakość prowadzonych badań. Nie jest to bowiem plan, jaki otrzymali uczestnicy, a materiał, na którym pracowali organizatorzy, projektując zagospodarowanie terenu zlotowego miasta tymczasowego i planując jego działanie funkcjonalnie. Także i w przypadku tego zlotu *World Scout Jamboree* dokładność materiałów do analizy występowania klasycznych wzorców urbanistycznych jest na poziomie pojedynczego namiotu w zakresie przestrzeni publicznych oraz jednego *unitu* dla sektorów mieszkalnych.

Plansza 76. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 2011 r.²²⁶

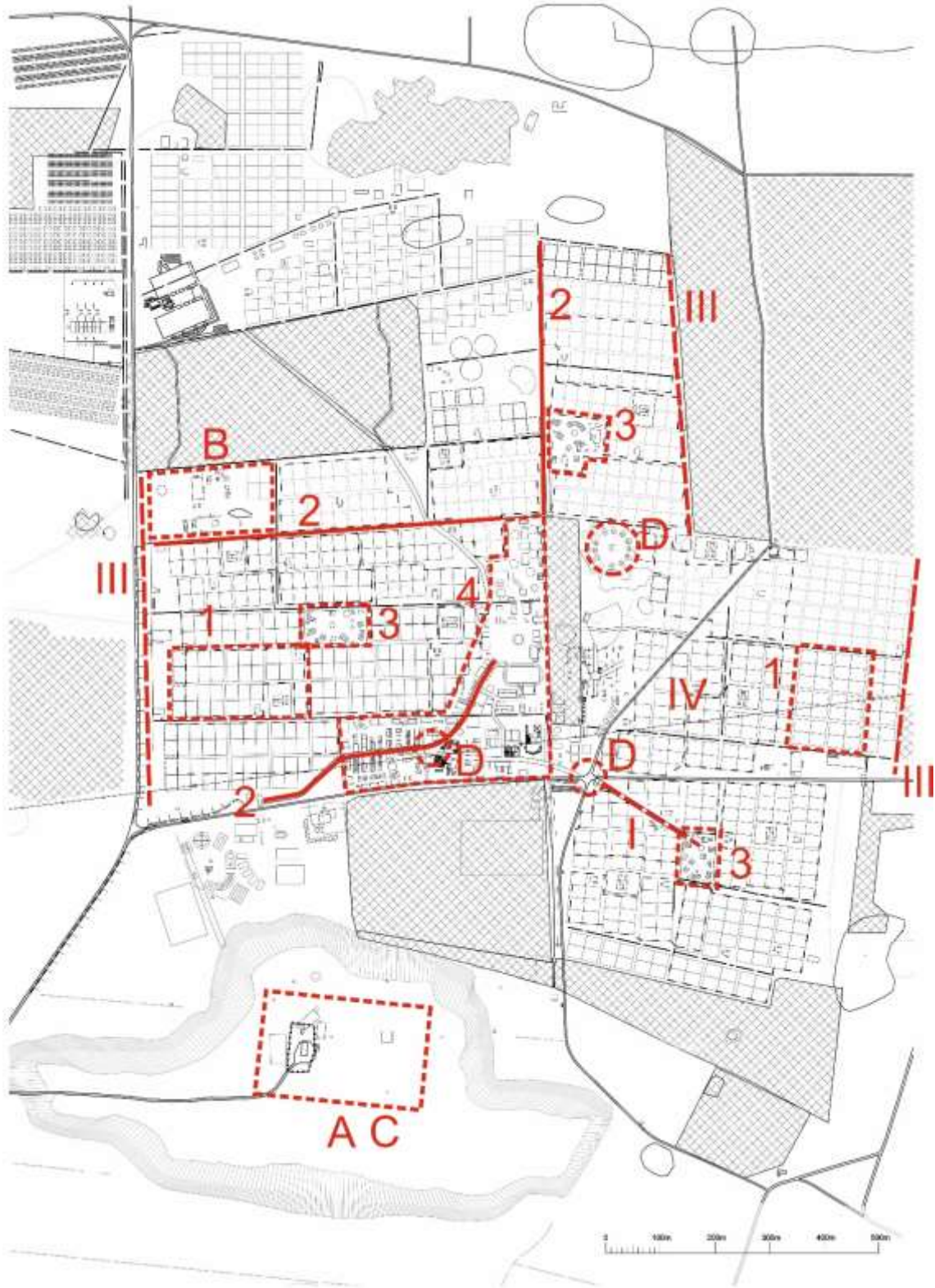
²²⁶ Autor nieznany, źródło: materiały graficzne otrzymane od ZHP.

Plansza 77. Ujednolicony plan WSJ w 2011 r.²²⁷

²²⁷ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 78. Plan z 2011 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

Kwartał – „1”

Ulica – „2”

Plac – „3”

Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

Przestrzeń sakralna – „A”

Przestrzeń władzy – „B”

Przestrzeń spektaklu – „C”

Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

Oś kompozycyjna – „I”

Ciągłość struktury – „II”

Granice – „III”

Zwartość – „IV”

Porządek geometryczny – „V”

W przykładzie złotowego miasta tymczasowego *World Scout Jamboree* w Szwecji czytelnie umieszczony rynek/śródmieście/centrum („4”) jest zlokalizowany w przybliżeniu na środku terenu. Ma bezpośredni dostęp ze stref mieszkalnych, z którymi graniczy, za wyjątkiem strony wschodniej (gdzie ogranicza go niewielki pas lasu) – jego występowanie na terenie złotowego miasta można ocenić jako zastosowanie klasycznego wzorca urbanistycznego o dużym natężeniu właśnie z uwagi na tę wyrazistość. Na południowo-wschodnim narożniku teren rynku/śródmieścia/centrum („4”) jest połączony z innym, lokalnym centrum większej jednostki mieszkalnej w sposób tworzący oś kompozycyjną („I”) – ta oś nie jest jednak bardzo wyraźna w przestrzeni złotowego miasta tymczasowego. Na jej początku, u zbiegu kilku ścieżek komunikacyjnych został wytworzony klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni spotkań („D”). Jest on również obecny w innych fragmentach przestrzeni złotowego miasta tymczasowego, między innymi na zbiegu ulic wewnątrz rynku/śródmieścia/centrum („4”) oraz po wschodniej stronie pasa zieleni, w postaci uporządkowanej geometrycznie kompozycji obiektów o kształcie okręgu. Przestrzeń, która jest połączona z rynkiem/śródmieściem/centrum za pomocą osi kompozycyjnej stanowi przykład innego klasycznego wzorca urbanistycznego, jakim jest plac („3”). Jest on zlokalizowany centralnie dla „obsługiwanego” przez siebie fragmentu zlotu, stanowiąc prawdopodobnie również przestrzeń spotkań („D”). Kolejne przykłady klasycznego wzorca urbanistycznego placu („3”) można odnaleźć także jako lokalne centra innych części złotowego miasta tymczasowego, występuje więc w dużym natężeniu. Podobnie rozpowszechnione jest stosowanie klasycznego wzorca urbanistycznego kwartału („1”). Na powyższej grafice pokazano dwa przykłady fragmentów przestrzeni uformowanej w kwartały, lecz jest ich znacznie więcej – ten klasyczny wzorzec urbanistyczny ma w tym przypadku duże natężenie. W równym stopniu powszechnym na terenie złotowego miasta klasycznym wzorcem urbanistycznym jest granica („III”). Występuje ona zarówno w oparciu o elementy naturalne – takie, jak ściana lasu – ale też jest na obszarze stosowana arbitralnie, w miejscach, gdzie nie ma konkretnych przeszkód wynikających z ukształtowania terenu. Z analizowanego projektu zagospodarowania wynika też względnie duża zwartość („IV”) przestrzeni tego skautowego zlotu *Jamboree* – jedynie w miejscach, gdzie naturalnie bariery stanowią przeszkodę, nie ma obiektów. Stanowi to również o występowaniu dość wyraźnej ciągłości struktury („II”), gdzie poza centralnie położonym fragmentem lasu nie ma w niej zasadniczych przerw. Poza głównym zgrupowaniem obiektów na terenie złotowego miasta tymczasowego znajduje się jedynie arena, będąca jednocześnie przestrzenią spektaklu („C”) oraz przestrzenią sakralną („A”). Przestrzeń ta nie jest jednak kompozycyjnie wpisana w układ w sposób, który by wzmacniał jej rangę. Sztab złotowy, będący realizacją klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni władzy („B”), znajduje się

na uboczu, lecz jest wpisany w siatkę kwartałów i dopełnia strukturę przestrzenną, stąd wzorzec ten ma niewielkie natężenie.

Plansza 79. Zdjęcie lotnicze zlotu *World Scout Jamboree* w Szwecji²²⁸

²²⁸ Autorem zdjęcia jest użytkownik portalu Pinterest o nicku: Geo Gegenhuber; źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/334533078548871608/> [dostęp 05.03.2022 r.]

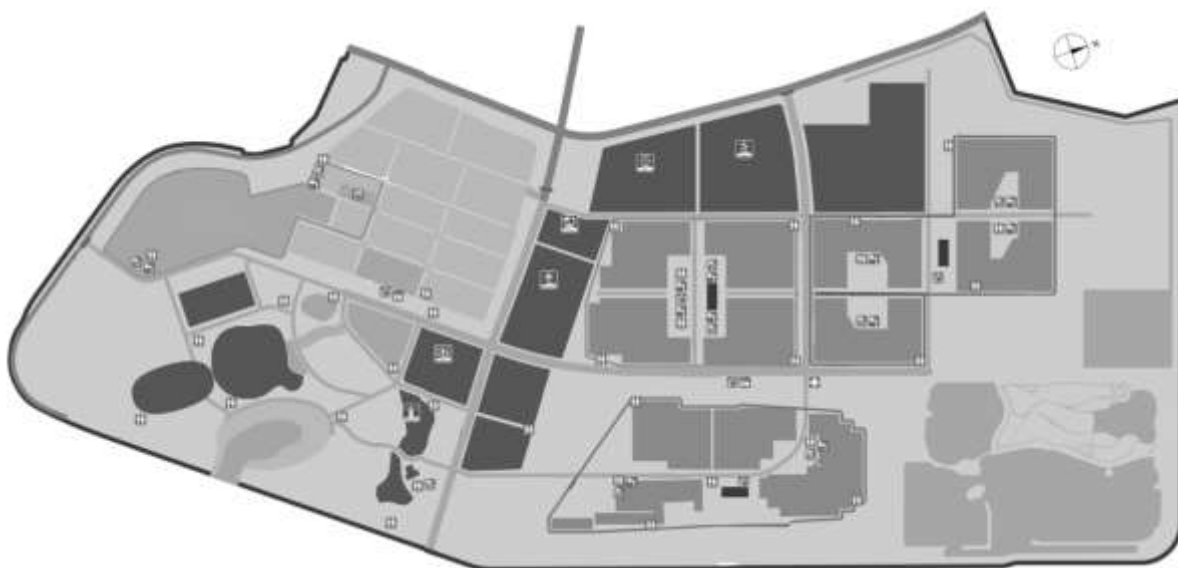
5.2.9. Kirarahama, Japonia – 23rd World Scout Jamboree

23rd World Scout Jamboree odbyło się w dniach 28.07.2015 do 8.08.2015 r. w Kirarahama na południu Japonii. Wzięło w nim udział 33 628 skautów i skautek ze 155 krajów. Materiał badawczy, którym autor dysponował, był niskiej jakości, pomimo tego, że był to zlot względnie współczesny. Nie udało się również uzyskać od organizatorów plików roboczych w standardzie CAD, tak jak miało to miejsce w przypadku dwóch poprzednich wydarzeń. Plan, który posłużył do pracy był uproszczoną wersją – taką, jaką otrzymywali uczestnicy. Jakość tych materiałów miała wpływ na przeprowadzone badanie, znacznie je utrudniając – większość obszarów była oznaczona schematycznie lub za pomocą symboli, co komplikowało trafne rozpoznanie charakteru przestrzennego. Znaczącą pomocą była obecność autora na terenie tego zlotu podczas jego trwania – dysponował wykonaną przez siebie dokumentacją fotograficzną oraz miał szereg własnych doświadczeń z pobytu na – co zostało szczegółowo opisane w kolejnym punkcie tego rozdziału.

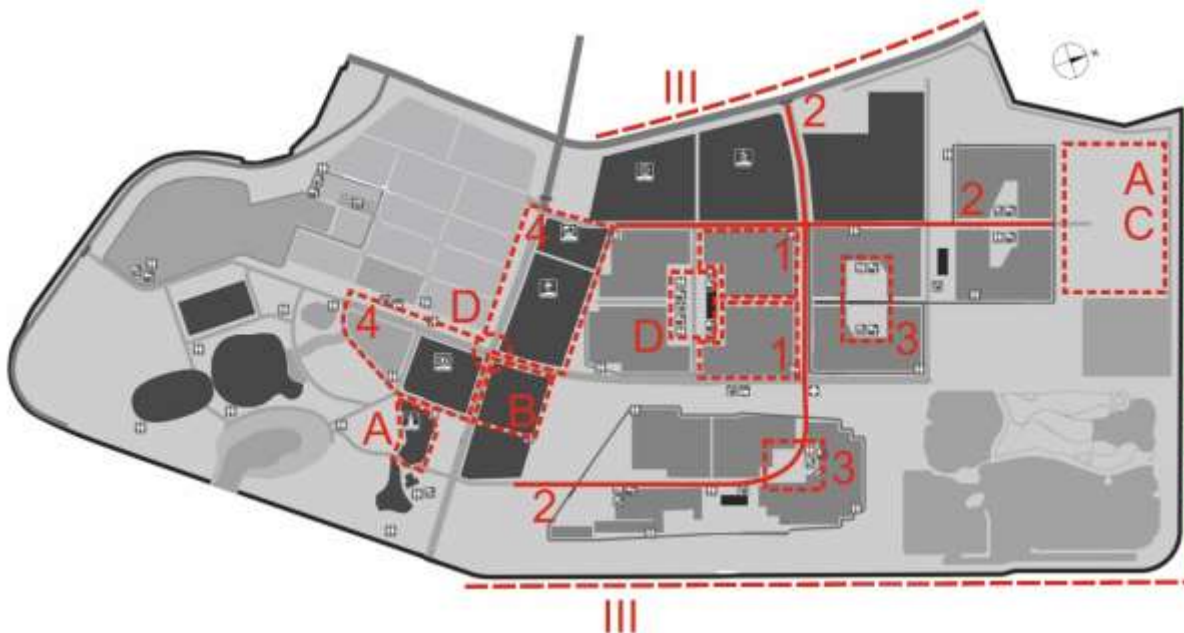
Plansza 80. Zagospodarowanie przestrzenne WSJ w 2015 r.²²⁹

²²⁹ Autor nieznany, źródło: https://www.23wsj.jp/assets/programme_outline.pdf [dostęp 2.12.2018 r.].

Plansza 81. Ujednolicony plan WSJ w 2015 r.²³⁰

²³⁰ Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 82. Plan z 2015 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

- Kwartał – „1”
- Ulica – „2”
- Plac – „3”
- Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

- Przestrzeń sakralna – „A”
- Przestrzeń władzy – „B”
- Przestrzeń spektaklu – „C”
- Przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

- Oś kompozycyjna – „I”
- Ciągłość struktury – „II”
- Granice – „III”
- Zwartość – „IV”
- Porządek geometryczny – „V”

Obszar tymczasowego miasta *World Scout Jamboree* w Japonii ma spośród omówionych skautowych zlotów *Jamboree* najwyraźniej zaznaczoną strukturę granicy („III”) – znajduje się bowiem na półwyspie, niemal całkowicie go wypełniając. Nie jest to jedyna obecność tego klasycznego wzorca urbanistycznego w przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego – występuje on również wewnątrz jego terenu, tworząc podziały na poszczególne fragmenty. W części tych przypadków pokrywa się z klasycznym wzorcem urbanistycznym ulicy („2”), przykładem tego jest główne skrzyżowanie dróg. Klasyczny wzorzec urbanistyczny ulicy („2”) pojawia się także wśród terenów mieszkalnych, gdzie drogi łączą istotne miejsca ze sobą oraz prowadzą do przestrzeni publicznych. Na siatce ulic znajdują się przykłady realizacji klasycznego wzorca urbanistycznego placu („3”) oraz przestrzeni spotkań („D”). Podobieństwem wobec *World Scout Jamboree* w Holandii jest zlokalizowanie w bezpośrednim sąsiedztwie głównego skrzyżowania przestrzeni władzy („B”), ale także części przestrzeni publicznej. Zgromadzone obok siebie, tworzą one klasyczny wzorzec rynku/śródmieścia/centrum („4”). Przestrzeń ta nie jest jednak tak czytelnie uformowana ani tak zlokalizowana, aby można było mówić o dużym natężeniu tego wzorca. Z dwóch stron przylega bowiem do otwartej i niedostępnej dla uczestników przestrzeni dużego parkingu, a także jest umieszczona peryferyjnie względem większości terenów mieszkalnych. W przestrzeni mieszkalnej dla uczestników (w odróżnieniu od przestrzeni dla IST) widać też obecność klasycznego wzorca urbanistycznego kwartału („1”) – regularność ich układu jest

dopasowana do istniejących wcześniej utwardzonych dróg, podobnie, jak w przypadku *World Scout Jamboree* w Wielkiej Brytanii. Przestrzeń sakralna („A”) została ulokowana na uboczu, choć z zachowaniem dość dobrej komunikacji z resztą zlotowego miasta tymczasowego, w formie luźnego układu obiektów odpowiadającym poszczególnym wyznaniom. Na części terenu tego skautowego zlotu *Jamboree* widoczny jest klasyczny wzorzec urbanistyczny porządku geometrycznego („V”), lecz podobnie jak układ kwartałów, jest on pochodną istniejącej infrastruktury. W miejscach bardziej oddalonych porządek ten traci na czytelności. W podobny sposób jest obecna ciągłość struktury („II”) – dotyczy ona jedynie części zlotowego miasta tymczasowego. Niektóre jego fragmenty stanowią niejako osobne byty, niepowiązane z resztą – przykładem tego jest sektor mieszkalny dla IST, oddzielony od zasadniczej przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego parkingiem, który powierzchniowo stanowi znaczną część terenu zajętego przez resztę namiotów skautów.

5.2.10. Sønderborg, Dania – Sønderborg Jamboree

Złot *Sønderborg Jamboree*, odbył się w dniach 22.07.2017 do 30.07.2017 r. w miejscowości Sønderborg w południowej Danii. Wzięło w nim udział ok. 37 000 skautów i skautek, głównie z Danii. Spośród analizowanych przykładów skautowych zlotów *Jamboree*, ten nie należy do grona *World Scout Jamboree* (w odróżnieniu od nich był on zlotem krajowym), został dodany z uwagi na jego skalę, przekraczającą liczebnością uczestników wiele przykładów, oraz z uwagi na to, że autor brał w nim udział i prowadził na nim także inne rodzaje badań – obserwację uczestniczącą oraz badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych. Materiał graficzny, który posłużył do wykonania tej analizy, uzyskano bezpośrednio od organizatorów. Podkład do przedstawionej w dalszej części analizy pochodzi z systemu geoinformatycznego, działającego podczas tego skautowego zlotu *Jamboree*, stąd dość dobra jakość materiału do przeprowadzonego badania. Ustępuje on dokładnością jedynie wektorowym plikom graficznym, analizowanym w przypadku *World Scout Jamboree* w Wielkiej Brytanii i w Szwecji.

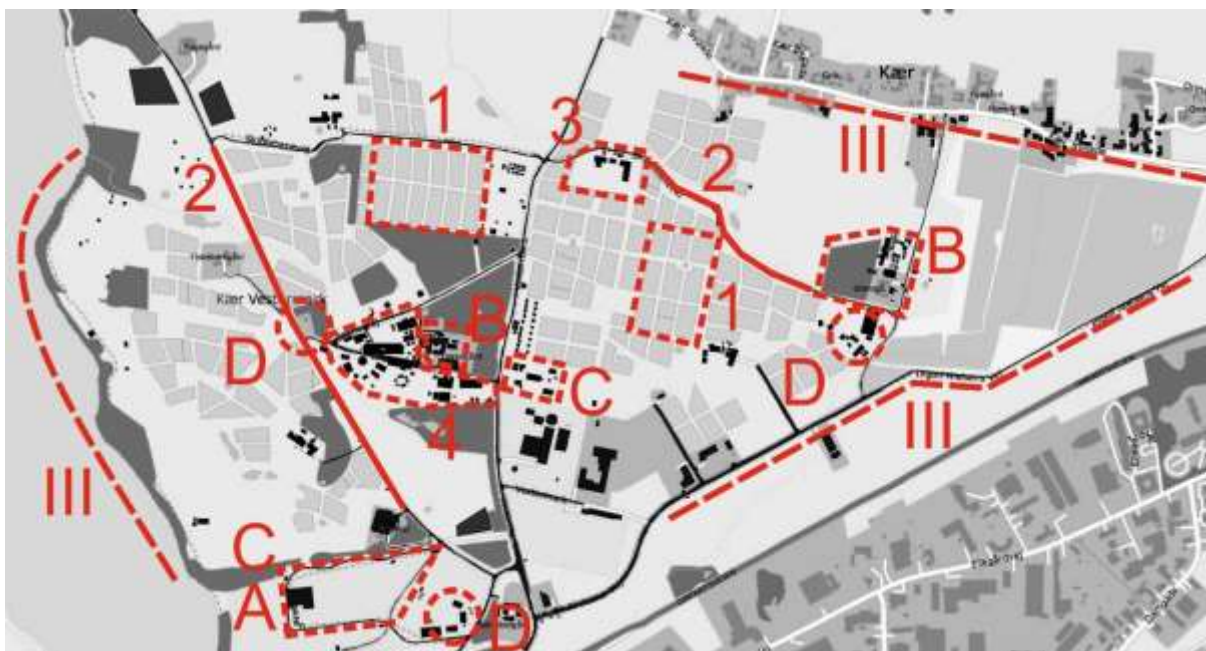
Plansza 83. Zagospodarowanie przestrzenne *Sønderborg Jamboree* w 2017 r.²³¹

²³¹ Grafikę opracował autor na podstawie otrzymanych od organizatorów materiałów.

Plansza 84. Ujednolicony plan Sønderborg Jamboree w 2017 r.²³²

²³² Opracowanie: M. Pośpiech.

Plansza 85. Plan z 2017 r. z analizą klasycznych wzorców urbanistycznych

Formy przestrzenne:

Kwartał – „1”

Ulica – „2”

Plac – „3”

Rynek/śródmieście/centrum – „4”

Przestrzenie funkcjonalne:

Przestrzeń sakralna – „A”

Przestrzeń władzy – „B”

Przestrzeń spektaklu – „C”

przestrzeń spotkań – „D”

Ład przestrzenny:

Oś kompozycyjna – „I”

Ciągłość struktury – „II”

Granice – „III”

Zwartość – „IV”

Porządek geometryczny – „V”

W planie zagospodarowania terenu złotowego miasta tymczasowego *Sønderborg Jamboree* można odnaleźć wiele podobieństw do *World Scout Jamboree* w Wielkiej Brytanii. Ogólny kształt przestrzeni jest raczej dopasowany do istniejącej działki i jej elementów przyrodniczych, takich jak fragmenty zadrzewień o nieregularnych kształtach, przebieg istniejących dróg, czy znajdujących się na terenie niewielkiej ilości budynków. Wyraźnie czytelne są także granice („III”), z dwóch stron oparte na liniowym przebiegu otaczających miasto tymczasowe drogach, a z trzeciej, zachodniej strony, na krawędzi wody. Ten klasyczny wzorec urbanistyczny występuje także wewnątrz, w postaci pasów leśnych, które oddzielają jedne fragmenty od drugich. Kolejnym podobieństwem jest względny brak ciągłości struktury („II”), co uwidacznia się w występujących w wielu miejscach przerwach pomiędzy obiektami – zarówno sektorami mieszkalnymi, jak i obiektami i strefami publicznymi. Widać w tym przypadku wyraźny kontrast z przykładem *World Scout Jamboree* w Szwecji, gdzie ten klasyczny wzorec urbanistyczny był bardzo czytelny. Także porządek geometryczny („V”) występuje jedynie lokalnie i sprowadza się do skali kilku kwartałów („1”). W ujęciu całościowym porządek geometryczny („V”) nie występuje. Wspomniany klasyczny wzorec urbanistyczny kwartału („1”) jest widoczny na planie zagospodarowania terenu w niektórych fragmentach, co zostało oznaczone na planszy, ale widać również, że są takie części złotowego miasta tymczasowego (na przykład zachodnia), gdzie także ten dość popularny wśród

badanych skautowych zlotów *Jamboree* klasyczny wzorzec urbanistyczny traci znacząco swą czytelność. Z kolei klasyczny wzorzec urbanistyczny rynku/śródmieścia/centrum („4”) jest widoczny dość dobrze – wzmocniony przez ciągi komunikacyjne – ulice („2”) oraz względnie centralną lokalizację, występuje w dużym natężeniu, nawet pomimo tego, że jest częściowo otoczony lasem. Na jego zapleczu została zorganizowana przestrzeń władzy („B”), co jest dość wygodne w aspekcie kontroli funkcjonowania zlotowego miasta tymczasowego. Jednak tym, co sprawia, że klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni władzy („B”) jest tak wyrazisty, jest jego drugi element w postaci zaplecza logistycznego i szpitala, znajdującego się we wschodniej części terenu i stanowiącej przestrzeń zamkniętą dla uczestników. Na terenie zlotowego miasta tymczasowego występują także place („3”), najczęściej w formie lokalnych centrów, obsługujących poszczególne fragmenty sektorów mieszkalnych. Podobnie jak w większości przypadków skautowych zlotów *Jamboree*, pełnią one również funkcję przestrzeni spotkań („D”). W przypadku *Sønderborg Jamboree* występuje także klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni spotkań („D”), nie będący jednocześnie placem („3”). Jednym z przykładów była znajdująca się na zachodnim skraju rynku/śródmieścia/centrum („4”) rzeźba ogromnych rozmiarów buta trekkingowego, która pełniła również funkcję wieży widokowej, a drugim miejsce spotkań w formie pubu dla pełnoletnich uczestników zlotu, które znajdowało się na południowym skraju zlotowego miasta tymczasowego. Ciekawą cechą tego skautowego zlotu *Jamboree* było także występowanie przestrzeni spektaklu („C”), nie tylko w funkcji łączonej z przestrzenią sakralną („A”). Poza areną, która pełniła rolę tych dwóch klasycznych wzorców urbanistycznych, była także przestrzeń spektaklu („C”) w bezpośrednim sąsiedztwie rynku/śródmieścia/centrum („4”).

5.2.11. Podsumowanie analizy materiałów kartograficznych

W poniższej tabeli przedstawione jest zestawienie występujących klasycznych wzorców urbanistycznych w projektach zagospodarowania terenu badanych skautowych zlotów *Jamboree*. Dla czytelności nazwy poszczególnych zlotów ograniczono do roku ich organizacji – znajdują się one w pierwszym wierszu tabeli. W pierwszej kolumnie tabeli, z lewej strony, spisane są klasyczne wzorce urbanistyczne z zachowaniem podziału na trzy grupy (formy przestrzenne, przestrzenie funkcjonalne, ład przestrzenny). Jeżeli z przeprowadzonego badania wynika, że dany klasyczny wzorzec urbanistyczny wystąpił w projekcie zagospodarowania terenu konkretnego skautowego zlotu *Jamboree*, pole jest oznaczone symbolem „+” dla niewielkiego natężenia, a symbolem „++” dla dużego natężenia. Jeżeli dany klasyczny wzorzec urbanistyczny nie był obecny, zostało to oznaczone symbolem „-”.

	1933	1947	1975	1995	1998 – 1999	2002 – 2003	2007	2011	2015	2017
FORMY PRZESTRZENNE										
Kwartał	++	++	-	+	++	++	++	++	++	+
Ulica	++	++	+	++	++	+	++	++	++	++
Plac	++	++	-	-	++	++	+	++	+	++
Rynek /śródmieście /centrum	+	+	++	++	++	++	+	++	+	++
PRZESTRZENIE FUNKCJONALNE										
Przestrzeń sakralna	+	+	++	++	-	++	++	+	++	++
Przestrzeń władzy	-	+	++	++	-	-	-	+	++	++
Przestrzeń spektaklu	++	-	+	-	-	+	++	+	-	++
Przestrzeń spotkań	++	++	+	+	++	++	++	++	+	++
ŁAD PRZESTRZENNY										
Oś kompozycyjna	++	-	-	-	++	++	++	+	-	-
Ciągłość struktury	+	+	++	++	++	++	-	++	-	-
Granice	++	+	++	++	++	++	++	++	++	++
Zwartość	++	+	+	+	++	++	-	++	-	-
Porządek geometryczny	+	+	-	+	++	++	-	+	+	-

Tabela 7. Występowanie klasycznych wzorców urbanistycznych w skautowych zlotach *Jamboree*

Przeprowadzone badania wykazały wyraźną, lecz niekoniecznie powszechną obecność w planach zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* dużej części zabiegów przestrzennych, które określa się mianem klasycznych wzorców urbanistycznych. Wzorce te, w różnym natężeniu i czasem w różnych, specyficznych lokalnych formach, występują w projektach zagospodarowania terenu zlotów *Jamboree* w całym badanym zakresie czasu, tj. od 1933 do 2017 r. Dzieje się tak nawet pomimo tego, że mają one dalece odmienny od siebie charakter. Dla przykładu, organizacja przestrzeni z wykorzystaniem klasycznego wzorca urbanistycznego rynku/śródmieścia/centrum („4”), układ oparty na ulicach („2”) i granicach („III”), a także przestrzeń spotkań („D”) występuje we wszystkich badanych przypadkach. Jest zatem obecna zarówno w WSJ w Chile (1998–1999 r.) czy w WSJ w Tajlandii (2002–2003 r.),

które miały układ przestrzenny podporządkowany całościowej kompozycji opartej na okręgach o bardzo czytelnym porządku geometrycznym, ale też w przypadku WSJ w Wielkiej Brytanii (2007 r.), którego charakter przestrzenny był zdecydowanie bliższy miastom o organicznym układzie i odróżnia się znacząco od dwóch poprzednio przywołanych przykładów. W przypadku klasycznego wzorca urbanistycznego ulicy („2”), jego powszechność stosowania w przestrzeni może tłumaczyć aspekt organizacyjny, w tym konieczność obsługi funkcjonalnej i technicznej zlotowego miasta tymczasowego funkcjonującego dla znacznej liczby ludzi, co naturalnie generuje wiele potrzeb, choćby transportowych. Na obszarach przeznaczonych pod organizację skautowych zlotów *Jamboree*, a więc w większości przypadków na terenach zielonych przeznaczonych pod obozowisko namiotowe, system transportu oparty jest na ruszcie, siatce dróg utwardzonych²³³. Podobna argumentacja stoi za powszechnością klasycznego wzorca urbanistycznego granicy („III”), który wynika bądź to z „oparcia” struktury zlotowych miast tymczasowych o naturalne przeszkody (takie jak krawędź lasu, jeziora czy rzeki), ale też z konieczności zapewnienia uczestnikom bezpieczeństwa i przestrzeni czytelnej w orientacji.

Jednak, poza praktykami dotyczącymi organizacji zagospodarowania terenu, trzeba zwrócić uwagę na aspekt funkcjonowania samych skautowych zlotów *Jamboree*. Jest to istotne w przypadku dwóch pozostałych klasycznych wzorców urbanistycznych, które wystąpiły we wszystkich badanych przykładach – wzorca rynku/śródmieścia/centrum („4”) oraz przestrzeni spotkań („D”). To bowiem charakter międzynarodowego zlotu młodych ludzi warunkuje potrzebę istnienia miejsc, które funkcjonują w roli przestrzeni spotkań (a zatem i wymiany doświadczeń – tym bardziej, że zloty *Jamboree* mają charakter edukacyjny), ale też przestrzeni centralnej, o wyraźnym symbolicznym znaczeniu oraz o zestawie funkcji odmiennych niż mieszkalna większość terenu (wzorec rynek/śródmieście/centrum). Z uwagi na charakter skautowych zlotów *Jamboree* taka przestrzeń jest po prostu potrzebna, a być może i niezbędna.

W powyższym zestawieniu tabelarycznym zwracają też uwagę te klasyczne wzorce urbanistyczne, które występowały w większości lub zdecydowanej większości, lecz nie we wszystkich badanych przykładach zlotów – jest to największa ich grupa. Do takich należą: kwartał („1”), plac („3”), przestrzeń sakralna („A”), ciągłość struktury („II”), granice („III”), zwartość („IV”) i porządek geometryczny („V”). Przyczyną takiego stanu rzeczy może być z jednej strony aspekt logistyczny – np. wytyczanie w terenie przestrzeni biwakowej odbywa się najczęściej dla konkretnej grupy uczestników²³⁴, wraz z zachowaniem odstępu niezbędnego dla celów transportu, choćby pieszego, czy bezpieczeństwa pożarowego, co naturalnie tworzy układ kwartałów („1”). Występowanie na terenie skautowych zlotów *Jamboree* klasycznego wzorca urbanistycznego placu („3”) związane jest niewątpliwie z wyznaczeniem pewnych symbolicznych i funkcjonalnych lokalnych centrów, gromadzących obiekty o szczególnej funkcji (innej niż mieszkalna), bądź też będącymi punktami odniesienia dla fragmentów terenu

²³³ Dotyczy to niezbędnego dla funkcjonowania zlotowych miast tymczasowych transportu kołowego, ruch pieszy jest bardziej rozproszony.

²³⁴ Np. dla tzw. drużyny zlotowej. Jest to oczywiście obserwacja empiryczna dotycząca współczesnych skautowych zlotów *Jamboree*, ale można domniemywać, że miała zastosowanie także w przeszłości.

złotowych miast tymczasowych²³⁵. Place o różnych formach geometrycznych znajdują się także na przecięciu ważnych traktów komunikacyjnych wewnątrz złotowych miast tymczasowych. Obecna w wielu przykładach skautowych zlotów *Jamboree* przestrzeń sakralna („A”) jest odpowiedzią na elementy rytualne i symboliczne w skautingu – takie choćby jak przysięga skautowa, niekiedy symbolicznie odnawiana podczas zlotów *Jamboree*, ale też momenty o podniosłym charakterze, gromadzące większość uczestników, np. ceremonia otwarcia i zamknięcia. Przestrzeń sakralna to także niekiedy, najbliższe jej genezie, miejsca służące wypełnianiu praktyk religijnych i duchowych – takie miejsca także pojawiają się na terenie skautowych zlotów *Jamboree*. Również klasyczny wzorec urbanistyczny ciągłości struktury („II”) jest tym, który występuje w większości zbadanych przypadków. Ciągłość struktury zdaje się być przede wszystkim następstwem ułatwienia obsługi i zapewnienia odpowiedniego wyposażenia technicznego względnie nieodległych od siebie części zlotowego miasta tymczasowego. Jest także preferowana z uwagi na dystanse piesze, które dotyczą większości uczestników zlotów²³⁶. Ciągłość struktury buduje także charakter „miejsca w przestrzeni”, wyraźnie odróżniając teren obozowiska od jego otoczenia²³⁷. Stanowi to podobieństwo do klasycznego wzorca urbanistycznego zwartości („IV”), jednak przejawia się także w innych elementach. Jednym z przykładów jego występowania na poziomie lokalnym jest stosunkowo gęste rozmieszczanie namiotów w strefach mieszkalnych. Zwartość występuje także w postaci fizycznej bliskości poszczególnych kwartałów, które w niektórych przypadkach tworzą przestrzeń przypominającą gęstą tkankę miejską. Dotyczy ona także umieszczenia obiektów znajdujących się w symbolicznej przestrzeni centrum. Ciekawym przykładem jest WSJ w Wielkiej Brytanii, gdzie klasyczny wzorec urbanistyczny zwartości nie występuje w odniesieniu do całości terenu tego skautowego zlotu, natomiast na poziomie lokalnym, na przykład we fragmentach *World Scout Centre* można zaobserwować jego obecność. W podobnym stopniu rozpowszechniony był klasyczny wzorec urbanistyczny granicy („IV”), występujący w prawie wszystkich badanych przykładach. Jego obecność warunkowało niekiedy ukształtowanie terenu – jak w przypadku zlotu WSJ w Japonii, który odbywał się na półwyspie. W niektórych przypadkach klasyczny wzorec urbanistyczny granicy został wytworzony jako element zagospodarowania obszaru zlotu, na przykład poprzez czytelne zakończenie terenu zlotowego miasta tymczasowego linią lub łukiem komunikacji, dostosowanym do porządku geometrycznego („V”). Wzorec granicy jest zatem próbą symbolicznego domknięcia całości przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego i wyróżnienia go z otoczenia. Klasyczny wzorec urbanistyczny porządku geometrycznego („V”) również występował w prawie wszystkich badanych skautowych zlotach *Jamboree*. Można to

²³⁵ Wiele spośród skautowych zlotów *Jamboree* funkcjonuje w podziale na tzw. Huby, mające swoje lokalne centra, np. w postaci placów. Taka przestrzeń z perspektywy analizy z użyciem klasycznych wzorców urbanistycznych może także być zakwalifikowana jako przestrzeń spotkań.

²³⁶ Przykładem *World Scout Jamboree* na terenie, który nie cechował się ciągłością struktury, jest WSJ 2019 w USA, na terenie stałej bazy skautów amerykańskich. Przykład ten nie był analizowany właśnie z uwagi na organizację wydarzenia w funkcjonującej na co dzień bazie *eventowej*, a nie w postaci miasta tymczasowego. Podczas pracy w ZHP autor spotkał się z wieloma głosami krytyki członkiń i członków polskiego kontyngentu, dotyczącymi właśnie zbyt dużych dystansów pieszych, uciążliwych w codziennym funkcjonowaniu.

²³⁷ Używany jest tutaj opis relacji miejsca do przestrzeni w rozumieniu Yi Fu-Tuana (1987).

interpretować, jako pochodną sposobu, w jaki powstają miasteczka zlotowe dla tych wydarzeń. Są one odgórnie planowane i lokowane, a centralne planowanie przestrzeni ułatwia wprowadzanie rozwiązań opartych na porządku geometrycznym. Dodatkowo, skautowe zloty *Jamboree*, a zwłaszcza *World Scout Jamboree* mają częściowo charakter ekspozycyjny – z uwagi na skalę i rangę samych wydarzeń oraz uczestnictwo osób z wielu krajów i kontynentów. Być może właśnie to skłania twórców planów zagospodarowania terenów do sięgania po klasyczny wzorzec urbanistyczny porządku geometrycznego, sprawdzony w historii urbanistyki.

Spośród badanych klasycznych wzorców urbanistycznych tymi, które zostały rozpoznane w mniej więcej połowie przypadków, była przestrzeń władzy („B”), oś kompozycyjna („I”) oraz przestrzeń spektaklu („C”). Przestrzeń władzy („B”) najczęściej przejawiała się w postaci ekskluzywnych fragmentów zlotowego miasta tymczasowego, zarezerwowanych dla organizatorów. Taka funkcja jest w miasteczkach zlotowych potrzebna do ich funkcjonowania, ale sam klasyczny wzorzec urbanistyczny występuje dopiero wtedy, gdy strefa przybiera konkretną formę, „odciskając” się w przestrzeni skautowych zlotów *Jamboree*. Oś kompozycyjna („I”) jest klasycznym wzorcem urbanistycznym obecnym głównie w tych skautowych zlotach, w których obecny jest również porządek geometryczny („V”). Wyjątkiem jest WSJ w Wielkiej Brytanii, gdzie jako trakty komunikacyjne wykorzystane zostały istniejące w parku ścieżki piesze, wpisane widokowo i prowadzące do zabytkowego budynku. Obecność osi kompozycyjnej i ukierunkowanie na niektóre obiekty, znajdujące się na terenie podkreśla ich rangę i niejako odnosi przestrzeń do nich – znaczeniowo i kompozycyjnie. Zabieg taki jest próbą wytworzenia pewnej waloryzacji przestrzeni, aby przeciwstawić się wizualnej monotonii, jaką mogą tworzyć tysiące namiotów.

Klasycznym wzorcem urbanistycznym, który także był obecny w przybliżeniu w połowie przypadków, lecz wymaga osobnego omówienia, jest przestrzeń spektaklu („C”). W zdecydowanej większości przykładów, gdzie był on obecny, pokrywał się z klasycznym wzorcem urbanistycznym przestrzeni sakralnej („A”) występujących w postaci areny, jedynie niekiedy był obecny również odrębnie. To pokrywanie się tych klasycznych wzorców urbanistycznych (podobnie jak częste pokrywanie się przestrzeni spotkań i placu), wynika ze specyfiki skautowych zlotów *Jamboree* oraz z rytualnego charakteru wydarzeń odbywających się na zlotowych arenach. Ma to wtedy wyraźnie charakter przestrzeni *sacrum* („A”), choć poza tymi momentami pełni także rolę przestrzeni spektaklu („C”), na przykład z uwagi na występy artystyczne, spotkania ze znanymi osobami ze świata kultury i polityki i inne, które autor zaobserwował osobiście jako uczestnik i organizator zlotów *Jamboree*. Obie te funkcje korzystają z tej samej przestrzeni (a niekiedy także infrastruktury). Fizyczną ich reprezentacją o największej czytelności jest właśnie arena zlotowa, miejsce zarówno takich wydarzeń, jak i jednocześnie symbolicznych i podniosłych momentów.

Przeprowadzone analizy projektów zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* pod kątem występowania w nich klasycznych wzorców urbanistycznych wykazały ich wyraźną, acz nie powszechną obecność. Jest ona różna dla poszczególnych klasycznych wzorców urbanistycznych – część jest powszechna, część dość rozpowszechniona, pewne są czasem obecne, a są i takie, które występują sporadycznie. Całość zebranych wyników prezentuje zbiorcza tabela. Różnice w obecności poszczególnych klasycznych wzorców

urbanistycznych nie są stałe dla całej badanej grupy skautowych zlotów *Jamboree*. Jest to efekt znacznej różnorodności kształtów przestrzennych ich miejsc, a zatem i obecnych w nich klasycznych wzorców urbanistycznych. Jakkolwiek poszczególne skautowe zloty *Jamboree* różnią się między sobą, we wszystkich badanych przykładach występowały klasyczne wzorce urbanistyczne – w mniejszym lub większym stopniu. Co za tym idzie, tezę o istnieniu silnego nawiązania w historycznych i współczesnych skautowych zlotach *Jamboree* do urbanistyki klasycznej (europejskiej), konsekwentnie stosowanego w kolejnych edycjach skautowych zlotów *Jamboree*, można uznać za udowodnioną.

5.3. Obserwacja uczestnicząca

Podczas dwóch skautowych zlotów *Jamboree* – 23rd *World Scout Jamboree* na przełomie lipca i sierpnia 2015 roku w Japonii, oraz *Sønderborg Jamboree* w Danii, w lipcu 2017 roku autor przeprowadził obserwację uczestniczącą. Był głównym projektantem planów zagospodarowania zlotu ZHP *Gdańsk 2018* oraz zlotu *Central European Jamboree 2016*, odstąpił więc od przeprowadzenia obserwacji uczestniczącej na ich terenie, jako że takie badanie obarczone byłoby ryzykiem subiektywności i miałyby przez to umniejszony walor naukowy.

Zastosowanie obserwacji jako narzędzia poznania socjologicznego pozwoliło spojrzeć na problem oczyma uczestnika i lepiej poznać mechanizmy funkcjonowania miast tymczasowych zakładanych na czas skautowych zlotów *Jamboree*. Na szczególną uwagę z tej perspektywy zasługiwały przyjęte przez uczestników zlotów rozwiązania przestrzenne i organizacyjne oraz sposoby funkcjonowania ich w praktyce. Było to dla prowadzonego badania tym bardziej istotne, jako że jednym z jego celów było zebranie doświadczeń przed planowanymi pracami projektowymi poprzedzającymi zlot ZHP *Gdańsk 2018* oraz przed konferencją WOSM w Baku w Azerbejdżanie, na której podejmowano decyzję o przyznaniu prawa do organizacji Światowego *Jamboree* Skautowego w 2023 roku.

Przeprowadzone obserwacje uczestniczące nie miały określonego scenariusza ani spisanej listy tematów, do których zawężyłoby się pole badawcze, lecz były nastawione na jak najszerszy zakres oglądu. Brak takiej listy był przede wszystkim motywowany zorientowaniem na aplikacyjny charakter zbieranych informacji, a nie na potwierdzenie funkcjonujących przekonań. Dodatkowym powodem odejścia od sformułowania listy zagadnień do zbadania było stosunkowo niewielkie rozpoznanie w literaturze zjawisk związanych z miastami tymczasowymi, na którym można by taką listę oprzeć.

W obydwu przypadkach autor prowadził obserwację uczestniczącą w sposób niejawni dla uczestników (skautów), lecz jawny dla organizatorów tych wydarzeń. Podczas *World Scout Jamboree* w Japonii miał status gościa-obszawatora, co wiązało się z pewnymi ograniczeniami i nie pozwalało np. na swobodny dostęp do wszystkich stref, ale z drugiej strony nie wiązało się z regularnymi obowiązkami²³⁸, co przełożyło się na większą ilość czasu na przeprowadzenie

²³⁸ Za wyjątkiem nieregularnego uczestnictwa w spotkaniach o charakterze politycznym.

badania²³⁹. Było to o tyle istotne, że czas spędzony na terenie zlotu – z powodu wewnętrznych przepisów WSJ – mógł trwać jedynie kilka dni. W przypadku zlotu *Sønderborg Jamboree* w Danii ten czas był dłuższy – autor był obecny na terenie jeszcze przed przyjazdem uczestników, a opuszczał ów teren wraz z ostatnimi grupami. Posiadał też status obserwatora, co umożliwiało mu w miarę swobodny dostęp do wszystkich stref zlotu, w tym do przestrzeni zaplecza organizacyjnego. Uczestniczył także w spotkaniach organizacyjnych, na których omawiano bieżące problemy²⁴⁰.

Obserwacja uczestnicząca w obu przypadkach była prowadzona na terenie miast tymczasowych powstałych na potrzeby skautowych zlotów *Jamboree* – w ogólnodostępnych przestrzeniach publicznych, a także niekiedy w przestrzeni zaplecza organizacyjnego tych zlotów. Szczególnie w *Sønderborg* autor miał dostęp do tych terenów oraz do osób, które nimi zarządzały. Przemieszczał się w miarę swobodnie po terenie, przyglądając się funkcjonowaniu zlotowego miasta tymczasowego w różnych jego miejscach i o różnych porach dnia. Każdego dnia wieczorem podsumowywał obserwacje z danego dnia notatką, planując też dodatkowo weryfikację na kolejne dni, jeżeli jakaś zaobserwowana sytuacja budziła jego wątpliwość.

Podczas zlotu *World Scout Jamboree* w Japonii autor poza prowadzeniem obserwacji uczestniczącej, był także – z tytułu pełnionej w ZHP funkcji – zobowiązany do uczestnictwa w części spotkań o charakterze negocjacyjnym lub politycznym, co miało związek ze staraniami ZHP o zdobycie prawa do organizacji *World Scout Jamboree* w Polsce. Wpływało to realnie na ciągłość badań, uniemożliwiając w pełni swobodne planowanie czasu na ich prowadzenie – jako że spotkania te odbywały się bez wcześniejszej zapowiedzi. W przypadku zlotu *Sønderborg Jamboree* w Danii taki problem nie występował, gdyż poza jednorazową wizytą władz ZHP na terenie zlotu, mógł możliwe było dowolne układanie planu dnia, bez konieczności jego dostosowywania do innych obowiązków.

Prowadzona na terenie obu wspomnianych skautowych zlotów *Jamboree* obserwacja uczestnicząca przyniosła szereg wniosków i spostrzeżeń, zwłaszcza o charakterze aplikacyjnym, co przełożyło się na zloty projektowane. Wpływ ten był szczególnie widoczny w zrealizowanym projekcie zagospodarowania terenu zlotu ZHP *Gdańsk 2018*, który odbywał się rok po wizytacji *Sønderborg Jamboree*.

²³⁹ Podczas *World Scout Jamboree* w 2015 roku ZHP miało status organizacji ubiegającej się o organizację tego wydarzenia w Polsce w 2023 roku, co sprawiało, że w praktyce wstęp do niektórych przestrzeni o ograniczonym dostępie był większy. Jeszcze większą swobodę miała grupa z USA, wybranego do organizacji WSJ w 2019 roku.

²⁴⁰ Spotkania odbywały się w języku duńskim, którego autor nie zna, były jednak niekiedy grzecznościowo tłumaczone dla dwuosobowej polskiej delegacji na język angielski.

5.3.1. Kirarahama, Japonia – 23rd World Scout Jamboree

Obserwacja uczestnicząca na zlocie 23rd World Scout Jamboree w Kirarahama w Japonii trwała na przełomie lipca i sierpnia 2015 roku, tylko przez kilka dni, stąd też badanie było z konieczności zintensyfikowane. Wpływ na tę sytuację miała też skala wydarzenia, w którym wzięło udział ponad 33 tysiące uczestników oraz rozległość obszaru, na którym zlot był zorganizowany.

Do przeprowadzenia tego zlotu *Jamboree* wykorzystano teren dawnego EXPO, które odbyło się w 2001 roku (*Japan Expo Yamaguchi 2001*). Jego rozmiar dalece przekraczał potrzeby organizacji *World Scout Jamboree*. Efektem tego były znaczne odległości pomiędzy poszczególnymi fragmentami zlotu, co z jednej strony powodowało wizualną fragmentaryzację struktur przestrzennych, a z drugiej było uciążliwe w codziennym funkcjonowaniu, zwłaszcza dla młodszych uczestników. Na sytuację tę dodatkowo miały wpływ warunki pogodowe – w okresie, w którym odbywało się wydarzenie, na południu Japonii panował upał, co wraz z dużą wilgotnością powietrza stanowiło istotną niedogodność. Obserwacja uczestnicząca potwierdziła między innymi wniosek z analizy materiałów kartograficznych o niedostosowaniu skali i odległości do warunków komunikacji pieszej.

Plansza 86. Drogi komunikacyjne na terenie WSJ w Japonii – przykład infrastruktury wytworzonej na potrzeby zlotu²⁴¹

Wykorzystanie do organizacji skautowego zlotu *Jamboree* przestrzeni po dawnym EXPO pozwoliło na użycie części istniejącej infrastruktury – takiej jak drogi, parkingi czy też instalacje elektryczne i sanitarne. Stanowiło to zarówno ułatwienie, szczególnie dla organizatorów, ale również utrudnienie, jako że lokalizacja i skala tych obiektów była projektowana pod wydarzenie o innej charakterystyce. Jednym z najbardziej jaskrawych tego przejawów był pusty parking wielkich rozmiarów, oddzielający główną przestrzeń mieszkalną dla uczestników od przestrzeni mieszkalnej przeznaczonej dla IST, a także od części obszarów o funkcji programowej. Została w ten sposób stworzona w przestrzeni zlotu „wyrwa”, stanowiąc dodatkowo psychologiczną barierę do pokonania. Także niektóre zajęcia programowe odbywały się w istniejących już obiektach i otwartych strefach. Analogicznie, powodowało to niedopasowanie, jako że obiekty te nie były przeznaczone do aktywności, które się w nich odbywały. Przykładem, który to obrazował był budynek *Kirara Genki Dome*, znacznej wielkości obiekt przeznaczony na organizację widowisk w dużej skali. Używany do zajęć programowych dawał wrażenie pustki i przytłoczenia ogromem samego obiektu. Poza próbą wykorzystania elementów istniejącej infrastruktury, na terenie przeznaczonym na organizację zlotu *Jamboree* była spora liczba obiektów małej architektury oraz budynków o niewielkiej skali, które nie pełniły żadnej konkretnej funkcji, co wizualnie dodatkowo

²⁴¹ Fot. autor

wzmagало efekt opustoszenia. Wnioski te były jedną z podstaw do zagęszczania przestrzeni projektowanego zagospodarowania terenu zlotów, których autor był współorganizatorem – *Central European Jamboree 2016* oraz zlotu ZHP *Gdańsk 2018*.

Przeprowadzona na zlocie w Japonii obserwacja wykazała również pewne niedociągnięcia w funkcjonowaniu organizacyjnej warstwy miasta tymczasowego, dotyczyły one między innymi rejestracji nowoprzybyłych uczestników. Co jednak najbardziej istotne, pomimo zdiagnozowania tego problemu, nie wprowadzano jego korekty. Dopiero interwencja współorganizatora wydarzenia, WOSM, pozwoliła na przeorganizowanie tego elementu i w efekcie rozwiązanie problemu. W tym przykładzie, jak i w innych podobnych, organizacja okazała się częściowo nieskuteczna i nieelastyczna wobec konieczności wprowadzania zmian niesprawnych metod.

Rozmieszczenie stref o różnych funkcjach względem siebie, fizyczna odległość pomiędzy nimi oraz niekiedy wizualne i symboliczne bariery, które znajdowały się pomiędzy nimi sprawiały, że poszczególne przestrzenie zlotu nie były odwiedzane przez uczestników na równi z innymi. Było to szczególnie widoczne w przestrzeniach publicznych, takich jak *World Scout Centre* czy *Plaza*, nie umieszczonych centralnie względem przestrzeni mieszkalnych, a wręcz od nich oddalonych (zwłaszcza *Plaza*). Dodatkowy brak połączenia, będącego efektem zgrupowania i sąsiedztwa tych stref, powodował stworzenie kompozycji kilku niezależnych „wiosek” o odrębnych funkcjach – bardziej niż zwartej układu miasta.

Plansza 87. Przestrzeń zlotu WSJ w Japonii – kwartały mieszkalne dla uczestników²⁴²

Jednak dzięki obecności na terenie skautowego zlotu *Jamboree* takich elementów, jak zgrupowania kwartałów mieszkalnych lokalnie nagromadzonych wzdłuż sieci ulic oraz z uwagi na umiejscowienie lokalnych, funkcjonalnych centrów poszczególnych subcampów w niektórych miejscach, organizacja przestrzenna bazująca na wzorcach zakorzenionych w urbanistyce klasycznej była widoczna. Jednym z tego przykładów była przestrzeń władzy, czytelnie wyznaczona, a nawet wydzielona – jej lokalizacja w geograficznym środku zlotu, przy skrzyżowaniu dwóch istotnych dróg komunikacyjnych, pozwalała na wygodny dostęp do wszystkich części terenu.

Co interesujące i rozbieżne z ustaleniami badania materiałów kartograficznych, jeden z najbardziej czytelnych elementów kompozycyjnych w projekcie zagospodarowania terenu – granica – z perspektywy obserwacji uczestniczącej nie był aż tak widoczny. Prawdopodobną przyczyną takiego stanu rzeczy było to, że skala przestrzeni przeznaczonej na organizację była dużo większa niż sam zlot faktycznie zajął i w związku z tym oddalone granice, jedynie w niewielu miejscach przylegające do elementów zagospodarowania terenu, nie były w przestrzeni odczuwalne – były po prostu za daleko, aby mogły pełnić rolę w kompozycji przestrzennej, odczuwanej z perspektywy człowieka. Podobnie granice wewnętrzne – z uwagi na rozczłonkowanie przestrzeni zlotu i brak ciągłości jego struktury – nie były widoczne.

²⁴² Fot. autor

Pewnym odstępstwem była wydzielona i niedostępna przestrzeń dużego parkingu, który znajdował się relatywnie blisko przestrzeni centralnych i tworzył pewnego rodzaju eksklawę, natomiast ten element nie miał liniowego charakteru typowego dla wzorca granicy.

Tym natomiast, co było zauważalne i co do pewnego stopnia porządkowało przestrzeń zlotu, były elementy systemu orientacji przestrzennej (w formie informacyjnych pylonów zawierających podstawowe informacje i oznaczenia danej jednostki porządkowej) oraz wznoszone oddolnie przez uczestników konstrukcje pełniące role symboliczne – bramy, maszty flagowe itp. Wobec braku czytelności samej struktury przestrzennej tego zlotu, stanowiły one wsparcie w odnalezieniu się na jego terenie. Dzięki obecności jednych i drugich, relatywnie monotonna przestrzeń nagromadzonych namiotów zyskiwała także pewną warstwę nośników informacji, a zatem i określała – komunikowała przynależność do danego terenu, niejako „prawo do miasta”.

Plansza 88. Elementy tożsamości i orientacji przestrzennej – symboliczne wejście – brama oraz mała architektura z oznaczeniem jednej ze stref zlotowego miasta tymczasowego²⁴³

W przypadku skautowego zlotu *Jamboree* w Japonii obecność rozwiązań nawiązujących do urbanistyki klasycznej (europejskiej) była widoczna, lecz nie była tak czytelna, jak w innych analizowanych w pracy przykładach. Porównując ten zlot z kolejnym, na którym prowadzono obserwację uczestniczącą (*Sønderborg Jamboree* w Danii), zauważalne są znaczne różnice w tym aspekcie. Przyczyną tego może być specyfika i wyrazistość kultury

²⁴³ Fot. autor

japońskiej, należącej względem Europy do innego kręgu kulturowego, być może także charakterystyczne dla niej zamknięcie na wzorce pochodzące z zewnątrz. Wątek ten jest o tyle interesujący, jako że proces organizacji *World Scout Jamboree* przewiduje współpracę organizacji skautowej z kraju, w którym wydarzenie to ma się odbyć, z WOSM, organizacją o europejskich korzeniach. Niewątpliwie istotnym czynnikiem wpływającym na ukształtowanie przestrzenne tego zlotu był wybór terenu wyposażonego w budynki oraz rozbudowaną infrastrukturę, której oryginalnym przeznaczeniem było funkcjonowanie na rzecz odmiennej funkcji. Możliwości swobodnego kształtowania struktur przestrzennych były zatem ograniczone. Co w tym aspekcie zwraca uwagę, to wspomniane elementy nawiązujące do urbanistyki klasycznej – ulice, kwartały, lokalne centra (wzorzec rynek/śródmieście/centrum) – były widoczne w przestrzeniach mieszkalnych, powstałych w relatywnie najmniej zabudowanej części dostępnego terenu, która mogła być swobodniej kształtowana. Może to skłaniać ku refleksji, że przestrzeni tego miasta tymczasowego nie do końca można analizować całościowo jako przestrzeń projektowaną, a bardziej jako przestrzeń dopasowaną do stanu istniejącego, zaadaptowaną na cele zlotu *Jamboree*.

5.3.2. Søndersborg, Dania – Søndersborg Jamboree

Obserwacja uczestnicząca podczas *Søndersborg Jamboree* była prowadzona w drugiej połowie lipca 2017 roku. Na terenie zlotu autor był obecny łącznie przez około dwa tygodnie, z czego większość tego czasu trwał sam zlot. Przez ten czas nocował w namiocie na terenie obozowiska dla kadry, uczestniczył w spotkaniach i odprawach zespołu technicznego, żywił się wraz z innymi wolontariuszami oraz starał się uczestniczyć we wszelkiego rodzaju wydarzeniach mniejszych zespołów zadaniowych. W ciągu dnia poruszał się po terenie prowadząc obserwacje, a przynajmniej raz dziennie spisywał notatki. Podczas tego zlotu było również prowadzone badanie kwestionariuszem ankietowym, opisane w kolejnym punkcie tego rozdziału, co zajęło znaczną część dostępnego czasu. Zapisy z obserwacji uczestniczącej zostały sporządzone pod kątem szczegółowych rozwiązań technicznych i organizacyjnych zastosowanych na zlocie, jako że stanowiły one wkład do raportu wewnętrznego ZHP. Niemniej, przeprowadzona obserwacja uczestnicząca wykracza poza technalia i skupiona była zarówno na aplikacyjnych aspektach, jak i na realizacji całościowego kształtu zlotowego miasta tymczasowego.

Teren zlotu znajdował się w południowej Danii, w niewielkiej odległości od granicy Niemiec, na obrzeżach miasta Søndersborg, od którego był oddzielony drogą oraz dodatkowym buforem w postaci parkingu zlotowego. Zagospodarowanie obszaru, z perspektywy całościowej, nie miało charakteru ciągłego ani zwartego. W pewnym stopniu wynikało to z uwarunkowań samego terenu, który nie tworzył jednej otwartej przestrzeni, możliwej do swobodnego zagospodarowania. Znajdowały się na nim, w kilku miejscach, większe skupiska zieleni wysokiej, która to skutecznie uniemożliwiała. Dodatkowo, na terenie były pozostałości dawnej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej nieistniejącego już gospodarstwa rolnego – zostały one częściowo zaadaptowane na potrzeby zaplecza organizatorów. Organizatorzy zlotu *Søndersborg Jamboree* podporządkowali w planowaniu rozwiązań przestrzennych istniejącą infrastrukturę w postaci dróg oraz pozostałości zabudowy.

Przestrzeń zlotu była podzielona na cztery główne *subcampy* dla uczestników oraz *subcamp* dla IST. Subcampy dla uczestników miały swoje nazwy identyfikujące, m.in. most, młyn – w założeniu miało to ułatwiać odnalezienie drogi w przestrzeni zlotu, w którym brało udział około 37 tysięcy ludzi. Każdy z subcampów miał zbudowaną symboliczną strukturę, która odwoływała się do jego nazwy. Skala tych budowli była na tyle duża, że tworzyły one lokalne dominanty kompozycyjne i były elementami ułatwiającymi orientację.

Plansza 89. Młyn – symboliczna struktura zbudowana w jednym z subcampów²⁴⁴

²⁴⁴ Fot. autor

Analogicznie do wydarzeń w randze światowej, także podczas *Sønderborg Jamboree* zastosowano podział na *unity* mieszkalne, które miejscami były ze sobą zgrupowane. Poszczególne *subcampy* miały swoje lokalne centra – *huby*²⁴⁵ wyposażone w funkcje publiczne związane z żywieniem i administracją. Przybierały formę półotwartych placów, na których można było prowadzić rozgrywki sportowe i większe spotkania, na przykład z liderami grup skautowych. *Hub* był pierwszym miejscem kontaktu pomiędzy uczestnikami zlotu a jego organizatorami. Przez teren zlotu prowadziły utwardzone tymczasowe drogi przygotowane na czas zlotu oraz drogi istniejące – łączyły one poszczególne *subcampy* ze sobą. W części przypadków lokalne centra *subcampów* przylegały do przelotowych dróg, nie było tak jednak zawsze. Tereny zajęć programowych dla uczestników były zlokalizowane peryferyjnie, głównie na zachodnich krańcach terenu.

W przestrzeni zlotu było obecnych wiele przestrzeni pełniących specyficzne funkcje. Jedną z nich był szpital polowy, przeznaczony do reagowania na poważne wydarzenia, wyposażony w dużą ilość sprzętu specjalistycznego oraz wyszkolony personel. Jego lokalizacja na uboczu była celowa – intencją organizatorów było, aby do szpitala trafiały tylko poważne przypadki zakwalifikowane i skierowane tam przez służby medyczne, a nie pojedyncze osoby ze względnie drobnymi problemami, takimi jak skaleczenia czy stłuczenia. Schemat organizacji zapewnienia pomocy medycznej zakładał pomoc w drobnych przypadkach na terenie zlotu. Kolejną funkcją był terminal autobusowy, znajdujący się przy parkingu zlotowym od jego południowo-wschodniej strony. Transport uczestników, co miało szczególne znaczenie w dniu przyjazdu i wyjazdu, kiedy następowała znaczna kumulacja, był objęty kontrolą organizatorów. Pojazdy były zatrzymywane u wjazdu na teren i kierowane na konkretne miejsce postojowe, wyznaczone przez zespół znajdujący się na wieży kontrolnej. W razie zatoru albo innych niebezpiecznych sytuacjach ruch był wstrzymywany, a kolejne autobusy nie były wpuszczane na terminal, tak, aby bezpiecznie rozwiązać problem. Sztab zlotowy zajmował zabudowania po dawnej farmie, mieszczące się na tyłach *Plazy*. Część funkcji była dostępna dla uczestników i stanowiła formę recepcji oraz punktu informacyjnego, zdecydowana większość była jednak zarezerwowana dla organizatorów. Przestrzeń sztabu była zorganizowana w działkach, które zajmowały dedykowane pomieszczenia lub budynki. Zadaptowano dawne obiekty gospodarcze wprowadzając odpowiednie modyfikacje, takie jak wydzielenia pomieszczeń biurowych, ale też wzmocnienia konstrukcyjne z uwagi na zmianę obciążeń na stropach. Elementem sztabu było centrum medialne, zajmujące budynek dawnej stajni. Funkcjonowało ono w podziale na poszczególne typy obsługiwanych mediów (media społecznościowe, prasa, radio, telewizja), z których każde miało swoją przestrzeń. Do tej przestrzeni przylegała kawiarnia dla mediów, w podziale na media wewnętrzne (zlotowe) oraz na media zewnętrzne. Podział wynika z chęci uniknięcia niechcianych przecieków do mediów zewnętrznych i jest elementem przemyślanej strategii komunikacji medialnej, do której realizacji dopasowano również rozwiązania przestrzenne.

²⁴⁵ Pojęcie *hubu* w przestrzeni skautowych zlotów *Jamboree* jest używane nieprecyzyjnie – raz oznacza ono zgrupowanie kilku *subcampów*, a niekiedy samo lokalne centrum usługowe jednego lub kilku *subcampów*.

Strategiczne podejście do organizacji układu przestrzennego na terenie *Sønderborg Jamboree* dotyczyło także stref technicznych, które zostały w jak największym możliwym stopniu zlokalizowane na obrzeżach przestrzeni zlotu, oraz do wszystkich innych funkcji, które generowały ruch kołowy. Było od tej zasady kilka wyjątków – np. centrum dystrybucji żywności, którego pierwotna lokalizacja poza terenem zlotu musiała zostać zmieniona. Umieszczenie tej funkcji wewnątrz struktury zlotu generowało potencjalnie niebezpieczny ruch pojazdów transportowych, był on jednak poddany ścisłej kontroli i odbywał się tylko w nocy, gdy większość uczestników spała.

Plansza 90. Rysunek zagospodarowania terenu zlotu *Sønderborg Jamboree*. Poszczególne kolory oznaczają różne strefy funkcjonalne, widoczny jest także układ *unitów* mieszkalnych²⁴⁶

W środkowej części przestrzeni zlotu znajdowało się jego symboliczne centrum (*Knudepladsen*), wyposażone w obiekty usługowe oraz funkcje komercyjne. Było ono stosunkowo dobrze dostępne z różnych *subcampów* – znajdowało się tuż obok sztabu zlotowego. Miejscem łączącym przestrzeń centrum i przestrzeń dla organizatorów był centralny punkt informacyjny, znajdujący się w budynku opuszczonej farmy, bezpośrednio za wejściem od strony przestrzeni publicznej. Sąsiedztwo tych stref było o tyle wygodne, że w razie jakichkolwiek problemów osoby decyzyjne były tuż obok. W pobliżu *Plazy* znajdowała się wieża widokowa o charakterystycznej konstrukcji w kształcie buta trekkingowego, co stanowiło odwołanie do popularnej w skautingu formy aktywności. Wewnątrz znajdowały się

²⁴⁶ Źródło: materiały dostępne podczas zlotu *Sønderborg Jamboree*

schody prowadzące na platformę widokową. Wieża-but była ogólnodostępna i cieszyła się dość dużym zainteresowaniem, co skutkowało kolejkami przed wejściem. Lokalizacja wieży w bezpośrednim sąsiedztwie centralnej przestrzeni publicznej oraz przy skrzyżowaniu uczęszczanych dróg nadawała jej rolę dominanty przestrzennej na obszarze miasta złotowego.

Plansza 91. Wieża widokowa w symbolicznej formie buta trekkingowego²⁴⁷

Z uwagi na dużą liczbę uczestników oraz relatywne rozproszenie elementów zagospodarowania terenu, odległości, które musieli pokonywać skauci, były wymagające, zwłaszcza dla młodszej ich części. Z uwagi na to organizatorzy przygotowali dla uczestników ogólnodostępny system komunikacji rowerowej, pojazdy pozyskano z różnych zewnętrznych źródeł²⁴⁸. Przeznaczone na ten cel rowery, których było kilka tysięcy (lub więcej), były oznakowane i zostały rozlokowane w szeregu miejsc na terenie zlotu. Założenie było takie, że każdy mógł taki rower po prostu wziąć, jeżeli go potrzebował, a kolejna chętna osoba zabierała go z miejsca, w którym został on pozostawiony przez poprzedniego użytkownika. Pozwoliło to na sprawniejsze pokonywanie znacznych odległości. System działał jednak tylko przez

²⁴⁷ Fot. autor

²⁴⁸ Według informacji uzyskanych podczas zlotu były to rowery pochodzące z parkingów policyjnych, uzyskane jako darowizny oraz przygotowane przez grupy osób niepełnosprawnych (w tym niepełnosprawnych skautów), które w ten sposób mogły wesprzeć organizację wydarzenia.

pierwsze dni, później nie było możliwe znalezienie wolnego roweru, jako że uczestnicy chowali „swoje” rowery w gęstych krzewach lub wręcz w namiotach. Spora część z nich leżała uszkodzona na poboczach dróg i w innych podobnych miejscach.

Pod względem przygotowania technicznego zlot *Sønderborg Jamboree* stanowił wzór do naśladowania podczas przygotowań analogicznego wydarzenia w Gdańsku rok później. Wpłynęły na to takie czynniki, jak wysoki poziom wyszkolenia oraz liczebność kadry organizatorów, w tym także osób niebędących już czynnymi członkami skautingu, lecz gotowymi wesprzeć przedsięwzięcie, dobra współpraca z miastem Sønderborg, a także duży budżet, który pozwolił na odpowiednie inwestycje infrastrukturalne.

Poza analizą przestrzeni i zastosowanych rozwiązań organizacyjnych pod kątem aplikacji na planowanym zlocie ZHP *Gdańsk 2018*, zagospodarowanie terenu było również badane z perspektywy kompozycji urbanistycznej. Przeprowadzona obserwacja uczestnicząca potwierdziła to, co wynika z badań obecności klasycznych wzorców urbanistycznych w zagospodarowaniu terenu poprzez interpretację materiałów kartograficznych. Z perspektywy człowieka poruszającego się po terytorium zlotu *Sønderborg Jamboree* można było odnaleźć i doświadczyć elementów kompozycji przestrzennej, tworzonej przez elementy charakterystyczne dla europejskiego kręgu kulturowego. Z uwagi na rozproszenie elementów zagospodarowania nie dotyczyło to całego terenu zlotu z jednakową intensywnością, jednak w tych miejscach, gdzie przestrzeń stawała się „gęstsza” w odbiorze, było to czytelne. Obecność takich elementów, jak dominanty widoczne na osiach dróg komunikacyjnych, przestrzeń publiczna w formie placów powiązana z towarzyszącą jej warstwą funkcjonalną, wykształcenie podziału na elementy ogólnodostępne i te z ograniczonym dostępem, centralne nagromadzenie usług oraz stosowanie pewnych form porządkujących fizyczną przestrzeń – i to pomimo jednoczesnego wpisania w zastany krajobraz – sprawiła, że z perspektywy osoby znajdującej się w tym zlotowym mieście tymczasowym zagospodarowanie jego terenu nawiązuje do rozwiązań osadzonych w historii urbanistyki miast europejskiego kręgu kulturowego.

Plansza 92. Ceremonia otwarcia *Søndersborg Jamboree* widziana z wieży obserwacyjnej²⁴⁹

5.3.3. Podsumowanie obserwacji uczestniczącej

Obserwacja uczestnicząca była prowadzona na dwóch skautowych zlotach *Jamboree* – podczas 23rd *World Scout Jamboree* w Japonii (na przełomie lipca i sierpnia 2015 roku) oraz podczas *Søndersborg Jamboree* (w drugiej połowie lipca 2017 roku). Obecność na tych wydarzeniach miała charakter służbowych wizyt studyjnych, stąd też były one w dużej mierze skoncentrowane na praktycznej wiedzy o sposobach funkcjonowania i ocenie przyjętych rozwiązań organizacyjnych. Miały także różny czas trwania – w przypadku zlotu w Kirarahama były to 4 dni, podczas gdy na terenie zlotu w *Søndersborg* ok. 10 dni. Z uwagi na to, że wiedza i doświadczenia były gromadzone, aby je później wykorzystać w procesie projektowania zagospodarowania terenu analogicznego wydarzenia w Polsce, szczególna waga została przywiązana do układu przestrzennego miast tymczasowych towarzyszących tym zlotom.

Analizowane przykłady dzieli szereg różnic, których przyczyn można szukać w odmiennych warunkach terenowych, pogodowych, czy wreszcie różnic wynikających z odmienności kulturowej. Nie bez wpływu na tę rozbieżność jest także fakt, że zlot *Søndersborg Jamboree* był w głównej mierze zlotem krajowym, a zatem organizowanym wewnątrz

²⁴⁹ Fot. autor

krajowych struktur skautingu, podczas gdy *World Scout Jamboree* w Japonii, jako zlot ogólnoswiatowy, był współorganizowany przez WOSM. Taki charakter organizacji Światowych *Jamboree* Skautowych wpływa na ograniczenie swobody decyzyjnej kraju goszczącego na rzecz spełnienia pewnych wymogów, a także być może modyfikacji pewnych rozwiązań – w tym przestrzennych²⁵⁰.

Odmienność uwarunkowań terenowych w tym przypadku przejawiała się również w ilości dostępnej powierzchni (w stosunku do ilości uczestników). Zlot w Japonii, w którym uczestniczyło ponad 33 tysiące ludzi, miał do dyspozycji zdecydowanie większy obszar niż zlot w Danii dla 37 tysięcy uczestników. Duże znaczenie miało istniejące zaplecze infrastrukturalne, jako że lokalizacja elementów niezbędnych do funkcjonowania skautowych miast zlotowych nierzadko definiuje rozmieszczenie stref w przestrzeni. Obszar w Kirarahama stanowił przestrzeń wystawienniczą, w ramach której istniały nowoczesne budynki, rozbudowana infrastruktura, w tym sieć dróg oraz rozlokowana była mała architektura. Z kolei w Søndersborg na terenie znajdowały się pozostałości zabudowy gospodarczej i skupiska zieleni. Odmienność pogodowa przejawiała się z jednej strony w utrudnieniu, jakim w przypadku japońskim było pokonywanie dużych dystansów w upale (co nie miało miejsca w Danii), a z drugiej strony z uwagi na dużą ilość opadów deszczu w tym drugim przypadku oznaczało czasową nieprzejezdność niektórych dróg. O tym, jakie aspekty różniące kultury duńską (a zatem i skandynawską oraz europejską) od kultury japońskiej wpłynęły na różne ukształtowanie oraz w jakim stopniu miało to miejsce trudno jest się wypowiedzieć bez podparcia przeprowadzonymi badaniami, a takie wykraczają poza zakres tej pracy. Z obserwacji, które były następstwem analizowania sposobów organizacji pomiędzy tymi dwoma przykładami, wynikała jednak znaczna różnica w elastyczności i reagowaniu na zmieniające się uwarunkowania.

Obydwa przykłady, na których była prowadzona obserwacja uczestnicząca, pomimo czytelnych różnic na wielu polach, cechowały się obecnością rozwiązań przestrzennych odwołujących się do historii urbanistyki europejskiej. Dotyczyły one zarówno charakteru ogólnego układu przestrzennego – rozumianego w skali całościowej tych miast tymczasowych – ale także rozwiązań w większych elementach. Obecność tych nawiązań była widoczna wyraźniej na terenie zlotu *Søndersborg Jamboree*.

Przeprowadzona obserwacja uczestnicząca potwierdziła założoną w pracy tezę o obecności w planach skautowych zlotów *Jamboree*, zarówno historycznych, jak i współczesnych, silnego nawiązania do urbanistyki klasycznej (europejskiej) oraz jego konsekwentnego stosowania w kolejnych edycjach zlotów *Jamboree*.

²⁵⁰ Szerzej o zaangażowaniu WOSM w organizację *World Scout Jamboree* w rozdziale czwartym.

5.4. Badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych wśród uczestników skautowych zlotów *Jamboree*

Przeprowadzone badania dotyczyły percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie skautowych zlotów *Jamboree* – zlotu *Sønderborg Jamboree* i zlotu ZHP *Gdańsk 2018*. W przypadku *Sønderborg Jamboree* były przeprowadzone w języku angielskim, natomiast w Gdańsku w języku polskim. Badania z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety miały miejsce odpowiednio w lipcu 2017 i w sierpniu 2018 roku, na próbie składającej się głównie z uczestników tych wydarzeń. Podjęcie w ramach badań szeroko zakrojonej problematyki wymagało zastosowania metod zaczerpniętych z nauk społecznych. Stąd też dla części badań wykorzystano zasadę triangulacji metodologicznej, polegającej na połączeniu różnych metod – w tym przypadku badania ilościowego oraz opisanej w poprzednim rozdziale obserwacji uczestniczącej dla skautowego zlotu *Jamboree* w *Sønderborg* w Danii oraz dla *World Scout Jamboree* w Japonii. Pozwoliło to na lepsze rozpoznanie i dostrzeżenie problemów, które mogłyby zostać pominięte przy użyciu tylko jednej z metod. Celem badania ankietowego było rozpoznanie opinii uczestników zlotów skautowych na temat wpływu klasycznych wzorców urbanistycznych na jakość przestrzeni zlotowych. W kwestionariuszu znalazły się pytania zamknięte i otwarte. Z przewagą pytań otwartych, które nie zawierały gotowych odpowiedzi. Ze względu na dominujący typ analizy jakościowej, interpretacja danych oraz sformułowanie wniosków ma charakter opisowy.

Badanie składało się z dwóch zasadniczych części – tekstowej z otwartymi pytaniami i miejscem na odpowiedzi badanych, oraz z części graficznej, która także służyła do wskazywania odpowiedzi na pytania zawarte w części tekstowej. Zawarta w badaniu dokumentacja graficzna – w formie uproszczonej graficznie mapy przedstawiającej dany zlot *Jamboree* miała na celu pokazanie różnych wymiarów identyfikacji. W części tekstowej każde z pytań składało się z opisu danego klasycznego wzorca urbanistycznego, bez podawania jego nazwy (w kwestionariuszu klasyczne wzorce urbanistyczne nie były nazwane wprost). Badani byli pytani o to, czy rozpoznają w przestrzeni zlotu taki wzorec oraz o określenie, jak by to miejsce nazwali. W dalszej części pytań odpowiadali, czy ich zdaniem takie miejsce wnosi jakąś zmianę, a jeżeli tak, to jaką. Na otwartą odpowiedź pozostawiono w kwestionariuszu odpowiednio dużo miejsca, nie było za to możliwości udzielenia odpowiedzi poprzez wybór z listy, ani też ze skali (np. od 1 do 10). Zadaniem respondentów było rozpoznanie klasycznego wzorca urbanistycznego (np. placu, kwartału, ulicy) na podstawie opisu zawartego w części tekstowej oraz przypisanie mu właściwej nazwy (używając terminologii zlotowej, jak np. „Knudepladsen” w przypadku zlotu w *Sønderborg*, bądź nazwy ogólnej, jak np. „ulica” czy „plac”). Po części zawierającej opisy klasycznych wzorców urbanistycznych badani byli pytani, czy dodaliby jakieś szczególne miejsca, których nie opisano, a które są ważne bądź mają szczególne znaczenie (dla nich osobiście lub dla przestrzeni miasta tymczasowego). Rozwinięciem tego pytania była prośba o uzasadnienie ewentualnego wyboru. Przedostatnie z pytań w części tekstowej dotyczyło brakującej na terenie skautowego zlotu *Jamboree* przestrzeni lub miejsca, wraz z prośbą o opisanie takowego. Pytanie to miało charakter aplikacyjny, a odpowiedzi zostały przełożone na wnioski, w tym listę dobrych praktyk, i były

brane pod uwagę podczas przygotowywania projektów zagospodarowania skautowych zlotów *Jamboree*. Część tekstową zamykała prośba o dodanie swoich spostrzeżeń do przeprowadzonego badania.

Po części tekstowej w kwestionariuszu ankiety znajdowała się część graficzna w postaci mapy danego skautowego zlotu *Jamboree*. Mapa została pozbawiona opisów ze względu na to, że część badanych mogłaby potencjalnie te nazwy przepisywać jako odpowiedzi na pytania w części pierwszej. Natomiast tutaj należało wskazać dany klasyczny wzorzec urbanistyczny według przyporządkowanej do niego litery, która znajdowała się w części tekstowej, obok opisu. Zabieg ten dodatkowo weryfikował rozpoznawanie i zapamiętywanie przez ankietowanych konkretnych klasycznych wzorców urbanistycznych. Wyniki zostały poddane analizie, zinterpretowane, a ich rezultaty, z podziałem na badanie wykonane w Søndersborg oraz w Gdańsku, podano i omówiono poniżej.

Na przeprowadzone badania kwestionariuszem ankiety podczas zlotów *Søndersborg Jamboree* i zlotu ZHP *Gdańsk 2018* miała bezpośredni i znaczny wpływ specyfika ich funkcjonowania. Charakterystyczne dla skautowych zlotów jest to, że ich uczestnicy funkcjonują według ścisłego harmonogramu dnia, ustalanego na podstawie sekwencji „sztywnych” punktów (godziny wyjazdów, zajęć programowych, posiłków). Stanowi to swoisty „szkielet” funkcjonowania zlotów w czasie, bez którego nie ma możliwości zarządzania i skutecznego przeprowadzenia tak dużego wydarzenia. Wskutek istnienia tych ram organizacyjnych, możliwość kontaktu z uczestnikami skautowych zlotów *Jamboree* jest ograniczona do określonych pór dnia i nie ma tego czasu dużo. Dodatkowo to głównie popołudniowy blok czasu, przeznaczony na przygotowywanie posiłków całymi drużynami zlotowymi, co jest momentem bardzo istotnym z perspektywy integracji grupy – ingerowanie w tę sytuację jest w najlepszym wypadku kłopotliwe. Z kolei poranny blok wolnego czasu jest właściwie nie do wykorzystania z uwagi na chaos, jaki najczęściej panuje w drużynach, które muszą zdążyć przygotować i zjeść śniadanie, a także ze względu na poranną toaletę. Do dyspozycji pozostaje teoretycznie czas po zakończeniu wszystkich zajęć i posiłków w ciągu dnia, ale wtedy część uczestników przebywa w przestrzeniach wspólnych i, jak to zostało zaobserwowane, najczęściej odmawia udziału w badaniu z uwagi na brak czasu. Całość opisanej powyżej specyfiki funkcjonowania uczestników na skautowych zlotach *Jamboree* skutkuje tym, że liczba osób potencjalnie biorących udział w badaniach znacznie maleje, mimo ich ogólnie dużej ilości na samym zlocie. Wbrew tym trudnościom, udało się przeprowadzić badania jakościowe dotyczące percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych na obu omówionych skautowych zlotach, a proces ich przeprowadzania oraz wyniki zaprezentowano w kolejnych punktach. W przytaczanych odpowiedziach zachowano oryginalną pisownię.

Badania kwestionariuszem ankietowym były wykonane w lipcu 2017 roku (*Søndersborg Jamboree*) oraz w sierpniu 2018 roku (zlot ZHP *Gdańsk 2018*), w czasie, gdy nadal trwało doprecyzowanie pojęcia i listy klasycznych wzorców urbanistycznych. Definicja oraz przynależność poszczególnych zjawisk i rozwiązań przestrzennych do grona klasycznych wzorców urbanistycznych od tego czasu ewoluowała, a jej ostateczny kształt został przedstawiony w rozdziale trzecim niniejszej pracy. Stąd też, w przedstawionych i omówionych poniżej badaniach, lista klasycznych wzorców urbanistycznych częściowo odbiega od jej finalnej wersji. Występują w nich takie elementy, jak segregacja przestrzenna,

obronność i stratyfikacja przestrzeni, które zostały wykluczone w toku dalszych prac, a z kolei nie ma w ankietach klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni spotkań. Nie umniejsza to jednak wagi, jaką dla przedmiotu niniejszej pracy mają przeprowadzone badania. Pomimo różnic z stosunku do samej listy wzorców, pokazały one bowiem poziom rozpoznawalności zabiegów organizacji przestrzennej (klasycznych wzorców urbanistycznych) oraz ich wpływ na jakość przestrzeni skautowych zlotów *Jamboree*. Dlatego też zdecydowano się pokazać wyniki badań także dla tych elementów, które nie znalazły się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych.

5.4.1. Sønderborg, Dania – Sønderborg Jamboree, 2017 r.

Badanie ankietowe zostało wykonane na zlocie *Sønderborg Jamboree* w dniach 22–30.07.2017 r. Objęto nim zarówno skautów, jak i liderów. Zostało przeprowadzone na próbie 50 osób – 15 kobiet i 35 mężczyzn. Wiek osób, które wzięły udział w badaniu mieści się w przedziale od 13 do 58 lat, przy czym większość uczestników była w wieku od 15 do 19 lat. Badane osoby pochodziły z: USA, Wielkiej Brytanii, Polski, Kanady, Danii, Austrii, Niemiec i Irlandii. Ankieterem był autor rozprawy, co pozwalało zredukować koszty, a także umożliwiło większy wpływ na przebieg badania. Nadmiar obowiązków uczestników *Sønderborg Jamboree* oraz nierzadko niekorzystne warunki pogodowe wiązały się z częstą odmową udziału w badaniu²⁵¹. Najchętniej deklarowali zainteresowanie nim liderzy grup, zachęcając do tego pozostałych skautów. Dość istotne znaczenie w przypadku badania ankietowego na zlocie *Sønderborg Jamboree* miała kwestia języka. Pomimo, iż liczba zagranicznych uczestników była dość duża, to znacząco przeważali Duńczycy. Napotkano względnie dobry poziom języka angielskiego w komunikacji bezpośredniej, jednak większość ankietowanych, których językiem ojczystym nie był angielski, zgłaszała trudności w zrozumieniu pytań, zwłaszcza dotyczyło to osób młodszych.

Rezultaty badań

Rynek/śródmieście/centrum

Na wzorzec opisany jako rynek/śródmieście/centrum większość odpowiedzi koncentrowała się na trzech określeniach: *Centrum*, *Knudepladsen* i *Fabtown*. Część z nich wskazywała właśnie pojęcie centrum, np.: „Camp Centre”, czy „center of the camp”²⁵². Wśród nielicznych odpowiedzi na drugą część pytania w tych odpowiedziach można wskazać: „allow people to shop and trade” oraz „It gives a common area for scouts to meet and connect”. Sporo badanych podawało rzeczywistą, duńską nazwę tej przestrzeni – *Knudepladsen*. W tych przypadkach częściej pojawiały się też odpowiedzi na drugą część pytania. Ankietowani wskazywali na możliwości poznawania nowych ludzi: „Gather many people / opportunity to meet new people”, „good place to meet people”, ale także na specyficzny charakter

²⁵¹ Z uwagi na ograniczenia czasowe trwania *Sønderborg Jamboree* oraz omówione wcześniej utrudnienia logistyczne w przeprowadzeniu badania, a także częściowo jakościowy charakter badania (z uwagi na otwartą formułę wypowiedzi), autor zdecydował się nie ustalać pułapu planowanej próby badawczej, lecz zebrać próbę o jak największym rozmiarze.

²⁵² We wszystkich przytoczonych wypowiedziach zachowano oryginalną pisownię.

rynku/śródmieścia/centrum, które przyciąga do siebie ludzi funkcjami i obiektami: „The stores attract a vast amount of people there and therefore it is the middlepoint. Stores = magnificent objects”. Jedna z badanych osób wskazała także na ułatwioną orientację w przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego dzięki istnieniu tej przestrzeni, którą opisała jako „square (cafe, information)”, podając w drugiej części odpowiedzi: „This place helps us to orient on the Jamboree. We can meet here”. W odpowiedziach na pytanie o wzorzec rynku/śródmieścia/centrum pojawiła się też taka, która wskazywała go w innej skali, tj. nie w skali całego zlotowego miasta tymczasowego, ale na poziomie *subcampu*: „central point in each subcamp”, wraz z: „one main central point to gather – with more to do / events”. Jest to omówienie, które wypełnia definicję tego klasycznego wzorca urbanistycznego i świadczy o jego rozumieniu jako lokalnego centrum. Najbardziej jednak interesujące jest to, że część odpowiedzi wskazywała „Fabtown” jako wzorzec rynek/śródmieście/centrum. Była to przestrzeń z definicji programowa, znajdująca się na uboczu fizycznego i funkcjonalnego środka zlotowego miasta tymczasowego. Badani wskazywali ją jednak w szeregu przypadków, podając argumentację w odpowiedzi na drugą część pytania dotyczącą funkcji społecznych lub edukacyjnych: „makes people gather their and talk to each other” lub „It changes the way people experience things”.

Oś kompozycyjna

Jedynie niewielka część wypowiedzi pokrywa się z przedstawionym opisem osi kompozycyjnej jako klasycznym wzorcem urbanistycznym. Badani podają odpowiedzi, które zdają się sugerować bardziej element dominujący kompozycyjnej, co wyrażają m.in. wypowiedzi: „The Boot / Power station”, „boot” lub „chimney”, wszystkie odnoszące się właśnie do tego typu elementów. Do tych ocen badani dopisują w drugiej części stwierdzenia, które kładą nacisk na ułatwioną orientację w przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego, np.: „easier to find your way about” czy też „you know where you are”. Część odpowiedzi wskazuje na elementy liniowe, są one zdecydowanie bliższe klasycznemu wzorcowi urbanistycznemu osi kompozycyjnej. Wśród nich można wymienić takie, jak: „roads – balloons – subcamp shapes”, „hedges, the roads”. Do części z tych wypowiedzi podano również drugą część i te stanowią przykład najlepszego rozpoznania tego klasycznego wzorca urbanistycznego, np.: „Roads and bushes”, wraz z „Divides the sight of the camp”, „Road by the flags / flagpoles”, a nawet „The nations expose importance”. Wśród tych wypowiedzi są też i takie, które łączą elementy liniowe z orientacją w terenie (podobnie, jak w przypadku dominacji kompozycyjnej), dla przykładu: „main roads”, wraz z „easy to oversee everything”, czy też „road between boot + buses”, wraz z „easy access / recognition”. Kilka wypowiedzi sugeruje zrozumienie elementu liniowego jako dotyczącego wytyczenia elementów zlotowego miasta tymczasowego w przestrzeni, padają odpowiedzi mówiące o biało-czerwonej taśmie czy też innych formach wytyczenia, np.: „guideline”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania: „to hold structures / tents in place”.

Kwartał

Większość uczestników jako przykład klasycznego wzorca urbanistycznego kwartału podała tereny noclegowe – *subcampy*. Słowo to pada w wielu odpowiedziach, czasem także wraz z nazwami poszczególnych *subcampów*. Jedna z wypowiedzi zwraca uwagę na elementy wytwarzające klasyczny wzorzec urbanistyczny kwartału – granice w postaci dróg i ścieżek: „subcamps, borders are made with paths, roads”, a dwie inne nazywają go wprost: „camp quarters”, „Quarter / sub-camp”. Badani w drugiej części pytania udzielają odpowiedzi wskazujących na ułatwioną orientację przestrzenną jako następstwo czytelnego, powtarzalnego układu kwartałów („simple layout makes it easier to find your way about”, „easier x to find you sleeping place”, „make it more geometric so easier to find places / friends”), podkreślają aspekt terytorialności, przynależności („for x greater sense of community”, „This is our place where we sleep, cook and do many other things with our”, „people feel they belong”). Wskazują także na uporządkowanie, jakie daje podział na kwartały: „makes it more organized”. Niektóre wypowiedzi jako klasyczny wzorzec urbanistyczny kwartału podają przestrzeń publiczną, miejsca spotkań i wymiany informacji: „square”, wraz z „place where info is gained”, czy też „Camping areas and «gather» areas”, gdzie w odpowiedzi na drugą część pytania pojawia się uwaga dotycząca powtarzalności kompozycji przestrzennej złotowego miasta tymczasowego: „every component ends by a geographical object”. Ciekawym ujęciem klasycznego wzorca urbanistycznego kwartału jest jedna z ankiet, gdzie osoba badana podała funkcjonalne jego rozumienie, choć z opisem wydzielających przestrzeń granic: „adult area; border of trees and road”, wraz z „allows adults to relax”.

Ulica

Klasyczny wzorzec urbanistyczny ulicy został bez problemu rozpoznany przez większość badanych osób, jakkolwiek był różnie nazywany: „road”, „Roads and pathways”, „Main road”. Wśród odpowiedzi na drugą część pytania dominowały te związane z transportem i ułatwieniami w dostępie do poszczególnych części zlotu: „transportation”, „provided access to remote areas of the camps”, „good and fast move option”. Część badanych wskazywała także na to, że ulice na terenie zlotu pełnią jednocześnie funkcje granic (co potwierdzają wyniki analizy klasycznych wzorców urbanistycznych w 1. punkcie tego rozdziału). Ilustruje to wypowiedź: „paths in between camping sited”, wraz z: „easier to navigate”. Nie pojawiły się w odpowiedziach jednak inne niż transportowe elementy definiujące ten klasyczny wzorzec urbanistyczny, takie jak nagromadzenie obiektów po dwóch stronach ulicy. Jedyna z wypowiedzi, która odnosiła się do relacji obiektów znajdujących się przy ulicy do samej ulicy zwracała uwagę na zbyt bliską ich odległość: „tents too near road”. Zatem nie do końca da się powiedzieć, że wzorzec ten został poprawnie rozpoznany, i być może należałoby pogłębić pytanie, tak, aby przejść przez najbardziej oczywistą dla badanych – co pokazały wyniki badania – kwestię funkcjonalną (transportową) tego klasycznego wzorca urbanistycznego. Odpowiedzią, która również jest rozbieżna z zaproponowanym rozumieniem klasycznego wzorca urbanistycznego ulicy jest ta wskazująca element kolejki jako elementu liniowego: „queue”, wraz z „very long – could be sorter”. Być może jest to wypowiedź żartobliwa, a osoba badana celowo nie podała odpowiedzi, która zdaje się, że nie stanowiła problemu dla

pozostałych badanych osób, przynajmniej w aspekcie funkcji transportowej tego klasycznego wzorca urbanistycznego.

Stratyfikacja przestrzeni

Wzorzec określony mianem stratyfikacji przestrzeni nie znalazł się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych omówionych w pracy z uwagi na jego niejednoznaczny fizyczny kształt oraz obecność w przestrzeni miast tymczasowych. Stratyfikacja przestrzeni z małymi wyjątkami nie została rozpoznana w przestrzeni skautowego zlotu *Jamboree*. Stosunkowo często była mylona z elementem segregacji przestrzennej, z którym jest niejako pokrewny i na którym bazuje. Poszczególne odpowiedzi badanych osób wskazywały różne strefy na zlocie, które nie są ogólnodostępne, dla przykładu: „adults space”, „logistic sarea | management area”, „adult area, and concert for certain ages”, podając także argumentację za istnieniem takich stref, np.: „adults have own space to relax and enjoy” czy „place for adults to have break from kids”. Niektóre wypowiedzi wskazywały także na same elementy tworzące podziały, np.: „rows”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania „separation” czy też „borders”. Jedna badana osoba stwierdziła, że wzorzec ten nie jest dobrze zdefiniowany: „not well defined”, jednak jej odpowiedź na drugą część pytania, „colours to code areas”, sugeruje, że podobnie jak w poprzednich przykładach, chodziło bardziej o segregację przestrzenną niż o stratyfikację przestrzeni. Spośród odpowiedzi, które zbliżają się do definicji tego elementu można wymienić ledwie kilka, a i te są jedynie częściowo powiązane ze stratyfikacją przestrzeni. Dla przykładu wypowiedź: „x, difference between frequency used ways, the quarters and less frequent used of others” dotyczy bardziej różnicy w natężeniu ruchu pomiędzy poszczególnymi drogami, podobnie jak: „bigger streets are the ones more people use”. Jedna z odpowiedzi o podobnym charakterze „camps and subcamps with bigger and smaller streets” rozwija jednak wątek w drugiej części pytania, wskazując na nieco bardziej prywatny charakter przestrzeni, w której drogi są mniej uczęszczane: „subcamps is more privaty, its a good option to feel free”.

Przestrzeń sakralna

Klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni sakralnej został w większości połączony ze sceną zlotową, choć zdarzały się też inne interesujące wypowiedzi. Wśród tych najbardziej rozbudowanych wymieńmy: „main scene”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania „when all scouts are gathered at once you really get a feeling how big the camp is”, czy też: „stage area for opening ceremony, bonfire area” i „stage”, wraz z „start (and finish) of Jamboree is more official”. Badani wskazują również na aspekt wspólnotowości związany ze sceną „for x community”, można domniemywać, że ów „x” odnosi się do wielości możliwych wspólnot i grup. Spośród odpowiedzi, które przestrzeń sakralną rozpoznają w innych miejscach można wymienić tę dotyczącą namiotu międzynarodowego („international tent”), co jest interesującym połączeniem przestrzeni kontaktu i wymiany (wszelakiej) z opisem przestrzeni sakralnej. Część wypowiedzi dotyczy bardziej samych wydarzeń, rytuałów niż konkretnej przestrzeni, w której się one odbywają. Dla przykładu jedna z nich wskazuje na ceremonialne podniesienie flag podczas oficjalnego rozpoczęcia skautowego zlotu *Jamboree* („opening flag raise”). Podobnie stwierdzenie „kaffen, the partys, opening ceremony” wskazuje na konkretne

wydarzenia. Wypowiedzią, która jest znacząco odmienna od pozostałych udzielonych na to pytanie, jest ta, która wskazuje markety jako przestrzeń sakralną, a w drugiej części argumentuje, że tam dzieci zdobywają słodycze („Markets”, wraz z „kids getting sweets”). Wśród odpowiedzi znalazły się również takie, które odnoszą się do miejsc związanych z kultem religijnym, np.: „church / moske / place of worship”, wraz z „provides a place for religious practices”, czy też: „church?”, wraz z „brings religion”. Jedną z wypowiedzi łączy te rzeczy: „the scene (stage). The church”, wskazując również na codzienne wykorzystywanie tej przestrzeni „use every evening + every day”. Jednak wypowiedzią, którą można uznać za najbardziej intrygującą jest ta, która jako przestrzeń sakralną określa w zasadzie każdą aktywność (w rozumieniu zajęć programowych), wskazując, że aby wziąć w niej udział, trzeba być zgłoszonym – nie są one ogólnodostępne: „Every «activity are» because you need to be enrolled to be able to join; also: the big boot”.

Przeźrzeń władzy

Na klasyczny wzorzec urbanistyczny opisany jako przestrzeń władzy, badani w większości udzielali odpowiedzi związanych z wydzielonymi przestrzeniami o ograniczonym dostępie dla uczestników, takimi jak zaplecze logistyczne zlotowego miasta tymczasowego („logistic center”), sztab („camp headquarter”), czy sektory mieszkalne dla kadry („Staff campsite | rest area [cantine]”). Wśród odpowiedzi na drugą część pytania można było odnaleźć wypowiedzi odnoszące się do procesu podejmowania decyzji („lets adults make decisions”), miejsca pracy („provided direction and structure to the jamboree”, „people organising have space”). W odpowiedziach pojawia się także pojęcie „Jobber” – było to określenie na wolontariuszy skautowego zlotu *Jamboree*, których ogólnie określa się mianem IST. Występuje ono m.in. w wypowiedzi: „Jobber areas, cantina only for jobbers”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania „easy for jobbers to meet each other”. Badani argumentują także, że takie wydzielenie zapewnia bezpieczeństwo na zlocie. Poruszają także aspekt dostępu uczestników do organizatorów, np.: „AKU KOM for example. Placed at «Knudepadsen»”, wraz z: „All the important persons in one place. Great. They don't need to be at the centres, though”. Zwracają także uwagę na oznakowanie przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego przeznaczonej wyłącznie dla organizatorów, która ich zdaniem mogłaby być poprawiona: „staff only areas / backstage”, a w drugiej części odpowiedzi: „clearer signs for which spaces are staff only / particularly this is only for certain time of day can be x)”.

Segregacja przestrzenna

Wzorzec określony mianem segregacji przestrzennej nie znalazł się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych omówionych w pracy z uwagi na jego niejednoznaczny fizyczny kształt oraz obecność w przestrzeni miast tymczasowych. Element segregacji przestrzennej został stosunkowo dobrze rozpoznany na terenie zlotowego miasta tymczasowego przez badane osoby. W większości przypadków podają oni odpowiedzi dotyczące poszczególnych pól noclegowych, nazywając je: „camp site”, „camps”, „camp quarters” czy też „subcamps”. W drugiej części wypowiedzi padają w tych przypadkach sugestie zmian (np. „make larger” w stosunku do „camp quarters”), ale też argumentacja za samym istnieniem tych wydzielonych jednostek, np. zapewnienie każdej grupie miejsca do

spania: „assure sleeping area for everyone / for every group”, czy też wręcz miejsca, które podczas skautowego zlotu *Jamboree* będzie domem: „gives each group a place to be home for a week”. Pojawia się także argument bezpieczeństwa, np. w wypowiedzi „troop, camps”, gdzie na drugą część pytania udzielono odpowiedzi: „security and x”. Badani zwracają też uwagę na elementy tworzące samą segregację przestrzenną: „division lines”, wraz z „it shows where people can and can't go”, czy też odpowiedź, w drugiej części pytania, „visual line between certain groups” jako dopisek do „subcamps”. W wypowiedziach dotyczących elementu segregacji przestrzennej pojawiają się też nazwy konkretnych przestrzeni, które zdaniem badanych stanowią egzemplifikację takiego podziału. Dla przykładu są to: „adult area, activity areas”, „science activities, cultur activities” czy „places for participants and for organizers”. Wypowiedzi badanych dotyczą także samych elementów definiujących podział wytworzony w przestrzeni, np. wieku, na co wskazuje odpowiedź: „activity zone”, wraz z uszczegółowieniem w drugiej części: „age division: 10–13; 14–17”, ale też, związana z pełnoletniością uczestników kwestia dostępu do strefy dla dorosłych (gdzie na terenie zlotowego miasta tymczasowego dostępny był alkohol): „the party are 18+”, wraz z „It's good. It's located away from the rest of the campsite. No noise. No drinkers”. Co do innych zalet istnienia stref dla dorosłych, czyli do „adult area”, jedna z badanych osób argumentuje za podziałem, który daje dorosłym swobodę w postaci „urlopu” od wzorcowej postawy rodzicielskiej „gives the adult leaders space not to be a role model for their kids”.

Porządek geometryczny

Klasyczny wzorzec urbanistyczny porządku geometrycznego został przez badanych rozpoznany głównie w fizycznym podziale terenu zlotowego miasta tymczasowego na parcele dla drużyn zlotowych oraz *subcampy*. Zostało to wyrażone w takich odpowiedziach, jak: „camp quarters”, gdzie pojawiło się także nawiązanie do klasycznego wzorca urbanistycznego kwartału, którego regularność może stworzyć porządek geometryczny, podobnie zresztą jak w odpowiedzi: „«Kvarterer» – campsites for each groups”, gdzie w drugiej części osoba badana wskazała na dodatkową zaletę zastosowania tego klasycznego wzorca urbanistycznego w postaci ułatwionej orientacji w przestrzeni „Names of «kvarterer» makes navigation easier”. Pojawiają się także odpowiedzi wprost, takie jak: „subcamps”, czy „toilets / campsites”, gdzie osoba badana odnalazła regularność w rozmieszczeniu zgrupowań kabin sanitarnych na terenie zlotowego miasta tymczasowego. Jako zalety zastosowania tego klasycznego wzorca urbanistycznego ankietowani podają m.in. uporządkowanie: „sleeping areas for every team on every subcamp”, wraz z „no chaos”, czy też „subcamps, sleeping area”, gdzie na drugą część pytania udzielono odpowiedzi „bring order”. Zwracają też uwagę na zapewnienie podstawowych funkcjonalności, np. w wypowiedzi: „camps”, wraz z „provides space to sleep, cook, hang out etc.”. Badani podają także sugestie zmian co do miejsc, w których rozpoznali klasyczny wzorzec urbanistyczny porządku geometrycznego, czyli głównie w obszarach mieszkalnych. Ich zdaniem mogłyby one być bardziej ze sobą zintegrowane („more integrated”), mieć lepsze i bardziej geometryczne kształty („better and more regular shape”) oraz być większe („more space per person – very tightly packed”).

Zwartość

Na klasyczny wzorzec urbanistyczny opisany jako zwartość badani udzielili odpowiedzi, które można by sprowadzić do dwóch głównych kategorii. Z jednej strony dotyczyły one przestrzeni mieszkalnych, a z drugiej przestrzeni centrum (klasyczny wzorzec urbanistyczny rynek/śródmieście/centrum) i wszelakich punktów komercyjnych. Co je różni, to krytycyzm wobec zbyt małej ilości miejsca – ten ton pojawia się w wypowiedziach dotyczących przestrzeni mieszkalnych, a nie jest obecny w tych dotyczących centrum i punktów komercyjnych. W odpowiedziach, które dotyczyły przestrzeni mieszkalnych, padały wypowiedzi, takie jak: „subcamps”, „camps” wraz z informacją, że są one zatłoczone „none / crowded”, „can be crowded”. Podobnie stwierdzenie, które wskazuje konkretnie na *unit* mieszkalny: „the single camping sites for the scout groups”, czy: „subcamps – very small space for tents etc.”. W pewien sposób odpowiedzią na powyższe uwagi jest jedna z wypowiedzi, która jako przestrzeń cechującą się zwartością wskazuje co prawda sektory mieszkalne „the camps”, ale uzupełnia to argumentacją, że jest to zrozumiałe z uwagi na ilość uczestników skautowego zlotu *Jamboree*: „takes some packing to fit in 37 000 scouts”. Z kolei w tych wypowiedziach, które wskazywały przestrzeń charakteryzującą się zwartością jako rynek/śródmieście/centrum zlotu („Knudelplacé”, „Knudepladsen at the supermarket”), nie padają odpowiedzi na drugą część pytania – być może jest to cecha uznana przez badanych jako naturalna dla tego typu przestrzeni i nie wymagająca rozwinięcia czy uzasadnienia. Podobnie w wypowiedziach wskazujących na punkty komercyjne („shopping area”, „shopping centres / shops”), w drugiej części pytania pojawia się jedynie omówienie funkcji, jaką pełnią te poszczególne przestrzenie, wskazane przez osoby badane jako charakteryzujące się zwartością: „provides a place to meet and purchase goods and services”. W dwóch odpowiedziach badani podali jako przykład występowania klasycznego wzorca urbanistycznego zwartości parking („parking area”, „car park”), co zdaje się nie było zaplanowanym wykorzystaniem tego wzorca, a bardziej następstwem wyborów transportowych poszczególnych uczestników i chęci znalezienia miejsca postojowego jak najbliżej terenów mieszkalnych. Kiloro badanych podało też jako odpowiedź toalety („toilets”, „toilets / campsites”), co należy traktować bardziej jako dotyczącą sfery logistycznej uwagę o przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego, albo po prostu w kategoriach humorystycznych.

Ciągłość struktury

Klasyczny wzorzec urbanistyczny ciągłości struktury został przez badanych rozpoznany głównie w postaci rozlokowania namiotów oraz w przestrzeniach programowych. Badani podają odpowiedzi takie, jak: „activity areas”, dodając w drugiej części wypowiedzi: „group activities together”, czy też „shopping and activity areas”, wraz z „bring the 2 areas closer”, gdzie wyrażona jest dodatkowo sugestia bliższego umieszczenia przestrzeni programowych i komercyjnych względem siebie. W odpowiedziach wymieniających sektory mieszkalne („tents”, „camping area”), ponownie pojawiają się wnioski o większą ilość miejsca („more place for each scout”). Regularnie formułowane są też odpowiedzi dotyczące toalet i innych punktów sanitarnych: „toilet and shower areas”. Zdarzały się także wypowiedzi, które wskazują

rozmieszczenie obiektów w rynku/śródmieściu/centrum jako realizujące ten klasyczny wzorzec urbanistyczny: „the market on «Knodepladsen»” oraz „market area”. Jedna z wypowiedzi wyróżnia się tym, że poza wspomnianymi powszechnie namiotami i toaletami podaje również ciąg masztów flagowych: „Flagpoles, tents and toilets”. Podobnie ciekawa jest odpowiedź, w której osoba badana wskazuje miejsce zgromadzenia kontenerów morskich („shipping container park”) jako ciągłość rozlokowania pewnych obiektów w przestrzeni. Istnieje możliwość, że część badanych mogło mieć problem ze zrozumieniem istoty tego wzorca, jako że wiele spośród pól – zarówno w pierwszej, jak i drugiej części pytania – pozostawiono bez odpowiedzi.

Obronność

Wzorzec określony mianem obronności nie znalazł się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych omówionych w pracy z uwagi na jego niejednoznaczny fizyczny kształt oraz obecność w przestrzeni miast tymczasowych. Wzorzec ten nie został przez większość badanych osób rozpoznany na terenie zlotowego miasta tymczasowego. Wielu ankietowanych wręcz nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Sugeruje to albo kłopot w zrozumieniu jego istoty, albo brak jego obecności w przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego. Teoretycznie jedno i drugie może wystąpić równolegle. Te odpowiedzi, które padały, dotyczą pojedynczych obiektów lub przestrzeni, trudno tu o wyznaczenie jakiejś reguły. Zbiegiem okoliczności poszczególne *subcamps* na terenie zlotu miały nazwy symbolicznych budynków, a jednym z nich był „zamek”. Mogłoby to tłumaczyć kilka odpowiedzi, takich jak: „castle or bridge” (kolejny *subcamp* był symbolizowany właśnie przez most), czy też: „the boot / castle”. Co prawda w jednej z podobnych odpowiedzi („fort”), pojawił się dopisek w drugiej części podnoszący, pozytywnie rozumiany, element bezpieczeństwa: „bring a sense of protection”. Jedna z udzielonych odpowiedzi wskazuje element granic jako ogólne rozumienie obronności: „boundary”, co nie jest rozumieniem zgodnym z zaproponowanym opisem tego wzorca, ale ma podobne znaczenie. Część badanych wskazuje też przestrzeń przeznaczoną dla kadry zlotu („adults only”), co może wynikać ze skoncentrowania się na drugiej części opisu tego elementu, odnoszącej się do niepełnej dostępności danej przestrzeni (co nie musi od razu oznaczać realizacji elementu obronności). Podobne znaczenie mają wypowiedzi: „magazines (I don't know where there are)”, „adult area or jobber tent”, czy też „Sokkegard, perhaps?”, wraz z „VIP's only”. Jedna z badanych osób oddaje w odpowiedzi wrażenie zamknięcia i niedostępności, która jest częścią składową tego elementu, wskazując na niektóre *subcamps*: „some of subcamps”, i dopisując: „It's not a good idea, because it's look like «Hi, I'm not open for everyone, we don't like another people»”. Również bazująca na wrażeniu jest wypowiedź: „the big chimney seen from the camp”, gdzie osoba ankietowana widzi realizację tego elementu w niezwiązanej funkcjonalnie ze zlotem, ale znajdującej się w bezpośrednim jego sąsiedztwie spalarni śmieci i jej dominującym nad okolicą kominie. Ciekawą odpowiedzią była ta, która wskazywała jako realizację elementu obronności wszelkie miejsca ogrodzone płotem: „all with fences”, co rozumieć należy jako ogólne skojarzenie negatywnego odbioru danej przestrzeni z tym elementem.

Granice

Badani nie mieli większego problemu z rozpoznaniem i podaniem przykładów realizacji klasycznego wzorca urbanistycznego granicy. Większość z nich bądź to podawała przykłady takie jak: „roads / paths”, „paths, roads, bushes line”, czy też „hedges”, wraz z argumentacją za ich stosowaniem, np.: „allows people their own space”, „bring order”. Jako przykład poza drogami, ścieżkami i krzewami były podawane biało-czerwone taśmy: „roads, non sticky duct tape”, „rope used”. Pojawiły się również rowy melioracyjne: „ditches / hedges”, czy też: „roads, rivers between camps”, wraz z sugestią zmian w wielkości i regularności sektorów mieszkalnych: „more regular, maybe smaller subcamps”. Jedna z badanych osób wskazała jako przykład tego klasycznego wzorca urbanistycznego ścianę („wall”), choć miało to wymiar bardziej symboliczny, jako że na terenie zlotowego miasta tymczasowego nie było wiele ścian – a już na pewno nie murów oddzielających jedną przestrzeń od drugiej. Badani podawali też przykład ogrodzeń wydzielających niektóre fragmenty terenu: „fences between each camping site”, czy też „fencing / borders”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania: „blocks off entrance into certain areas”. Jako przykład klasycznego wzorca urbanistycznego granicy część badanych wskazywała także konkretne strefy, do których dostęp był ograniczony, np. „adult area”, a w jednym z przypadków dopisując też element, który tworzył ten podział wizualnie (poza podziałem funkcjonalnym): „divided by trees”. Niektóre z badanych osób nazywały klasyczny wzorec urbanistyczny granicy wprost: „boundary”, „boundaries”, wskazując również na jego rolę informacyjną: „clearly labels where site is”.

Przestrzeń spektaklu

Zdecydowana większość badanych rozpoznała klasyczny wzorec urbanistyczny przestrzeni wystawienniczej w postaci sceny zlotowej, utożsamiając go z klasycznym wzorcem urbanistycznym przestrzeni sakralnej. Udzielane odpowiedzi krążyły wokół: „stage”, „arena”, „main stage for campfire”, „stage / theatre”. W tych powtarzalnych wypowiedziach dość rozbudowana jest argumentacja dotycząca roli tego klasycznego wzorca urbanistycznego (a właściwie wydarzeń realizowanych w jego przestrzeni). Badani wskazywali na możliwość zebrania dużej ilości osób w jednym miejscu („gather many people on 1 occasion”) oraz to, jakie to daje pojęcie o liczebności uczestników skautowego zlotu *Jamboree* („when all scouts are gathered at once you really get a feeling how big the camp is”, co jest powtórzeniem odpowiedzi na klasyczny wzorec urbanistyczny przestrzeni sakralnej, wskazanej przez osobę badaną). Ankietowani poruszali też kwestię tworzenia wspomnień podczas wydarzeń na scenie („place where memories are made”), jej rolę jako miejsca zabawy społeczności („provides the community with a place to play”), czy też po prostu odbioru odbywających się tam wydarzeń, spektakli („a place to watch performances”). W niektórych wypowiedziach poza główną sceną pojawia się także wątek mniejszych, lokalnych scen, które znajdowały się w centrach *subcampów* oraz w przestrzeni centralnej zlotowego miasta tymczasowego: „subcamp centre”, wraz z „stage – large tent”, czy też: „the big stage, and the smaller ones on «brudepladsen»”. Jedną z ciekawszych, odbiegających od większości wypowiedzi była ta, która wskazywała jako klasyczny wzorec urbanistyczny przestrzeni wystawienniczej *subcamp* i strefy duchowe: „subcamp | spiritual zones”. Co interesujące, prawie żadna z wypowiedzi nie

dotyczyła przestrzeni, która może stać się miejscem happeningu wskutek spontanicznych, oddolnych działań samych skautów. Te odpowiedzi, których udzielili badani, odnosiły się do odgórnie zaplanowanych wydarzeń, niejako „dostarczanych” ich odbiorcom. Możliwym jest, że masowość wydarzeń na scenie, w postaci koncertów czy ceremonii, w których brało udział kilkadziesiąt tysięcy ludzi, przyćmiło inne formy spektaklu, czyniąc je niezauważalnymi dla porównań, nawet jeżeli faktycznie miały one miejsce.

Na koniec – wybór odpowiedzi na trzy ostatnie, zawarte w kwestionariuszu ankiety pytania, które nie dotyczyły już samych klasycznych wzorców urbanistycznych, ale w których niekiedy się one przejawiały – nazwane wprost lub opisane przez badanych. Pierwsze z tych pytań dotyczyło wskazania obecnej na terenie skautowego zlotu *Jamboree* przestrzeni, która nie została do tej pory wymieniona, a którą, zdaniem osoby badanej, warto by było uwzględnić. Część z udzielonych odpowiedzi wskazywała przestrzeń istniejącą, a w niektórych przypadkach były to sugestie dodania jakiejś brakującej przestrzeni – mimo, iż tego dotyczyło osobne, kolejne pytanie. Spośród wymienionych w tym punkcie istniejących miejsc należy wymienić punkt charakterystyczny w postaci wielkiego buta („the boot – nice landmark”), namiotu międzynarodowego („international tent; cultures can be seen here”), magazynów żywności („The tent used as food magazine, because food is extremely important”), przestrzeni dla odbywania praktyk religijnych, co przywodzi skojarzenie z klasycznym wzorcem urbanistycznym przestrzeni sakralnej („a religious space for people to continue their religious practices for x religion”), podobnie jak odpowiedź „spiritual”. Z kolei klasyczny wzorec urbanistyczny placu pojawia się w odpowiedzi: „The subcamp square as you can meet people”. Do samej kompozycji odnosi się również sugestia większej zwartości i centralnego umieszczenia funkcji programowych skautowego zlotu *Jamboree*: „Activities should be in the center. Camps placed as close as possible”. Najbardziej interesującą wypowiedzią, o nieco uszczypliwym charakterze, jest ta, która niejako stawia całe zlotowe miasto tymczasowe w roli jednego wielkiego klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni spektaklu dla osób postronnych, gromadzących się na parkingu: „The parking area represents dynamic substitution of curious humans who all have a connection to Scouting without participants”.

Kolejne pytanie dotyczyło wskazania przestrzeni, której zdaniem osoby badanej brakuje na terenie zlotowego miasta tymczasowego i tym samym, o którą należałoby je „uzupełnić”. Poza dość przewidywalnymi odpowiedziami dotyczącymi większej ilości punktów sanitarnych czy koszy na śmieci, znalazło się też kilka wartych wspomnienia w kontekście klasycznych wzorców urbanistycznych. Część z nich stwierdzała niedostateczne natężenie danego klasycznego wzorca urbanistycznego, np. wypowiedź, która sugeruje większą zwartość obiektów na terenie zlotowego miasta tymczasowego: „The camp should be packed closer together”. Szereg odpowiedzi dotyczy klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni spotkań, mówiąc o braku lub niewystarczającej ilości miejsc interakcji pomiędzy skautami o dowolnej porze, czy w dowolnych warunkach pogodowych: „There should be more place for everyone to meet other scouts which is always open”, „a place where people can meet everytime of the days and sit down and chat even though it rains”, czy też: „more gathering areas. Better layout within subcamps”. To ostatnie stwierdzenie wskazuje też na potrzebę lepszej organizacji przestrzeni wewnątrz sektorów mieszkalnych. Jedna z wypowiedzi, poza

wymienieniem elementów punktów sanitarnych, mówi też o braku przestrzeni duchowej: „Spiritual area, more water taps, clearer directions to activities, more toilets, more showers”.

W ostatnim pytaniu w kwestionariuszu, które dotyczyło dodania lub opisanie czegoś na koniec badania, udzielono bardzo mało odpowiedzi. Część z nich dotyczyła organizacji skautowego zlotu *Jamboree* (np. czytelność mapy, języki na ceremoniach, aplikacja zlotowa, zlotowe pamiątki) i miała niewiele wspólnego z przedmiotem badań. Część odnosiła się do poziomu trudności samego kwestionariusza ankiety. Poniżej przytoczono dwie, które są istotne w tym wątku. Pierwsza odnosi się do elementu segregacji przestrzennej, argumentując przeciw zgromadzeniu pól zajęć programowych po jednej, skrajnej stronie zlotu: „the areas for activities should be x more and not be concentrated on one side of the scout city”. Druga jest krótkim komentarzem o tym, że przestrzeń zlotowego miasta tymczasowego mogłaby być przygotowana po prostu lepiej: „the sites could be better”. Piszący ten komentarz nie precyzuje, jaką skalę ma na myśli – pojedyncze *unity* mieszkalne, całe *subcampy*, konkretne strefy funkcjonalne, czy też cały teren zlotowego miasta tymczasowego.

5.4.2. Zlot ZHP *Gdańsk 2018*

Badanie kwestionariuszem ankietowym zostało wykonane na zlocie ZHP *Gdańsk 2018* w dniach 6–16.08.2018 r. Wzięli w nim udział uczestnicy zlotu – harcerze i liderzy (m.in. drużynowi). Badanie zostało przeprowadzone na grupie 48 osób – 33 kobiet i 15 mężczyzn. Wiek uczestników badania mieści się w przedziale od 12 do 44 lat, przy czym większość osób biorących udział była w wieku od 16 do 25 lat. Wszystkie osoby były narodowości polskiej, mimo iż na zlocie było obecnych kilkaset skautów spoza granic Polski.

Kwestionariusze ankiet były dystrybuowane liderom grup z różnych regionów kraju (Chorągwi ZHP), którzy je rozdawali swoim harcerzom oraz sami wypełniali. W większości przypadków liderzy odbierali zestawy kwestionariuszy i obiecywali oddać wypełnione później. W nielicznych przypadkach autor uczestniczył w procesie wypełniania ankiet – udzielając informacji w podobny sposób, jak podczas zlotu *Sønderborg Jamboree*. Także i w tym przypadku badani zgłaszali uwagi dotyczące poziomu skomplikowania ankiety, co zwraca uwagę o tyle, że tym razem nie było bariery językowej. Większość zebranych kwestionariuszy ankiet została dostarczona po krótszym lub dłuższym czasie, właśnie przez liderów, przy okazji załatwiania różnego rodzaju spraw w sztabie zlotowym, w którym autor głównie przebywał. Jednak niemała część rozdanych kwestionariuszy nigdy nie dotarła z powrotem – odsetek ten był znacząco wyższy niż w przypadku zlotu w Danii, gdzie autor był obecny podczas wypełniania. Także w przypadku skautowego zlotu *Jamboree* w Gdańsku uczestnicy funkcjonowali w ramach napiętego harmonogramu dnia. Różnica w stosunku do poprzednich badań polegała na tym, że otrzymawszy zestaw kwestionariuszy ankiet mogli sami sobie wybrać czas ich wypełnienia, tak, by im pasował. Co więcej, mogli też (brak informacji na ten temat) rozłożyć wypełnianie potencjalnie trudnej dla nich ankiety na kilka części. Poniżej przedstawiono wyniki przeprowadzonych badań, zbierając odpowiedzi dotyczące rozpoznania na terenie zlotu poszczególnych klasycznych wzorców urbanistycznych.

Rezultaty badań

Rynek/śródmieście/centrum

Na opisany jako rynek/śródmieście/centrum klasyczny wzorzec urbanistyczny, większość badanych wskazała rynek zlotowy (taka nazwa funkcjonowała wśród uczestników), czasem także nazywając to miejsce jako centrum. W dwóch przypadkach podano w tym miejscu: „scena”²⁵³, co sugeruje inne rozumienie rynku/śródmieścia/centrum, bardziej jako miejsca kulminacji wydarzeń (w postaci ceremonii, koncertów itd.), aniżeli jako przestrzeni publicznej. Większość badanych wskazała jednak w tym klasycznym wzorcu urbanistycznym funkcję miejsca nagromadzenia różnego typu atrakcji i przestrzeń do spotkań (co stanowi osobny klasyczny wzorzec urbanistyczny). Podobnie, większość ocenia pozytywnie rolę tej przestrzeni, wskazując jej przydatność jako miejsca do integracji z uczestnikami z innych części zlotu, rozrywki i korzystania z atrakcji, „centrum życia” zlotowego miasta tymczasowego. Jedna z osób odpowiada, że „jest to miejsce pozwalające poczuć się jak w cywilizacji”. Kilka osób wspomniało także o tym, że istnienie przestrzeni rynku/śródmieścia/centrum na terenie zlotu przyciąga wszelkie hałaśliwe funkcje, i tym samym sprawia, że w przestrzeniach mieszkalnych jest ciszej wieczorami i w nocy – jest to interesująca analogia do „typowej” struktury miasta, gdzie – ujmując to stereotypowo – hałaśliwe śródmieście równoważy spokojniejsze dzielnice mieszkaniowe.

Oś kompozycyjna

Na klasyczny wzorzec urbanistyczny opisany jako oś kompozycyjna padły zróżnicowane odpowiedzi, a w części przypadków ich nie udzielono. W udzielonych odpowiedziach przeważa „bulwar”, co jest potwierdzeniem rozpoznania tego wzorca w przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego. Bulwar zlotowy był nazwą własną i jako taki był obecny na części map dostępnych dla uczestników w różnych punktach. Badani podkreślają, że widać z niego wiele obiektów, w tym te okazałe, zgromadzone w tym rejonie, ale także na jego końcu – co potwierdza interpretację bulwaru jako jednoznacznego z wzorcem osi kompozycyjnej. Jedna z odpowiedzi na pytania, co obecność tej przestrzeni zmienia, brzmiała: „WIDAĆ WYRÓŻNIONY SZTAB CZYLI VIP, MEDIA, RECEPCJE I KWATERĘ GŁÓWNA” (pisownia oryginalna). Dodatkowo badani wskazywali, że bulwar ułatwia orientację w przestrzeni, co po części może być efektem dobrej widoczności terenu zlotowego miasta tymczasowego z tego miejsca i tym samym możliwości przełożenia charakterystycznych punktów z mapy na fizyczne otoczenie. Część osób uznaje także tak opisaną przestrzeń jako rynek/śródmieście/centrum zlotu – padają odpowiedzi „rynek”, „plac przed sceną”. Interesujące jest połączenie odpowiedzi „BULWAR ZLOTOWY” w pierwszej części pytania z odpowiedzią „REPREZENTACYJNA PRZESTRZEŃ, «SERCE ZLOTU»” w części drugiej. Sugeruje to rozpoznanie wzorca rynku/śródmieścia/centrum w przestrzeni bulwarów zlotowych, pomimo ich roli osi kompozycyjnej, a zatem połączenia tych dwóch klasycznych wzorców urbanistycznych. Z kolei jedna osoba udzieliła odpowiedzi „oś”, co jest najbliższe klasycznemu wzorcowi

²⁵³ Także w przypadku tego badania zachowano oryginalną pisownię wypowiedzi.

urbanistycznemu osi kompozycyjnej, jednak ta sama osoba w części drugiej tego pytania odpowiada „NIE”. Oznaczać to może zrozumienie opisu klasycznego wzorca urbanistycznego, ale nie rozpoznanie go w przestrzeni złotowego miasta tymczasowego. Dodatkowo, część badanych, która udzieliła odpowiedzi „bulwar” lub „bulwar złotowy”, wskazała na to, że ułatwia on komunikację – w tym przypadku bulwar jest oceniany pod kątem funkcji, jako ulica.

Kwartal

Klasyczny wzorzec urbanistyczny kwartału został w większości trafnie rozpoznany i przyporządkowany do właściwej sobie funkcji. W odpowiedziach pojawiają się pojęcia: „gniazdo”, „gniazda chorągwi”, „podobozy”, „pole biwakowe”, „stаницa”; wszystkie o podobnym znaczeniu. Co ciekawe, w jednym z kolejnych pytań (dotyczącym elementu stratyfikacji przestrzennej) pojawia się odpowiedź: „«kwartały» złote”, wraz z dopiskiem w drugiej części, że pomagają one uporządkować przestrzeń w Chorągwiach ZHP. Na pytanie, co obecność tej przestrzeni zmienia, większość odpowiedzi dotyczyła: spokoju, jaki tworzy; przyporządkowania, ale też np. „zwiększa poczucie przynależności, bezpieczeństwa”, co jest stosunkowo ciekawą opinią. Obecne są także wypowiedzi dotyczące porządku, prywatności czy rozdzielania funkcji spania od innych (zwłaszcza tych hałaśliwych). Niemniej, jedną z ciekawszych odpowiedzi na to pytanie jest ta udzielona w drugiej części: „przejrzysty podział miasteczka” (do stwierdzenia: „gniazda” w pierwszej części). Aspekt jednoznacznego przyporządkowania, podziału przestrzeni pomiędzy różne obecne na zlocie grupy – takie jak drużyny, hufce czy Chorągwie ZHP – jest w całym badaniu czytelny i jest on pozytywnie oceniany.

Ulica

Klasyczny wzorzec urbanistyczny ulicy został bez problemu rozpoznany, co zostało wyrażone odpowiedziami takimi jak: „droga”, „drogi ewakuacyjne”, „ścieżki” czy właśnie „ulica”. W kilku przypadkach została też podana odpowiedź: „perony”, przystanki” i „dworzec”, co podkreśla rozumienie tego klasycznego wzorca urbanistycznego przez pryzmat jego funkcji komunikacyjnej. Tę interpretację wzmacnia charakter odpowiedzi na drugą część pytania, która w zdecydowanej większości mówiła o sprawności komunikacyjnej, przemieszczaniu się, a także możliwości dojazdu karetek. Interesujące w tym kontekście wydają się dwie odpowiedzi, które wskazują na rolę tego klasycznego wzorca urbanistycznego jako granicy: „oddzielają od siebie różne przestrzenie oraz umożliwiają sprawne przemieszczanie” oraz „dają możliwość uporządkowania przestrzeni, wydzielenia przestrzeni”. Taka interpretacja wzorca jest jak najbardziej możliwa – w tym przypadku klasyczny wzorzec urbanistyczny ulicy pokrywa się z granicą – takie połączenie znane jest w literaturze, posługuje się nim np. Lynch (2011).

Stratyfikacja przestrzenna

Wzorzec określony mianem stratyfikacji przestrzeni nie znalazł się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych omówionych w pracy z uwagi na jego niejednoznaczny fizyczny kształt oraz obecność w przestrzeni miast tymczasowych. Badani mieli z rozpoznaniem elementu stratyfikacji przestrzennej zdecydowanie więcej trudności. Spora

część z nich pozostawiła puste pole, lub dawała odpowiedzi takie, jak: „brak pomysłu”, „nie ma tego elementu”, czy też „?”. Spośród tych odpowiedzi, które zostały udzielone, większość krążyła wokół pojęć strefy, sektorów, lub też nazywała różne konkretne miejsca zlokalizowane na terenie zlotowego miasta tymczasowego. Pojawiły się jednak dwie stosunkowo trafne wypowiedzi. Jedna z badanych osób stwierdziła: „zaplecze techniczne, części wspólne”, a w drugiej części: „Odizolowuję zaplecze od uczestników – kwestie bezpieczeństwa i estetyki”. Drugą była, również blisko autorskiej interpretacji elementu stratyfikacji przestrzennej, odpowiedź: „VIP”, wraz z dopiskiem w drugiej części: „kategoryzacja”. Możliwym jest, że ta osoba zrozumiała istotę pytania i była w stanie wskazać konkretną przestrzeń, której ten element dotyczy, pomimo, iż nie podała w odpowiedzi referencyjnego miejsca, wobec którego strefa VIP mogłaby być odniesiona. Druga część tego pytania przyniosła interesujące odpowiedzi, co oznacza, że o ile badani nie potrafili wskazać obecności tego elementu na terenie zlotowego miasta tymczasowego, bądź też ich zdaniem on nie występuje, to rozumieją jego istotę i potrafili wymienić konsekwencje jego stosowania. Wśród wypowiedzi, które można tak interpretować, są: „Wprowadzają zaniepokojenie podziałem, selekcję.”, „Można się skupić na tym, by te «reprezentacyjne» były lepsze”, czy też „nie płatanie się ludzi w nieodpowiednich miejscach”.

Przestrzeń sakralna

Klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni sakralnej został w znacznej części odpowiedzi połączony z areną i sceną zlotową, na której odbywają się ceremonie i większe koncerty. Jest to w zgodzie z interpretacją, w której podczas skautowych zlotów *Jamboree* warstwa symboliczna – jej część jest rozumiana jako wspólne przeżywanie spotkania, jakim jest *Jamboree* – stanowi pewnego rodzaju *sacrum*. Odpowiedzią, która była najbliższa rozumieniu zaprezentowanemu w dysertacji była: „SCENA GŁÓWNA / ARENA”, wraz z dopiskiem: „Podkreślają wyjątkowość wydarzeń, pewne *sacrum*”. Badani zwracali także uwagę na rolę, jaką w kształtowaniu wagi wydarzeń ma oprawa architektoniczna. Znalazło to wyraz w odpowiedziach na drugą część pytania, spośród których można przywołać takie, jak: „pozwalają pokazać ważne wydarzenia i zebrać na nich uczestników, np. ceremonia otwarcia”, czy „podkreśla ważność osób, wydarzenia”. Wyjątkowo interesujące były też odpowiedzi, które klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni sakralnej dopatrywały się w zupełnie innej skali i charakterze. Jedna z nich podała przykład centrum duchowego, dopisując, że takie miejsca: „pozwalają na przeżycia duchowe”. W tym przypadku, *sacrum* dotyczy jednostki, co jest jak najbardziej zasadne. Kolejna wskazuje na miejsca ogniskowe, co także jest przestrzenią symboliczną, o wyjątkowym znaczeniu zwłaszcza w ruchu skautowym. Z perspektywy skali jest to forma pośrednia, dotyczy głównie drużyn i hufców – konkretnych i znajdujących się środowisk. W tym kontekście można uznać także odpowiedź badanej osoby na drugą część pytania, wskazującą na integrację, za zrozumiałą i uzasadnioną. Te dwie przywołane na koniec odpowiedzi odbiegają od większości udzielonych na pytania dotyczące klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni sakralnej. Niemniej, należy uznać je za trafne – klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni sakralnej nie ma bowiem zdefiniowanej wielkości, możliwa jest jego realizacja w różnej skali, czego podane w badaniu odpowiedzi dowodzą.

Przestrzeń władzy

Z rozpoznaniem występowania na terenie złotowego miasta tymczasowego klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni władzy badani nie mieli większego problemu. Większość z nich udzieliła na pierwszą część pytania odpowiedzi o tym samym bądź bardzo podobnym znaczeniu: „część kadrowa”, „sztab zlotu”, „gniazdo kadry” itp. Wszystkie je rozumie się jako trafne rozpoznanie tego klasycznego wzorca urbanistycznego w przestrzeni złotowego miasta tymczasowego. Było jednak kilka odpowiedzi o innym znaczeniu, które warto przytoczyć. Dla przykładu jedna z nich brzmiała: „SIEDZIBY GNIAZDA”, co można interpretować jako rozumienie przestrzeni władzy nie w skali całego złotowego miasta tymczasowego, a jego poszczególnych fragmentów. Jeszcze inna odpowiedź: „Zaplecze”, wynika ze skupienia się na występującej w opisie tego klasycznego wzorca urbanistycznego niedostępności dla osób niepełniących konkretnych funkcji. Można przywołać jeszcze jedną odpowiedź na to pytanie, która jest nieco bardziej abstrakcyjna: „DYSTRYKT \ REWIR \ MAGISTRAT \ SŁUŻBA”. Świadczy to o zrozumieniu istoty pytania, lecz bez wskazania konkretnej przestrzeni, pasującej do tego schematu, na terenie złotowego miasta tymczasowego. Może to wynikać zarówno z braku takiej przestrzeni w ocenie osoby badanej, lub skupieniu się na jej nazwaniu bardziej niż wskazaniu konkretnego jej przykładu w swoim otoczeniu.

Segregacja przestrzenna

Wzorzec określony mianem segregacji przestrzennej nie znalazł się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych omówionych w pracy z uwagi na jego niejednoznaczny fizyczny kształt oraz obecność w przestrzeni miast tymczasowych. Pomimo tego, został w przeważającej części rozpoznany przez osoby, wśród których zostało przeprowadzone badanie. Wskazywały one, w niektórych przypadkach, na konkretne przykłady, takie jak: „gniazda”, „stanice”, czy „dzielnice”, co stanowi o rozpoznaniu tego elementu poprzez wskazanie na przestrzeń, której istnienie jest efektem funkcjonującej segregacji przestrzennej. Zdarzały się też odpowiedzi, które istnienie tego podziału wskazywały poprzez podanie kilku wydzielonych od siebie przestrzeni. Tak należy rozumieć np. odpowiedź: „strefy kadry, stanice, miejsca progr.” (zapewne ankietowanemu chodzi o miejsca programowe). Interesującej odpowiedzi na to pytanie udzieliła jedna z osób, wskazując na główną drogę jako tę przestrzeń. Jest to, zapewne, spojrzenie na fakt podziału, elementu segregacji przestrzennej, poprzez fizyczne obiekty ten podział definiujące. W drugiej części tego pytania badani wskazywali głównie na porządek, jaki taki układ przestrzenny tworzy, a także na związane z tym poczucie bezpieczeństwa i przynależności. Zwracali także uwagę, że wynikające z segregacji przestrzennej przyporządkowanie zapobiega konfliktom i nieporozumieniom. Niejednoznaczna jest natomiast jedna z odpowiedzi: „podział «swoich» ludzi, bliżej znających się, z bliższymi relacjami”. Z jednej strony można ją interpretować jako pozytywną opinię o podziale, gdzie w ramach jednego z fragmentów (będących efektem tego podziału) zgromadzeni są ludzie opisani przez tę osobę, jako „swoi”, co by wpływało pozytywnie na wspomniane relacje pomiędzy nimi. Z drugiej strony, jeżeli ten podział jest na tyle dla tej grupy „swoich” gęsty, że w efekcie dzieli tę grupę, to w takim ujęciu stwierdzenie „podział «swoich» ludzi (...)”, należałoby zinterpretować jako negatywny w opinii osoby badanej.

Porządek geometryczny

Klasyczny wzorzec urbanistyczny porządku geometrycznego przestrzeni złotowego miasta tymczasowego został w dużej części rozpoznany w formie przeznaczonych dla drużyn złotych *unitów*. Znalazło to wyraz w takich odpowiedziach, jak: „Działki ziemi”, „parcela, strefa mieszkalna” czy „sektory”. Te odpowiedzi dotyczą głównie obecności tego klasycznego wzorca urbanistycznego w najbliższej uczestnikom skali. Pojawiały się natomiast również odpowiedzi odnoszące się do skali samego złotowego miasta tymczasowego i jego głównych części składowych, za takie można uznać: „stanice” i „sektory”, choć w przypadku tych drugich możliwa jest również interpretacja jako zgrupowań 6 *unitów* w ramach jednej strefy pożarowej, co w istocie było rozpowszechnioną na zlocie formą uporządkowania geometrycznego przestrzeni, narzuconą przez obowiązujące przepisy. Zdarzały się też odpowiedzi dotyczące innych stref niż mieszkalna, głównie pól programowych, które także były uporządkowanym geometrycznie zgromadzeniem obiektów. Jedną z ciekawszych odpowiedzi brzmiała: „estetyka «urbanizacji»”, co wskazuje na całościowe spojrzenie na obecność tego klasycznego wzorca, choć bez odniesienia do skali czy do konkretnych fragmentów. W podobnym tonie, choć mniej precyzyjna, jest odpowiedź: „architektura złotu”. W aspekcie zmian, jakie te rozwiązania przestrzenne wprowadzają, wypowiedzi dotyczyły głównie uporządkowania oraz łatwości odnajdywania się w przestrzeni. Nieliczne odpowiedzi uwzględniały także czynnik estetyki, np. „nadaje charakter złotowi”, czy „wpływa na porządek i doznania estetyczne”.

Zwartość

Klasyczny wzorzec urbanistyczny zwartości był przez badanych rozpoznawany w dość niejednorodny sposób. Część z nich wskazywała na pola drużyn, a więc *unity* i stanice, jako miejsca, w których jest on obecny. W tym tonie jest np. odpowiedź: „podobóz, parcela, strefa”, dotycząca właściwie całej części mieszkalnej na terenie złotowego miasta tymczasowego. Co dość niespodziewane, część z osób wskazywała również na węzły sanitarne. Ich faktyczne zwarte rozmieszczenie (dotyczyło to kontenerów sanitarnych) wynikało z ekonomii budowy instalacji wodociągowej i kanalizacji sanitarnej oraz z intencji przeznaczenia jak najmniejszej części terenu na tę zabudowę. Wśród odpowiedzi znalazła się również taka, dotycząca przestrzeni rynku/śródmieścia/centrum złotu: „rynek miasta ZHP”, co zapewne świadczy o rozpoznaniu przez tę osobę fizycznej zwartości obiektów o różnych funkcjach na tym terenie. Do samej zabudowy nawiązują jeszcze dwie odpowiedzi: „ściśła zabudowa” oraz „zagęszczenie zabudowy”, wraz z dopiskiem: „Odtwarzają przestrzeń miasta”. Te trzy przywołane na końcu odpowiedzi świadczą o zrozumieniu istoty klasycznego wzorca urbanistycznego zwartości i percepcji przestrzeni skautowego złotu *Jamboree* przez jego uczestników z uwzględnieniem klasycznych wzorców urbanistycznych.

Ciągłość struktury

Klasyczny wzorzec urbanistyczny ciągłości struktury był w części przypadków mylony z wzorcem zwartości. Ilustruje to choćby wypowiedź: „zagęszczona zabudowa”, wraz z dopiskiem: „Tworzy klimat miasta”; czy ta, gdzie w pierwszej części pytania osoba badana udzieliła odpowiedzi: „Rynek”, a w drugiej: „możliwość korzystania z różnorodnych atrakcji”. Podobnie autor interpretuje: „gniazdo”, wraz z dopiskiem: „porządkuje całość przestrzeni, pozwala na łatwy dostęp do funkcjonalnych obiektów”; w tym przypadku poza zwartością przywołano także porządek geometryczny. Ciekawe ujęcie rozumienia klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury podaje jedna z badanych osób, definiując go jako strefę tematyczną, która: „ułatwia znalezienie kilku obiektów, które oferują podobne standardy – zapewniają wybór uczestnikom”. Taka perspektywa podkreśla jednak funkcjonalny, bardziej niż kompozycyjny, aspekt ciągłości struktury; przez co przybliży rozumienie go jako elementu segregacji przestrzennej, a nie jest to rozumienie proponowane przez autora. Kilka badanych osób udzieliło odpowiedzi, które sugerują zrozumienie istoty klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury; wśród takich była: „SAŚIEDZTWO \ SZEREGOWOŚĆ”, czy też: „pole programowe”, które rzeczywiście na terenie zlotowego miasta tymczasowego cechowała ciągłość struktury. Ciekawy wątek został poruszony w jednej z odpowiedzi: „podział na stacje bez jasnych granic”, co świadczy o dostrzeżeniu występowania tego klasycznego wzorca urbanistycznego i zdaje się sugerować opinię osoby badanej na ten temat. Niestety, jako że ta osoba nie udzieliła odpowiedzi na drugą część pytania, sprawa nie została jednoznacznie wyjaśniona i pozostaje w sferze domysłów. Równie ciekawą odpowiedzią jest: „gospodarowanie terenem”, wraz z: „więcej miejsca”, co zdaje się świadczyć o zrozumieniu konsekwencji użycia w projekcie zagospodarowania terenu klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury. Jedną z ciekawszych, ale też mniej zrozumiałych odpowiedzi, jest ta, która dotyczyła drugiej części pytania i która brzmiała: „«URBANISTYKA» – PLANOWANIE”. Nieczytelność – skąd pojawiła się taka odpowiedź – wynika z faktu, iż na pierwszą część pytania nie udzielono żadnej odpowiedzi. Może to oznaczać jedną, wspólną odpowiedź na obie części, tj. tę dotyczącą nazwy takiego miejsca (na terenie zlotowego miasta tymczasowego, ale i w ogóle) oraz zmiany, jaką ono wprowadza. Przy czym, co trzeba zaznaczyć, udzielona odpowiedź nie dotyczy konkretnego, fizycznego miejsca – punktu w przestrzeni, a bardziej pojęcia abstrakcyjnego.

Obronność

Wzorzec określony mianem obronności nie znalazł się w finalnej grupie klasycznych wzorców urbanistycznych omówionych w pracy z uwagi na jego niejednoznaczny fizyczny kształt oraz obecność w przestrzeni miast tymczasowych. Element obronności został rozpoznany w przestrzeni zlotu na kilka, różniących się od siebie, sposobów. Część z odpowiedzi oscylowała wokół przestrzeni organizatorów – była więc kontynuacją klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni władzy. Ilustrują to odpowiedzi takie, jak: „GNIAZDO KOMENDY ZLOTU”, wraz z dopiskiem: „TAK, NIKT NIE WCHODZI NA TEN TEREN → SPOKÓJ DLA KADRY”; czy też: „pas głównej kwatery” wraz z: „niedostępność”. Zwłaszcza ta ostatnia odpowiedź wskazuje na odczytanie elementu obronności w przestrzeni zlotu. Interesujące z

punktu badania były podawane w kwestionariuszach odpowiedzi, które dotyczyły obecności tego elementu w przestrzeniach poszczególnych stanic. Z całą pewnością ich fizyczna forma była wynikiem oddolnych starań, a co za tym idzie, organizatorzy zlotu nie mieli nań wpływu. Wskazywane w odpowiedziach, takich jak: „wartownia” („Tak, do pilnowania czy osoby które mogą wchodzić do danego podobozu”), „Bramy innych chorągwi”, czy też „brama”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania: „zapewniają poczucie bezpieczeństwa, odrębności danych grup / chorągwi i utożsamianie się z nimi”, wskazują na dość czytelne rozpoznanie w tych elementach tego konkretnego wzorca, razem z argumentacją za jego wykorzystaniem i pozytywnym wpływem na przestrzeń. Możliwym jest, że te opinie, powtarzające się w badaniu, wraz z faktem powstania na terenie zlotowego miasta tymczasowego dość skomplikowanych struktur bramowych, które wymagały w realizacji znacznych starań i nakładów, świadczą o istnieniu dużej potrzeby do wyrażenia swojej odrębności i własnej tożsamości, także za pomocą komponentów, które tworzą element obronności. Z drugiej strony, są one również podobne do elementu segregacji przestrzennej, jako że nacisk jest kładziony właśnie na odrębność, podział. Najbardziej jednak interesująca odpowiedź brzmiała: „strefa policji / straży pożarnej”. W tym przypadku wypowiedź na drugą część pytania: „pokazuje, że miejsce to jest bardzo ważne i ludzie potrzebują tam separacji”.

Granice

Klasyczny wzorzec urbanistyczny granicy został w wielu przypadkach rozpoznany i nazwany jako droga – co zgadza się ze stanem faktycznym organizacji przestrzeni na terenie zlotowego miasta tymczasowego, gdzie większość stref była od siebie oddzielona właśnie drogami. Badani wskazywali na to połączenie w wypowiedziach: „droga dzieląca pola namiotowe z programowymi”, czy „JASNY CIĄG KOMUNIKACYJNY DLA UCZESTNIKÓW, ORG. – ŁATWO PRZYSWOIC, GDZIE CO JEST”. Część badanych wskazała na inne fizyczne bariery, np.: „rowy melioracyjne ścieżki komunikacyjne, mostki”, czy „płot, linia”, wraz z odpowiedzią na drugą część pytania: „wydziela przestrzeń”; a także odpowiedź: „ogrodzenie”, wraz z: „pozwalają zachować porządek”. Te dwie wypowiedzi wskazują na zrozumienie istoty pytania, nawet jeżeli podają konkretne przykłady klasycznego wzorca urbanistycznego granicy, a nie samą jego nazwę. Część odpowiedzi dotyczyła bardziej elementów dzielonych za pomocą granic niż ich samych. Spośród takich można wymienić: „sektor”, gdzie na drugą część pytania udzielono odpowiedzi: „łatwe oddzielenie i przydzielenie uczestników / sprzętów itp.”. Podobnie odpowiedź: „SEKTORY / PODZIAŁY”, wraz z: „TAK KAŻDE MIEJSCE MA SWOJE GRANICE”. Sam termin granicy pojawia się też w części odpowiedzi, np.: „granica”, gdzie na drugą część pytania udzielono dość intrygującej odpowiedzi: „poczucie bezpieczeństwa”. Kolejna wypowiedź, która nazywa klasyczny wzorzec urbanistyczny granicy wprost, brzmi: „granice stref”, wraz z dopiskiem: „ułatwiają poruszanie się”, co ponownie sugeruje połączenie granicy z klasycznym wzorcem urbanistycznym ulicy. Za jedną z ciekawszych odpowiedzi autor uznaje tę, w której osoba badana napisała: „NOCLEGOWNIE HUFCÓW”, a w drugiej części pytania „INTYMNOŚĆ KONKRETNYCH GRUP”. Zwłaszcza druga część wypowiedzi zdaje się sugerować, że klasyczny wzorzec urbanistyczny granicy jest zdaniem ankietowanego potrzebny.

Przestrzeń spektaklu

Klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeni spektaklu został w wielu przypadkach rozpoznany w postaci sceny zlotowej, co jest zgodne z opisem tego wzorca. W drugiej części padały w tych przypadkach odpowiedzi, które potwierdzają połączenie klasycznego wzorca urbanistycznego przestrzeni spektaklu z obiektem sceny. Są to m.in. wypowiedzi takie, jak: „Tak, ludzie którzy chcą się pobawić mogą się zebrać i mieć z tego radochę”, „jednoczą ludzi”, „pozwalają na przeprowadzenie różnych wydarzeń w jednym miejscu”, „wydziela miejsce na rozrywkę”, „Koncerty bywają zawsze w tym samym punkcie, wiadomo gdzie są ludzie po 18:30”, „Skupiają ludzi w jednym miejscu i w jednym konkretnym celu”. Poza samą sceną ankietowani wskazują na miejsca, w których możliwa jest organizacja nieformalnych spektakli, np. oddolnie przez samych uczestników, co świadczy o nieszablonowym podejściu do przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego. Wśród tych wypowiedzi można by wymienić: „miejsce spotkań / plac”, wraz odpowiedzią na drugą część pytania: „przestrzeń wolna do wykorzystania, wg potrzeb uczestników”. Podobny wydzwięk ma odpowiedź: „wolna przestrzeń”, wraz z: „daje możliwość zorganizowania nieplanowanych wcześniej wydarzeń”, „plac happeningowy”, czy „Wolna przestrzeń”, wraz z: „Jest miejsce na zabawę”. Z ciekawszych wypowiedzi, w których widać elementy metodyki harcerskiej, warto przytoczyć: „miejsce obrzędowe”, gdzie na drugą część pytania osoba badana udzieliła odpowiedzi: „pozwala na pracę z drużyną podczas imprezy”. W podobnym tonie jest wypowiedź: „PROGRAM”, wraz z: „ZABAWA, RADOŚĆ, NAUKA, WOLNOŚĆ”. Te dwie odpowiedzi zdają się rozumieć sam spektakl nieco inaczej niż ogólnie zaplanowane wydarzenia, które odbywają się na scenie, lub spontaniczne zabawy w przestrzeni zlotowego miasta tymczasowego. Na koniec – nieco żartobliwa wypowiedź jednej badanych osób, która napisała: „sanitariaty”, rozwijając to spojrzenie w drugiej części odpowiedzi: „ludzie socjalizują się w kolejkach do prysznic i toalet”.

5.4.3. Podsumowanie badań kwestionariuszem ankiety

Sønderborg Jamboree

Na wyniki przeprowadzonego badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie *Sønderborg Jamboree* niewątpliwie miały wpływ takie dodatkowe czynniki, jak poziom umiejętności językowych badanych – co przełożyło się na poziom zrozumienia pytań – oraz niesprzyjające warunki logistyczne prowadzonych badań. Istotny był zwłaszcza ten pierwszy czynnik, i to pomimo starań, aby słownictwo w kwestionariuszu ankiety było jak najmniej nasycone terminologią specjalistyczną. Prawdopodobnie to właśnie te czynniki wpłynęły na dość ogólny i powierzchowny charakter dużej części odpowiedzi.

Jakkolwiek duża część klasycznych wzorców została przez badanych rozpoznana, a w niektórych przypadkach także nazwana konkretną nazwą własną funkcjonującą na zlocie *Sønderborg Jamboree*, to niejednokrotnie nie uwzględniało to głębszych znaczeń. Dla przykładu, klasyczny wzorzec urbanistyczny ulicy został trafnie rozpoznany na podstawie zawartego w kwestionariuszu ankiety opisu, ale został także sprowadzony wyłącznie do swojej funkcji transportowej – skądinąd podstawowej – lecz z pominięciem takich aspektów, jak wytworzenie pierzei ulicy wraz z nagromadzeniem funkcji usługowych, czy też jej potencjał jako miejsca incydentalnych spotkań. Podobna sytuacja dotyczy klasycznego wzorca

urbanistycznego geometryzacji, który co prawda został w dużej mierze rozpoznany przez badanych, ale jedynie w odniesieniu do podziału na *unity* mieszkalne, czyli głównie do podziału organizacyjnego. W odpowiedziach brak jest odniesień do geometryzacji na wyższym poziomie, dotyczącym większych fragmentów złotowego miasta tymczasowego lub wręcz jego całości.

Z drugiej strony, dla niektórych spośród rozpoznanych przez siebie klasycznych wzorców urbanistycznych badani wskazywali racjonalne uzasadnienie ich istnienia i pozytywnie oceniali obecność tychże na terenie złotowego miasta tymczasowego. Miało to miejsce choćby w przypadku granicy – podali wiele przykładów jej występowania, wyrażając opinię, że rozwiązania służą lepszemu funkcjonowaniu tego skautowego zlotu *Jamboree*. Także przestrzeń władzy, zinterpretowana na terenie złotowego miasta tymczasowego poprzez strefy ograniczonego dostępu, została przez badanych zaopiniowana jako element konieczny i duże ułatwienie dla organizatorów. Kolejnym z wzorców urbanistycznych, którego istnienie podnosiło zdaniem ankietowanych funkcjonalność (co należy rozumieć także jako jakość) przestrzeni złotowego miasta tymczasowego, była segregacja przestrzenna. W tym przypadku padały argumenty mówiące o tym, że wykorzystanie tego klasycznego wzorca urbanistycznego jest potrzebne, ponieważ sprawia, że każdy wie, gdzie „przynależy”. Dodatkowo ułatwia orientację jego uczestnikom z której przestrzeni mogą korzystać, a z której nie – jako konkretny przykład badani wskazywali na słuszne ich zdaniem oddzielenie strefy dla IST od reszty terenu złotowego miasta tymczasowego. Podobny aspekt przynależności można odnaleźć w odpowiedziach na pytania dotyczące klasycznego wzorca kwartału, który został skojarzony głównie z *subcampem* mieszkalnym (*unitem*), oraz doceniona została jego rola w porządkowaniu przestrzeni. W niektórych przypadkach był też przez badanych łączony z granicą (jako elementem definiującym kwartał). W pewnej mierze podobne interpretacje zostały wskazane dla klasycznego wzorca urbanistycznego zagęszczenia, gdzie jedna z dwóch głównych grup odpowiedzi oscylowała wokół przestrzeni mieszkalnych (*subcampów*). W drugiej grupie te odpowiedzi wiązały się z klasycznym wzorcem urbanistycznym centrum, co jest o tyle ciekawe, że to przestrzeń publiczna i usługowa złotowego miasta tymczasowego była pewną formą odwzorowania gęstej tkanki miejskiej, wizualnie intensywnej i pełnej bodźców. Natomiast samo centrum zostało dość sprawnie rozpoznane, a badani częstokroć podawali jego duńską nazwę własną – *Knudepladsen*. Dwoma ostatnimi klasycznymi wzorcami urbanistycznymi były: przestrzeń sakralna oraz przestrzeń spektaklu. Dla tych dwóch padały dość podobne odpowiedzi, które kładły nacisk na walor integracyjny społeczności skautowej na zlocie, pewne rytuały, a jako przykłady podawały głównie scenę i ceremonie, które miały miejsce podczas trwania *Sønderborg Jamboree*. Pozwala to sądzić, że dla badanych te dwa klasyczne wzorce urbanistyczne były nierozróżnialne i mają podobne znaczenie.

Klasycznych wzorców urbanistycznych, które nie zostały rozpoznane na terenie *Sønderborg Jamboree* było kilka. Jednym z nich była oś kompozycyjna, która raczej nie została rozumiana przez badanych. Kolejnym była obronność, w której przypadku większość odpowiedzi pozostała pusta. Odnośnie klasycznego wzorca urbanistycznego ciągłości struktury nie można mówić o rozpoznaniu, jako że większość odpowiedzi odnosiła się do namiotów jako takich, a nie do przestrzeni złotowego miasta tymczasowego. Na koniec warto

wspomnieć, że badani mylili klasyczny wzorzec urbanistyczny stratyfikacji przestrzeni z segregacją przestrzenną, niejako łącząc te pojęcia w jedno.

Zlot ZHP Gdańsk 2018

Badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych przeprowadzone na terenie zlotowego miasta tymczasowego zlotu ZHP *Gdańsk 2018* wskazały różny poziom ich czytelności wśród badanych osób. Niektóre z klasycznych wzorców urbanistycznych – takie, jak rynek/śródmieście/centrum, kwartał, ulica były dość powszechnie rozpoznawane, podczas gdy inne – np. stratyfikacja przestrzenna, ciągłość struktury – były rozpoznawalne w wyraźnie mniejszym stopniu. Z przeprowadzonych badań wynika też sporadyczne pokrywanie się wzorców (np. ulica-granice). Spora część rozpoznanych wzorców nie została nazwana z użyciem określeń, jakich użyto w tej pracy, ale nazwami własnymi konkretnych przestrzeni (np. Sztab, Bulwar Zlotowy), co było kwalifikowane jako trafne rozpoznanie przestrzeni. W wielu przypadkach tym rozpoznany wzorcom przydawana jest wartość dodana – ankietowani piszą, co ich zdaniem dana przestrzeń daje uczestnikom i organizatorom wydarzenia. To też pokazuje, że mają jakieś skojarzenia związane z tym miejscem, identyfikują je, rozpoznają. Przykładem tego jest częste zwracanie uwagi na podział na sektory (w tym strefy pożarowe), co oceniane jest pozytywnie. Badani podnoszą, że dzięki temu na terenie zlotu panuje porządek – każdy wie, która przestrzeń do kogo należy, oraz wiadomo, gdzie kogo szukać, jeżeli jest taka potrzeba. Ciekawą obserwacją jest to, że część osób wskazuje scenę i odbywające się na niej wydarzenia jako przestrzeń sacrum, stosując nomenklaturę przyjętą w tej pracy. Podobnie część osób rozpoznaje sztab jako klasyczny wzorzec urbanistyczny przestrzeń władzy i zwraca uwagę, że to dobrze, że jest na uboczu, bo to zapewnia ich zdaniem komfort pracy. Dodatkowo, badani zwracają uwagę na to, że wizualnie opresyjne obiekty lub grupy obiektów budzą ich poczucie bezpieczeństwa – że „ktoś tam czuwa i pilnuje”, mimo że jest to wizualnie groźne. Jedna osoba wręcz wiąże miejsce stacjonowania służb – PSP, Policji i pozostałych służb mundurowych – jako analogię do warownej twierdzy. W kwestionariuszu badania ankietowego jest też pytanie o to, co zdaniem osoby badanej należałoby w przestrzeni zlotu dodać, a czego brakuje. Odpowiedzią, której zapewne można się było spodziewać, jest dość często pojawiająca się uwaga o niewystarczającej liczbie sanitariatów. Jednak kilka osób pisze także o miejscu na wieczorne, hałaśliwe spotkania, którego ich zdaniem brakuje na terenie zlotu. Niestety, dużo pytań w badaniu pozostało bez odpowiedzi, co może wynikać z czasu, jaki był potrzebny na wypełnienie kwestionariusza, zniecierpliwienia z tym związanego bądź z niezrozumienia pytań. W kilku przypadkach badani traktują ankietę żartobliwie, dla przykładu jedna z osób udzieliła we wszystkich pytaniach tej samej odpowiedzi – „Namiot”, a w części drugiej „NIE”.

Podsumowując, przeprowadzone w Sønderborg w lipcu 2017 roku oraz w Gdańsku w sierpniu 2018 roku badania percepcji klasycznych wzorców urbanistycznych pokazały względnie podobne wyniki. Ankietowani wskazali część z klasycznych wzorców urbanistycznych zgodnie z rozumieniem ich przez autora, a części nie rozpoznali. Zarówno w jednym, jak i drugim przypadku pytania zawarte w kwestionariuszu prawdopodobnie okazały się za trudne. O ile w przypadku zlotu w Sønderborg można by tę kwestię powiązać z językiem

ankiety²⁵⁴, to w przypadku zlotu w Gdańsku taka sytuacja nie miała miejsca, tymczasem badani część pytań także pozostawili bez odpowiedzi²⁵⁵. Klasyczne wzorce urbanistyczne rozpoznane przez badanych zostały przez nich ocenione pozytywnie. Taka sytuacja stanowi częściowe potwierdzenie tezy niniejszej dysertacji: wzorce przestrzenne czerpiące z miast historycznych są czytelne dla uczestników skautowych zlotów *Jamboree* i oddziałują zwrotnie na jakość przestrzeni „miast tymczasowych”. Pierwsza część tezy jest potwierdzona tylko częściowo dlatego, że uczestnicy zlotów *Jamboree* nie rozpoznają wszystkich klasycznych wzorców urbanistycznych tak, jak opisano je w tej pracy. Druga część tezy jest również tylko częściowo potwierdzona – badani co prawda ocenili pozytywnie rozpoznane przez siebie klasyczne wzorce urbanistyczne, ale, z uwagi na to, że nie rozpoznali wszystkich spośród nich, nie da się jednoznacznie stwierdzić, że oceniają wszystkie klasyczne wzorce urbanistyczne pozytywnie.

5.5. Wnioski z badań

Wyniki badań przeprowadzonych za pomocą trzech metod pokazały w dużej mierze zbieżne rezultaty. Różniły się one względem siebie głównie poziomem rozpoznanej obecności klasycznych wzorców urbanistycznych. Większą ich obecność wykazała analiza materiałów kartograficznych niż obserwacja uczestnicząca oraz badania ankietowe. Rozpoznano także pewne różnice pomiędzy rezultatami poszczególnych badań. Jak wynika z przeprowadzonej analizy materiałów kartograficznych, klasyczne wzorce urbanistyczne są na terenie skautowych zlotów *Jamboree* wyraźnie obecne, aczkolwiek nie powszechne. W każdym spośród badanych przykładów można było rozpoznać przynajmniej ich połowę. Z drugiej strony, każdy z wzorców był obecny przynajmniej na kilku spośród badanych zlotów *Jamboree*. Wzorce obecne we wszystkich badanych przypadkach to: rynek/śródmieście/centrum, ulica, granica oraz przestrzeń spotkań. Wzorcami, które występowały w większości, były kolejno: kwartał, plac, przestrzeń sakralna, ciągłość struktury, granica, zwartość i porządek geometryczny. Tymi, które występowały w około połowie przypadków, były: przestrzeń władzy, oś kompozycyjna oraz przestrzeń spektaklu. Klasyczne wzorce urbanistyczne występują także w różnych natężeniach, co nie do końca pokrywa się z ich obecnością jako taką. Tym, który występował w największym natężeniu był wzorzec granicy, dalej odpowiednio wzorzec ulicy, przestrzeni spotkań, kwartału i rynek/śródmieście/centrum. Elementem, który występował w najmniejszym natężeniu, był porządek geometryczny (pomimo, że występował w większości zlotów *Jamboree*) oraz przestrzeń spektaklu.

Obserwacja uczestnicząca przeprowadzona podczas dwóch zlotów *Jamboree* wykazała mniejszą obecność klasycznych wzorców urbanistycznych na ich terenie niż poprzednie badanie. Na *World Scout Jamboree* w Japonii były obecne takie wzorce jak: ulica, kwartał, rynek/śródmieście/centrum oraz przestrzeń władzy. Nie były natomiast widoczne wzorce granicy oraz przestrzeni sakralnej, czytelne w materiałach kartograficznych. Na terenie

²⁵⁴ Kwestionariusz ankiety przygotowany na zlot w Sønderborg był w języku angielskim, który nie był ojczystym językiem większości badanych osób.

²⁵⁵ Jak już wspomniano, jedną z przyczyn były także nienajlepsze warunki, których jakich były przeprowadzone badania – ich uczestnicy mieli względnie mało wolnego czasu, a niekiedy badanie przypadało na czas posiłków i innych aktywności grupowych.

Sønderborg Jamboree było widocznych więcej klasycznych wzorców urbanistycznych niż na skautowym zlocie w Japonii. Wzorcami, które były obecne w przestrzeni tego zlotu były: rynek/śródmieście/centrum, plac, przestrzeń władzy, przestrzeń spektaklu, kwartał, ulica i granica. W mniejszym stopniu był także obecny wzorzec osi kompozycyjnej oraz wzorzec porządku geometrycznego, występujący lokalnie – te dwa wzorce z kolei nie zostały rozpoznane w analizie materiałów kartograficznych.

Przeprowadzone badanie kwestionariuszowe wykazało częściowe rozpoznanie obecności klasycznych wzorców urbanistycznych na terenie zlotów *Jamboree* przez ich uczestników. Osoby biorące udział w zlocie w *Sønderborg* rozpoznali takie wzorce, jak: rynek/śródmieście/centrum, ulica, porządek geometryczny, granica, przestrzeń władzy, kwartał i zwartość. Dwa spośród nich – przestrzeń sakralna oraz przestrzeń spektaklu – były przez uczestników nierozróżnialne i łączone ze sobą. Rozpoznane wzorce badani oceniali pozytywnie. Te, których nie rozpoznali, to oś kompozycyjna i ciągłość struktury. Uczestnicy zlotu w Gdańsku w większości rozpoznali takie klasyczne wzorce urbanistyczne, jak: rynek/śródmieście/centrum, kwartał, przestrzeń władzy, porządek geometryczny, granica, przestrzeń sakralna, przestrzeń spektaklu i ulica. Wzorcami rozpoznawalnymi w mniejszym stopniu lub w sposób niejednoznaczny były: ciągłość struktury, oś kompozycyjna i zwartość. Podobnie jak w przypadku zlotu w Danii, uczestnicy łączyli niektóre wzorce ze sobą – w tym przypadku była to przestrzeń sakralna i przestrzeń spektaklu, ale także granica i ulica. Analogicznie – te wzorce, które rozpoznali, badani oceniali pozytywnie. W efekcie przeprowadzonych badań można uznać potwierdzenie przyjętej w pracy tezy II, że istnieje silne nawiązanie do urbanistyki klasycznej (europejskiej) i jest ono konsekwentnie stosowane w kolejnych edycjach skautowych zlotów. Wyniki badań wskazują także na częściowe udowodnienie tezy III, odwołującej się do czytelności historycznych wzorców dla uczestników skautowych zlotów *Jamboree* i oddziaływania zwrotnego na jakość przestrzeni miast tymczasowych.

6. PROJEKTY AUTORSKIE

Opracowane podczas kilkuletniej pracy w ramach Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego projekty skautowych zlotów *Jamboree* stanowiły pole badawcze do stosowania klasycznych wzorców urbanistycznych oraz dały okazję do praktycznego przełożenia obserwacji innych, analogicznych wydarzeń, na podejmowane decyzje projektowe. Cele opracowania tych projektów były za każdym razem inne, począwszy od konkursowego charakteru polskiej kandydatury do organizacji Światowego *Jamboree* Skautowego w Gdańsku („BE THE SPARK™ – POLSKA 2023”), poprzez wykonawcze dokumenty *Central European Jamboree 2016* we Wrocławiu i zlotu ZHP *Gdańsk 2018*, kończąc na planowanym *European Jamboree 2020*²⁵⁶. Elementem je łączącym jest to, że w każdym z tych przykładów autor – ponosząc całkowitą lub częściową odpowiedzialność za podejmowane decyzje projektowe – starał się uwzględnić nie tylko wymogi funkcjonalne, infrastrukturalne czy też sprostać wyzwaniom, jakie stawiał sam teren, ale również stworzyć projekt miasta tymczasowego, którego kompozycja urbanistyczna miałaby wysoką jakość. W tym celu stosował rozwiązania przestrzenne znane z historii urbanistyki, które w tej pracy zebrał i opisał jako klasyczne wzorce urbanistyczne. Opracowane koncepcje były dla autora swoistym polem testowym tych wzorców w miastach tymczasowych. Pokazane w tym punkcie pracy materiały graficzne są przykładami ich praktycznej aplikacji i jako takie stanowić mogą punkt wyjścia dla realizacji podobnych projektów w przyszłości.

Jako efekt doświadczeń zdobytych podczas programowania zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*, w tym takich, które nie pozostały jedynie w sferze planów, lecz zostały zorganizowane – jak w przypadku *Central European Jamboree 2016* we Wrocławiu, czy zlotu ZHP *Gdańsk 2018* – możliwe było opracowanie szeregu wniosków aplikacyjnych, mogących służyć nie tylko na rzecz planowania skautowych zlotów *Jamboree*, lecz także innych miast tymczasowych. Zostały one zebrane w podsumowaniu tego rozdziału, w formie uniwersalnej listy dobrych praktyk dla miast tymczasowych, a także wytycznych, jakimi można się posługiwać w momencie przystępowania do procesu planowania miasta tymczasowego oraz w jego trakcie. Opracowanie listy dobrych praktyk i wytycznych stanowiło cele aplikacyjne niniejszej dysertacji.

Poniżej omówiono cztery projekty skautowych zlotów *Jamboree*, ich kontekst powstania, główne założenia i wytyczne, a także wyzwania, jakie pojawiły się w trakcie prac. Projekty zostały uszeregowane według kolejności, w której się odbywały lub miały się odbyć (dwa z nich nie zostały zrealizowane). Prace nad poszczególnymi koncepcjami przeplatały się w czasie i nakładały na siebie²⁵⁷. Przedstawiono także grafiki projektów zagospodarowania

²⁵⁶ Decyzją komendy zlotu (*Jamboree Executive Team*), której członkiem był również autor, wydarzenie zostało przesunięte na rok 2021 – pod warunkiem, że w nowym terminie zgłosi się wystarczająca liczba uczestników, a warunki epidemiologiczne (w tym przepisy obowiązujące w Polsce) pozwolą na jego organizację. Ostatecznie wydarzenie zostało odwołane.

²⁵⁷ Dla przykładu prace nad zlotem *World Scout Jamboree 2023* autor rozpoczął w roku 2014, a zakończył w 2017.

terenu poszczególnych zlotów oraz założeń małej architektury, a w przypadku tych wydarzeń, które się odbyły – również zdjęcia wykonane w ich trakcie.

6.1. Central European Jamboree 2016

Prace nad projektem zagospodarowania terenu zlotu *Central European Jamboree 2016* we Wrocławiu trwały od początku maja do końca lipca 2016 r. Był to pierwszy skautowy zlot, który autor projektował wykonawczo, a jego realizacja nie była przedmiotem konkursu²⁵⁸. Szereg napotkanych w trakcie tych prac problemów i wyzwań wzbogaciło doświadczenie autora i pomogło w realizacji kolejnych projektów skautowych zlotów *Jamboree*. Do takich należały m.in.: kwestie istniejącego zadrzewienia terenu, niepełnej dostępności obszaru z uwagi na prawo własności, utrudnionego dojazdu (w tym dla pojazdów służb), braku możliwości zapewnienia potrzebnej liczby miejsc postojowych, bezpieczeństwa w dostępie do kąpieliska wodnego, czy też nakładania się w czasie wydarzeń o charakterze sakralnym z *eventami* na arenie. Opracowano rozwiązania wszystkich tych problemów w projekcie zagospodarowania terenu zlotu lub w sposobie jego funkcjonowania.

Plansza 93. Zlot *Central European Jamboree 2016* we Wrocławiu²⁵⁹

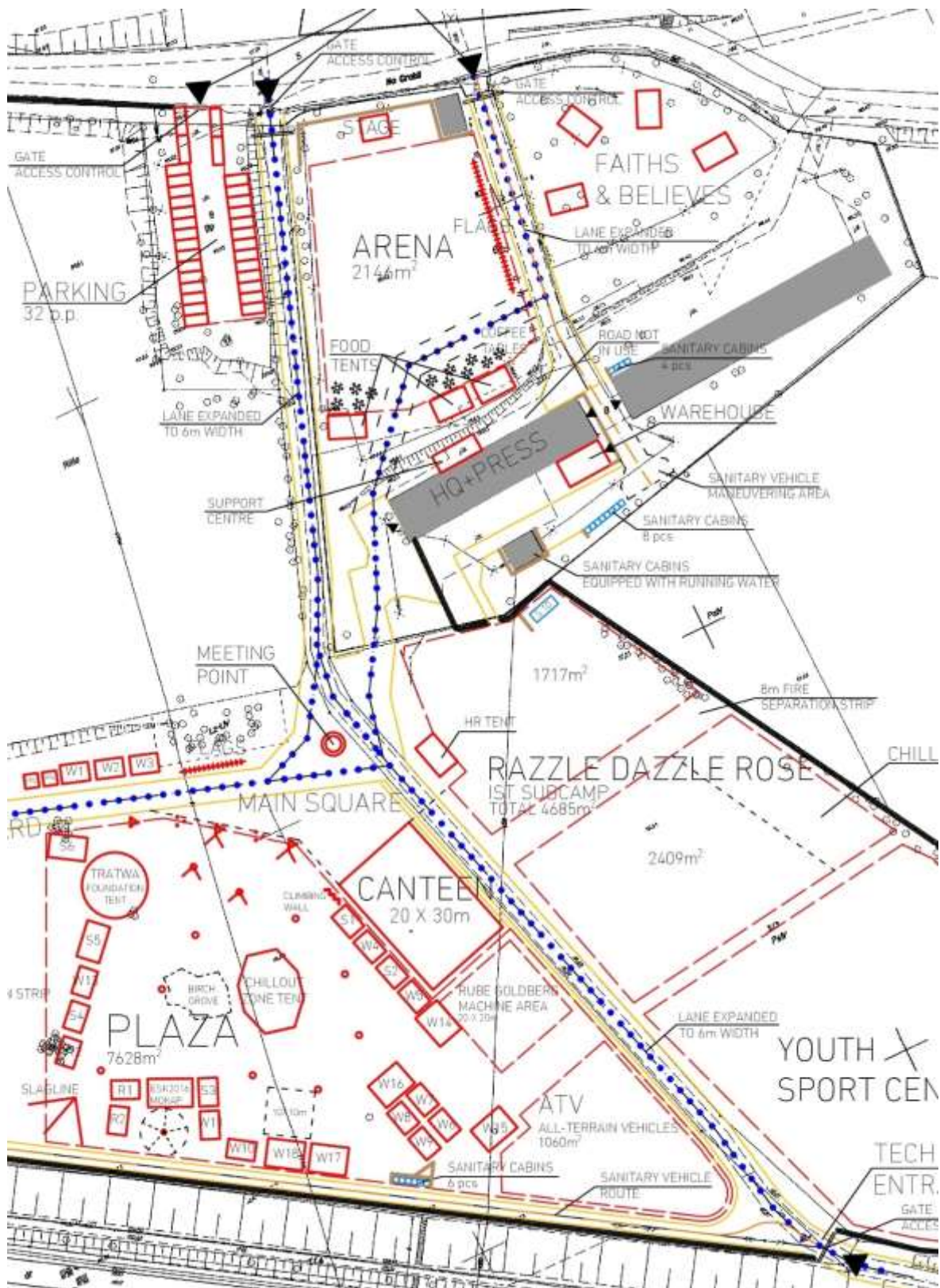
²⁵⁸ Jak miało to miejsce w przypadku *World Scout Jamboree 2023*

²⁵⁹ Fot. autor

Największym kłopotem okazała się jednak faza realizacji. Z uwagi na trudności komunikacyjne z podwykonawcami odpowiedzialnymi za budowę i montaż poszczególnych fragmentów zlotu oraz brak możliwości bieżącego nadzoru autorskiego i wprowadzania ewentualnych rewizji w odpowiedzi na pojawiające się podczas budowy problemy, jego ostateczny kształt przestrzenny znacząco odbiegał od projektu. Poniżej przytoczony jest fragment sprawozdania wewnętrznego ZHP, w którym opisano podstawowe założenia pracy nad projektem zagospodarowania terenu *Central European Jamboree 2016* we Wrocławiu oraz ich realizację:

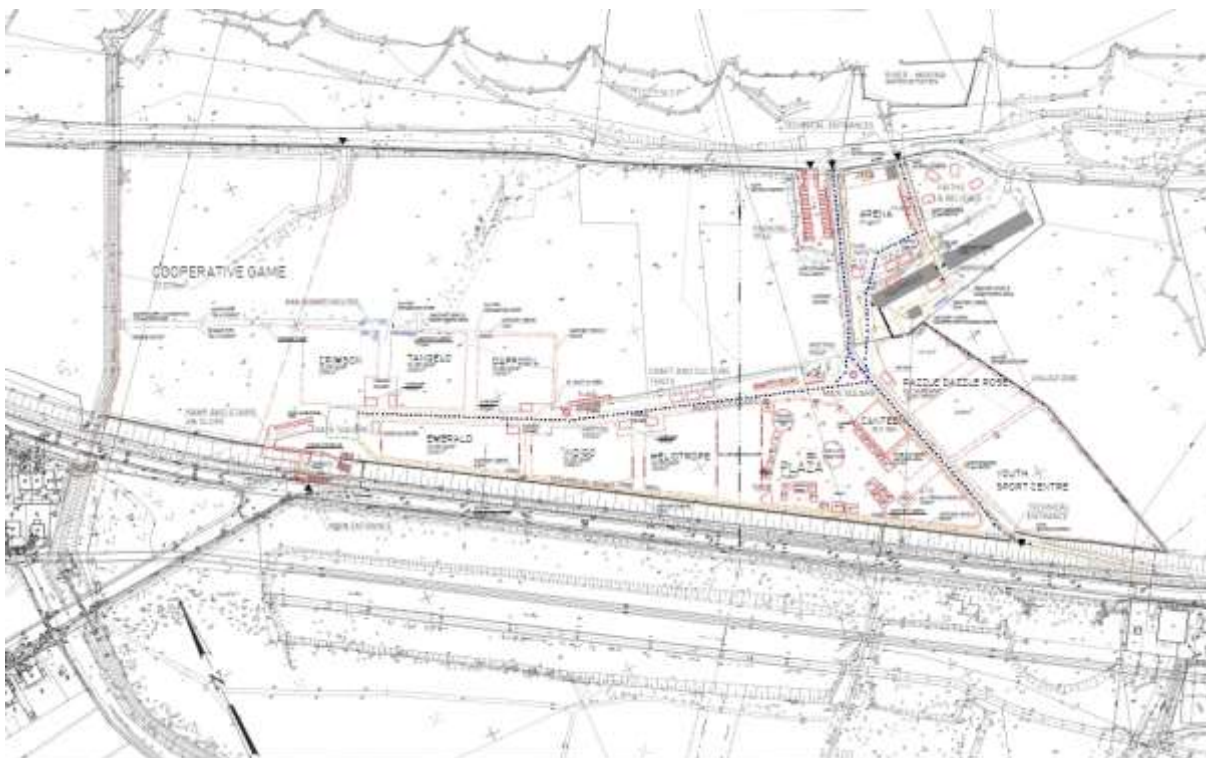
„Całość była projektowana w oparciu o historyczne wzorce urbanistyczne – system placów i ulic, przemienności form urbanistycznych i funkcji, a także kompozycję – dominanty widokowe, osie ekspozycyjne, ściany urbanistyczne. Lokalizacja i kształt plazy w założeniu miał odwzorowywać rynek miejski – zajmując pozycję centralną [zawsze po drodze i zawsze widoczny], a także zyskujący dużą liczbę przebywających w nim ludzi [właśnie dzięki centralnej lokalizacji i wielu przypadkowym przechodniom]. W praktyce umieszczenie w wąskim gardle strefy technicznej stołówki oraz głównego śmietnika uczyniło zeń urbanistyczną groteskę. Pary subcampów zostały wyposażone we wspólne place gromadzące odpowiednie funkcje – biuro subcampu, prysznice i sanitariaty [te ostatnie tylko w założeniu, finalnie były gdzie indziej]. Te place stanowiły w zamierzeniu przestrzeń półpubliczną – przejście pomiędzy ogólnodostępną komunikacją zlotu a subcampem. (...) Najciekawszym elementem procesu projektowego było rozwiązywanie plazy, dla której była stworzona szczegółowa lista obiektów, ich rozmiarów, przeznaczenia, a w niektórych przypadkach także ilości dni funkcjonowania na terenie zlotu. W założeniu rynek zlotowego miasta tymczasowego, przylegający do głównego traktu na linii brama-arena, miał stanowić atrakcyjną i łatwo dostępną przestrzeń. Namioty wymaganych stanowisk zostały rozplanowane na jego krawędziach, budując kompozycję wnętrza urbanistycznego. Miały też zasłaniać ścianę boczną stołówki. Ograniczona ilość miejsca spowodowała jednak ich ściśnięcie i wyjściowa forma trapezu została częściowo zmodyfikowana. W punkcie centralnym plazy-ryнку umieszczono reprezentacyjny namiot-gwiazdę, co zmieniało odczucie odległości pomiędzy przeciwległymi ścianami rynku i sprawiało, że całość kompozycji miała dostosowaną do człowieka skalę”²⁶⁰.

²⁶⁰ Fragment ten, autorstwa Oskara Amiri jest częścią sprawozdania dla Głównej Kwatery ZHP, sporządzonego w październiku 2016 r. Zachowano oryginalną pisownię.

Plansza 94. Centrum miasta tymczasowego zlotu *Central European Jamboree 2016*²⁶¹

²⁶¹ ©ZHP, autor: O. Amiri

Plansza 95. Zagospodarowanie przestrzenne zlotu *Central European Jamboree 2016* we Wrocławiu²⁶²

6.2. Zlot ZHP *Gdańsk 2018*

Zlot ZHP *Gdańsk 2018* był ogólnopolskim zlotem Związku Harcerstwa Polskiego²⁶³, odbył się on w dniach 6–16.08.2018 roku na Wyspie Sobieszewskiej w Gdańsku. Pomimo rangi „krajowej”, na zlocie była też obecna grupa kilkuset skautów spoza Polski²⁶⁴. Pierwotnie miało to być jedno z dwóch wydarzeń przygotowawczych przed zlotem *World Scout Jamboree 2023*²⁶⁵. Prace nad nim zostały zintensyfikowane po Światowej Konferencji Skautowej w Baku w sierpniu 2017 roku, ale w praktyce był to czas niewystarczający na organizację i fizyczną realizację struktur przestrzennych i rozwiązań infrastrukturalnych, niezbędnych do skutecznego i bezpiecznego przeprowadzenia wydarzenia o tej skali. Sytuację utrudniały także wybory władz ZHP przewidziane na grudzień 2017 r., co w okresie bezpośrednio je poprzedzającym ograniczyło część działań oraz decyzji. W tak niesprzyjających warunkach oraz przy ograniczonym budżecie, udało się jednak przeprowadzić to wydarzenie. Według oficjalnego raportu ZHP w zlocie uczestniczyło 12 221 harcerzy oraz kilkuset organizatorów. Maksymalna chwilowa liczba osób na zlocie wyniosła około 14 300.

²⁶² ©ZHP, autor: O. Amiri

²⁶³ Złoty ZHP odbywały się jeszcze przed II wojną światową. Poprzednim przed omawianym był zlot w Krakowie w 2010 roku.

²⁶⁴ Skauci zagraniczni byli obecni na zlocie zarówno w roli uczestników, jak i wspomagali grono organizatorów.

²⁶⁵ Wszystkie trzy wydarzenia miały się odbyć w tym samym miejscu. Kandydatura zakładała, że w przypadku jej przegranej, pierwsze wydarzenie przygotowawcze i tak się odbędzie – ostatecznie tak się właśnie stało.

Plansza 96. Zdjęcie lotnicze terenu zlotu ZHP *Gdańsk 2018*²⁶⁶

Autor pełnił funkcję członka komendy (zarządu) zlotu, będąc odpowiedzialnym za zagospodarowanie przestrzenne. Podczas pracy nad zagospodarowaniem przestrzeni skautowego miasta tymczasowego autor korzystał z wachlarza klasycznych wzorców urbanistycznych, tak, aby przestrzeń miała jak najlepszą jakość, była czytelna w orientacji i przyjazna dla jej odbiorców – uczestników i uczestniczek zlotu. Projektowane rozwiązania – przestrzenne i organizacyjne – były na bieżąco koordynowane z innymi działami komendy (np. działem transportu czy programu), a także konsultowane z poszczególnymi grupami harcerzy²⁶⁷.

²⁶⁶ ©ZHP

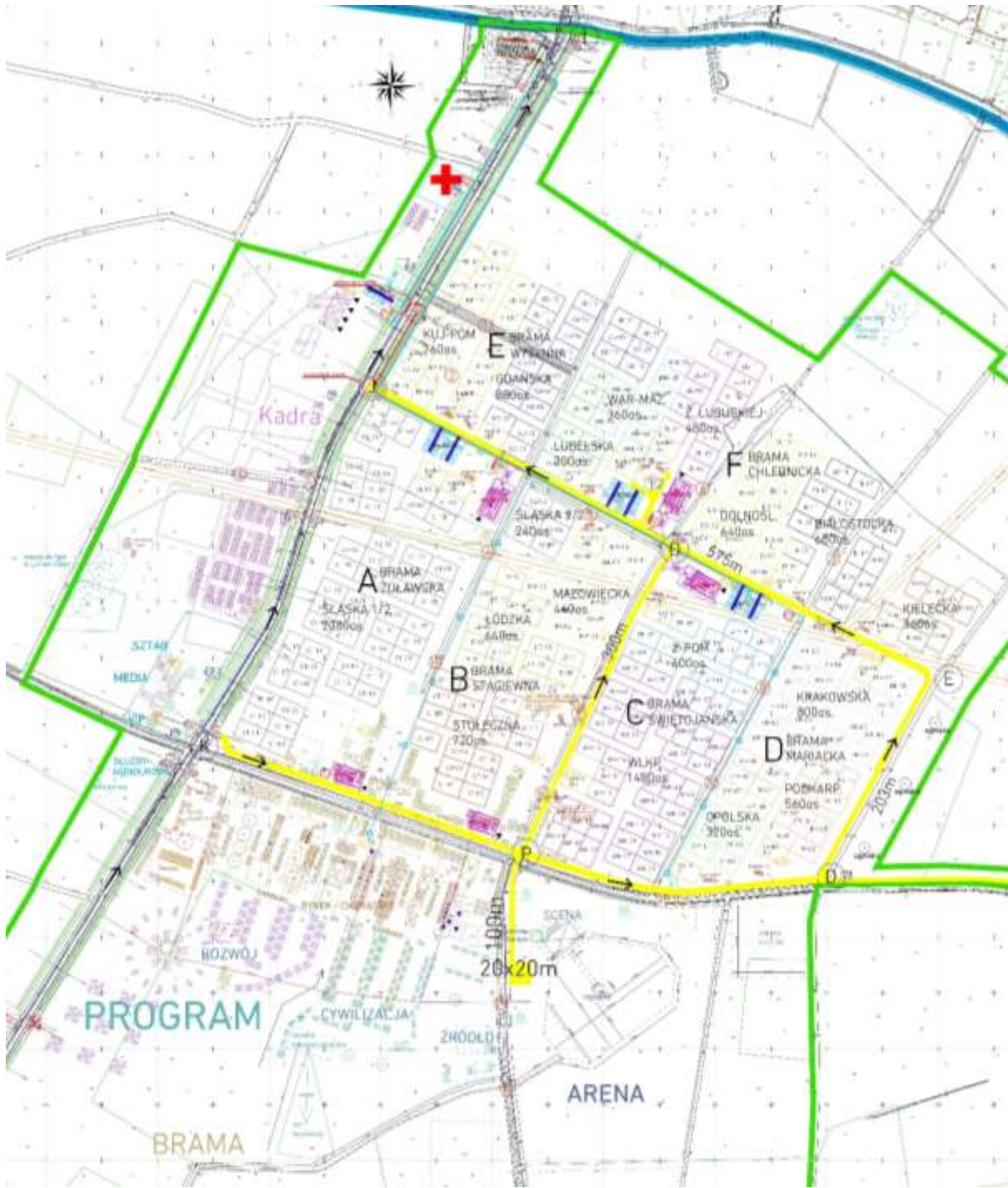
²⁶⁷ Specyfiką organizacyjną zlotu ZHP *Gdańsk 2018* było rozdrobnienie ośrodków władzy, co odzwierciedlało strukturę organizacyjną ZHP. W praktyce oznaczało to dodatkową konieczność negocjacji z każdą 17 Chorągwi ZHP (szczebla wojewódzkiego).

Plansza 97. Teren zlotu ZHP *Gdańsk 2018*²⁶⁸

Teren, na którym odbywał się zlot, miał charakter rolniczy – był w zasadzie płaski, podzielony siecią kanałów wodnych z nielicznymi przepustami umożliwiającymi komunikację pieszą i kołową. Zaletą było stosunkowo duże oddalenie od większych skupisk zabudowy oraz różnorodność przyrodnicza terenu – bliskość lasu (w postaci pasa nadmorskiego), wody, plaż i terenów polnych. Wadą było zaś niewielkie urozmaicenie bezpośredniego otoczenia krajobrazowego, co także utrudniało orientację w dość monotonnej wizualnie przestrzeni. Występowały jedynie nieliczne punkty charakterystyczne, takie jak zbiornik wodny Kazimierz czy hałda fosfogipsów w Wiślince.

²⁶⁸ ©ZHP, fot. Sebatan Strachowski

Plansza 99. Zagospodarowanie przestrzenne złotu ZHP Gdańsk 2018²⁷⁰

²⁷⁰ ©ZHP, autor: O. Amiri

6.3. European Jamboree 2020

Pierwotnie zlot *European Jamboree 2020* miał być drugim, po zlocie w 2018 r., wydarzeniem poprzedzającym organizację Światowego *Jamboree* Skautowego w 2023 r. Przegrana kandydatura Polski oznaczała automatyczne odwołanie tego wydarzenia. Jednakże, z uwagi na kontrowersje wokół wyboru organizatora WSJ 2023, jeszcze podczas Światowej Konferencji Skautowej powstała oddolna inicjatywa części europejskich organizacji skautowych, mająca na celu przeprowadzenie tego przedsięwzięcia, pod innymi auspicjami. Stopniowo inicjatywa ta zyskiwała szerokie poparcie, została więc osadzona prawnie i organizacyjnie w strukturach Europejskiego Komitetu Skautowego oraz ZHP, a przygotowania ruszyły. Nie miała część zespołu, który pracował nad tym wydarzeniem, brała także udział w przygotowaniach poprzednich zlotów. Zespół został jednak znacząco rozbudowany, zaproszono do współpracy wiele osób z zagranicy. Autor, podobnie, jak w przypadku zlotu w 2018 roku pełnił funkcję członka komendy, tym razem jednak z dwudziestokiluosobowym zespołem podzielonym na kilka działów, które odpowiadały za zagospodarowanie przestrzenne, design, budowę i dostosowanie dla osób z niepełnosprawnościami.

Plansza 100. Centrum zlotu *European Jamboree 2020*²⁷¹

Z jednej strony projektowanie zagospodarowania terenu i designu było znacząco ułatwione dzięki tak rozbudowanemu zespołowi oraz z uwagi na odpowiednie wyprzedzenie (prace zaczęły się już w 2018 roku), które pozwoliło przetestować część rozwiązań w praktyce – przykładem tego były elementy małej architektury, ich prototypy zespół wykonał już w 2019 roku i zebrał uwagi przyszłych użytkowników. Bardzo pomocne były także doświadczenia praktyczne z poprzedniego wydarzenia. Z drugiej jednak strony, prace trwały w sytuacji

²⁷¹ ©ZHP, autorzy: O. Amiri, K. Szulc

niepewności co do ilości uczestników na zlocie: programowana liczebność wahała się pomiędzy kilkunastoma a dwudziestoma kilkoma tysiącami. Skutkowało to wielokrotnym przeprojektowywaniem terenu skautowego miasta tymczasowego oraz z przeliczaniem budżetu, ilości małej architektury czy lokalizacji poszczególnych grup skautów podzielonych na 40-osobowe *unity*.

Plansza 101. Prototypy małej architektury prezentowane zespołowi *European Jamboree 2020*²⁷²

Nieoczywisty wpływ na proces projektowy miało także to, że wydarzenie miało się odbyć dokładnie w tym samym miejscu, w którym zlot ZHP *Gdańsk 2018*, a zatem istniała możliwość ponownego wykorzystania powstałej uprzednio infrastruktury (takiej jak drogi i przepusty przez kanały wodne). Z perspektywy logistycznej było to ułatwienie, miało jednak także negatywny aspekt w postaci ograniczenia swobody kształtowania przestrzeni.

Niestety, pomimo wielkich starań całego zespołu, *European Jamboree 2020* pozostało wydarzeniem niezrealizowanym. W grudniu 2019 roku zaczęły się pojawiać doniesienia medialne o epidemii SARS-CoV-2, która wkrótce potem dotarła również do Polski. W tej sytuacji organizatorzy, w tym autor, zdecydowali o przesunięciu, a ostatecznie – o odwołaniu wydarzenia.

²⁷² ©ZHP

Plansza 102. Zagospodarowanie przestrzenne zlotu *European Jamboree 2020*²⁷³

6.4. *World Scout Jamboree POLSKA 2023*

W prace nad kandydaturą Związku Harcerstwa Polskiego do organizacji Światowego *Jamboree* Skautowego w 2023 roku autor włączył się w połowie 2014 roku, na etapie tworzenia struktur zespołu i wyboru lokalizacji wydarzenia²⁷⁴. Prace zakończyły się wraz z przegraną kandydatury w sierpniu 2017 roku. Był to największy spośród skautowych zlotów *Jamboree*, które autor współtworzył – prace projektowe zakładały pojemność miasta tymczasowego na poziomie pomiędzy trzydziestoma pięcioma, a czterdziestoma tysiącami uczestników. Na tym etapie powstało kilka bardzo się różniących koncepcji układu przestrzennego zlotu, które to stanowiły dopiero punkt wyjścia do faktycznego projektowania zagospodarowania terenu. Wersją finalną projektu, zaprezentowaną na konferencji w Baku, była prezentowana na kolejnej planszy. Miała ona w założeniu odtwarzać tradycyjny układ miasta, zawierającego centrum w środku, a przestrzenie mieszkalne i funkcjonalne (w przypadku zlotu *Jamboree* były to pola programowe) na zewnątrz, posiadać także zwartą strukturę i czytelne granice. Całość została poprzecinana siatką ulic, częściowo opartą na istniejących kanałach wodnych. W zgrupowaniach sektorów mieszkalnych (*subcampów*)

²⁷³ ©ZHP, autorzy: O. Amiri, K. Szulc

²⁷⁴ Autor pisał o tym w rozdziale czwartym.

zostały wytworzone lokalne przestrzenie publiczne, mające funkcjonować na wzór placów i rynków dzielnic miejskich. Funkcje mogące stanowić uciążliwe sąsiedztwo, takie jak tymczasowy dworzec autobusowy, zaplecze logistyczne czy zlotowy szpital, umieszczono na obrzeżach. Podobnie przypadku było ze sceną i przestrzenią areny, miejscami masowych zgromadzeń uczestników – w tym przypadku dodatkowy bufor pomiędzy przestrzeniami mieszkalnymi stanowiły pola programowe. Jako że opracowanie to powstawało na rzecz konkursu, to jego forma graficzna pozostała dalece uproszczona i przedstawia jedynie schematyczny układ stref, podstawowe drogi komunikacyjne oraz niektóre elementy infrastruktury. Jest to szczególnie widoczne w porównaniu z wykonawczym projektem zagospodarowania terenu zlotu ZHP *Gdańsk 2018*.

Plansza 103. Zagospodarowanie przestrzenne zlotu *World Scout Jamboree 2023*²⁷⁵

²⁷⁵ ©ZHP, autorzy: O. Amiri, A. Kacprowicz, H. Domurat, M. Czubek, M. Pośpiech

Plansza 104. Wizualizacja przestrzeni zlotu *World Scout Jamboree* w 2023²⁷⁶

Plansza 105. Wizualizacja przestrzeni zlotu *World Scout Jamboree* w 2023²⁷⁷

²⁷⁶ ©ZHP
²⁷⁷ ©ZHP

6.5. Podsumowanie

Doświadczenia zawodowe w roli projektanta zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree* poszerzyły wiedzę na temat tych wydarzeń oraz uzupełniły wyniki przeprowadzonych badań. Znacząco ułatwiły też opracowanie wniosków aplikacyjnych, dla których szczególnie istotny jest właśnie wymiar praktyczny. W efekcie tego opracowano w niniejszej dysertacji listę dobrych praktyk, mogących posłużyć projektantom skautowych miast tymczasowych w przyszłości oraz sformułowano wytyczne, jakimi można się posługiwać w momencie przystępowania do procesu planowania miasta tymczasowego oraz w trakcie tego procesu. Pozwoliło to tym samym na spełnienie założonych w pracy celów aplikacyjnych.

Lista dobrych praktyk

Poniżej przedstawiono listę dobrych praktyk, opracowaną na podstawie doświadczeń autora jako projektanta zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*, a także w roli ich organizatora oraz uczestnika. Lista ta obejmuje zagadnienia elastycznej skali miast tymczasowych, rozpoznania i eliminacji tzw. wąskich gardeł, uwzględnienia warunków klimatycznych oraz rozwiązań dotyczących orientacji w ich przestrzeni, nie jest jednak ograniczona tylko do nich. Opisane dobre praktyki są na tyle uniwersalne, że mogą posłużyć także w przypadkach innych miast tymczasowych.

Elastyczna skala

Jak wynika z doświadczeń projektowych autora, w trakcie procesu planowania wydarzenia stosunkowo często zmienia się liczba ludzi, dla których struktury przestrzenne mają być realizowane. Co więcej, zmiany te, nie dość, że częste, to są także znaczne²⁷⁸. Jednocześnie część infrastruktury niezbędnej do przeprowadzenia tych wydarzeń – takich jak drogi, instalacje elektryczne czy sanitarne – musi zostać przygotowana z odpowiednim wyprzedzeniem. Niekiedy ma to miejsce w momencie, w którym liczba uczestników nadal nie jest ustalona.

Dobłą praktyką jest więc takie projektowanie zagospodarowania terenu, które pozwoli na elastyczne zwiększenie lub zmniejszenie powierzchni terenów mieszkalnych i usługowych, bez konieczności realizacji dodatkowych odcinków dróg lub instalacji. Infrastruktura stanowi dużą część budżetu zlotów, stąd też zmiany na ostatnią chwilę (o ile możliwe do realizacji) mogą nieść ze sobą ryzyko zachwiania bilansu finansowego.

W praktyce takie planowanie uwzględnia zakładanie pewnego zapasu przestrzennego w projektowanych strefach, tak, aby każdą z nich można było powiększyć, a całkowita „nowa” powierzchnia użytkowa zlotu wpasowała się w zrealizowaną infrastrukturę oraz została rozłożona na mniejsze fragmenty, rozsiane na terenie zlotu. Dzięki takiemu rozwiązaniu możliwe jest uniknięcie sytuacji, w której do względnie „zamkniętej” pod kątem funkcjonalnym przestrzeni dodawana jest, na przykład na jej uboczu, jedna dodatkowa duża

²⁷⁸ Dobrze ilustruje to omówiony w tym rozdziale przykład *European Jamboree 2020*.

strefa (najczęściej dotyczy to stref mieszkalnych), której lokalizacja nie jest optymalna i do której trzeba doprowadzić dodatkową infrastrukturę. Alternatywnym rozwiązaniem jest właśnie pozostawienie miejsca na zapasowe pole mieszkalne i planowe uwzględnienie nadwyżki uczestników w formie uzupełniającej jednostki organizacyjnej (we wszystkich niezbędnych aspektach funkcjonalnych). W tym drugim wariantcie ewentualna nadwyżka uczestników gromadzona jest w jednym miejscu, ale ze względów kompozycyjnych lepiej jest, aby to miejsce było względnie na uboczu²⁷⁹.

Elastyczność w aspekcie zagospodarowania terenu oraz organizacji przestrzennej, jakkolwiek istotna, nie rozwiązuje każdego problemu wynikającego ze zmiany ilości uczestników. Wpływa to bowiem także na inne sprawy logistyczne: sanitarne (ilości i rozmieszczenie punktów sanitarnych), elektryczne (moc przyłączeniową poszczególnych fragmentów zlotu i obciążenie instalacji elektrycznej), organizację żywienia (ilości miejsc w systemie żywienia zbiorowego oraz sama ilość żywności wraz z koniecznością jej dowozu i magazynowania), transportowe (ilość przejazdów, pojemność pojazdów transportujących uczestników z i do miasta zlotowego oraz wielkość tymczasowego dworca autobusowego). Poza kwestiami logistycznymi zmienna ilość ludzi ma bardzo duży wpływ na organizację programu zlotowego – zajęcia planowane są dla konkretnej ilości grup uczestników o określonej liczebności, zmiana tychże powoduje konieczność przeprojektowania systemu programowego²⁸⁰.

Przedstawione powyżej zagadnienie jest cechą charakterystyczną miast tymczasowych typu okolicznościowego, gdzie struktury przestrzenne tworzone są w sytuacji nieznaney liczby odbiorców – podobnie może wydarzyć się choćby w przypadku festiwalu muzycznego, na który przyjedzie znacznie większa liczba osób niż przewidywano. Niepewność ta, a zatem konieczność wzięcia pod uwagę elastyczności skali, dotyczy jednak również pozostałych typów miast tymczasowych. Dla typu militarnego zmienność może wynikać na przykład z nagle zaistniałej potrzeby zwiększenia obecności wojskowej w danym regionie, choćby wskutek zwiększonych napięć geopolitycznych. Dla typu osadniczego może być następstwem nasilonej migracji do nowych ośrodków, bądź też – jak w przypadku obozów uchodźców – efektem katastrof naturalnych czy wojen. Dla typu gospodarczego elastyczna skala może być odpowiedzią na zwiększone zapotrzebowanie na wydobywanie lub eksploatację danego zasobu. Dla typu politycznego może okazać się niezbędna w przypadku zaostrenia konfliktów politycznych lub ich przedłużenia.

²⁷⁹ Ten wariant został zastosowany w projekcie zagospodarowania terenu *World Scout Jamboree 2023*, dodatkowe miejsce na jednostkę mieszkalną jest oznaczone na planie jako „ghost subcamp”.

²⁸⁰ Zagadnienie jest o tyle skomplikowane, że w przypadku części zajęć programowych nie ma możliwości zwiększania liczby uczestników. Dodatkowo, niektórzy z podwykonawców realizujących zajęcia programowe są dostępni tylko przez pewien czas, a instytucje, w których odbywają się zajęcia, są czynne w określonych dniach i godzinach. Całość organizacji programu dla miasta tymczasowego o skali kilkunastu do kilkudziesięciu tysięcy ludzi stanowi matrycę wielu zależności.

Wąskie gardła

Kwestię tzw. wąskich gardeł w planowaniu i przeprowadzeniu skautowych zlotów *Jamboree* można rozumieć wielorako. Z jednej strony oznaczają one jednostki lub procesy niezbędne do prowadzenia i kontynuacji prac (także projektowych), w których to kumulują się np. niepodjęte decyzje, uniemożliwiające dalsze działania. W tym rozumieniu wąskim gardłem może być osoba decyzyjna, która ma tak dużo pracy lub tak słabą organizację tej pracy, że nie podejmuje niezbędnych decyzji w potrzebnym czasie. Może nim być także szczególnie wymagająca procedura, np. zatwierdzania znacznych kosztów przez sztab ludzi, konieczny do zebrania na fizycznym spotkaniu. Takie sytuacje, zwłaszcza te wynikające z charakteru organizacji, która podejmuje się przeprowadzenia wydarzenia, są możliwe do przewidzenia i należy wziąć je pod uwagę podczas planowania harmonogramu działań – tak, aby nie powstały tzw. wąskie gardła.

Z drugiej strony wąskie gardła będą oznaczać taką organizację harmonogramu, która na wykonanie pewnych koniecznych czynności będzie pozostawiała ryzykownie mało czasu. Przykładem tego są nierzadko procesy realizacji poszczególnych, zależnych od siebie elementów infrastruktury, np. instalacja elektryczna, której położenie może być zależne od przygotowania wcześniej infrastruktury drogowej. Jeżeli wykonanie danego elementu (takiego jak drogi) jest planowane na czas nieodległy od rozpoczęcia wydarzenia, lub jeżeli zostanie ono opóźnione (na przykład z powodu złych warunków pogodowych lub problemów finansowych wykonawcy), to może to zagrozić realizacji kolejnych elementów w przewidzianym czasie. Dobrą praktyką jest planowanie wykonania poszczególnych elementów „od końca”, tj. od momentu zakończenia prac, rozpoznanie wzajemnych zależności pomiędzy elementami, a także tego, jakie prace mogą być prowadzone równolegle.

Kolejnym rozumieniem wąskich gardeł są wszelkiego rodzaju słabości infrastrukturalne lub kadrowe podczas samego wydarzenia – w tym ujęciu zakres możliwości jest szeroki. Obejmuje on takie kwestie i przypadki, jak wąska jednokierunkowa droga, służąca do transportu uczestników w dniu wyjazdu (może ją zatarasować zepsuty pojazd), na skutek czego uczestnicy międzynarodowego zlotu nie zdążą na zaplanowane wyloty do swoich krajów. Innym przykładem może być niewydolna infrastruktura, przestająca funkcjonować w momentach największego obciążenia. Dotyczyć to może zarówno instalacji elektrycznej, która nie będzie w stanie utrzymać sprawności przy zbyt dużym obciążeniu (np. bardzo dużą ilością ładowarek do telefonów podłączanych o jednej porze dnia), jak i wodociągowej, która nie zapewni odpowiedniego ciśnienia wody podczas porannych lub wieczornych czynności sanitarnych uczestników (tzw. *peak* zużycia wody). Wąskie gardło może także oznaczać niewystarczającą liczbę ludzi odpowiedzialnych za konkretne zadanie lub czynność (na przykład osób z przeszkoleniem medycznym, pełniących służbę medyczną podczas wydarzenia). W takiej sytuacji albo zadanie nie zostanie wykonane wystarczająco dobrze, albo jego realizatorzy będą wykonywali prace ponad swoje siły, co może mieć inne poważne skutki. Podobnie jak ludzi, może brakować również sprzętu – pojazdów transportujących skautów na zajęcia poza terenem zlotu, agregatów prądotwórczych, wozów asenizacyjnych, czy też karetek. Każdy z tych braków może skutkować przestojami w funkcjonowaniu zlotowego miasta tymczasowego.

Wąskie gardło podczas trwania zlotu to także czas na wykonanie niektórych niezbędnych zadań. Zależnie od wybranych i wdrożonych w życie rozwiązań systemowych będzie on dotyczył innych kwestii. W systemie żywienia opartym na dystrybucji uczestnikom półproduktów żywnościowych poprzez tzw. markety (taki był np. podczas zlotu ZHP *Gdańsk 2018*), może on zależeć od ilości tych obiektów w przestrzeni zlotu oraz przepustowości systemu drogowego. Z uwagi na masowy charakter dostaw żywności do tych punktów, odbywa się on za pomocą dużych pojazdów, niebezpiecznych dla pieszych. Aby zminimalizować ryzyko dla nich, możliwe jest ograniczenie zaopatrzenia tylko do pory nocnej, kiedy skautów na drogach jest znacząco mniej. Wiąże się to jednak ze znaczącym ograniczeniem czasu, jaki dostawca żywności ma do swojej dyspozycji, aby wykonać to zadanie. Przepustowość dróg jest wtedy o tyle istotna, że pojazd rozładujący towar może blokować przejazd innym. Przy wyborze tego systemu zaleca się, aby w punktach rozładunku przewidzieć miejsca postoju pojazdów nie ograniczające przejezdności innym (także pojazdom służb). Analogiczna sytuacja dotyczy obsługi serwisowej elementów infrastruktury sanitarnej, czyli także czyszczenia i wymiany kabin WC.

Wąskie gardła nie są zjawiskiem unikalnym dla organizacji skautowych zlotów *Jamboree*, jednak z uwagi na ich skalę – organizacyjną, budżetową, infrastrukturalną – mają lub mogą mieć duże znaczenie. Poszczególne przykłady można by mnożyć, aczkolwiek najistotniejsze wydaje się być przyjęcie odpowiedniej perspektywy. Z uwagi na dużą różnorodność miast tymczasowych wszystkich typów jest to przede wszystkim pochodna charakteru konkretnego przypadku. O ile wąskie gardła związane z brakiem sprzętu, niedoskonałościami transportu, czy wreszcie brakami kadrowymi mogą być zjawiskami uniwersalnymi – spotykanymi na równi w typie militarnym, osadniczym, gospodarczym, jak i politycznym – o tyle specyfika indywidualnego przypadku jest tu kluczowa do rozpoznania innych, mniej oczywistych wąskich gardeł.

Warto zatem podjąć działania ustalające możliwe do przewidzenia zjawiska, które wynikają np. ze specyfiki organizacji przygotowującej wydarzenie, czy też charakteru samego terenu (np. uwarunkowań pogodowych, czy *stricte* budowlanych). Zaleca się także antycypować scenariusze o niskim prawdopodobieństwie wystąpienia, ale o doniosłych ewentualnych skutkach. Pozwoli to na przygotowanie zawczasu alternatywnych rozwiązań na wypadek ich faktycznego zaistnienia. Naturalnie, nie wszystkie scenariusze da się nakreślić z wyprzedzeniem, zwłaszcza, że część z nich jest związana z błędami ludzi, których nie da się zawsze przewidzieć. Jednak efekt wąskiego gardła jest efektem trwającym w czasie (stąd też wynika niekiedy jego problematyczność), w związku z czym w momencie jego wystąpienia i rozpoznania warto od razu przeanalizować możliwość zmian organizacyjnych i ewentualnie być gotowym na wprowadzenie zmian w trakcie trwających procesów.

Warunki klimatyczne

Współcześnie coraz częściej obserwujemy gwałtowne zjawiska pogodowe. Nagłe nawalne opady deszczu, wiatry o dużej prędkości, przedłużające się susze, czy też znaczne wahania temperatur przestają być czymś niezwykłym – stają się codziennością, i to również w umiarkowanym klimacie, w jakim znajduje się Polska. Te nowe warunki mogą się przełożyć na

wymogi stawiane konstrukcjom i instalacjom, jako że ich trwałość i fizyczna odporność jest bezpośrednio związana z bezpieczeństwem ludzi.

Nieco inaczej wygląda kwestia w odniesieniu do rozwiązań technicznych, które towarzyszą tymczasowym wydarzeniom. W tym przypadku znacznie trudniej o odporność na ekstremalne warunki. Po części wynika to z aspektów ekonomicznych, jest bowiem zdecydowanie mało opłacalne inwestowanie znacznych środków w infrastrukturę mającą służyć przez krótki czas. Dla tymczasowej infrastruktury preferowane są zatem lekkie materiały, takie jak powłoki pneumatyczne, membrany zamiast trwałych zadaszeń, czy też konstrukcje skręcane z rusztowań lub zbijane z drewna. Także konieczność demontażu obiektów definiuje dobór stosowanych środków. Jest to szczególnie widoczne w sposobie utwierdzania obiektów do gruntu. Inaczej niż w przypadku trwałych obiektów budowlanych, gdzie stosuje się powszechnie odpowiednio wytrzymałe fundamentowanie, przy obiektach tymczasowych najczęściej wykorzystywane są obciążniki balastowe (np. w postaci bloczków betonowych), czy tzw. szpilki wbijane w grunt (stosowane szczególnie dla namiotów czy lekkich konstrukcji inżynierskich). Prace takie odbywają się z reguły bez fachowego rozpoznania gruntu w postaci opinii geotechnicznej czy dokumentacji badań podłoża gruntowego. Tworzy to sytuację potencjalnie niebezpieczną, jako że nie jest to rozwiązanie dostosowane do gwałtownych załamań pogody – porywistych wiatrów i nawałnych opadów deszczu destabilizujących grunt. Także obecna na zlotach skautowych (jak i innych *eventach*) znaczna liczba wielkopowierzchniowych nośników informacji, montowanych najczęściej w sposób tymczasowy, np. za pomocą opasek zaciskowych itp., może tworzyć zagrożenie w momencie gwałtownych podmuchów wiatru, który napierając na duże, lekkie powierzchnie, może je przewracać.

Szczególnie narażone na parcie wiatru są jednak lekkie konstrukcje hal namiotowych (zwłaszcza utwierdzone do podłoża za pomocą tzw. szpilek), jako że wiatr może je poderwać od spodu, przez otwarte wejścia. Taka sytuacja jest o tyle niebezpieczna, że powłoki kryjące stelaże tych namiotów są najczęściej do nich przymocowane, więc odrywany od ziemi jest nie tylko materiał, ale i stelaż mający ostre elementy. Taki obiekt jest jednocześnie lekki, jak i tworzy rodzaj „żagla”, może więc nabrać znacznej prędkości²⁸¹.

Sytuacje potencjalnie niebezpieczne może wzmacniać charakterystyka samego terenu – jeżeli będzie to otwarty, płaski teren pozbawiony większych skupisk roślinności, zwłaszcza drzew (a do przeprowadzenia niektórych wydarzeń taki właśnie teren jest potrzebny), to zwiększa to ryzyko porywistego wiatru. Jeżeli natomiast teren będzie pochyły lub będzie miał wysoki poziom wody gruntowej i jego fragmenty będą podmokłe, problemem może okazać się gwałtowny opad deszczu i odpowiednio „spłukiwanie” terenu, lub podtopienie jego fragmentów.

Należy zatem opracować scenariusz możliwych zjawisk pogodowych, także tych najmniej spodziewanych, i dostosować doń rozwiązania przestrzenne i techniczne. Sposobem

²⁸¹ Na jednym ze zlotów skautowych gwałtowny podmuch wiatru porwał namiot wystawowy wraz z jego stelażem – niesiony wiatrem pokonał on spory odcinek, po czym zahaczył o napowietrzną instalację elektryczną. Do opanowania sytuacji konieczne było czasowe wyłączenie instalacji z użytkowania oraz prace PSP na wysokości. Szczęśliwie sytuacja nie spowodowała żadnych strat, choć było to możliwe.

przygotowania na ewentualność gwałtownych opadów jest wyznaczenie w terenie najniższych punktów, do których będzie powierzchniowo spływać woda i pozostawienie ich bez zagospodarowania (np. w formie otwartych placów, których czasowe zalanie nie powoduje strat i nie utrudni ewentualnej ewakuacji). Także analiza techniki utwierdzania obiektów do podłoża, w sposób, który uwzględniałby możliwość nasączenia wodą górnej warstwy gruntu – np. posadowienie sięgające odpowiednio głęboko (w przypadku tzw. szpilek) oraz na odpowiednio dużej powierzchni (tak, aby pojedyncze obciążniki, np. bloczki betonowe, nie zapadały się w mokry grunt). Na tę okoliczność warto także przewidzieć sieć dróg kołowych, która byłaby przejezdna nawet w przypadku lokalnych podtopień. W odpowiedzi na możliwe działanie wiatru, należy szczelnie przytwierdzić do podłoża wszystkie krawędzie styku z powłoką, tak, aby uniemożliwić poderwanie tych obiektów od dołu. Konieczne jest także zastosowanie przytwierdzenia pod różnymi kątami, aby utrudnić wyrwanie elementów mocujących z gruntu.

Rozwiązaniem, które mogłoby zadziałać systemowo, byłby mechanizm dopuszczenia do użytkowania poszczególnych obiektów (zwłaszcza tych większych), analogicznie do tzw. odbiorów budynków trwałych i procedury udzielania pozwolenia na użytkowanie. Jest to sposób, który generuje koszty w postaci przedłużonej procedury budowy miasta tymczasowego oraz zaangażowania pracy specjalistów, niemniej dotyczy on szczególnie istotnej kwestii bezpieczeństwa i wart jest rozważenia.

Aspekt warunków klimatycznych dotyczy wszystkich typów miast tymczasowych. Dla typu militarnego wiąże się ze sprawnością znajdującego się na ich terenie sprzętu mechanicznego oraz z morale samych stacjonujących jednostek. Znaczna zmiana tych warunków może w skrajnym przypadku uniemożliwić dalsze istnienie takiego miasta tymczasowego. Dla typu osadniczego charakter warunków klimatycznych może oznaczać utrudnienie funkcjonowania lub wręcz nieść ryzyko dla jego mieszkańców, na przykład gwałtowne ochłodzenia w miejscach nieprzygotowanych na takie warunki. Dla typu gospodarczego zmiana warunków klimatycznych, bądź też ich trwały trudny charakter może powodować zmniejszenie opłacalności danego przedsięwzięcia i w efekcie doprowadzić do jego likwidacji. Dla typu politycznego miast tymczasowych, podobnie, jak dla typu osadniczego, gwałtowne zmiany warunków klimatycznych mogą oznaczać fizyczne zagrożenie dla jego mieszkańców i w efekcie doprowadzić do jego opuszczenia.

Orientacja w przestrzeni

Orientacja w przestrzeni skautowych zlotów, zwłaszcza tych o dużej skali, może stanowić wyzwanie dla młodych uczestników²⁸². Jest to spowodowane szeregiem czynników. Jednym z nich jest używanie przez zlotowiczów różnych języków, a czasem nawet różnych systemów znaków²⁸³. Kolejnym może być przytłaczająca dla młodych odbiorców skala, utrudniająca całościowe ogarnięcie wzrokiem czy też zapamiętanie przestrzeni miasta

²⁸² Autor pisał o tym w rozdziale czwartym.

²⁸³ Szczególnie łatwo się o tym zapomina w przypadku wydarzeń organizowanych w ramach jednej organizacji i adresowanych do jej członków i członkiń. Takie wydarzenia, zwłaszcza większe, nierzadko mają dużą grupę uczestników zagranicznych.

tymczasowego. Także relatywnie monotony charakter wizualny, składający się w przypadku zlotów *Jamboree* głównie z niewielkich, dość podobnych do siebie namiotów sypialnych, utrudnia odnalezienie się w terenie – wiele fragmentów może wyglądać łądząco podobnie²⁸⁴. Młodzi ludzie uczestniczą w skautowych zlotach dość krótko, co niektórym z nich może nie pozwalać na oswojenie swojego otoczenia. Dodatkowo znajdują się w nowym, pełnym bodźców wizualnych miejscu, daleko od domu, wśród osób, których mogą dobrze nie znać. To prawdopodobnie buduje stres – jego efektem mogą być także trudności w orientacji przestrzennej.

Aby rozwiązać ten problem i uczynić przestrzeń bardziej przyjazną dla jej użytkowników, istnieje szereg rozwiązań. Jednym z nich jest zrozumiała w odbiorze kompozycja urbanistyczna miasta tymczasowego, zorganizowana w taki sposób, aby poruszanie się w niej było intuicyjne i wygodne. Można to osiągnąć poprzez czytelne wyznaczenie przestrzeni centralnych – zarówno „głównego” centrum zlotu, jak i centrów lokalnych. Przestrzenie te powinny być ze sobą połączone ciągami komunikacyjnymi o większej randze, tak, aby poruszając się najważniejszymi z nich, można było dotrzeć do istotnych placów i punktów. Ważne też jest, aby istniały różne kategorie ciągów komunikacyjnych – to pozwala na łatwe rozpoznanie, które spośród dróg mają większe znaczenie dla zlotowego miasta tymczasowego, a które są jedynie lokalne. W stosunkowo monotonnej przestrzeni namiotów, zmiana szerokości ciągów komunikacyjnych jest jednym z łatwiejszych i mniej kosztownych rozwiązań. Połączone głównymi traktami strefy centralne, publiczne, powinny mieć też wyróżnik w sylwecie miasta tymczasowego. Dzięki temu będą dobrze widoczne z daleka, zarówno w osi dróg, jak i ponad namiotami – w ten sposób łatwo będzie idącym skorygować kierunek. Te elementy wertykalne będą pełniły rolę lokalnych dominant kompozycyjnych (wg terminologii Wejcherta), jak i definiowały rejony w swoim otoczeniu (wg terminologii Lyncha). Dzięki takiemu zabiegowi przestrzeń będzie łatwiejsza do zapamiętania. Całość układu powinna stanowić dość prostą, najlepiej geometryczną kompozycję, opartą na podstawowych figurach – możliwie przewidywalną i czytelną. Coś, co w widoku z lotu ptaka wygląda na banalną kompozycję, niekoniecznie musi być taką z perspektywy pieszego – a zwłaszcza dziecka, które ma tylko kilka lub kilkanaście dni na jej odkrycie i przyswojenie. Najważniejsze powinno być dobro i wygoda uczestników, ponieważ to dla nich wydarzenie się odbywa, dlatego też warto odrzucić skomplikowane układy kompozycyjne na rzecz prostych w odbiorze figur.

W celu wzmocnienia orientacji w przestrzeni można wykorzystać wizualność poszczególnych elementów zlotu, takich jak drogowskazy, bramy, wieże czy inne obiekty kubaturowe. Dla przykładu, w różnych częściach terenu mogą mieć one inne kolory czy motyw, do którego nawiązują. W tym przypadku będą na kilka sposobów komunikować uczestnikom, do której części zlotowego miasta tymczasowego należą, co wzmocni przekaz i będzie łatwiej odbierane. Poszczególne *unity* mieszkalne mogą mieć – prócz swojej numeracji – także kolor i symbol (np. czytelny logotyp) zgodny ze swoją strefą. Jeżeli strefy te odpowiadają

²⁸⁴ Efekt ten jest potęgowany, gdy poszczególne grupy mają na wyposażeniu identyczne namioty – dzieje się tak nierzadko w przypadku większych kontyngentów.

kolorystycznie oznaczeniom na mapie, stanowi to duże ułatwienie. Nadawanie symboli oraz nazw poszczególnym fragmentom, takim jak subcamps czy huby, wraz z połączeniem tychże z wizualnością materiałów graficznych związanych z wydarzeniem, pozwala na dobre utrwalenie systemu organizacji na zasadzie skojarzeń. Dodatkowo tworzy także pewnego rodzaju poczucie tożsamości, jako że nazwa niesie ze sobą pewne znaczenie, którego nie ma liczba, pozbawiona ładunku semantycznego. Dla elementów takich, jak punkty żywieniowe, sanitarne, miejsca ogniskowe itd., można na podobnej zasadzie wykorzystać czytelne dla młodzieży piktogramy obok oznaczeń językowych.

Ważne jest też, aby szata graficzna i elementy systemu odnajdywania drogi (*wayfinding*) nie były przesycone zbyt dużą ilością informacji, gdyż mogą stać się nieczytelne. Na terenie skautowych zlotów i bez tego jest wystarczająco dużo bodźców wizualnych. Zaleca się, aby drogowskazy czy oznaczenia poszczególnych punktów (zarówno w przestrzeni „fizycznej”, jak i na mapie terenu) zawierały jedynie podstawowe, najważniejsze informacje. Drogowskazy nie powinny pokazywać dużej ilości kierunków, a jedynie kilka podstawowych, wraz z czytelnym i prostym wskazaniem drogi. Dzięki temu, młodzi ludzie będą zawsze wiedzieli, jak dojść do głównych, najważniejszych na zlocie miejsc, co przełoży się na ich komfort.

Aspekt orientacji w przestrzeni może dotyczyć wszystkich typów miast tymczasowych, choć w wyrażnie różny sposób. O ile przedstawione powyżej dobre praktyki znalazłyby zastosowanie w typie okolicznościowym tych miast – a zatem przeznaczonym dla dużych grup, głównie niezających się wzajemnie odbiorców na dość krótki czas, o tyle dla pozostałych typów nie jest to tak jednoznaczne. Istotą dla oceny zasadności wykorzystania rozwiązań ułatwiających orientację w przestrzeni, poza specyfiką każdego indywidualnego przypadku miasta tymczasowego, jest kwestia kilku jego cech. Pierwszą z nich jest skala – im większy obszar i liczniejsza grupa jego odbiorców, tym orientacja w przestrzeni może być trudniejsza i wymagać systemowego rozwiązania. Odwrotnie jest w przypadku czasu funkcjonowania – dla miast tymczasowych funkcjonujących dostatecznie długo potrzeba ta staje się mniej ważna, jako że ich mieszkańcy zapamiętują układ przestrzenny i funkcjonalny. Dużą pomocą w orientacji w przestrzeni są także informacje od innych, a zatem dla bardziej jednorodnych grup – zwłaszcza dobrze znających się wzajemnie – system ułatwiający odnalezienie się w przestrzeni może mieć mniejsze znaczenie niż na przykład dla zbiorowości składającej się z ludzi obcych i różniących się od siebie (używany językiem, wiekiem, kulturą itd.). W przypadkach miast tymczasowych, w których grupa mieszkańców często się zmienia bądź jest powiększana o nowych członków, orientacja w przestrzeni może być pomocna – przykładem tego mogą być obozy dla uchodźców, gdzie poza wymianą mieszkańców lub pojawiającymi się nowymi uchodźcami, mogą także powstawać nowe funkcje. Wszystkie te kwestie, a zapewne i szereg innych, charakterystycznych dla niektórych przykładów miast tymczasowych, powodują, że o rozwiązaniu problemu orientacji w przestrzeni powinna każdorazowo decydować specyfika indywidualnego przykładu.

Wytyczne projektowe

Poniżej przedstawiono wytyczne, odnoszące się zarówno do momentu przystępowania do procesu projektowania miasta tymczasowego, jak i służebne w jego trakcie. Obejmują one takie aspekty, jak określenie celu funkcjonowania miasta tymczasowego, zaplanowanie lub oszacowanie jego czasu trwania, właściwy dobór środków oraz uwzględnienie czynnika kulturowego. Podobnie, jak w przypadku listy dobrych praktyk, także te wytyczne mogą być zastosowane do miast tymczasowych w ogólności, nie są ograniczone wyłącznie do skautowych zlotów *Jamboree*.

Cel funkcjonowania

Cel funkcjonowania miasta tymczasowego definiuje wiele jego aspektów i cech – skalę, kształt przestrzenny, grupę użytkowników, czas trwania itd. Wyjątkowo istotne jest zatem, aby został on precyzyjnie określony już na wstępie prac projektowych. Jakikolwiek późniejsze zmiany, wynikające na przykład z nieprzewidzenia pewnych kwestii funkcjonalnych, są obarczone ryzykiem – kosztów ich wdrożenia, dodatkowego czasu potrzebnego do realizacji lub wręcz brakiem możliwości spełnienia pewnych potrzeb. Cel funkcjonowania wyznacza także priorytety w dysponowaniu budżetem w sytuacji braku możliwości pokrycia wszystkich kosztów i konieczności wprowadzenia ograniczeń w wydatkach.

Projektując zagospodarowanie terenu miast tymczasowych należy w analogiczny sposób wyznaczyć hierarchię priorytetów na podstawie jego zasadniczego celu funkcjonowania. Dostępność przestrzeni, jej wyposażenie w infrastrukturę, komfortowe sąsiedztwo – to tylko kilka przykładów zmiennych, na które wpływa kształt przestrzenny i organizacyjny miasta tymczasowego. Kształt ten powinien być kreowany dla celu funkcjonowania, być mu podporządkowany. Oznacza to niekiedy wybór droższych lub bardziej skomplikowanych systemów oraz przedłożenie pewnych aspektów ponad innymi. Z uwagi jednak na poziom skomplikowania niektórych przypadków miast tymczasowych, nie powinno się całkowicie ich ignorować, ważne jest zachowanie balansu pomiędzy priorytetami a kwestiami uzupełniającymi.

W przypadku skautowych zlotów *Jamboree* celem wydarzenia jest spotkanie, celebrowanie i przede wszystkim edukacja uczestników. Kształt przestrzeni jest dopasowany do potrzeb skautów, ma zapewnić im komfort, dostęp do wszystkich potrzebnych funkcji (żywienie, higiena, transport), a także bezpieczeństwo. Równie istotne jest, aby miasto tymczasowe było dla nich czytelne i łatwe w orientacji przestrzennej oraz aby spełniało potrzeby estetyczne.

Precyzyjne określenie celu funkcjonowania miasta tymczasowego na wstępie prac projektowych jest zasadnicze dla wszystkich jego typów, nie tylko okolicznościowych. Dla typu militarnego będzie ono wpływało na skalę i lokalizację, z uwagi na ich potencjalną skuteczność w osiągnięciu założonego celu. Dla typu osadniczego będzie związane z decyzjami odnośnie planowanego rozmiaru i charakteru osadnictwa (co łączy się także z czasem funkcjonowania). Dla typu gospodarczego będzie definiowało całkowity charakter miasta tymczasowego – jego skalę, lokalizację, typ prowadzonej działalności, czy też inne niezbędne rozwiązania. Również dla typu politycznego będzie wpływało na lokalizację, której wybór może mieć znaczenie

symboliczne. Określenie celu funkcjonowania przekłada się bezpośrednio na – opisany w dalszej części – dobór zastosowanych środków i rozwiązań, jest jego niezbędnym preludium, stąd też te dwa aspekty wyraźnie się ze sobą łączą i przenikają. Cel funkcjonowania miasta tymczasowego jawi się jako pierwszy aspekt, który wymaga precyzyjnego określenia, aby mogło ono zaistnieć i skutecznie funkcjonować. To z niego wynikają w praktyce pozostałe opisane w tym punkcie czynniki.

Czas funkcjonowania

Podczas rozpoczynania prac nad projektem i organizacją miasta tymczasowego, jednym z ważnych elementów jest wyznaczenie czasu jego założonego funkcjonowania. Także i od tej decyzji zależeć będzie szereg wyborów, zarówno ogólnych, jak i dotyczących szczegółów. Zdefiniowanie konkretnego okresu wpływa na aspekt fizycznej trwałości budowanych struktur, które muszą być odporne na zmieniające się warunki pogodowe oraz na ewentualną degradację z uwagi na upływ czasu. Oddziałuje także na kwestię potrzeb użytkowników miasta tymczasowego, które wraz z biegiem kolejnych dni mogą się zmieniać, i objawiać na przykład mniejszą tolerancją na brak wygód czy utrudniony dostęp do infrastruktury. Podobnie jest z higieną, jako że przedłużające się tzw. polowe warunki mogą skutkować występowaniem niepożądanych zjawisk, takich jak choroby, czy pojawieniem się niektórych zwierząt i insektów. Wszystkie te aspekty, jak i wiele innych wymagają stosownych rozwiązań zależnych właśnie od założonego czasu funkcjonowania miasta tymczasowego. Metody bardziej trwałe wiążą się najczęściej z większymi kosztami i dłuższym czasem realizacji, są jednak mniej podatne na upływ czasu. Inna jest też elastyczność trwałych struktur w porównaniu do prowizorycznej infrastruktury, łatwej w montażu oraz demontażu po zakończeniu funkcjonowania miasta tymczasowego, albo w przypadku zmiany charakteru jego funkcjonowania (np. zmiany celu).

O ile w przypadku omawianych w pracy skautowych zlotów *Jamboree* czas funkcjonowania jest znany z góry, o tyle w innych przypadkach może nie być to tak jednoznaczne. Trudniej jest więc określić tę podstawową cechę i dokonać trafnych wyborów projektowych. Jak już zostało w pracy napisane, czas funkcjonowania może być uzależniony od wystąpienia lub zmiany zewnętrznych okoliczności (np. koniec zimy, utrata opłacalności przedsięwzięcia), lub wręcz spełnienia celu, co także może być trudne do przewidzenia. Zaleca się więc, aby na wstępie prac projektowych dokładnie przeanalizować spodziewany czas funkcjonowania miasta tymczasowego, z uwzględnieniem tego, że może być on zależny od mniej oczywistych czynników i innych niż deklarowane cele funkcjonowania. Ma to szczególne znaczenie w typie osadniczym, jako że nieuwzględnienie przedłużonego czasu funkcjonowania może prowadzić do przeoczenia istotnych kwestii.

W założeniu miasta tymczasowe funkcjonują przez ograniczony czas, jest on jednak zależny od celu, dla którego spełnienia powstają. Dlatego też możliwy jest scenariusz, w którym będą one funkcjonować zdecydowanie dłużej, niż założono pierwotnie. Może tak się stać chociażby w momencie, gdy cel funkcjonowania się zmieni, np. skautowy zlot *Jamboree* zostanie przekształcony *ad hoc* w obóz uchodźców, niejako korzystając ze zbudowanej infrastruktury. To, jak nagłe, niespodziewane i duże fale migracji są współcześnie możliwe, pokazała rosyjska agresja w Ukrainie w lutym 2022 roku. Podobna sytuacja może mieć miejsce,

gdy spełnienie celu, dla którego miasto tymczasowe powstaje, nie będzie możliwe w pierwotnie szacowanym czasie i konieczne będzie jego wydłużenie (np. tzw. miasteczka powstające w ramach protestu). Zarówno w jednym, jak i drugim przykładzie konieczna będzie także bądź to wymiana kadr, bądź wprowadzenie pewnej cykliczności, czy też zmianowości (która w przypadku krótszego czasu funkcjonowania nie byłaby konieczna). W przypadku zmiany celu wpływającej na czas funkcjonowania miasta tymczasowego lub przedłużenia się czasu potrzebnego do spełnienia tego celu, należy zweryfikować przyjęte do realizacji rozwiązania i jeżeli to konieczne wprowadzić zmiany – mając na względzie to, że rozwiązania projektowane na inny czas funkcjonowania mają różną trwałość.

Dobór środków

Dobór środków w procesie projektowania miast tymczasowych jest pochodną ich celu i czasu funkcjonowania, niejako z nich wynikając. Tak rozumiany, oznacza szereg decyzji odnoszących się do różnych stref, także bardzo odległych od siebie. Dotyczy on na przykład takich aspektów, jak wybór materiałów, które zostaną wykorzystane do wzniesienia jego fizycznych struktur – zarówno pod kątem technicznej wytrzymałości i bezpieczeństwa, jak i kosztów. Poszczególne cele funkcjonowania miast tymczasowych mogą definiować bardzo różne materiały budowlane, podobnie, jak założony czas ich trwania. Co więcej, wybór ten powinien uwzględniać także niezbędny w kontekście tymczasowości proces montażu i demontażu – wymagany do tego nakład środków jest zależny od dobranych pod kątem trwałości różnych rozwiązań technicznych.

Z drugiej strony dobór środków oznacza także kwestię stworzenia odpowiedniego zespołu, który dzięki swoim kompetencjom projektowym, dostosowanym do charakteru i możliwych wyzwań, będzie w stanie podołać stawianemu zadaniu. W tym rozumieniu istotną decyzją jest jego skala, która powinna być odpowiednia do szacowanego nakładu pracy. Dodatkowo, warto również uwzględnić właściwą rezerwę tzw. mocy przerobowych na okoliczność dodatkowych, nieprzewidzianych zadań – dzięki temu uniknie się przeciążenia zespołu projektowego, które mogłoby prowadzić na przykład do wypalenia zawodowego. Skala tego zespołu może być zmienna w czasie, jako że w procesie projektowym ilość pracy najczęściej także się zmienia. W przypadku gdy faza projektowa może trwać długo, na przykład kilka lat (w przypadku zlotów *World Scout Jamboree* organizatorzy zostają wybrani z kilkuletnim wyprzedzeniem), konieczne jest także uwzględnienie częściowej wymiany kadry podczas tego procesu. Dobór środków w kontekście zespołu projektowego można także rozumieć jako jego rozszerzenie o osoby posiadające doświadczenie niezbędne w pracy z konkretną grupą ludzi, będących użytkownikami miasta tymczasowego, na przykład z dziećmi czy osobami z niepełnosprawnościami. Pozwoli to na rozpoznanie i wprowadzenie dodatkowych, niezbędnych do odpowiedniego funkcjonowania tych grup rozwiązań, na przykład dotyczących transportu czy dostępności przestrzeni.

Dobór środków to także decyzja odnośnie narzędzi projektowych, których specyfika może zarówno pomóc, jak i utrudnić działanie. Niezbędny do realizacji przedsięwzięcia poziom szczegółowości opracowań, konieczność współpracy z wykonawcami poszczególnych robót budowlanych i montażowych, czy też proces zatwierdzania decyzji projektowych mogą stwarzać konieczność dodatkowych prac. Różnica w charakterze pracy pomiędzy

rozplanowaniem przestrzeni urbanistycznej – zagospodarowania terenu miasta tymczasowego, a projektowaniem jego designu czy elementów artystycznych w jego obszarze jest znaczna, stąd też wymagają one innych, dostosowanych narzędzi.

Zaleca się, aby po sprecyzowaniu czasu i celu funkcjonowania miasta tymczasowego, na tej podstawie określić precyzyjnie dobór środków. Znacząco usprawni to proces projektowy oraz pozwoli na uniknięcie opóźnień i przestojów spowodowanych niewystarczającą skalą i doświadczeniem zespołu czy też nieodpowiednimi narzędziami projektowymi. W efekcie – przełoży się to na jakość przestrzeni miasta tymczasowego, a zatem i komfort jego użytkowników, odbiorców.

Określenie, na podstawie celu i czasu funkcjonowania, doboru środków jest krokiem niezbędnym w każdym planowanym mieście tymczasowym. Dla typu okolicznościowego będzie to chociażby opisana powyżej kwestia zaplanowania działania zespołu, który dane wydarzenie będzie realizował. Dla typu militarnego dobór środków będzie oznaczał między innymi kwestię odporności realizowanych struktur na warunki pogodowe oraz na czas – zarówno ten niezbędny do ich budowy, trwałości poszczególnych struktur, ale także czas ich ewentualnego sprawnego demontażu i na przykład przeniesienia w inne miejsce. Rozumiany bardziej szczegółowo, dobór środków będzie oznaczał zastosowanie konkretnych technicznych rozwiązań – wynikających z celu – lokalizacji danego miasta tymczasowego i jego skali. Dla typu osadniczego należy go rozumieć jako trwałość realizowanych struktur, ich elastyczność na zmieniające się warunki, choćby możliwość zwiększenia liczby jego mieszkańców, ale także na kwestie zakresu planowanej infrastruktury i funkcji usługowych. Z uwagi na charakter niektórych miast tymczasowych tego typu, na przykład obozów dla uchodźców, dobór środków to także decyzja dotycząca zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańcom. Dla typu gospodarczego oznacza zastosowanie takich metod, aby umożliwić i uczynić rentowną prowadzoną weń działalność – w sposób bezpieczny oraz przynoszący trwałe przychody. Przekłada się to zatem zarówno na decyzje dotyczące samych struktur – które muszą być trwałe i odporne, a jednocześnie spełniać warunek ekonomiczny dla przedsięwzięcia – ale także na kwestie transportu, ewentualnej obrony czy elastyczności w zmianie skali czy charakteru aktywności. Dla typu politycznego, z uwagi na jego często oddolny charakter, dobór środków nie zawsze jest kwestią zaplanowaną. Jednak cel funkcjonowania, na przykład zwrócenie uwagi społeczeństwa czy władzy na pewne kwestie, może się przekładać na jego wizualność – to, w jaki sposób komunikuje na zewnątrz cele swojego powstania.

Czynnik kulturowy

Sposób, w jaki kształtujemy nasze miasta, jak je postrzegamy i oceniamy, wynika między innymi z naszej kultury. Przestrzeń miejska ma charakter kulturowy i należy ją postrzegać nie tylko jako trójwymiarową w sensie geometrycznym, lecz także jako relacyjną i otwartą (Rewers 2014). Miasta tymczasowe projektuje się dla konkretnej grupy ludzi, a zatem dla reprezentantów danej kultury lub kręgu kulturowego. Co więcej, nie zawsze będzie to ta sama kultura, do której przynależą lub z którą się identyfikują twórcy przestrzeni miasta tymczasowego, jego projektanci. Odbiorcy, użytkownicy przestrzeni miasta tymczasowego, będą ją postrzegać, użytkować i zmieniać w sposób wynikający ze swojej kultury. Stąd też

istotne jest rozpoznanie na wstępie, dla jakiej grupy odbiorców projektowana jest przestrzeń miasta tymczasowego, tak, aby lepiej zidentyfikować ich potrzeby i na nie odpowiedzieć. Jest to szczególnie trudne, gdy grupa odbiorców nie jest jednorodna, a ich członkowie pochodzą z wielu odmiennych kontekstów. Każdorazowo wymaga to wyjścia ponad albo poza perspektywę swojej kultury, dostrzeżenia projektowanej przestrzeni niejako bez filtra, w sposób fenomenologiczny.

Poza kwestią kształtu przestrzennego miasta tymczasowego, uwzględnienie czynnika kulturowego dotyczy także aspektów jego codziennego funkcjonowania. Jest to związane między innymi z praktykami różnych religii i wynikającym z nich rytmem dnia, dopuszczalnymi kulturowo sytuacjami społecznymi, czy też z tak wydawałoby się prozaicznymi sprawami, jak żywienie. Oznacza również różne praktyki wobec wspólnej przestrzeni i odmienne poszanowanie tzw. dobrego sąsiedztwa. Każda kultura miejska wytwarza własne pola kompetencji i środki kontroli nad przestrzenią (Zukin 2010).

Aspekt kulturowy ma więc także swoją nieco bardziej przyziemną „odmianę”, jaką jest czynnik polityczny. Może się on objawić na przykład w postaci animozji pomiędzy osobami pochodzącymi z różnych, skonfliktowanych państw. Konflikty te bywają niekiedy przenoszone na relacje pomiędzy uczestnikami wydarzeń, dla których powstają miasta tymczasowe. Jest to szczególnie widoczne w skautowych zlotach *Jamboree*, na których przebywają uczestnicy z kilkudziesięciu, a czasem i stu kilkudziesięciu państw.

Zaleca się, aby na wstępie prac projektowych dobrze zidentyfikować grupę odbiorców miasta tymczasowego i na tej podstawie dokonać podstawowych wyborów dotyczących kształtu przestrzennego, sposobu organizacji, stopniowo przechodząc od ogółu do kwestii szczegółowych, detali. W przypadku miast tymczasowych, których odbiorcami są ludzie pochodzący z różnych kultur i kręgów kulturowych, warto włączyć do prac osoby spoza swojej kultury – pozwoli to na rozpoznanie większej ilości potencjalnych problemów i w efekcie na ich rozwiązanie.

Aspekt czynnika kulturowego w miastach tymczasowych poszczególnych typów ma różne znaczenie, we wszystkich jednak będzie odnosił się, w większym lub mniejszym stopniu, do kształtu przestrzeni, jaki tworzymy mając taki a nie inny bagaż kulturowy. W niektórych przypadkach i typach będzie to bardziej widoczne, na przykład z uwagi na większą swobodę kształtowania przestrzeni, w innych mniej, gdyż podlegają regulacjom wynikającym z ich specyficznego charakteru funkcjonowania. Spośród możliwych egzemplifikacji czynnika kulturowego, spotykanych niezależnie od typu i charakteru funkcjonowania konkretnego miasta tymczasowego, pozostają kwestie praktyk religijnych jego mieszkańców. Dla typu militarnego zagadnienie czynnika kulturowego nie jest tak istotne, bowiem, w większości przypadków, miasta tymczasowe tego typu powstają dla jednej, względnie jednorodnej grupy, a charakter kształtu przestrzennego i zastosowanych rozwiązań jest nakierowany bardziej na cel niż na odbiór wizualny. Podlega on też odgórnym regulacjom. Potencjalną sytuacją, gdzie jednak uwzględnienie czynnika kulturowego mogłoby być konieczne, byłyby bazy wojskowe dla wielonarodowych kontyngentów, w których skład wchodziłyby państwa z różnych kręgów kulturowych, albo bazy wojskowe znajdujące się w miastach, opierające się na istniejących strukturach przestrzennych. Dla typu osadniczego aspekt ten ma większe znaczenie, jako że codziennemu funkcjonowaniu w strefie mieszkalnej towarzyszą pewne znaczenia i kody

kulturowe, które przekładają się na specyfikę danej grupy lub grup społecznych. Nie sposób zatem pominąć ten aspekt podczas projektowania miasta tymczasowego. Inne wymagania wobec przestrzeni, dopuszczalne i niedopuszczalne społecznie sytuacje, mogą prowadzić do konfliktów pomiędzy mieszkańcami, warto zatem uwzględnić te kwestie, aby ich uniknąć. Dla typu gospodarczego aspekt czynnika kulturowego, podobnie, jak dla typu militarnego, może mieć znaczenie głównie w kwestii relacji z otoczeniem, jeżeli na przykład zakładana osada wydobywcza znajduje się w miejscu, które przynależy do innej kultury niż ta, która ją zbudowała. Z uwagi jednak na częste odizolowanie takich przykładów, nie jest to kwestia determinująca. Dla typu politycznego czynnik kulturowy może się przejawiać naturalnie, gdy takie miasta tymczasowe powstają samoistnie. Może jednak być konieczny do uwzględnienia, jeżeli przedłużające się trwanie, na przykład protestów, wymaga zapewnienia większej ilości funkcji i infrastruktury (związanej z żywieniem, praktykami religijnymi, zapleczem sanitarnym, czy też z warunkami mieszkalnymi). W takich przypadkach, analogicznie, jak dla typu osadniczego, uwzględnienie czynnika kulturowego jest konieczne do zapewnienia komfortu jego mieszkańcom oraz do uniknięcia potencjalnych konfliktów.

Doświadczenia zebrane podczas projektowania zagospodarowania terenu i organizacji skautowych zlotów *Jamboree* zostały omówione powyżej, tak, aby mogły służyć kolejnym projektantom miast tymczasowych. Opracowana lista dobrych praktyk – zawierająca omówienie aspektów elastyczności skali, tzw. wąskich gardeł, odporności na warunki klimatyczne oraz orientacji w przestrzeni – opiera się na zagadnieniach, które wystąpiły w praktyce. Jest zatem prawdopodobne, że analogiczne sytuacje mogą mieć miejsce podczas planowania i przeprowadzania podobnych wydarzeń w przyszłości. Wynikająca z dobrych praktyk lista wytycznych projektowych – obejmująca określenie celu funkcjonowania i doboru środków, uwzględnienie czynnika kulturowego oraz możliwości wydłużenia czasu funkcjonowania – stanowi odpowiedź, która może być punktem wyjścia, uświadamiającym skalę zadania projektowego. Zagadnienia te naturalnie nie tworzą zamkniętej listy – w przyszłości i wobec postępujących nieustannie zmian prawdopodobne jest pojawianie się kolejnych, nieuwzględnionych w tej pracy problemów. Rozbudowa tych dobrych praktyk i wytycznych, na bazie kolejnych doświadczeń, będzie już zadaniem przyszłych projektantów miast tymczasowych.

7. PODSUMOWANIE

Przedmiotem niniejszej dysertacji było poszukiwanie klasycznych wzorców urbanistycznych w miastach tymczasowych, czyli różnych form i rozwiązań przestrzennych, występujących w zróżnicowanym natężeniu w miastach europejskiego kręgu kulturowego. Przykładem miast tymczasowych analizowanych w ramach tej pracy były skautowe zloty *Jamboree*, międzynarodowe wydarzenia edukacyjne dla skautów i skautek, gromadzące kilkanaście lub kilkadziesiąt tysięcy ludzi na okres około dwóch tygodni.

Na podstawie wieloczynnikowej analizy przykładów miast tymczasowych, także odniesieniu ich do miast „trwałych”, wykazano, że struktury te wyróżniają się (określoną lub szczególną) funkcją czasu i celu. Cel istnienia jest specyficzną cechą danego przykładu miasta tymczasowego, może także być zmieniany w trakcie jego istnienia lub zatracany. Czas jego funkcjonowania jest natomiast definiowany na wstępie, może być także pochodną spełnienia celu istnienia. W określonych warunkach miasto tymczasowe może przekształcić się w miasto.

Jak wynika z przeprowadzonych badań i analiz, miasta tymczasowe znacząco różnią się między sobą uwarunkowaniami geograficznymi, skalą, czynnikami społecznymi i kulturowymi. Przykłady miast tymczasowych przedstawiono w pięciu typach: militarnym, osadniczym, gospodarczym, okolicznościowym i politycznym. Analizowane szczegółowo przestrzenie skautowych zlotów *Jamboree* należą do typu okolicznościowego.

W pracy zestawiono charakterystykę miast tymczasowych powstających na użytek zlotów *Jamboree* z cechami miast, których listę opracowano na podstawie przeglądu literatury przedmiotu i która posłużyła uprzednio do zdefiniowania pojęcia miasta tymczasowego. Zweryfikowano także to, czy struktury zlotów odpowiadają samej definicji miasta tymczasowego. Z charakterystyki tej wynika, że tereny skautowych zlotów *Jamboree* posiadają zarówno cechy miast „trwałych”, jak i takie, które można przypisać miastom tymczasowym.

Niektóre z klasycznych wzorców urbanistycznych są częściej spotykane w projektach zagospodarowania terenu skautowych miast tymczasowych, inne rzadziej. Z drugiej strony, w każdym z analizowanych przykładów, pomimo znaczących różnic między nimi, wzorce te były obecne. Może to dowodzić, że forma miasta tymczasowego charakteryzuje się z jednej strony trwałością, a z drugiej elastycznością. W dysertacji miasta tymczasowe analizowano na przykładzie struktur przestrzennych skautowych zlotów *Jamboree*, stąd też należy wnioskować, że klasyczne wzorce urbanistyczne są obecne w miastach tymczasowych – których zloty *Jamboree* są szczególnym przykładem.

Wszystkie charakterystyczne dla tej formy miasta miejsca, cechy i elementy strukturalne zostały dostrzeżone w czasie obserwacji uczestniczącej, metody, która umożliwiła pogłębienie wiedzy na temat funkcjonowania i organizacji miast zlotowych. Dzięki niej udało się wzmocnić i potwierdzić tezę o roli klasycznych wzorców urbanistycznych w kształtowaniu współczesnej miejskiej przestrzeni.

Przestrzeń, która otacza człowieka jest plastyczna, można ją adaptować i kształtować. Forma miasta wpływa bowiem, czego dowodem są liczne prace na ten temat, na percepcję mieszkańców. Badani oceniali pozytywnie te elementy z wachlarza klasycznych wzorców urbanistycznych, które rozpoznali. Układ przestrzenny i funkcjonalny tworzą zatem ośnowę

relacji użytkowników z ich otoczeniem. Organizacja przestrzenna miasta tymczasowego pełni więc funkcję informacyjną i społeczną. W opinii publicznej poszczególne miejsca, strefy cieszą się różnym stopniem atrakcyjności. W rezultacie użytkownicy przestrzeni skautowych zlotów wytwarzają nowe znaczenia za pomocą symboli i różnych estetycznych elementów. Ich otwartość na nieprzewidywane okoliczności czyni miasta tymczasowe elastycznymi i odpornymi. Rozważając kompozycję i strukturę miast tymczasowych, warto odwoływać się do tego, jak one wpływają na percepcję i waloryzację przestrzeni, na zjawiska społeczne. Mamy tu bowiem do czynienia ze współdziałającymi na zasadzie sprzężeń zwrotnych podsystemami społecznym i przestrzennym. Struktura systemu urbanistycznego ukształtowana przez ciąg wydarzeń historycznych odzwierciedla podstawowe zróżnicowania zachodzące w systemie społecznym.

W dysertacji zostały określone cztery cele – dwa teoretyczne oraz dwa aplikacyjne. Celem teoretycznym było zdefiniowanie pojęcia miasta tymczasowego. W tym kontekście szczegółowo opisano fenomen miasta tymczasowego – jego charakter, historyczne i współczesne przykłady, a także cechy wspólne i różnice względem miasta „trwałego”. Dzięki temu możliwe było osiągnięcie tego celu – opracowanie definicji miasta tymczasowego. Drugim celem teoretycznym było sformułowanie typologii miast tymczasowych. Cel ten został osiągnięty – w pracy opisano przykłady miast tymczasowych i zestawiono je w pięć typów (militarny, osadniczy, gospodarczy, okolicznościowy i polityczny).

Zaproponowana lista dobrych praktyk oraz wytyczne do projektowania miast tymczasowych, stanowiące cele aplikacyjne pracy, wynikają z wieloletnich doświadczeń projektowych autora związanych ze skautowymi zlotami *Jamboree*. Lista dobrych praktyk uwzględnia aspekt elastyczności w projektowanej skali miast tymczasowych, konieczności ujawnienia i likwidacji tzw. wąskich gardeł organizacyjnych i logistycznych ich funkcjonowania, odporności na nagłe i znaczące zmiany warunków klimatycznych, a także uwzględnienie w projektowaniu kwestii czytelności przestrzeni i orientacji w niej przez jej użytkowników.

Opracowano również zestaw wytycznych, do których należą: precyzyjne określenie celu funkcjonowania miasta tymczasowego, a co za tym idzie odpowiedni dobór środków – zarówno materiałowych, jak i projektowych; uwzględnienie czynnika kulturowego w ukształtowaniu oraz codziennym funkcjonowaniu miasta tymczasowego oraz analizę możliwości i konsekwencji wydłużenia czasu jego funkcjonowania, np. poprzez przedłużony proces osiągania założonego celu jego istnienia.

W pracy postawiono trzy tezy badawcze – dwie z nich zostały udowodnione w pełni, a trzecia została udowodniona częściowo. Pierwsza teza zakładała, że struktury przestrzenne tworzone przy okazji skautowych zlotów *Jamboree* można zaliczyć do szerokiego grona miast tymczasowych. Aby udowodnić tę tezę konieczne było zdefiniowanie miasta tymczasowego i zestawienie skautowych zlotów *Jamboree* z kryteriami określonymi w tej definicji. Skautowe zloty *Jamboree* wypełniają definicję miasta tymczasowego zarówno w zakresie funkcji czasu, jak i celu. Funkcją czasu jest znany okres trwania wydarzeń, a funkcją celu jest samo przeprowadzenie wydarzenia. Cel, dla którego powstają struktury przestrzenne zlotów *Jamboree* jest jednoznacznie określony, podobnie jak warunki zakończenia ich istnienia. Zakończenie to odbywa się poprzez dekonstrukcję, co także jest zgodne z podaną definicją.

Tezę tę należy uznać za udowodnioną, jako że wykazano, iż skautowe zloty *Jamboree* można zaliczyć do miast tymczasowych.

Druga teza dotyczyła tego, że w planach skautowych zlotów *Jamboree*, zarówno historycznych, jak i współczesnych, istnieje silne nawiązanie do urbanistyki klasycznej (europejskiej) i jest ono konsekwentnie stosowane w kolejnych edycjach zlotów *Jamboree*. Aby zweryfikować tę tezę konieczne było przedstawienie rozumienia klasycznych wzorców urbanistycznych, następnie opracowanie ich listy, tak aby przy jej użyciu dokonać analizy ich występowania w projektach zagospodarowania terenu skautowych zlotów. W pracy przedstawiono interpretację pojęcia klasycznych wzorców urbanistycznych, wyróżniając trzy kategorie (formy przestrzenne, przestrzenie funkcjonalne i ład przestrzenny) i analizując ich obecność w projektach zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*. Analiza ta wykazała ich wyraźną, chociaż niekoniecznie powszechną obecność. Pomimo różnic dotyczących poszczególnych klasycznych wzorców urbanistycznych, w każdym z analizowanych przykładów były one obecne. Stąd też tę tezę należy uznać za udowodnioną.

Trzecia teza zakładała, że wzorce przestrzenne czerpiące z miast historycznych są czytelne dla uczestników skautowych zlotów *Jamboree* i w ich odbiorze wpływają pozytywnie na jakość ich przestrzeni. Dążenie do wykazania słuszności tej tezy wiązało się z przeprowadzeniem badań kwestionariuszowych na grupach uczestników zlotów *Jamboree*. Nie przyniosły one jednoznacznej odpowiedzi. Te spośród klasycznych wzorców urbanistycznych, które zostały rozpoznane przez badanych, zostały przez nich ocenione pozytywnie. Taka sytuacja stanowi częściowe potwierdzenie tezy z dwóch powodów. Po pierwsze, nie wszystkie wzorce zostały rozpoznane. Po drugie, nie można jednoznacznie stwierdzić, czy badani oceniają wszystkie klasyczne wzorce urbanistyczne pozytywnie, jako że nie zostały w całości zidentyfikowane. Waloryzacja przestrzeni jest uwarunkowana wieloma zmiennymi, wśród których możemy wyróżnić ład urbanistyczno-architektoniczny, funkcjonalny, estetyczny, społeczny oraz ekologiczny. Pierwsza forma ładu wyznaczająca kompozycyjną zwartość miasta, ułożenie obiektów, ich kształt i wielkość oraz usytuowanie obiektów małej architektury nie zawsze była rozpoznawana.

Wobec współczesnych zmian zachodzących w środowisku zurbanizowanym, narażonym na ryzyko klimatyczne, nadmierny konsumpcjonizm, dynamiczne zmiany demograficzne, nasuwa się kierunek badań związany z modelem tymczasowych rozwiązań. Poza tym na uwagę zasługuje kierunek badań włączający czynniki kulturowe. Zwrot kulturowy w studiach miejskich związanych z miastami tymczasowymi polega na zmianie myślenia o miejscu czynników kulturowych w wytwarzaniu przestrzeni, na dynamicznym podejściu do kultury życia miejskiego. Wreszcie na uwzględnieniu złożonych kodów kulturowych, zbiorowych praktyk, przeżyć i emocji towarzyszących uczestnikom skautowych zlotów.

Z uwagi na to, że część przykładów miast tymczasowych stanowią różnego rodzaju interwencje humanitarne, takie jak obozy uchodźców czy tymczasowe struktury mieszkalne powstające po kataklizmach (np. po trzęsieniach ziemi, czy powodziach), ich mieszkańcy stanowią specyficzną grupę. Osoby dotknięte nieszczęściami o dużej skali, czasem tracący z dnia na dzień tzw. cały dobytek życia, wymagają szczególnej opieki i troski. W takich przypadkach niezwykle istotne staje się zapewnienie tym osobom odpowiedniego poczucia godności, poza samym funkcjonalnym, bytowym przetrwaniem. Aspekt jakości, indywidualizmu (w opozycji do „masowości”) oraz właśnie poczucia godności w przestrzeni miast tymczasowych nabiera wtedy szczególnego znaczenia. Dalsze szczegółowe badania mogłyby pogłębić naszą wiedzę na ten temat i stanowić wartościową podporę merytoryczną dla osób tworzących taką przestrzeń.

Równie ciekawym kierunkiem badawczym mogłoby być przekrojowe porównanie różnych przykładów miast tymczasowych należących do odmiennych typów, np. terenów festiwali muzycznych z obozami dla uchodźców. Tego typu porównania mogłyby zaowocować ciekawymi wnioskami pogłębiającymi badania, które opisano w tej pracy. Być może istnieją jakieś względnie stałe i czytelne różnice w sposobie funkcjonowania tak odmiennych typów miast tymczasowych – na tyle istotne, np. z perspektywy ich użytkowników, że warto byłoby wydobyć je na światło dzienne i opisać.

Z pewnością kierunek dotyczący miast tymczasowych stanowi obszar badawczy, który nie jest dostatecznie dobrze opisany w literaturze i poza zaproponowanymi powyżej kierunkami można by wskazać jeszcze wiele innych. Przedmiot wydaje się być interesujący poznawczo, także ze względu na to, że przyszłość może przynieść nam konieczność zastosowania w praktyce niektórych rozwiązań występujących w miastach tymczasowych. Jednak już teraz opracowanie to może stanowić teoretyczną podbudowę dla wszystkich tych, którzy mierzą się lub będą się mierzyć w swojej praktyce zawodowej z zagadnieniami organizacji przestrzeni miast tymczasowych, których przykładów jest bez liku.

W pracy podjęto specyficzną tematykę, łącząc zagadnienia tymczasowości i zmienności struktur urbanistycznych ze zjawiskiem skautowych zlotów *Jamboree*, odwołując się do bogatej historii badań nad kompozycją urbanistyczną. Istotą dysertacji było przyjęcie perspektywy miasta tymczasowego, a zatem „miasta”, ale tylko w pewnych ramach czasowych. Jakkolwiek każde z tych zagadnień składowych można odnaleźć w literaturze, zwłaszcza w historii urbanistyki, to zestawienie ich jest podejściem nowatorskim, które stanowi wkład przede wszystkim w rozwój dyscypliny architektura i urbanistyka. Jednakże praca ze względu na liczne odniesienia do zagadnień społecznych, w tym do ruchu skautowego, ma charakter interdyscyplinarny.

Podsumowując, warto raz jeszcze podkreślić słowami Lewisa Mumforda, że miasto poza swoją fizycznością, materialnością, lokalizacyjnymi cechami, dającymi trwałe schronienie, jest także organizmem społecznym, który służy nie tylko życiu gospodarczemu, ale także procesom kulturowym. Jest więc zarówno „splotem geograficznym, organizacją gospodarczą, procesem instytucjonalnym”, jak również „teatrem działań społecznych, estetycznym symbolem zbiorowej jedności”. Jest tak samo sztuką, jak i teatrem (Mumford 1937: 59–62). Perspektywa ta, łącząca wiele aspektów (społecznych, kulturowych, przestrzennych, historycznych), choć pochodząca z czasów odległych zdaje się być bardzo bliska, jeżeli obejmujemy nią skautowe zloty *Jamboree*. Gdy myślimy czy też piszemy o miastach tymczasowych, w których funkcjonuje kilkanaście lub wręcz dziesiątki tysięcy skautów i skautek, gdy przyjrzymy się temu, jak funkcjonują oni w tej przestrzeni na co dzień, a wreszcie, gdy zaobserwujemy, jak ta przestrzeń jest ukształtowana, zobaczymy miasto.

Z tą tylko różnicą, że tymczasowe.

BIBLIOGRAFIA

- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., & Angel, S. (2008). *Język wzorców. Miasta, budynki, konstrukcja*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Ballenstedt, J. (2000). *Architektura: historia i teoria*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bańka, A. (1999). *Architektura psychologicznej przestrzeni życia*. Gemini-Print, Poznań.
- Bauman, Z. (2004). *Wasted Lives, Modernity and its Outcasts*. Polity Press, Cambridge.
- Bell, P.A., Greene, Th.C., Fisher, J.D., Baum, A. (2004). *Psychologia Środowiskowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Benevolo, L. (1995). *Miasto w dziejach Europy*. Krąg, Warszawa.
- Bishop, P., Williams, L. (2012). *The temporary city*. Routledge, Londyn.
- Braunfels, W. (1976). *Abendländische Stadtbaukunst: Herrschaftsform und Baugestalt*. Du Mont Schauberg.
- Castells, M. (1982). *Kwestia miejska*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Cichy-Pazder, E. (1998). *Humanistyczne podstawy kompozycji miast. Wybrane aspekty percepcyjne i behawioralne*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Cullen, G. (2011). *Obraz miasta. Wydanie skrócone*. Brama Grodzka – Teatr NN, Lublin.
- Czyński, M. (2006). *Architektura w przestrzeni ludzkich zachowań. Wybrane zagadnienia w środowisku zbudowanym*. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin.
- Delfante, C. (1997). *Grande histoire de la ville: de la Mésopotamie aux Etats-Unis*. A. Colin.
- Dymnicka, M. (2013). *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Dymnicka, M. (2017). *Przestrzenie publiczne a tożsamość miasta*. W: Bierwiaczonek, K., Dymnicka M., Kajdanek K., Nawrocki T. *Miasto przestrzeń tożsamość. Studium trzech miast: Gdańsk, Gliwice, Wrocław*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 274–314.
- EUROPEAN JAMBOREE 2020 POLSKA. Sprawozdanie końcowe*. Związek Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2021.
- Foucault, M. (1993). *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Aletheia, Warszawa.
- GDAŃSK 2018 Zlot Związku Harcerstwa Polskiego. Podsumowanie zlotu*, Związek Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2019.
- Gould, P., White, R. (1974). *Mental maps*. Penguin books, Londyn.
- Gzell, S. (1996). *Fenomen małomiejskości 1996*. Akapit-DTP, Warszawa.

- Gzell, S. (2008). *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, tom LIII, R. 2008, z. 4.
- Gzell, S. (2014). *O architekturze: szkice pisane i rysowane*. Wydawnictwo Blue Bird, Warszawa.
- Hall, E.T. (1976). *Ukryty wymiar*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Hall, E.T. (1987). *Bezgłośny język*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Herz, Manuel (2013). *From camp to city: refugee camps of the Western Sahara*, Lars Muller Publishers, Bazylea.
- Jacobs, J. (2014). *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*. Centrum Architektury, Warszawa.
- Jałowiecki, B., Szczepański, M.S. (2006). *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jansen, B.J. (2011). *The accidental city: violence, economy and humanitarianism in Kakuma refugee camp Kenya*. Wageningen University and Research.
- Jansen, B.J. (2016). *The protracted refugee camp and the consolidation of a 'humanitarian urbanism'*. International Journal of Urban and Regional Research. <https://www.ijurr.org/spotlight-on/the-urban-refugee-crisis-reflections-on-cities-citizenship-and-the-displaced/the-protracted-refugee-camp-and-the-consolidation-of-a-humanitarian-urbanism/> [dostęp 24.03.2022 r.].
- Kostof, S. (1991). *The city shaped: Urban patterns and meanings through history*. Thames and Hudson, Londyn.
- Krajewski, M. (2010). *Przeciw inżynierii wizualnej. Ożywianie i uśmiercanie miasta*. W: Rewers, E., Skórzyńska, A. (red.). *Sztuka – kapitał kulturowy polskich miast*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 181–195.
- Krajewski, M.(red.) (2012). *Niewidzialne miasto*. Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa.
- Krier, R., Rowe, C. (1979). *Urban space*. Academy Editions, Londyn.
- Krier, R., Vorreiter, G. (1988). *Architectural composition*. Rizzoli, Nowy Jork.
- Kronenburg, R. (1995). *Houses in motion: the genesis, history and development of the portable building*. Academy Editions, Londyn.
- Kronenburg, R. (2007). *Portable architecture. Design and Technology*. Birkhäuser, Bazylea–Boston–Berlin.
- Kyriacou, L. (2004). *Transition in Nicosia: Reopening the Ledra / Lokmaci Crossing*. W: *Conflict in Cities and the Contested State*. Research project supported by the ESCR (grant number RES-060-25-0015). <https://issuu.com/lefkos/docs/nicosia-transition> [dostęp 08.09.2022 r.]
- Lokalizacja krajowa XXV Światowego Jamboree Skautowego i Imprez Poprzedzających. Raport Ewaluacyjny*. Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2014.

- Lorens, P. (2006). *Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta*. Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Lynch, K. (1981). *Good city form*. MIT press, Cambridge, MA.
- Lynch, K. (2011). *Obraz miasta*. Archivolta, Kraków.
- Mehrotra, R., Vera, F., Eck, D. (red.) (2015). *Kumbh Mela: Mapping the Ephemeral Megacity*. Hatje Cantz.
- Mehrotra, R., Vera, F., & Mayoral, J. (2017). *Ephemeral urbanism*. ListLab.
- Mumford, L. (1937). *What is a city*. "Architectural record", 82(5), s. 59–62.
- Mumford, L. (1961). *The city in history: Its origins, its transformations, and its prospects* (Vol. 67). Houghton Mifflin Harcourt.
- Nasar, J.L. (1998). *The evaluative image of the city*. SAGE, Thousand Oaks.
- Newman, O. (1972). *Defensible space*. MacMillan, Nowy Jork.
- Ostrowski, W. (2001). *Wprowadzenie do historii budowy miast: ludzie i środowisko*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Park, R. (1925). *The City: Suggestions for the study of human Behavior in the urban environment*. W: Park, R., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. *The City*. University of Chicago Press, Chicago.
- Pawłowska, K. (2001). *Idea swojskości miasta*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion, Londyn.
- Rewers, E. (2014). *Kulturowe studia miejskie: projekt transdyscypliny. Miejska przestrzeń kulturowa: od laboratorium do warsztatu*. W: Rewers, E. (red.) *Kulturowe Studia miejskie*. Narodowe Centrum Kulturowe, Warszawa, s. 21-65.
- Rybicki, P. (1972). *Spółeczeństwo miejskie*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Rykwert, J. (2016). *Idea miasta. Antropologia formy miasta w Rzymie, w Italii i w świecie starożytnym*. MCK, Kraków.
- Sennett, R. (1996). *Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu*. Wydawnictwo Marabut, Gdańsk.
- Sumień, T. (1989). *Kreacja i percepcja architektury miasta*. Zakład Wydawnictw Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Sumień, T. (1992). *Forma miasta: kontekst i anatomia*. Agencja Wydawnicza Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Szacka, B. (2003). *Wprowadzenie do socjologii*. Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Szmidt, B. (1981). *Ład przestrzeni*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Znak, Kraków.

- Szymańska, D. (2009). *Geografia osadnictwa*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tatarkiewicz, W. (1971). *Forma: historia jednego wyrazu i pięciu pojęć*. „Studia Semiotyczne”, 2, s. 15–37.
- Tönnies, F. (1988). *Wspólnota i stowarzyszenie. Rozprawa o komunizmie i socjalizmie jako empirycznych formach kultury*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Tuan, Yi-Fu (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Vidal, L. (2008). *Mazagan, miasto które przepłynęło Atlantyck: z Maroka do Amazonii (1769–1783)*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Wallis, A. (1978). *Kultura i więź przestrzenna*. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Wallis, A. (1979). *Informacja i gwar: o miejskim centrum*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Weber, M., Lachowska, D. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo: zarys socjologii rozumiejącej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wejchert, K. (1974). *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Arkady, Warszawa.
- Wirth, L. (1938). *Urbanism as a Way of Life*. „American Journal of Sociology”, 44(1), s. 1–24.
- Zbiegień, J. (2013). *Nowa Huta in Kraków*. ICOMOS–Hefte des Deutschen National komitees 58, s. 45–49.
- Ziółkowski, J. (1965). *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Zukin, S. (2010). *Naked City. The Death and Life of Authentic Urban Spaces*. Oxford University Press, Nowy Jork.
- Zuziak, Z.K. (2008). *O tożsamości urbanistyki*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.

SPIS ILUSTRACJI

PLANSZA 1. <i>CASTRUM ROMANUM</i> – OGÓLNY UKŁAD PRZESTRZENNY.....	30
PLANSZA 2. <i>CASTRUM ROMANUM</i> WIDOCZNE NA PLANIE FLORENCJI.....	31
PLANSZA 3. TEREN IGRZYSK OLIMPIJSKICH W LONDYNIE W 2012 R.....	32
PLANSZA 4. PLAN POWSZECHNEJ WYSTAWY KRAJOWEJ (PeWuKa) W POZNANIU W 1929 R.....	33
PLANSZA 5. ZDJĘCIE LOTNICZE OBOZOWISKA NAMIOTOWEGO NA FESTIWALU <i>PRYZYSTANEK WOODSTOCK</i> W 2017 R.....	34
PLANSZA 6. REKONSTRUKCJA OBOZOWISKA BURSIEGO (<i>LAAGER</i>).....	35
PLANSZA 7. <i>JUNGLE</i> – OBOZOWISKO UCHODźCÓW I MIGRANTÓW W CALAIS WE FRANCJI.....	36
PLANSZA 8. HASHIMA (JAP.) – OPUSZCZONA WYSPA W JAPONII, DAWNY OŚRODEK WYDOBYWCZY.....	37
PLANSZA 9. CARACAS, WENEZUELA – PRZYKŁAD ZRÓŻNICOWANIA STRUKTURY SĄSIADUJĄCYCH FRAGMENTÓW MIASTA.....	42
PLANSZA 10. WAWEL – REKONSTRUKCJA WYGLĄDU ZAŁOŻENIA SPRZED OKRESU ZABORU AUSTRIACKIEGO.....	45
PLANSZA 11. KUMBH MELA W INDIACH.....	47
PLANSZA 12. PSZCZYNA (WOJ. ŚLĄSKIE), OK. 1939 ROKU.....	48
PLANSZA 13. NOWA HUTA W KRAKOWIE, 1959 R.....	51
PLANSZA 14. OBÓZ DLA UCHODźCÓW AL ZA'ATARI W JORDANII.....	52
PLANSZA 15. PANORAMA CENTRUM BIZNESOWEGO WARSZAWY.....	55
PLANSZA 16. PRZEDMIĘSCIA HOUSTON W USA.....	56
PLANSZA 17. RYNEK ŁAZARSKI W POZNANIU, ZWYCIĘSKI PROJEKT KONKURSOWY (W TRAKCIE REALIZACJI).....	57
PLANSZA 18. INDUSTRY CITY (DAWNEJ BUSH TERMINAL) – KOMPLEKS PRZEMYSŁOWY W NOWYM JORKU (BROOKLYN).....	59
PLANSZA 19. MIĘDZYNARODOWE TARGI POZNAŃSKIE – „MIASTO W MIEŚCIE”.....	61
PLANSZA 20. BARCELONA – CZYTELNY UKŁAD KWARTAŁÓW.....	73
PLANSZA 21. ULICA – JEDEN Z PODSTAWOWYCH ELEMENTÓW KOMPOZYCJI MIEJSKIEJ.....	75
PLANSZA 22. TARTINIJEV TRG W PIRAN W SŁOWENII.....	76
PLANSZA 23. RYNEK W PRADZE.....	78
PLANSZA 24. ČERVENÝ KLÁŠTOR, SŁOWACJA. PRZESTRZEŃ SACRUM KLASZTORU.....	79
PLANSZA 25. MOSKIEWSKI KREML, PRZYKŁAD PRZESTRZENI WŁADZY O OGRANICZONYM DOSTĘPIE.....	80
PLANSZA 26. GRECKI AMFITEATR, PRZYKŁAD PRZESTRZENI SPEKTAKLU.....	82
PLANSZA 27. RUCHLIWE SKRZYŻOWANIE W DZIELNICY SHIBUYA W TOKIO.....	83
PLANSZA 28. WELTHAUPSTADT GERMANIA W BERLINIE AUTORSTWA ALBERTA SPEERA. PRZYKŁAD OSI KOMPOZYCYJNEJ W WIELKIEJ SKALI.....	85
PLANSZA 29. PRZYKŁAD CIĄGŁOŚCI STRUKTURY – KONURBACJA GÓRNOŚLĄSKA.....	87
PLANSZA 30. NIKOZJA PODZIELONA WSKUTEK TURECKIEJ INWAZJI W 1974 R.....	88
PLANSZA 31. PRZYKŁAD ZWARTEJ ZABUDOWY MIEJSKIEJ – DZIELNICA HAFENCITY W HAMBURGU.....	90
PLANSZA 32. MILET, PRZYKŁAD GEOMETRYZACJI STRUKTURY MIASTA STAROŻYTNEGO.....	92
PLANSZA 33. SCHEMAT BLOKOWY ORGANIZACJI TERENU SKAUTOWEGO ZLOTU <i>JAMBOREE</i>	105
PLANSZA 34. ZDJĘCIE LOTNICZE OTOCZENIA TERENU ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	107
PLANSZA 35. SCHEMAT ZLOTOWEGO MIASTA TYMCZASOWEGO Z DROGAMI WEWNĘTRZNYMI – SYSTEM „KRĘGOSŁUPOWY”.....	109
PLANSZA 36. SCHEMAT ZLOTOWEGO MIASTA TYMCZASOWEGO Z „OBWODNICOWYM” UKŁADEM DROGOWYM.....	110
PLANSZA 37. INFRASTRUKTURA ELEKTRYCZNA I DROGOWA NA ZŁOCIE ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	111
PLANSZA 38. BRAMKA NA ZŁOCIE ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	114
PLANSZA 39. FRAGMENT PRZESTRZENI ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	117
PLANSZA 40. PRZYKŁAD PRZESTRZENI TWORZONEJ ODDOLNIE PRZEZ HARCERZY – ZLOT ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	118
PLANSZA 41. ZDJĘCIE ZE ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W JAPONII – NAGROMADZENIE IDENTYCZNYCH NAMIOTÓW BUDUJE WIZUALNIE „PRZYNALEŻNOŚĆ” TERENU DO DANEJ GRUPY – JEDNEGO Z TZW. KONTYNGENTÓW.....	119
PLANSZA 42. PRZYKŁAD ZAZNACZENIA PRZYNALEŻNOŚCI TERENU – ZLOT ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	121
PLANSZA 43. SCENA PODCZAS <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W JAPONII.....	122
PLANSZA 44. ZLOT ZHP <i>GDAŃSK 2018</i> Z LOTU PTAKA.....	123
PLANSZA 45. PRZESTRZENIE MIESZKALNA NA TERENIE <i>SØNDERBORG JAMBOREE</i>	125
PLANSZA 46. PRZESTRZEŃ ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	126

PLANSZA 47. PLAZA NA TERENIE <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W JAPONII	128
PLANSZA 48. FRAGMENT PRZESTRZENI <i>KNUDEPLADSEN</i> (CENTRUM) ZLOTU <i>SØNDERBORG JAMBOREE</i>	129
PLANSZA 49. POLA PROGRAMOWE PODCZAS ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	130
PLANSZA 50. OZNACZENIE GRANICY SEKTORA NA TERENIE ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	132
PLANSZA 51. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 1933 R.....	140
PLANSZA 52. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 1933 R.	141
PLANSZA 53. PLAN Z 1933 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	142
PLANSZA 54. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 1947 R.....	144
PLANSZA 55. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 1947 R.	145
PLANSZA 56. PLAN Z 1947 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	146
PLANSZA 57. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 1975 R.....	149
PLANSZA 58. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 1975 R.	150
PLANSZA 59. PLAN Z 1975 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	151
PLANSZA 60. ZDJĘCIE LOTNICZE <i>14TH WORLD SCOUT JAMBOREE</i>	153
PLANSZA 61. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 1995 R.....	154
PLANSZA 62. PLAN UJEDNOLICONY WSJ W 1995 R.....	155
PLANSZA 63. PLAN Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH	156
PLANSZA 64. ZDJĘCIE LOTNICZE ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W 1995 R.....	158
PLANSZA 65. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 1998–1999 R.....	159
PLANSZA 66. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 1998–1999 R.	160
PLANSZA 67. MAPA Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	161
PLANSZA 68. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 2002–2003 R.....	163
PLANSZA 69. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 2002–2003 R.	164
PLANSZA 70. PLAN Z W 2002–2003 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH	165
PLANSZA 71. ZDJĘCIE LOTNICZE ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W TAJLANDII.....	166
PLANSZA 72. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 2007 R.....	167
PLANSZA 73. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 2007 R.	168
PLANSZA 74. PLAN Z 2007 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	169
PLANSZA 75. ZDJĘCIE LOTNICZE ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W WIELKIEJ BRYTANII	171
PLANSZA 76. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 2011 R.....	173
PLANSZA 77. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 2011 R.	174
PLANSZA 78. PLAN Z 2011 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	175
PLANSZA 79. ZDJĘCIE LOTNICZE ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> W SZWECJI	177
PLANSZA 80. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSJ W 2015 R.....	178
PLANSZA 81. UJEDNOLICONY PLAN WSJ W 2015 R.	179
PLANSZA 82. PLAN Z 2015 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	180
PLANSZA 83. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE <i>SØNDERBORG JAMBOREE</i> W 2017 R.	182
PLANSZA 84. UJEDNOLICONY PLAN <i>SØNDERBORG JAMBOREE</i> W 2017 R.	183
PLANSZA 85. PLAN Z 2017 R. Z ANALIZĄ KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH.....	184
PLANSZA 86. DROGI KOMUNIKACYJNE NA TERENIE WSJ W JAPONII – PRZYKŁAD INFRASTRUKTURY WYTWORZONEJ NA POTRZEBY ZLOTU	193
PLANSZA 87. PRZESTRZEŃ ZLOTU WSJ W JAPONII – KWARTAŁY MIESZKALNE DLA UCZESTNIKÓW	195
PLANSZA 88. ELEMENTY TOŻSAMOŚCI I ORIENTACJI PRZESTRZENNEJ – SYMBOLICZNE WEJŚCIE – BRAMA ORAZ MAŁA ARCHITEKTURA Z OZNACZENIEM JEDNEJ ZE STREF ZLOTOWEGO MIASTA TYMCZASOWEGO	196
PLANSZA 89. MŁYN – SYMBOLICZNA STRUKTURA ZBUDOWANA W JEDNYM Z SUBCAMPÓW	198
PLANSZA 90. RYSUNEK ZAGOSPODAROWANIA TERENU ZLOTU <i>SØNDERBORG JAMBOREE</i> . POSZCZEGÓLNE KOLORY OZNACZAJĄ RÓŻNE STREFY FUNKCJONALNE, WIDOCZNY JEST TAKŻE UKŁAD <i>UNITÓW</i> MIESZKALNYCH	200
PLANSZA 91. WIEŻA WIDOKOWA W SYMBOLICZNEJ FORMIE BUTA TREKKINGOWEGO	201
PLANSZA 92. CEREMONIA OTWARCIA <i>SØNDERBORG JAMBOREE</i> WIDZIANA Z WIEŻY OBSERWACYJNEJ.....	203
PLANSZA 93. ZLOT <i>CENTRAL EUROPEAN JAMBOREE 2016</i> WE WROCŁAWIU	231
PLANSZA 94. CENTRUM MIASTA TYMCZASOWEGO ZLOTU <i>CENTRAL EUROPEAN JAMBOREE 2016</i>	233
PLANSZA 95. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE ZLOTU <i>CENTRAL EUROPEAN JAMBOREE 2016</i> WE WROCŁAWIU	234

PLANSZA 96. ZDJĘCIE LOTNICZE TERENU ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	235
PLANSZA 97. TEREN ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	236
PLANSZA 98. CENTRUM ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	237
PLANSZA 99. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE ZLOTU ZHP <i>GDAŃSK 2018</i>	238
PLANSZA 100. CENTRUM ZLOTU <i>EUROPEAN JAMBOREE 2020</i>	239
PLANSZA 101. PROTOTYPY MAŁEJ ARCHITEKTURY PREZENTOWANE ZESPOŁOWI <i>EUROPEAN JAMBOREE 2020</i>	240
PLANSZA 102. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE ZLOTU <i>EUROPEAN JAMBOREE 2020</i>	241
PLANSZA 103. ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE 2023</i>	242
PLANSZA 104. WIZUALIZACJA PRZESTRZENI ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE W 2023</i>	243
PLANSZA 105. WIZUALIZACJA PRZESTRZENI ZLOTU <i>WORLD SCOUT JAMBOREE W 2023</i>	243

SPIS TABEL

TABELA 1. ZBIORCZA TABELA PRZEDSTAWIAJĄCA LISTĘ OMAWIANYCH W PRACY SKAUTOWYCH ZLOTÓW <i>JAMBOREE</i>	22
TABELA 2. ZBIORCZE ZESTAWIENIE SKAUTOWYCH ZLOTÓW <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> . CZĘŚĆ 1/4.....	98
TABELA 3. ZBIORCZE ZESTAWIENIE SKAUTOWYCH ZLOTÓW <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> . CZĘŚĆ 2/4.....	99
TABELA 4. ZBIORCZE ZESTAWIENIE SKAUTOWYCH ZLOTÓW <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> . CZĘŚĆ 3/4.....	100
TABELA 5. ZBIORCZE ZESTAWIENIE SKAUTOWYCH ZLOTÓW <i>WORLD SCOUT JAMBOREE</i> . CZĘŚĆ 4/4.....	101
TABELA 6. LISTA BADANYCH SKAUTOWYCH ZLOTÓW <i>JAMBOREE</i> WRAZ ZE WSKAZANIEM NARZĘDZI BADAWCZYCH.....	136
TABELA 7. WYSTĘPOWANIE KLASYCZNYCH WZORCÓW URBANISTYCZNYCH W SKAUTOWYCH ZLOTACH <i>JAMBOREE</i>	186

ZAŁĄCZNIKI

Autorskie projekty zagospodarowania terenu skautowych zlotów *Jamboree*:

- 1) *Central European Jamboree 2016*
- 2) *Zlot ZHP Gdańsk 2018*
- 3) *European Jamboree 2020*
- 4) *World Scout Jamboree POLSKA 2023*